

11

Olekszandr Hiszem, Olekszandr Martinyuk

UKRAJNA TÖRTÉNETE

Standard szint

MEGVALÓSULT A MAGYAR KORMÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

11

Olekszandr Hiszem, Olekszandr Martinyuk

UKRAJNA TÖRTÉNETE

Standard szint

Tankönyv a magyar oktatási nyelvű
általános középfokú tanintézetek
11. osztálya számára

УДК 94(477)» 1945/2018»(075.3)
Г51

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 12.04.2019 № 472)

Fordította: *Maha László*

Szerkesztette: *Debreceni Anikó*

Гісем О. В.

Г51 Історія України (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / О. В. Гісем, О. О Мартинюк. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 288 с. : іл.

ISBN 978-617-09-5215-8

УДК 94(477)» 1945/2018»(075.3)

Tisztelt tizenegyedikes lányok és fiúk!

A 11. osztályban befejezitek **Ukrajna történetének** tanulmányozását. Az új anyag elsajátításának és a házi feladatok elkészítésének egyik előfeltétele a tankönyv helyes használata. Először ismerkedjünk meg a tartalomjegyzék alapján annak szerkezetével. A tankönyv anyaga hat fejezetre tagolódik. Mindegyik fejezet több paragrafusból, azok pedig alpontokból állnak. A szövegben a főbb dátumokat és fogalmakat kiemeltük. Igyekeztek jól megfigyelni és természetesen pontosan megjegyezni azokat! Ukrajna története, mint ahogyan azt már tudjátok, saját szakszókincssel rendelkezik, melyet meg kell érteni. A paragrafusok szövege melletti részben olvashatók a fontosabb fogalmaknak és szakszavaknak a meghatározását. Az illusztrációknál ne tévesszétek szem előtt a hozzájuk fűzött magyarázatokat sem. A táblázatok és vázlatok pedig feltárják a történelmi események alkotóelemei közötti összefüggéseket, megmagyarázzák azok sajátosságait és következményeit.

Minden paragrafus **Következtetésekkel** zárul, melyek összegzik a tárgyalt tananyag főbb gondolatait. Tudásokat különböző **Kérdések és feladatok** alapján ellenőrizhetitek. Az elsajátított fejezet anyagát pedig összefoglaló kérdések, feladatok segítségével mérhetitek fel.

A tankönyv végén **Függelékek** találhatók: időrendi táblázat a fontosabb történelmi események dátumaival, a főbb történelmi fogalmak és kifejezések szótára, valamint olyan sémák, vázlatok, amelyeket az önálló munkák során, illetve a pótirodalom feldolgozásakor használhattok.

A tankönyvnek saját internetes oldala van, ahol tudásokat **Teszt-feladatok** segítségével önállóan ellenőrizhetitek online formában. Így jobban felkészülhettek a témazáró felmérésekhez.

Jegyezzétek meg a következő egyezményes jeleket!

►► **Emlékezzetek vissza!** – ebben a rovatban olyan kérdések vannak, melyek segítenek feleleveníteni a korábban tanultakat és jobban megérteni az új anyagot.

Érdekes tények – ebben a rovatban számtalan érdekes ténnyel találkozhattok, amelyek a tananyaggal kapcsolatosak.

— **Szótár** – az új fogalmak és szakkifejezések magyarázatát tartalmazó rovat.

Mesélnek a forrásművek – ebben a rovatban forrásműrészletekkel ismerkedhettek meg, melyekhez megoldandó feladatok is tartoznak.

Következtetések – ez a rovat az elsajátított tananyag főbb gondolatait taglalja.

Kérdések és feladatok – a paragrafus tananyagával kapcsolatos kérdések és feladatok négy csoportra oszlanak.

◆ **Ellenőrizétek a tudásotokat!** – ezeknek a kérdéseknek a segítségével ellenőrizhetitek magatokat, hogy mennyire sajátítottátok el a tananyagot.

▲ **Gondolkozzatok, majd válaszoljatok!** – ezek a kérdések segítenek jobban megérteni a tananyagot.

✦ **Oldjátok meg a feladatot!** – készségfejlesztő feladatok megoldása (térképolvasás, vázlatok, táblázatok összeállítása stb.)

★ **Alkotó feladatok** – olyan érdekes feladatok, amelyeket csak pótirodalom vagy a világhálón, illetve a tankönyv internetes oldalán található információk segítségével lehet megoldani. Ezeket az alkotó feladatokat főleg azoknak ajánljuk, akik komolyan érdeklődnek a történelem tudománya iránt.

Tisztelettel, a szerzők

1. §. Bevezető

- **1.** Ukrajna történelmének melyik korszakával ismerkedtetek meg a múlt tanévben? Nevezzétek meg időrendi határait! **2.** Ukrajna legújabb kori történelme első korszakának mely eseményei voltak a legfontosabbak? Miért? **3.** Hasonlítsátok össze Ukrajna és a nyugati országok történetének főbb irányait 1914–1945 között! **4.** Vázoljátok fel a második világháború főbb következményeit Ukrajna számára! **5. Beszéljétek meg párban*!** Mik az ukrán történelem főbb tanulságai 1914–1945 között? **6. Beszéljétek meg kisebb csoportban!** Miért nem sikerült helyreállítani az ukrán államiséget 1914–1945 között?

1 **Ukrajna legújabb kori történelmének második korszaka.** Mint tudjátok, Ukrajna politikai, társadalmi-gazdasági és kulturális fejlődésének történetét több **korszakra** oszthatjuk, melyek során meghatározó jelentőségű események, jelenségek, folyamatok mentek végbe, valamint híres történelmi személyiségek fejtették ki tevékenységüket.

Ukrajna történetének korszakai

Ókor	Középkor	Újkor		Legújabb kor	
		I. korszak	II. korszak	I. korszak	II. korszak
Körülbelül 1 millió évvel ezelőtt – V. sz.	V. sz. vége – XV. sz.	XVI–XVIII. sz.	XVIII. sz. vége – 1914	XX. sz. 1914–1945	1945 – XXI. sz. eleje

Ukrajna legújabb kori történelmének második korszaka

Időrendi határok	Címek, megnevezések
1945 – az 1950-es évek első fele	Ukrajna a háborút követő első években
Az 1950-es évek második fele – az 1960-as évek közepe	Ukrajna a desztalinizáció (Sztálin halála után a kommunista rendszer törvénytelenégeit megszüntető folyamat.) éveiben
Az 1960-as évek második fele – 1985	Ukrajna a szovjetrendszer válságának elmélyülése idején
1985–1991	Ukrajna függetlenségének helyreállítása
1991–2005	A független ukrán állam kialakulása
2005 – napjainkig	Az új Ukrajna születése

- ? **1.** Nevezzétek meg Ukrajna legújabb kori történelme második korszakának időrendi határait! **2.** Milyen szakaszokra tagolódik? **3. Beszéljétek meg párban!** Napjaink eseményeihez közeledve a történelmi korszakok miért lesznek egyre rövidebbek?

* Itt, és a továbbiakban a párban és kisebb csoportokban végzett feladatokat az osztálynak is be kell mutatni!

Az előző osztályokban megismerkedtünk Ukrajna történetével az ókorban, középkorban, újkorban és a **legújabb kor** első korszakával. Ebben a tanévben tovább folytatjátok Ukrajna legújabb kori történelmének tanulmányozását.

A tankönyv, melyet most a kezetekbe vettetek, segítségetekre lesz abban, hogy jobban megértsétek a legújabb kori ukrán történelem második korszakának fontosabb eseményeit, folyamatait. A taglalt történések között kulcsfontosságú jelentőséggel bírnak a következő mozzanatok: az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom fejlődése, a disszidens mozgalom, a hatvanasok tevékenysége, a népgazdaság fejlődése, a kulturális élet vívmányai, a sportban aratott győzelmek, Ukrajna függetlenségének helyreállítása, a független ukrán állam kialakulása, valamint az új Ukrajna születésével kapcsolatos események.

A legújabb kori ukrán történelem második korszakának kezdetén az ukrán földek többsége az USZSZK keretei között egyesült, amely ekkor a Szovjetunió részét képezte. Ukrajna az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) alapító tagállama lett, így, ha formálisan is, de részesévé vált a nemzetközi politikai életnek. Ezeket a vívmányokat azonban elhomályosították az ukránokat ért újabb tragédiák. Ide sorolhatjuk a háború utáni újjáépítés nehézségeit, az **1946–1947-es** mesterségesen előidézett éhínséget, az elhúzódo fegyveres szembenállást a nyugat-ukrán földeken, az újabb megtorlásokat, kitelepítéseket, az ukrán görögkatolikus egyház felszámolását.

A háború okozta sebek begyógyulása után az USZSZK az 1950-es évek közepétől gyors fejlődésnek indult, nőtt a lakosság életszínvonala. Az

új szovjet vezetés **Mikita Hruscsov** irányításával némileg **liberalizálta** a Szovjetunió **parancsuralmi rendszerét**, vagyis lazított a nép elnyomásán és megfékezte az erőszakszervek önkényét. Megszűntek a tömeges megtorlások. Több millió törvénytelenül elítélt személyt rehabilitáltak. Az ország vezetése kezdeményezte a gazdasági élet és a szociális szféra megreformálását is. Az emberek bizni kezdtek életük jobbra fordulásában. Ezt az optimista hangulatot a Kommunista Párt (1952-től SZKP, azt megelőzően ÖK(b)P) még azzal is táplálta, hogy új programjában megígérte, a Szovjetunióban húsz év leforgása alatt felépül a kommunizmus. A viszonylag szabadabb társadalmi légkörnek köszönhetően gyors fejlődésnek indult az ukrán kultúra, ami elsősorban a **hatvanasok** nemzedékének volt köszönhető. A nemzeti-felszabadító mozgalom új formákat öltött. Résztvevői lemondtak a fegyveres harcról, a szovjet rendszer bírálatával voltak elfoglalva és az erkölcsi ellenállásra összpontosítottak.

Szovjet agitációs plakát

? Határozzátok meg a plakát megjelenésének célját!

A szovjetrendszer válságának elmélyülése idején, hasonlóan az összes szovjet tagköztársasághoz, Ukrajna szintén egy sor gazdasági és szociális problémával találta szemben magát. Egyre nagyobb méreteket öltött az ukrán gazdaság műszaki elmaradottsága Nyugat-Európa élenjáró országaihoz képest. Annak érdekében, hogy elkendőzze ezeket a problémákat, az államhatalom növelte a társadalomra gyakorolt ideológiai nyomást. Ukrajnában ez totális eloroszosításhoz és az ukrán kultúra gyakorlati megsemmisítéséhez vezetett. Nyílt ellenállást csupán a **disszidensek** (egyet nem értők) fejtettek ki, akiket könyörtelenül üldöztek és megbüntettek tevékenységükért.

Ez nem folytatódhatott így huzamos ideig. A válság annak a felismeréséhez vezetett, hogy változásokra van szükség. Az új pártvezetés **Mihail Gorbacsov**val az élen meghirdette a **peresztrojka** (átépítés, átalakítás) politikáját. A peresztrojka első éveiben élte át Ukrajna történelmének egyik legnagyobb tragédiáját, a csernobili katasztrófát, melynek következményei napjainkig érzékelhetők. Ez az esemény a társadalmon belüli aktivitás növekedéséhez vezetett Ukrajnában. A **glasznoszty** (nyíltság) és a **széles körű demokrácia** politikája pedig újabb lendületet adott az ukrán nemzeti-felzabardító mozgalom fejlődésének, ami **1991. augusztus 24-én** Ukrajna függetlenségének kikiáltásával ért véget. Ezzel az eseménnyel vette kezdetét az új Ukrajna kialakulása. Új törvénykezés jött létre és megalakultak az ukrán államhatalmi intézmények. Végbement a társadalom átalakulása, új pártok, politikai erők, társadalmi mozgalmak kezdték meg tevékenységüket. Az idők kihívásainak megfelelően meghatározásra került, majd némi változáson esett át Ukrajna politikai irányvonala. Nehéz, de elkerülhetetlen folyamatnak bizonyult a törvényesség fensőbbiségének biztosítása az élet minden területén, illetve az emberi jogok sérthetlenségének szavatolása az európai normáknak megfelelően.

2

A világ fejlődésének főbb irányvonalai a legújabb kor történetének második korszaka idején. A XX. század második felében és a XXI. század

elején a világtörténelemben fontos események, folyamatok zajlottak. A világ vezető államaiban az ipari társadalmakat fokozatosan felváltják a **posztindusztriális társadalmak**. A háború utáni gazdasági fellendülés pedig elősegítette a nemzetgazdaságok újjáépítését. A későbbi történelmi fejlődés ezután ciklikus jelleget öltött.

A háborút követő években a világ bipolarissá (kétpólusúvá) vált, amit a Szovjetunió és az USA közötti szembenállás jellemezett. Kezdetét vette a **hidegháború**.

A nyugati államok belpolitikai életének fő sajátossága a demokratikus hagyományok további fejlődése (az **emberi jogok** szavatolása, a **jóléti állam**

Posztindusztriális társadalom – olyan társadalom, melyet a csúcstechnológiát képviselő iparágak létrehozása, a javakat termelő társadalom átváltozása információs vagy tudástársadalommá, a tudomány és technika, az oktatás, orvostudomány fejlődése és az emberek életminőségének emelkedése jellemez. A munkaképes népesség nagyobb része nem a termelői, hanem a szolgáltatóiparban van foglalkoztatva. **Emberi jogok** – azok a jogok és szabadságjogok, amelyek minden embert születésétől fogva egyenlően megilletnek. Olyan alapvető polgári és politikai jogokat foglalnak magukba, mint az élethez vagy a szabadsághoz való jog, a vélemény kifejezésének szabadsága, a törvény előtti egyenlőség, a kulturális életben való szabad részvétel joga, az élelemhez, oktatáshoz, a munkához stb. való jog.

Háborús bűnök – a háború szabályait és szokásait megsértő, megszegő cselekmények csoportjának nemzetközi jogi meghatározása, amit előre megfontolt szándékkal vagy durva meggondolatlanságból követnek el.

Emberiség elleni bűntettek – azok a leginkább gyűlölt bűncselekmények, melyek a személyiség leépüléséhez vezetnek, az emberi méltóságra romboló hatásúak és mélyen megalázóak (a Nemzetközi Büntetőbíróság római statútumának bevezető része alapján). Ide soroljuk a gyilkosságot, a népirtást, a kínvallatást, az emberek üldözését politikai, faji vagy vallási alapon stb.

Tudományos-műszaki forradalom (TMF) – a termelőeszközök minőségi, ugrásszerű fejlődése, az anyagi termelés műszaki megújulása a tudomány vívmányai alapján, melynek során a tudomány maga is termelőerővé válik. A TMF következtében az ipari társadalmakat posztindusztriális társadalmak váltják fel.

Az emberiség globális problémái – a világ összes népét érintő, dinamikusan lejáró olyan folyamatok, problémák és helyzetek összessége, melyet csak közös összefogással lehet kiküszöbölni vagy felszámolni (ökológiai problémák, fegyverkezési verseny, járványok stb.). Megoldásuktól függ az emberiség további fejlődése és civilizációjuk sorsa.

létrehozása) volt. Azon országokban pedig, amelyek a Szovjetunió nyomására a szocialista fejlődési utat választották, kommunista rendszerek jöttek létre. A **szocialista tábor országainak** neveztek őket, belpolitikai életükben a kommunisták parancsuralmi módszerekkel tartották fenn hatalmukat. Ezek az államok a társadalmi-gazdasági fejlődés terén jelentősen elmaradtak a Nyugattól. Az 1980–1990-es évek fordulóján a szocialista rendszer válságának fokozatos elmélyülése rendszerváltáshoz vezetett, vagyis a kommunisták bukásához.

A háború utáni világtörténelem fontos része volt azoknak a megbüntetésnek, akik **háborús bűncselekményeket** vagy pedig az **emberiség elleni bűncselekményeket** követtek el. A második világháború befejezése után a német és japán háborús bűnösöket a nürnbergi (1945–1946) és a tokiói (1946–1948) per során ítélték el.

A legújabb kori történelem második korszakának jellemző vonása a **tudományos-műszaki forradalom (TMF)** kibontakozása a világ globalizálódása, illetve az **emberiség globális problémáinak** a megjelenése volt.

3

A második világháború tanulságai.

A háború az ukránok emlékeztetőben.

A hat éven át tartó második

világháború az emberiség történetének legvéresebb háborúja volt, melybe a világ országainak nagy része belekeveredett. A háborús események fő hadszíntere Európában húzódott, ahol végül eldőlt a háború sorsa. A Szovjetunió belülről Ukrajna volt az egyik olyan tagköztársaság, ahol aktív harci események zajlottak. A második világháború ezen korszakát a mai ukrán történészek **német-szovjet háborúként** határozzák meg.

A második világháború története a történelem legtragikusabb fejezete. A történelmi események ismerete azért fontos és értékes a mai nemzedékek számára, mert tanulva a múlt tévedéseiből, az utókornak megvan a lehetősége arra, hogy ne kövesse el ismét ugyanazokat a hibákat. Annak érdekében, hogy a történelem valóban az élet tanítómestere lehessen, meg kell tanulni elemezni a múlt tanulságait és megfelelő következtetéseket levonni belőlük.

A Haza Védelmezőjének szobra,
Ukrajna Történetének Nemzeti Múzeuma
a második világháború idején, Kijev

Az UFH hőseinek emlékműve,
Szkole (Lviv megye)

A második világháború tanulságai közül a következőket emelhetjük ki:

- ▶ Nincs tartós béke más népek megalázása által és akaratuk semmi-bevétele nélkül.

- ▶ A háború ellen csak közösen, együttes erővel lehet fellépni. Más népek szabadságának a feláldozásával egyik ország sem tudja megteremteni maga számára a biztonságot.

- ▶ Minden szélsőségesen nacionalista irányzat (sovinizmus, nácizmus, fasizmus) vagy radikális mozgalom veszélyes társadalmi ideológia szemben a konstruktív nacionalizmussal, amely a nemzeti-felszabadító mozgalmak tevékenységének alapja. A demokratikus országoknak mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy ezek a veszedelmes eszmék ne váljanak az állam politikájává.

- ▶ A nemzeti eszme a társadalmi fejlődés egyik fontos tényezője. Tisztelettel kell viszonyulni minden megnyilvánulási formájához, figyelembe véve hordozóinak véleményét, akik könnyen fellázadhatnak, ha veszélyben érzik nemzeti közösségük létét. Az így kibontakozó harcnak nehéz előre látni a következményeit.

- ▶ Az ukrán nemzeti mozgalomnak a második világháború idején nem volt elég ereje a győzelemhez. A parancsuralmi rendszer viszonyai között, az egypártrendszer idején, amikor a nemzeti mozgalom résztvevőit úgy üldözték, mint köztörvényes bűnözőket, a kitűzött feladat, vagyis a független egységes Ukrajna felépítése, nem valósulhatott meg.

- ▶ A győzelem elérése érdekében a népnek szüksége van egy közös politikai célra, ami **politikai nemzetté** kovácsolja az embereket. A szovjet rendszer körülményei között az ukrán politikai nemzet léte elképzelhetetlen volt.

- ▶ A politika meg kell, hogy feleljen az általános erkölcsi elveknek.

Politikai nemzet – egy adott állam szabad polgárainak közössége függetlenül nemzetiségi hovatartozásuktól.

A második világháború befejezése után Európa politikai térképén jelentős változásokra került sor. Ukrajna számára ennek az eseménynek óriási jelentősége volt, hisz az ukránok által lakott tartományok nagy része ebben az időben az USZSZK keretei között egyesült.

A háborút megelőző években és a háború idején az ukrán kérdés a világ közvéleményének látókörébe került. Először Kárpát-Ukrajna létrejöttének híre robbant be a köztudatba, majd pedig az Ukrán Nacionalisták Szervezetének és az Ukrán Felkelő Hadsereg harcának híre került a figyelem középpontjába.

A második világháború idején több mint 50 millió ember vesztette életét. Németország után Ukrajnának voltak a legnagyobb embervesztései. Az USZSZK-t ért anyagi kár az 1941-es év árfolyamán meghaladta 1,3 trillió rubelt. 715 város és nagyközség, 28 ezer falu porig volt rombolva. A háború martaléka lett rengeteg kulturális érték.

A második világháború a XX. század több más eseményével együtt nagy hatással volt Ukrajna egész lakosságának életére. Az ukrán családok nagy szeretettel őrzik azon hozzátartozóik emlékét, akik a háború frontjain harcoltak és életüket áldozták a hazájukért.

Az ukrán nép **történelmi emlékezetében** a második világháború mindig is úgy marad meg, mint a nehéz megpróbáltatások, az össznépi tragédia és az emberi hősiesség időszaka. Napjainkban Ukrajna-szerte minden évben megemlékeznek a második világháború áldozatairól. Az ukránok nagy kegyelettel ápolják a háború áldozatainak emlékműveit, fejet hajtanak sirjaik

előtt. Úgy tartják, hogy egy háború csak akkor ér véget igazán, amikor eltemetik az utolsó hősi halált halt katonát. Napjainkban önkéntesek százai kutatják a nagy csaták színhelyeit katonasírok után.

Történelmi emlékezet – a múltról szóló olyan megemlékezések, mítoszok, szubjektív benyomások összessége, melyeket a nemzedékek adnak át egymásnak.

Részlet Ukrajna újonnan megválasztott Elnökének, Volodimir Zelenszkijnek 2019. május 9-én elhangzott beszédéből

Ma május 9-e van. A hála napja. Hálások vagyunk azért, mert a náciizmus embertelen ideológiája örökre a múlté. Hálánkat fejezzük ki azoknak, akik harcoltak a náciizmus ellen és győztek. És hálások vagyunk azoknak is, akik lehetővé tették, hogy megszülethessünk és élhessünk. A háború minden ukrán családot megérintett. Az ukránok óriási részt vállaltak a győzelem kivívásában. ... Fejet hajtunk azok előtt, akik életüket áldozták, és megemlékezünk azokról is, akik túléltek ezt a rettenetes világéget. Sajnos, közülük már nagyon kevesen vannak közöttünk. Köszöntök mindenkit a náciizmus felett aratott győzelem napja alkalmából.

1. Beszéljétek meg párban! Véleményetek szerint V. Zelenszkij miért nevezi a győzelem napját a hála napjának? **2.** Hogyan érintette ez a háború a ti családokat?

4 Az USZSZK területe és lakossága. Ukrajna a második világháború idején elveszítette népességének 16,7%-át. Csak az 1950-es évek végén sikerült elérni a népességnövekedés mutatóinak háború előtti szintjét. Az 1959-es népszámlálás adatai szerint a köztársaság területén 41,9 millió ember élt, vagyis 1%-kal több, mint 1939-ben. A népességnövekedés üteme régióként különbözött. Míg Kijev lakossága 30%-kal növekedett, addig keleten 17%-kal, délen 4%-kal, nyugaton pedig 12%-kal lett nagyobb a népesség száma.

Fokozatosan nőtt az emberek átlagéletkora. 1950-ben a férfiak átlagosan 61, a nők pedig 69-et évet éltek. Az 1960-as évek elejére Ukrajna népességének átlagéletkora nőknél és férfiaknál elérte a 71,5 évet. Ez megfelelt a fejlett országok hasonló mutatóinak.

A második világháborút követő 30 esztendő során megfigyelhető volt Ukrajna népességének migrációs növekedése. Az 1970-es évek közepén az USZSZK-ba betelepülők száma 500 ezerrel múlta felül a kitelepülőkét. Ez jelentősen befolyásolta a köztársaság nemzetiségi összetételét.

A szovjet tagköztársaságok közül az USZSZK urbanizációs szintje volt a legmagasabb. 1959-ben a városi lakosság részaránya elérte a 45%-ot. Az 1960-as évek elejére pedig a városi lakosság száma felülmúlta a falvakban élőkét. Ez arról tanúskodott, hogy a szovjet fejlődési modell kedvezőtlen feltételei ellenére Ukrajna ipari-agrár ország lett.

Az 1959-es népszámlálás adatai szerint Ukrajna legnagyobb városa Kijev volt 1,1 millió lakossal. Az öt legnagyobb városok sorába tartozott még Harkiv, Sztalino (ma Donyeck), Odessza és Dnyipropetrovszk (ma Dnyipro).

1959-ben Ukrajna népességének 76%-át az ukránok tették ki. Legnagyobb nemzeti kisebbségnek (bár ekkor ezért a megfogalmazásért 25 évet lehetett kapni – *a ford. megj.*) az oroszok számítottak a maguk 17%-kával.

Az USZSZK háború utáni területe 576,6 ezer négyzetkilométert tett ki. A köztársaság Szovjetunió belüli nyugati határvonalát a Lengyelországgal, Csehszlovákiával és Romániával kötött kölcsönös szerződések alapján határozták meg, melyek törvényesítették Joszif Sztálin megállapodásait az USA és Nagy-Britannia vezetőivel. Ezeknek a megállapodásoknak a tartalmával a következő paragrafusban ismerkedtek

Az USZSZK nemzetiségi összetétele (az 1959-es népszámlálás adatai alapján)

? Milyen volt a lakosság nemzetiségi összetétele a köztársaságban 1959-ben?

meg. A Krím-félsziget 1954-es Ukrajnához csatolása után a köztársaság területe nem változott.

! **Következtetések.** Ebben a tanévben Ukrajna legújabb kori történelmének második korszakával ismerkedtek meg. Ezzel ér véget a középiskolában az ukrán történelem rendszeres tanulmányozása.

► Az ukrán történelemnek ez a korszaka sok fontos eseményt tartalmaz, melyek közül a legjelentősebb Ukrajna függetlenségének a kikiáltása és fejlődése önálló államként.

? Kérdések és feladatok

- ◆ **1.** Nevezték meg Ukrajna legújabb kori történelme második korszakának időrendi határait! **2.** Milyen szakaszokra tagolódik Ukrajna legújabb kori történelmének második korszaka? **3.** Milyen kulcsfontosságú eseményekre került sor Ukrajna történetének ebben a periódusában? **4.** Mikor kiáltották ki Ukrajna függetlenségét? **5.** Soroljatok fel példákat a tudományos-műszaki forradalom és az emberiség globális problémáinak olyan megnyilvánulási formáira, amelyekről más tantárgyak tanulmányozása során értesültetek! **6.** Mekkora volt Ukrajna népességének a lélekszáma 1950-ben?
- ✧ **7.** Jellemezték röviden Ukrajna legújabb kori történetének második korszakát! **8.** Melyek voltak a világtörténelem fejlődésének fő irányai ekkor? **9.** Nevezték meg a második világháború tanulságait Ukrajna számára! **10.** Hasonlítsátok össze Ukrajna népességének számát és területi kiterjedését Ukrajna legújabb kori története első és második korszakának elején!
- ✦ **11.** Mutassátok meg az atlasz térképén Ukrajna területét 1945-ben, és nevezték meg szomszédos államait! **12. Dolgozzatok kisebb csoportban!** Határozzátok meg a második világháború legfontosabb tanulságait Ukrajna számára! Válaszotokat indokoljátok meg!
- ★ **13.** Olvassátok el még egyszer figyelmesen a *Következtetéseket*! Magyarazzátok meg a tartalmát a tankönyvből megismert tények segítségével! (Hogy jobban fel tudjátok mérni önállóan a tudásokat, a későbbiekben ismételjétek meg ezt a folyamatot minden paragrafus feldolgozása után!) **14.** Készítsetek tanulmányi projektet *A második világháború az ukránok és más európai népek emlékezetében, hasonlóságok és különbségek* címmel!

Hogyan készítsünk tanulmányi projektet?

A **tanulmányi projekt** – egy adott probléma önálló, alapos feldolgozása és a munka eredményeinek a bemutatása.

- 1.** Felkészülés a munkához.
- 2.** A téma kiválasztása.
- 3.** A projekt céljának és feladatainak a meghatározása.
- 4.** Információgyűjtés különböző módszerekkel.
- 5.** A projekt feladatainak teljesítése.
- 6.** Felkészülés a projekt védéséhez.
- 7.** A projekt védeke (bemutatása).
- 8.** A bemutatott projekt eredményeinek elemzése.

I. FEJEZET. UKRAJNA A HÁBORÚT KÖVETŐ ELSŐ ÉVEKBEN

2. §. Közigazgatási-területi változások és az USZSZK külpolitikai tevékenysége

- 1. Milyen volt az USZSZK területe a háború előtt? 2. Hogyan változott meg területi kiterjedése a második világháború első szakaszában? 3. Magyarázzátok meg Lengyelország politikáját az ukrán tartományokban a háború előtti időszakban! 4. Mikor alakult meg az ENSZ? 5. A gazdasági és társadalomföldrajz-órákon tanultak alapján magyarázzátok meg, mi a különbség az állam, ország és a függő terület fogalmak között!

1 Közigazgatási-területi változások. A második világháborút követően új területek kerültek Ukrajna fennhatósága alá.

Az USZSZK nyugati határának problémája, amely megegyezett a Szovjetunió határvonalával, a második világháború befejező szakaszának idején vált az európai nagypolitika fontos részévé. Az antifasiszta koalíció országainak vezetői többször megvitatták ezt a kérdést a teheráni (1943), krími (jaltai 1945), majd potsdami (1945) konferenciákon.

Végso formáját Ukrajna határai az ukrán–lengyel, szovjet–lengyel, szovjet–csehszlovák és a szovjet–román szerződések megkötése után nyerte el. Ezek a megállapodások törvényesítették azon területek Ukrajnához kerülését, amelyeket még Sztálin foglalt el 1939–1945 között. A határrendezés kérdése különösen Csehszlovákiával és Lengyelországgal bizonyult nehéznek és hosszadalmasnak. Nagy hatással volt erre a folyamatra az a tény is, hogy a Szovjetunió megkezdte befolyásának kiterjesztését Kelet-Európa országaira.

A lengyel–ukrán határ kijelölésénél az első lépést az USZSZK kormánya és a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság között megkötött *lublini szerződés* jelentette **1944. szeptember 9-én**. Ennek a megállapodásnak az értelmében Ukrajna átengedte Lengyelországnak az ukrán földek egy részét (Pidljassját, Holm-vidékét, Nadszjanyját, Lemko-vidékét), ahol 800 ezer ukrán élt, bár még 1944 nyarán is arról volt szó, hogy Holm megye az USZSZK-hoz fog csatlakozni. A sztálini vezetés ezzel a lépésével támogatni kívánta a szovjetbarát lengyel kormányt, illetve javítani akart a Szovjetunió negatív megítélésén az 1939-es szeptemberi agresszió miatt.

A szerződés többek között **lakosságcserét** irányzott elő Lengyelország és Ukrajna között. Az ukrainai lengyeleket Lengyelországba, a lengyelországi ukránokat pedig az USZSZK területére telepítették át. Ennek a lakosságcsereének önkéntes alapon kellett zajlani, később

Lakosságcsere – a népesség egy bizonyos csoportjának kölcsönös, önkéntes alapon történő áttelepítése az egyik ország területéről a másik ország területére nemzetközi megállapodások alapján.

Repatriálás – azon hadifoglyok vagy elhurcolt civilek hazatérése, állampolgári jogaik helyreállítása, akik a háború idején, akaratuk ellenére, országuk határain kívül kerültek. Ez a kifejezés különös politikai színezetre tesz szert, amikor hazájukba visszaérkező politikai emigránsokról van szó.

Repatriáltak – azok a személyek, akik gazdasági, szociális vagy személyes okokból önként visszatelepülnek hazájukba állandó lakhelyül választva azt.

azonban egyre inkább erőszakos jelleget öltött. A nemzetközi migrációs jog ezt a folyamatot **repatriálásnak** nevezi, az érintetteket pedig, **repatriáltaknak**.

Ennek a szerződésnek az volt a sajátossága, hogy a szokásoktól eltérően nem a Szovjetunió kormányának tisztviselői írták alá, hanem az USZSZK képviselői. Moszkva ezért úgy tekintett erre az okiratra, mint az ukránok és lengyelek között létrejött közvetlen meg egyezésre. Nemzetközi konfliktus esetén

moshatta a kezét, mondván neki semmi köze ehhez a megállapodáshoz.

A lengyel–ukrán lakosságcsere kegyetlen módszerekkel zajlott. Az eredeti terv szerint 1945. február 1-ig be kellett fejezni, de 1947 márciusáig elhúzódott. Az ukránok és lengyelek nem nyugodtak bele, hogy elűldözik őket szülőföldjükről, ezért lázadoztak. A hivatalos adatok szerint 1946 októberéig Ukrajnából Lengyelországba 812 688 lengyelt telepítettek ki, Lengyelországból Ukrajnába pedig 472 635 ukránt.

A Szovjetunió és Lengyelország közötti határrendezési tárgyalások a szerződés aláírásával **1945. augusztus 16-án** zárultak. A szovjet–lengyel határvonal, amely Ukrajna határa is volt egyben, a Curson-vonaltól keletre húzódott (a lengyel érdekek figyelembevételével) 5–8 kilométerrel. Voltak olyan határszakaszok, ahol ez az eltérés elérte 17 kilométert (Nemiriv-Jalivka környéke), de volt olyan térség is, ahol a különbség meghaladta a 30 kilométeres távolságot (a Szolokija folyó és Kriliv város vidéke).

A két ország között ezután is folyt határrevízió. 1951-ben Varsó kérésére Ukrajna átengedte Lengyelországnak Drohobics megye Alsó Usztrici járását, cserébe pedig megkapta Krisztinopilt, amely ma Cservonohrad.

A második világháború végén a Vörös Hadsereg megközelítette Csehszlovákia határait. Ez felvetette Kárpátalja további sorsának kérdését. Kezdetben Sztálin úgy állapodott meg Edvard Benešsel, a csehszlovák emigránskormány vezetőjével, hogy Kárpátalja a háború után Csehszlovákiához fog tartozni. Ez a megfogalmazás szerepelt az 1943. december 12-én megkötött szovjet–csehszlovák barátsági és együttműködési szerződésben is.

1944 májusában Londonban Csehszlovákia és a Szovjetunió képviselői megállapodtak a (szövetséges) szovjet csapatok és a csehszlovák államhatalom joghatósági területeiről a németektől megtisztított ország-részben. A szerződés értelmében a szovjet csapatok főparancsnoka azokon a területeken gyakorolhatta hatalmát, ahol a harci események zajlottak, az összes többi térség a csehszlovák közigazgatás fennhatósága alá került. A helyzet akkor változott meg, amikor a Vörös Hadsereg Kárpátalja területére lépett. A szovjet vezetés ugyanis fontos stratégiai hídfőállásnak tekintette

Kárpátalját, ahonnan kiindulva kiterjesztheti befolyását Közép- és Délkelet Európa országaira. Stratégiai céljai elérése érdekében Moszkva felhasználta a Kárpátalja területén működő antifasiszta és a nemzeti-felszabadító erőket, továbbá mindazokat a kommunista elemeket, amelyek hajlandók voltak együttműködni vele.

Kárpátalja szovjet megszállása törvényesítésének érdekében hívták össze **1944. november 26-án** Munkácson a **Kárpátalja-Ukrajnai Népi Bizottságok első kongresszusát**, mely *Kiáltványt* adott ki a vidék egyesüléséről Szovjet-Ukrajnával. A kongresszuson megválasztották Kárpátalja-Ukrajna legfőbb törvényhozó szervét, a Néptanácsot, illetve létrejött egy szovjetbarát kormány is. Megalakultak a szovjet hatalom intézményei, a bíróság, ügyészség, fegyveres erők, valamint a helyhatósági szervek.

Részlet a Kárpátaljai megyei levéltár igazgatóhelyettesének M. Markanicsnak Hosszú út az egyesülésig című cikkéből

Az ukrán földek egy országban történő egyesülésének folyamatával zárult az ukrán nép évszázados harca a nemzet egységének megteremtéséért. Ez az esemény rendkívüli súllyal bírt Ukrajna történetében.

Függetlenül attól, hogy Kárpátalja-Ukrajna egyesülése Szovjet-Ukrajnával a második világháború sajátos körülményei között zajlott, amikor a Vörös Hadsereg Kelet-Európa földjére lépett, vezető szerephez juttatva ezáltal a Szovjetuniót a térségben. A szovjet propaganda megpróbálta felhasználni ezt az eseményt rendszere népszerűsítésére, ugyanakkor kegyetlenül meghurcolták Kárpát-Ukrajna azon volt politikusait, akik lerakták az alapjait ennek az egyesülésnek. Nem tagadták persze azt, hogy elődeik jól kihasználták a történelmi pillanatot. ...Ha 1944–1945-ben elszalasztják ezt az esélyt, egy újabb ilyen kedvező alkalomra még ezer évig kellett volna várni.

Beszélgétek meg kisebb csoportban! Egyetértetek-e a cikk szerzőjének a véleményével, amikor arról beszél, hogy az elődök jól kihasználták a történelmi pillanatot? Véleményeketek indokoljátok meg!

A kárpátaljai események nyugtalanították a csehszlovák kormányt. Jan Masaryk külügyminiszter nyíltan kijelentette, hogy Kárpátalját nem adják a Szovjetuniónak, mivel *Oroszországot nem szabad beengedni Európába.*

A nemzetközi események azonban másképp alakultak, ezért Csehszlovákia kénytelen volt visszakozni.

1945 júniusában a Szovjetunió és Csehszlovákia képviselői szerződést írtak alá Kárpátalja felvételéről az SZSZKSZ és az USZSZK kötelékébe. **1946. január 22-én** a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége határozatot fogadott el a Kárpátontúli terület létrehozásáról, és beszüntette Kárpátalja-Ukrajna mint államalakulat működését.

Ukrajna háború utáni határmódosításai **1947. február 10-én** fejeződtek be a szovjet–román megállapodás aláírásával, amely jogilag rögzítette

az 1940 júniusában létrejött ukrán–román határvonalat, melyet 1961-ben ismét megerősítettek. Ezzel végérvényesen Ukrajnához került Észak-Bukovina, Hotin vidéke, Izmail vidéke és Dél-Besszarábia.

A területi kérdések szabályozásának fontos történelmi jelentősége volt Ukrajna számára:

- ▶ végérvényesen kialakultak és jogilag is rögzítésre kerültek a köztársaság határai;
- ▶ növekedett az USZSZK területe;
- ▶ demográfiai változásokra került sor;
- ▶ a köztársaság része lett több ősi ukrán tartomány, bár számos ukránok által lakott terület továbbra is Ukrajna határain kívül maradt.

Miután az USZSZK a nemzetközi politika résztvevője lett, szükségessé vált az állami szimbólumok átalakítása. A Legfelsőbb Tanács elnöksége törvényerejű rendeletet fogadott el Ukrajna állami címeréről, himnuszáról, zászlójáról. Az USZSZK feliratú vörös zászlót felváltotta egy két sávból álló lobogó. A felső, a zászló kétharmad részét kitevő sáv továbbra is vörös marad, a bal felső sarkában sarló és kalapács felette vörös csillag. Az alsó sáv égszínkékké lett. Változásokon ment át az USZSZK állami címere is.

2

Visztula-akció. A lakosságcsere Lengyelország és Ukrajna között 1947-ben ugyan véget ért, de a lengyelországi ukrán tartományokban, Poszjányján, Lemko-földön, Holm-vidéken, Pidljassján továbbra is sok ukrán élt. Ezt a vidéket *Határőrvidék*nek nevezték akkor. Az *ukrán kérdés végérvényes megoldása érdekében* (így fogalmazta meg az aktuális feladatot közös határozat-tervezetében a lengyel társadalom biztonsági és nemzetvédelmi minisztere 1947 tavaszán), valamint az itt élő lakosság lengyelesítése céljából a lengyel hatalom a csehszlovák és a szovjet kormány támogatásával hozzájárult a **Visztula-akció**hoz, ami az ukránok deportálását

Visztula-akció – a lengyel pártállami vezetés által 1947-ben, csehszlovák és szovjet politikai egyetértéssel végrehajtott katonai-közigazgatási akció, ami a valóságban etnikai tisztogatást jelentett. A *Visztula-akció* során a Lengyelország keleti részében élő ukránokat erőszakkal deportálták szülőföldjükről Lengyelország nyugati tartományaiba, melyek 1945 előtt Németországhoz tartoztak. A hadműveletet azzal a céllal hajtották végre, hogy megakadályozzák az ukrán földalatti mozgalomnak a helyi lakosság általi támogatását.

jelentette. A lengyelek így akartak leszámolni az Ukrán Felkelő Hadsereggel (UFH), amely ellenőrzése alatt tartotta egész Határőrvidéket. A *Visztula-akció* során a Poszjányján, Lemko-földön, Holm-vidéken, Pidljassján élő ukránokat Lengyelország nyugati és északi részébe deportálták, az úgynevezett *visszatért földekre*, melyek 1945 előtt Németországhoz tartoztak.

Egy közel 30 ezer harcosból álló lengyel különítmény bekerítette az UFH

egységeit, és megkezdte azok felszámolását. A szovjet és csehszlovák katonák közben lezárták a határokat, hogy elvágják az esetleges túlélők menekülési útvonalát. Heves harcok árán sikerült a lengyeleknek felszámolni az ukrán nacionalisták ellenállását, akik közül 655-en életüket veszítették, 1466-an pedig fogságba estek. Rövid időn belül a lengyel hatalom 140 575 megfélemlített ukránt üldözött el szülőföldjéről. Azokat pedig, akik megpróbálták elkerülni a deportálást, koncentrációs táborba zárták, ami *Jaworzno* elővárosában volt. Összesen 3800-an raboskodtak ott.

A *Visztula-akció* következtében az Ukrán Felkelő Hadsereg elveszítette társadalmi bázisát, vagyis ukrán támogatóit, ezért nem látta értelmét a további harcnak. **Roman Suhevics** (Tarasz Csuprinka tábornok, Tur), az UFH vezetője parancsot adott a Határőrvidék elhagyására.

Az UFH egységei az USZSZK területére léptek és ott folytatták nemzeti-felszabadító harcukat. Egy 300 főből álló különítmény pedig Magyarországon, Lengyelországon és Csehszlovákián keresztül Nyugat-Németországba vette az irányt. Ennek a portyának nagy lélektani és politikai jelentősége volt, ugyanis áttörte a Közép- és Kelet-Európa köré vont szovjet információs zárlatot, és eljuttatta nyugatra az ukrán nép harcának hírét a kommunista rendszer ellen. Az ukránság deportálása következtében (ami valójában **etnikai tisztogatás** volt) Lengyelország ukránok által lakott területei gyakorlatilag ellengyelesedtek.

A *Visztula-akció* Lengyelország és a szovjet kommunista vezetés közös bűncselekménye volt az ukrán nép ellen. **1990**-ben Lengyelország szenátusa törvényben ítélte el. 2017. április 22-én pedig Ukrajnában először emlékeztek meg állami szinten a *Visztula-akció* áldozatainak emlékéről.

Etnikai tisztogatás – olyan politika, melynek célja egy bizonyos etnikum vagy népcsoport erőszakos elűzése szülőföldjéről, illetve egy bizonyos területről. Több módszerrel is végrehajtható: etnikai (nép) csoportok tömeges kitelepítése, emigrálásra kényszerítés, deportálás, népirtás.

Részlet Lengyelország védelmi miniszterének, Stefan Mossornak, a Lengyel Hadsereg vezérkari főnökének a beszámolójából (1947 februárja)

... A Krakkói körzetben kialakult helyzet megvitatása során felmerült a tartomány területén maradt ukránok problémája. Több ukrán család a környező erdőségekben vagy a Csehszlovák Köztársaság határ menti térségeiben rejtőzködött el, ahonnan visszaszívárogtak otthonaikba. Ezek az emberek az UFH bandáinak bázisává váltak és az irredentizmus (egy nép vagy nemzet egyesülése egy államon belül) melegágyai lehetnek a későbbiekben. Mivel a Szovjetunió nem tudja most befogadni őket, ezért tavasszal hozzá kell látni a családonkénti kitelepítésükhöz és az egymástól való távoli széttelepítésükhöz a visszafoglalt területeken, hogy jobban asszimilálódhassanak. ...

Beszélgétek meg párban! Mivel magyarázta a lengyel hatalom az ukránok kitelepítésének szükségességét szülőföldjükről? Értékeljétek a lengyel magyarázatot!

3 Az USZSZK külpolitikai tevékenysége. A második világháború utolsó éveiben Ukrajna a nemzetközi politikai élet résztvevője lett. A Szovjetunió tagköztársaságaként azonban nem tudott önálló politikai tevékenységet folytatni.

1944. január 27-én az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt (ÖK(b)P) Központi Bizottsága határozatot hozott a szövetségi köztársaságok joghatóságának kibővítéséről a nemzetközi kapcsolatok terén. Ezt követően az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának X. ülészsaka (**1944. január 28. – február 1.**) döntött a külügyi népbiztosság átalakításáról össz-szövetségből szövetségi-köztársasággá. Ennek értelmében **1944 márciusában** megalakult **Ukrajna Külügyi Népbiztossága**. Első vezetője O. Kornijcsuk lett, őt pedig Dmitro Manujlszkij követte ebben a beosztásban. Létrejött az USZSZK Honvédelmi Népbiztossága is V. Heraszimenko vezetésével.

A sztálini vezetésnek ezzel a lépésével az volt a célja, hogy Ukrajna nyugati térségének a bekebelezését úgy tüntesse fel, mint egy területileg két részre szakított nép történelmi újraegyesülését, növelni akarta továbbá képviselőinek számát az ENSZ-ben is, melynek létrehozásáról aktív megbeszélések folytak ekkor.

1944 augusztusában Dumbarton Oaks-ban (USA) került sor az ENSZ megalakulását előkészítő konferenciára. A szovjet küldöttség vezetője, Andrej Gromiko azt javasolta, hogy tekintsék mind a tizenöt szovjet szövetségi köztársaságot az Egyesült Nemzetek Szervezete alapító tagállamának. A javaslatot a többiek ugyan elvetették, de a sztálini vezetés nem mondott le tervéről. A krími (jaltai) konferencián 1945 februárjában Nagy-Britannia megígérte, hogy támogatni fogja a szovjetek javaslatát az USZSZK és a BSZSZK ENSZ tagságával kapcsolatban.

Az ukrán küldöttség 1945. május 6-án érkezett San Franciscoba az ENSZ alakuló konferenciájára és aktívan bekapcsolódott annak munkájába. Dmitro Manujlszkij annak a bizottságnak lett a vezetője, amely az ENSZ Alapokmány bevezető részének, illetve első fejezetének megszövegezésén dolgozott a szervezet céljairól és működési elveiről. Az ukrán küldöttség többi tagja, I. Szenyin, O. Pallagyin, V. Bondarcsuk, M. Petrovszkij és P. Pohrebnyak szintén kivették részüket a bizottságok munkájából.

Az ENSZ Közgyűlés első ülészsakán az USZSZK-t beválasztották a Gazdasági és Szociális Tanácsba. 1948–1949 között pedig nem állandó tagja lett a Biztonsági Tanácsnak. Ukrajna képviselői több nemzetközi szervezet munkájában is részt vettek, ide sorolhatjuk a Nemzetközi Bíróságot. Ukrajna támogatta Ceylon és Laosz felvételét az ENSZ-be. Fontos szerepet játszott a Palesztina felosztásáról szóló határozat elfogadásában (zsidó és arab részekre), valamint Izrael Állam létrehozásában.

Az ukrán diplomácia a kezdetektől fogva aktív munkát fejtett ki. A diplomaták ott voltak a **párizsi békekonferencián (1946. július 29. – október 15.)**, ahol **1947 februárjában** aláírták az Olaszországgal, Romániával, Magyarországgal, Bulgáriával és Finnországgal a békeszerződéseket.

Az USZSZK diplomatái aktív szerepet vállaltak a **dunai konferencia (1948)** összehívásában és levezetésében, melyen a dunai kereskedelmi hajózás rendszeréről döntöttek. Már a *hidegháború* idején lett Ukrajna tagja a **Békevilág tanácsnak**, ahol több javaslatot tett a béke megőrzésével kapcsolatban.

Aktív külpolitikai tevékenysége ellenére az USZSZK nem térhetett el a Szovjetunió politikai irányvonalától. A lengyel és csehszlovák határvonalakkal kapcsolatos szerződéseket például a szövetségi külügyi népbiztosság képviselői írták alá. Nagy-Britannia (1947) és Szudán (1956) azon javaslatát pedig, hogy közvetlen diplomáciai kapcsolatot létesíthessenek az USZSZK-val, válasz nélkül hagyták.

Ukrajna külpolitikai tevékenysége elsősorban a Szovjetunió stratégiai érdekeit szolgálta.

Következtetések. A második világháború befejezése a szovjethatalom további bünteteteihez vezetett Ukrajna ellen.

- ▶ Az ukrán földek többsége ekkor egy állam keretei közé került, ami elsősorban a szovjet stratégiai érdekeknek felelt meg.
- ▶ A *Visztula-akció* ékes példája volt annak, hogy Lengyelország kommunista vezetése nem tartotta be az emberi jogokat.

Kérdések és feladatok

1. Kik a repatriáltak? 2. Mikor írták alá a szovjet-román szerződést a határokról?
- ◆ 3. Mit értünk *Visztula-akció* alatt? 4. Hány ukránt telepítettek ki a *Visztula-akció* során?
5. Mikor jött létre az USZSZK Külügyi Népbiztossága? 6. Ki volt az ukrán küldöttség vezetője az ENSZ alakuló konferenciáján San Franciscóban?
- ▲ 7. Jellemezzétek az ukrán államhatárok kialakulásának folyamatát a háború utáni nemzetközi szerződések fényében! 8. Jellemezzétek a *Visztula-akció*t az emberi jogok megsértése szemszögéből! 9. Milyen szerepet játszott az USZSZK a nemzetközi szervezetek munkájában a háborút követő első években?
- ★ 10. Mutassátok meg az atlasz térképen az ukrán határok kialakulásának folyamatát ebben az időben! 11. Töltsétek ki a *Visztula-akció* táblázatát!

Levezetésének dátuma	Az ukrán lakossággal szemben alkalmazott módszerek	Az áldozatok száma	Eredmények, következmények

12. Beszéljétek meg kis csoportban! Milyen volt Ukrajna szerepe a korabeli nemzetközi kapcsolatokban? Válaszokat indokoljátok meg!

13. 2007-ben Lengyelország elnöke Lech Kaczyński és Ukrajna elnöke Viktor Juscsenko közös nyilatkozatban ítélték el a *Visztula-akciót*, mint az alapvető emberi jogok megsértésének durva megnyilvánulását. Nevezzétek meg azokat az alapvető emberi jogokat, amelyeket megsértettek a *Visztula-akció* során! **14.** A fejezet tanulmányozása során pótirodalom felhasználásával készítenek tanulmányi projektet az összegző-rendszerező órához a következő témakörökből: 1) Ukrajna az ENSZ számára és az ENSZ Ukrajna számára. 2) A függetlenségi harc korszakai az UNK-tól az UFH-ig (Milyen változásokon ment keresztül az ukrán felszabadító mozgalom a XX. században?).

3. §. Belpolitikai élet és gazdasági helyzet az USZSZK-ban

- **1.** Mit értünk újjáépítés alatt? Milyen országokban, és mikor került rá sor? **2.** A gazdasági és társadalomföldrajz-órákon tanultak alapján emlékeztetek vissza milyen gazdasági vidékekre tagolódott az USZSZK a XX. század első felében! **3.** Mikor került sor az USZSZK területén tömeges éhínségre a XX. század első felében? Mik voltak az okai, sajátosságai, következményei? **4.** Nevezzétek meg a mindennapi élet jellegzetes vonásait Szovjet-Ukrajnában az 1930-as években!

1 **Milyen körülmények között vette kezdetét az újjáépítés?** A szovjet parancsuralmi rendszer helyreállítása után a hatalom hozzáállott a gazdaság újjáépítéséhez. Az harci események következtében Ukrajna óriási károkat szenvedett. Az USZSZK népgazdaságának veszteségei ötször akkorák voltak, mint a nagy iparvállalatok építésére szánt pénzüsszegek 1920–1941 között. Különösen nehéz helyzet alakult ki a mezőgazdaságban. 1945-ben a háború előtti termésnek mindössze 1/3-át sikerült betakarítani.

A demográfiai veszteségek is jelentősnek bizonyultak. Ennek következtében csökkentek a munkaerő-tartalékok. Az emberek rettenetes körülmények között éltek. Közel tízmillióan maradtak fedél nélkül. A kommunista rendszer az ország újjáépítését a lakosság költségén végezte el. A hatalom fokozta az emberek elnyomását. A tőkebefektetések nagyobbik részét a nehézipar újjáépítésére fordították, és sokkal kevesebbet irányoztak elő a lakosság szükségleteinek a kielégítésére.

1945 végéig sikerült helyreállítani a gépgyártás háború előtti kapacitásának 44%-át és a könnyűipar erőforrásainak a 30%-át. A Donyec-medence 123 nagy, illetve 506 kisebb bányájában ismét megindult a szénkitermelés. Fokozatosan újjáépültek a lakóházak. Az iskolák többségében újra indult az oktatás. Megnyitották kapuikat a főiskolák, egyetemek, kórházak.

Újjáépítés – a lerombolt gazdaság helyreállítása.

Ukrajna háború utáni belpolitikai életének egyik meghatározó vonása az

volt, hogy megszilárdult a kommunista párt befolyása a társadalomra. A pártapparátus teljes körű ellenőrzése alatt tartotta a társadalmi élet minden területét.

Újra megkezdték működésüket a szovjethatalom szervei. 1947 februárjában választásokat tartottak a Legfelsőbb Tanácsba, 1947 decemberében pedig a helyi tanácsokba. Megszüntették a háború idején működő közigazgatási intézményeket. Átalakult az ipar és mezőgazdaság irányítási rendszere is. **1946**-ban az USZSZK Népbiztosainak Tanácsát Minisztertanácsá alakították át. A gyárakban, üzemekben, intézményekben visszatértek a nyolcórás munkanapra. Helyreállították a szabadságolások rendjét, a termelésben pedig megszüntették az ingyenes túlóra-kötelezettséget. Kevesebbet fordítottak katonai kiadásokra és az ország fokozatosan áttért a békés termelésre.

A helyreállítási folyamatokat bonyolították a szovjethatalom megtorló intézkedései, melyeket a kommunista párt vezetésének kezdeményezésére az erőszakoszervek hajtottak végre.

A háborút követő első években a megtorlás áldozataivá lettek azok a katonatisztek, akiket hatalmi visszaéléssel vádoltak meg, vagy azzal, hogy nem megfelelőképpen teljesítették kötelességüket.

A korábban szabadult elítélteket azzal gyanúsították meg, hogy szovjetellenes kapcsolatokkal rendelkeznek és ellenséges tevékenységet folytatnak. Ezért kitelepítették őket és megtiltották nekik, hogy visszaköltözzenek korábbi lakóhelyükre. Hivatalos adatok szerint 52 ezer ilyen személyt internáltak ekkor Szovjetunió-szerte.

A Sztálinói Kohászati Kombinát *kártevő mérnökeinek* (többnyire zsidó nemzetiségű) *csoportját* 1952-ben koholt vádak alapján letartóztatták és bírósági ítélet nélkül kivégezték. (A következő paragrafusokban megismerkedtek majd a Nyugat-Ukrajnában kibontakozó megtorlásokkal, valamint az írók, költők művészek üldözésével.)

2 **Az ukránok részvétele a GULAG-táborok lázadásaiban.** A háborút követő első években a GULAG-táborokban raboskodó ukrán nemzetiségű elítéltek száma 2,4-szeresére nőtt és az összes fogoly 20%-át tette ki. Többségük a nemzeti-felszabadító mozgalomban való részvételért töltötte büntetését.

Ukrán történészek adatai szerint, az 1946–1956 közötti időszakban a GULAG-táborokban 47 lázadásra került sor az ukránok aktív részvételével. A felkelők nemcsak a fogva tartásuk körülményeinek javításáért harcoltak, hanem politikai követeléseket is megfogalmaztak, ide sorolhatjuk az ítéletek felülvizsgálatát, az ártatlanul elítéltek szabadon bocsátását, a megtorlások leállítását és a koncentrációs táborok rendszerének a felszámolását.

1949 szeptembere és 1950 februárja között az 1. számú Inti táborban földalatti felkelés-előkészítő bizottság működött,

GULAG – Javítómunka-táborok Főigazgatósága, amely 1934–1956 között működött a Szovjetunióban.

melynek többségét ukrán nemzetiségű elítéltek alkották. 1950 februárjában a bizottság beszüntette tevékenységét egy áruló feljelentése miatt. Ukrán földalatti felkelő csoportok működtek még az *Ozerlagi (Tavi)* táborban (Tajsetben), valamint a *Recslagi (Folyami)* táborban (Vorkutában) is. Ugyancsak ukránok voltak azok, akik lázadást készítettek elő a Pecsorai (1948), Szalehardi (1950) valamint az Ekibasztuzi (1951) GULAG-táborokban. Ezek a lázadások ugyan vereséget szenvedtek, de fontos szerepet játszottak GULAG munkatáborok felszámolásának előkészítésében.

3 A népgazdaság újjáépítésének sajátosságai Ukrajnában. Az ukrán népgazdaság újjáépítésének folyamata a háború befejezése és a szovjet-hatalom helyreállítása után vette kezdetét. Jelentősen megnehezítette a helyreállítást, hogy a Szovjetunió keleti részébe telepített vállalatoknak mindössze 15%-a tért vissza az USZSZK területére. Moszkva azonban egy vállalatért sem kárpótolta Ukrajnát.

A szovjet parancsuralmi gazdasági rendszer alapelveihez híven a Szovjetunióban elfogadták az újjáépítés ötéves tervét (IV. ötéves terv – *a ford. megj.*), amely 1946–1950 között zajlott. A IV. ötéves terv előírta az iparosítás politikájának folytatását, amely még az 1920-as évek végén vette kezdetét. Egyes számú feladatként a Szovjet Hadsereg igényeinek kielégítését, vagyis a katonai kiadások növelését jelölte meg.

Az újjáépítés folyamatának Ukrajnában a következő sajátosságai voltak:

- ▶ méretei nagyobbak voltak, mint Európa más országaiban;
- ▶ Ukrajna csak a saját, illetve a Szovjetunió erőforrásaira számíthatott.

A *hidegháború* lehetetlenné tette számára a nyugati, elsősorban amerikai pénzügyi és műszaki segítség igénybevételét (Marshall-terv – *a ford. megj.*);

▶ az újjáépítés során a fő figyelmet a nehézipar és az energetika fejlődésére fordították (a tőkebefektetések 80%-a ide ment), amit a mezőgazdaságtól és a könnyűipartól elvont forrásokból finanszíroztak (a mezőgazdaság fejlődésére például a tőkebefektetések mindössze 7%-át irányozták elő);

▶ az ukrán gazdaságot nem önálló és önellátó népgazdasági komplexumként építették újjá, hanem az össz-szövetségi gazdasági rendszer részeként. Az Urálon túli és a Kazahsztáni új gazdasági vidékek létrejötte és fejlődése következtében Ukrajna része az össz-szövetségi termelésben 18%-ról 7%-ra csökkent (1945);

Nők a Dnyiprohresh újjáépítésén. Zaporizzsja, 1947

? Mit tudhatunk meg a kép alapján a nők szerepéről a köztársaság újjáépítésének folyamatában?

▶ mindenütt szigorú parancsuralmi-adminisztratív irányítási rendszer működött, melynek köszönhetően sikerült gyorsan mozgósítani az anyagi eszközöket és a munkaerő-tartalékokat a népgazdaság újjáépítésére;

▶ az újjáépítés folyamatában fontos szerepet játszottak az ideológiai, agitációs ösztönzési módszerek. Ide sorolhatjuk a szocialista versenyeket, az élenjárók és újítók mozgalmait;

▶ a helyreállítás folyamatát bonyolította, hogy 1946–1947-ben Ukrajnát ismét mesterséges éhínség sújtotta;

▶ érezte hatását a munkaerőhiány. Különösen kevés volt a modern technológiákat és berendezéseket ismerő képzett szakember. Ezt a problémát úgy próbálták megoldani, hogy a termelésben nőket és gyermekeket alkalmaztak, akik sokszor nehéz fizikai munkát végeztek. 1947-ben a bányáipar és vaskohászat munkásainak 35%-át a nők tették ki.

Az USZSZK és a Szovjetunió népgazdaságának újjáépítése során helyreállt a szovjet fejlesztési modell **parancsuralmi-adminisztratív gazdaságirányítási rendszere**, melyre az **extenzív (külterjes) fejlődési út** volt a jellemző. Mindeközben a háború előtti kapacitásokat állították helyre az 1939-es év műszaki szintjén, **modernizálásról**, újjáalakításról ezért szó sem esett.

Az újjáépítés eredményei nem voltak egyértelműek. Egyik részről helyreállt Ukrajna ipara. Az ipari termelés volumene 1946–1950 között 4,4-szeresére növekedett és 15%-kal felülmúlta az 1940-es szintet (a könnyűipari termelés azonban 1950-ben 20%-kal visszaesett a háború előtti szinthez képest). Másik részről viszont a diktatórikus, parancsuralmi-adminisztratív gazdaságirányítás következtében a nép túl nagy árat fizetett a sikerekért.

A kolhozparasztok továbbra is nehéz helyzetben voltak. Nem rendelkeztek személyi igazolvánnyal, ezért nem hagyhatták el a lakóhelyüket, óriási adót fizettek háztáji gazdaságaik után. A hatalom úgy próbálta jobb munkára ösztönözni őket, hogy a jól bevált megtorló intézkedésekhez folyamodott. 1948. február 21-én az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége törvényerejű rendeleteket fogadott el azon személyek kitelepítéséről, akik megrögzötten kerülik a mezőgazdasági munkát és társadalomellenes, élősködő életmódot folytatnak. 1948–1951 között 12 ezer társadalmi ítélet született az ilyen élősködő elemek ügyében.

Parancsuralmi-adminisztratív gazdasági rendszer – egy ország gazdaságirányítási rendszere, melyben meghatározó szerepet játszanak a parancsuralmi-adminisztratív módszerek, a hatalom pedig a felső bürokratikus apparátus kezében összpontosul.

Extenzív (külterjes) fejlődési út – olyan gazdálkodási mód, melynek során a termelésnövekedést a nagyobb nyersanyag és munkaerő ráfordítás segítségével érik el, nem pedig a gyártási technológiák, gépek, berendezések modernizálásával, a tudomány vívmányainak a felhasználásával.

Modernizálás – újjáalakítás, korszerűsítés, az új követelményeknek való megfelelővé tétel.

A mezőgazdaság helyzetét az is nagyban rontotta, hogy a háború következtében sok föld paragon maradt, nem volt elég traktor, kombajn, tehergépkocsi, a kolhozok még a legegyszerűbb mezőgazdasági eszközökkel sem rendelkeztek. Az ekék elé gyakran teheneket fogtak, de megesett olyan is, hogy asszonyokat. A földeken elsősorban asszonyok és gyerekek dolgoztak, a háború éveiben ugyanis vidéken a férfiak száma drasztikusan csökkent.

A kolhozparaszttság hősi munkája és a szovjethatalom megtorló intézkedései ellenére az ötéves terv végére sem sikerült elérni a háború előtti szintet a mezőgazdasági termelés terén. 1950-ben például a háború előtt betakarított gabonának mindössze 85%-át sikerült learatni.

4 Éhínség 1946–1947-ben, okai, méretei, következményei. Az 1940-es évek második felében a mezőgazdaságban nagyon kedvezőtlen helyzet alakult ki. A háború éveiben a szántóföldek többsége megműveletlen maradt, csökkent a szarvasmarhák száma, nem volt elég munkaeszköz, hiány volt munkáskézből is. A nehézségek leküzdése érdekében szükség lett volna az állami politika megváltoztatására vidéken. A sztálini vezetés azonban nem tervezett semmilyen változtatásokat, mivel a mezőgazdaságból kiszivattyúzott forrásokból finanszírozta az ipar újjáépítését. Központi nyomásra az ukrán kormány és az Ukrán Kommunista (bolsevik) Párt (UK(b)P) (1952-től Ukrán Kommunista Párt (UKP)) kezdeményezésére 1946-ban tervbe vették a termőterületek, gabonatermesztés, valamint a készletezési tervek gyorsított ütemű növelését.

1946 tavaszán–nyarán Ukrajna 16 megyéjét sújtotta szárazság. Az őszi vetés gyakorlatilag elpusztult. Egy hektárról mindössze 2–3 mázsa búzát sikerült betakarítani (1940-ben 14,6-t, 1944-ben pedig 10,8-t). A szárazság következtében kevesebb takarmány jutott az állatoknak, ami azok tömeges elhullásához vezetett. A kolhozoknak engedélyezték a szarvasmarhák terven felüli levágását. Több megyében ezért kétszeresen sikerült túlteljesíteni a hús beadási tervét. Ukrajna mezőgazdaságának ennek következtében jelentős veszteségei lettek, melyeket nehéz volt pótolni. Több megye vezetője azzal a kéréssel fordult a kormányhoz, hogy csökkentse a készletezési terveket, melyek ennek ellenére 1946 júliusában 340 millió pudról 360 millió pudra nőttek. A megyevezetők kérésére a kormány megtorló intézkedésekkel válaszolt. A fővárosból a vidéki járásokba kormánytisztviselők érkeztek, akik bírókat, ügyészeket, rendvédelmi tiszteket hoztak magukkal. A megyék lerohanásának meg is lett az eredménye. 1947 első negyedében másfél ezer kolhozhelnöket állítottak bíróság elé a készletezési tervek végre nem hajtásáért, 6 ezer kommunistát pedig szigorú pártfegyelmi részesítettek a párt határozatainak be nem tartásáért.

Az 1946–1947-es éhínség – az ÖK(b)P és a szovjet kormány által mesterségesen, tömeges méretekben előidézett éhínség, melynek következtében emberek százazrei haltak éhen az USZSZK területén. A sztálini rendszer bűntetteinek egyike.

A parasztok megpróbálták elmenekülni a biztos éhhalál elől. Voltak, akik a környező városokba vették az irányt, de voltak olyanok is, akik Nyugat-Ukrajnába. Hogy megakadályozzák a falvak elnéptelenedését, a bűnüldöző szervek felkutatták a szökevényeket és visszatoloncolták lakhelyükre. A szigorú megtorló intézkedések ellenére a készletezési tervet csak 60%-ra sikerült teljesíteni. A kolhozokból kisajtoltak mindent, még a vetőmagkészletet is elvették. A Szovjetunió közben 2,5 millió tonna búzát exportált Közép-, Kelet- és Nyugat-Európába.

Ukrajnába éhínség kezdődött. Az USZSZK vezetése Nyikita Hruscsovval az élen a nyugati megyékből behozott készletekkel próbálta csökkenteni az éhínség méreteit. Mikor Hruscsov megpróbálta figyelmeztetni Sztálint a közelgő katasztrófára, Sztálin erre kijelentette: *„Puhány vagy! Becsapnak téged, érzelmileg zsarolnak, csak azt akarják, hogy elpocsékoljuk állami tartalékainkat”*.

1947 márciusában a „puhány” Hruscsovot leváltották az UK(b)P éléről és helyére a „keménykező” Lazar Kahanovicsot nevezték ki. Mindazonáltal az állam 35 millió tonna vetőmagot kölcsönzött a kolhozoknak az őszi vetés elvégzéséhez. A harmadik, mesterségesen előidézett ukrain éhínségért a sztálini vezetést terheli a felelősség, amely ukránok százezreit áldozta fel az össz-szövetségi érdekek miatt.

Nem teljes adatok szerint az 1946–1947-es éhínség következtében Ukrajna falvaiban és városaiban több mint 1 millió ember vesztette életét, köztük más-más nemzetiség képviselői, ukránok, oroszok, zsidók, bolgárok, gagauzok. A Holodomor történetének ukrán szakértői úgy tartják, hogy az éhínségnek a falvakban élő ukrán parasztok estek többnyire áldozatul. Erre utal az a tény is, hogy Ukrajna lakosságának jelentős részét ebben az időben az ukránok tették ki.

1998 óta minden év novemberének negyedik vasárnapján emlékeznek meg Ukrajna-szerre a Holodomor áldozatairól.

5

Változások a társadalom demográfiai helyzetében. Életszínvonal. Életmód. Ukrajna demográfiai helyzetére olyan tényezők voltak hatással, mint a háborúban elszenvedett emberveszteségek, népességmozgás, a nyugat-ukrán földek csatlakozása az USZSZK-hoz, az 1946–1947-es éhínség, a népgazdaság újjáépítése.

A második világháború következtében 3 millió ukrán vesztette életét a frontokon (közülük minden második sorköteles katonaként a hadsereg soraiban), közel 5 millióan a német megszállási övezetben lelték halálukat. A demográfiai veszteségekhez sorolhatjuk a háború miatt meg nem született 2,4 millió gyermeket, valamint a Németországba kényszermunkára hurcolt 2,5 millió fiatalot, akiknek a fele soha nem tért haza.

A harci események befejezése után jelentős migrációs hullám vette kezdetét Ukrajnában. Közel 2,2 millió katona szerelt le a Szovjet Hadsereg soraiból és tért vissza a békés életbe. Visszatértek otthonaikba a háború elején a Szovjetunió keleti részébe telepített gyárak, üzemek stb. dolgozói, az erőszakkal Németországba hurcolt ostarbeiterek, a volt hadifoglyok. Sok szakember érkezett Ukrajnába más szovjetköztársaságból, hogy segítse az újjáépítést, vagy részt vegyen a nyugat-ukrán megyék szovjetesítésében. Nagy hatással volt Ukrajna demográfiai helyzetére a lakosság deportálása (krimi tatárok, németek, lengyelek, magyarok és mások). Fontos szerepet játszott a demográfiai helyzet alakulásában az ország gazdaságának az újjáépítése és az ipar további fejlődése, ami felgyorsította az urbanizációs folyamatokat és a falusi lakosság csökkenéséhez vezetett. A különböző demográfiai változások következtében az USZSZK lakossága 1951-ben 37,2 millió fő volt, vagyis 4,1 millió emberrel kevesebb, mint 1940-ben. Jelentősen megváltozott a köztársaság nemzetiségi összetétele. Csökkent a zsidók, lengyelek, németek száma, jelentősen megnőtt az oroszok részaránya.

A háború és a háborút követő pusztulás következtében drasztikusan romlott a nép életszínvonala. Nem volt elég élelmiszer, hiány volt a legalapvetőbb közszükségleti cikkekből. Megoldhatatlan feladatnak tűnt a lakáskérdés és az utcagyerekek problémájának megoldása, a bűnözés viszszaszorítása. A negyedik ötéves tervben azonban nagyon kevés pénzt irányoztak elő ezeknek a gondoknak az orvoslására.

1947-ben eltörölték az élelmiszerek és iparcikkek jegyrendszerét. Ezután az üzletekben szabadon meg lehetett vásárolni ezeket az árucikkeket államilag megállapított kiskereskedelmi árak alapján. Ugyanebben az évben pénzreformot hajtottak végre azzal a céllal, hogy rendet teremtsenek az ország pénzügyi rendszerében.

A reformoknak nem voltak egyértelmű következményei. Egyik részről a jegyrendszer eltörlése a gazdasági élet stabilizációjáról tanúskodott. Másik részről viszont, míg a munkások fizetése 1947-ben másfélszeresére növekedett a háború előtti szinthez képest, addig az árak a háromszorosára nőttek. Az a furcsa helyzet alakult ki, hogy az üzletek polcai ugyan telítve voltak áruval, de azt nem vásárolta senki, mivel az embereknek nem volt elég pénzük.

Nem javított az emberek életszínvonalán a pénzreform sem. A forgalomban lévő pénzmenyiség megfelelt a gazdaság igényeinek. Azok jártak rosszul, akik pénzüket takarékpénztárban tartották. 3 ezer rubelig terjedő megtakarítás esetén a régi rubelt 1:1 arányban váltották be új rubelre, 3-tól 10 ezer rubelig terjedő megtakarítás esetén a megtakarítások értéke egyharmadára csökkent, 10 ezer rubelnél nagyobb összeg esetén pedig kétharmadára.

A pénzreform különösen a parasztokat érintette fájdalmasan, akiket ismét becsapott az állam. Mivel a falvakban nem voltak a takarékbanknak kirendeltségei, ezért a kolhozparasztok által otthon tartott régi rubelt 1:10 arányban váltották új rubelre. Az újjáépítés nem járt az emberek életszínvonalának növekedésével, csak több évtizeddel elodázta az égető szociális problémák megoldását.

! **Következtetések.** Ukrajna ugyan jelentős károkat szenvedett a háborúban (földig rombolt gazdaság, óriási emberveszteségek), de a nép hősies és állhatatos munkájának köszönhetően rövid időn belül sikerült helyreállítani a köztársaság ipari potenciálját.

▶ Az újjáépítés idején a sztálini vezetés demagóg módon a népről való gondoskodásról beszélt, a valóságban azonban az emberek szükségletei másodlagosak voltak az állam érdekeihez képest.

▶ Az 1946–1947-es mesterséges éhínség Ukrajna tragédiáját jelentette és a szovjethatalom büntette volt az ukrán nép ellen.

? Kérdések és feladatok

1. Milyen károkat szenvedett el Ukrajna gazdasága a háború következtében? **2.** Mikor szüntették meg a háború idején működő közigazgatási intézményeket? **3.** Milyen gazdaságot neveznek parancsuralkinak? **4.** Milyen utat nevezünk extenzív fejlődési útnak? **5.** Ki állt az USZSZK élén az 1946–1947-es éhínség kezdetén? **6.** Hányan veszítették életüket az 1946–1947-es éhínség idején?

▶ **7.** Milyen változásokra került sor az USZSZK-ban a békés életre való átmenet során? **8.** Jellemezzék a népgazdaság újjáépítését Ukrajnában! **9.** Milyen bizonyítékok alapján lehet azt állítani, hogy az 1946–1947-es éhínség a szovjethatalom bűncselekménye volt az ukrán nép ellen? Válaszokat indokoljátok meg! **10.** Milyen változásokra került sor Ukrajna demográfiai helyzetében, az emberek életszínvonalában, életminőségében ezekben az években?

★ **11.** Keressétek meg az atlasz térképen azokat a régiókat, amelyek a legtöbbet szenvedtek az 1946–1947-es éhínség idején! **12.** Készítsétek el az *Éhínség-terror* című összehasonlító táblázatot!

Dátum	Okok	Sajátosságok	Következmények
1921–1923			
1932–1933			
1946–1947			

13. Beszéljétek meg kisebb csoportban! Milyen megnyilvánulásai voltak a parancsuralki gazdálkodás helyreállításának a népgazdaság újjáépítése idején Ukrajnában?

★ **14.** Készítsetek prezentációt *Tömeges, mesterségesen előidézett éhínség az 1946–1947-es években* címmel!

4. § A szovjetesítés politikája és tömeges megtorlások az USZSZK nyugati megyéiben

►► 1. A gazdasági és társadalomföldrajz- és Ukrajna története órákon tanultak alapján határozzátok meg a nyugat-ukrán történelmi-földrajzi tájegységek Szovjet-Ukrajnához való csatlakozásának a sorrendjét és módját! 2. Mikor vette kezdetét a nyugat-ukrán földek szovjetesítésének első időszaka, és milyen intézkedésekre került sor ebben az időben? 3. Mik voltak a sajátosságai a sztálini iparosításnak és kollektivizálásnak Szovjet-Ukrajnában az 1920-as évek végén és az 1930-as években? 4. Nevezzétek meg az ukrán nemzeti mozgalom sajátosságait, és mutassátok be tevékenységét a második világháború idején!

1 A szovjethatalom helyreállítása Ukrajna nyugati megyéiben. Tömeges deportálások 1944–1946-ban. Az 1939–1940-es években a szovjetrendszer nem tudott megerősödni a nyugat-ukrán földeken. A háború utáni első években a sztálinista vezetés egy olyan rendszer létrehozásába kezdett Nyugat-Ukrajna területén, mint amilyen a Szovjetunió más térségeiben működött. Ez a folyamat a **szovjetesítés** nevet kapta. A szovjetesítés politikájának a következő alapelemei voltak: kollektivizálás, iparosítás, az úgynevezett kulturális forradalom, valamint tömeges megtorlások az új hatalommal elégedetlenkedőkkel szemben.

A szovjetesítést az új hatalom képviselői rövid időn belül be akarták fejezni, figyelmen kívül hagyva a helyi lakosság érzéseit. Nyugat-Ukrajna lakói még jól emlékeztek a szovjetrendszerrel való első találkozásukra. Rettegtek a kolhozosítástól, az egyházüldözéstől, és félelmeik nem voltak alaptalanok. A szovjet életmód bevezetése céljából Moszkva jelentős politikai és katonai erőket irányított Nyugat-Ukrajnába.

A lvivi-szandomiri hadművelet után szovjethatalom jött létre Galíciában és Kárpátalján. Szakemberek egész hadserege érkezett ezután ide az ország keleti megyéiből, akik az államhatalmi szerveknél, a gazdasági és politikai élet különböző területein helyezkedtek el. 1946 közepéig számuk elérte a 86 ezret. A helyi káderekben az új hatalom nem bízott, ezért csak másodrangú beosztásokban helyezte el őket. 1946 végén 15 120 megyei vezető beosztású pártmunkás közül 1832 volt csak helyi származású (12,1%).

Az új hatalom először ideiglenesen, majd állandó jelleggel létrehozta a tanácsokat, mint az államhatalom helyi szerveit.

Ezt követően államosították az iparvállalatokat, elkobozták a bankbetéteket. Állami tulajdonba vették a lakóházakat, kereskedelmi egységeket, kulturális intézményeket, iskolákat, a vasutat, erdőket, a természeti kincseket. A nagy földbirtokokat elkobozták tulajdonosaiktól, és szétosztották a kis földbirtokokkal rendelkező vagy föld nélküli parasztok között. A nagy vállalatok tulajdonosait, földbirtokosokat, a határ menti járások lakóit tömegesen **deportálták** a Szovjetunió távoli térségeibe.

A hivatalos okmányok szerint 1944–1946 között a hét nyugat-ukrán megyéből a Szovjetunió észak-keleti régióiba 17 729 családot telepítet-

tek ki, vagyis 36 609 személyt. Az új helyre érkezett telepesek számára igazi katasztrófát jelentett az, hogy nem volt hol lakniuk, éheztek, nem rendelkeztek az alapvető közszükségleti cikkekkel, gyógyszerekkel. Helyi családokhoz költöztették be őket, azoknak a beleegyezése nélkül. A tömeges kitelepítésekkel 1944–1946 között a szovjethatalom meg akarta törni az új rendszerrel szemben kibontakozó ellenállást. Ezek a deportálások a kommunista rendszer újabb büntetői voltak az ukrán nép ellen.

1947. szeptember 10-én a Szovjetunió Minisztertanácsa határozatot hozott azon ukrán nacionalisták családtagjainak kitelepítéséről, akik börtönbüntetésüket töltik, vagy a szovjetrendszer elleni harcokban veszítették életüket Ukrajna nyugati térségeiből Karaganda, Arhangelszk, Vologda, Kemerovo, Kirov, Molotov, Szverdlovszk, Tyumeny, Cseljabinszk és Csita megyékbe. Ez volt a **Nyugat-akció**, amely **1947. október 21-én** vette kezdetét éjfél után két órakor. Egy nap leforgása alatt 76 192 embert üldöztek el szülőföldjéről, köztük 22 174 gyermeket. Október 26-án a kitelepítettek száma elérte a 77 791 főt.

A kitelepítetteket tehervagonokba terelték és vasúton Szibéria bányáiba vagy kolhozaiba hurcolták kényszermunkára (kicsit korábban, 1944-ben zajlott a kárpátaljai felnőtt magyar és német férfilakosság kényszermunkára hurcolása, vagyis deportálása. Becslések szerint több mint 40 ezer kárpátaljait zártak ekkor lágerbe – *a ford. megj.*). Útközben sok százan (1944-ben magyarok, 1947-ben ukránok – *a ford. megj.*) életüket veszítették.

Deportálás – egyes személyek vagy népek erőszakos kitelepítése, elűldözése szülőföldjéről, akiket a hatalom veszélyesnek ítélt meg.

Nyugat-akció – Nyugat-Ukrajna lakosságának (Kárpátalján kívül) erőszakos kitelepítése 1947. október 21-én (több helyen október 26-ig tartott) a szovjethatalom által, melynek célja az ukrán nemzeti mozgalom elfojtása volt.

2017. október 21-én először emlékeztek meg Ukrajna-szerte a nyugat-ukránok deportálásának 70. évfordulójáról.

A nyugat-ukrán tartományokban Moszkva és Kijev parancsára hasonló rendet vezettek be, mint a Szovjetunió más térségeiben. Uralkodóvá vált ebben a térségben is a durvaság, az emberi jogok sárba tiprása, a törvényesség megsértése, a helyi káderek háttérbe szorítása, valamint az ukránok mesterséges felosztása keleti és nyugati ukránokra.

2

Az Ukrán Görögkatolikus Egyház felszámolása az USZSZK-ban. A szovjetrendszer első támadását az **Ukrán Görögkatolikus Egyház** (UGKE) ellen követte el, melynek óriási befolyása volt Nyugat-Ukrajna lakosságára, és a nemzeti-felszabadító harc folytatására biztatta az embereket.

József Szilipij szibériai száműzetése idején, 1940

? Véleményetek szerint, miért tartotta a szovjethatalom József Szilipijt veszélyes személynek?

A szovjethatalom létrejöttéig Nyugat-Ukrajnában a görögkatolikus egyháznak 5 millió híve volt.

1944. november 1-jén elhunyt Andrej Septickij metropolita. Halála után lejáratozó kampány indult az UGKE ellen. A görögkatolikusokat azzal vádolták meg, hogy együttműködnek a nácikkal. Az új metropolita, **József Szilipij** szeretett volna szót érteni az új hatalommal, ezért küldöttséget indított Moszkvába, hogy találkozzon I. Poljanszkijjal, az Ukrán Népbiztosok Tanácsa mellett működő vallásügyi tanács vezetőjével. A küldöttség tagjai a megbeszélés során megismertették a szovjet politikust egyházuk életével, valamint Szilipij metropolita azon felhívásával, amelyben arra szólítja fel az Ukrán Felkelő Hadsereget, hogy térjen vissza a helyes útra. A küldöttség tagjai elutazásuk előtt 100 ezer rubelt utaltak át a Vörös Keresztnek az ország védelmére.

A sztálini vezetés a háború idején nem akart nyílt konfliktusba keveredni a görögkatolikusokkal, ezért engedélyezte számukra a szabad vallásgyakorlást. 1945 márciusában azonban megjelent egy útmutató Sztálin jóváhagyásával arról, hogyan kell felszámolni az Ukrán Görögkatolikus Egyházat. 1945 áprilisában letartóztatták József Szilipij metropolitát az egész püspöki karral együtt. Később felajánlották nekik, hogy szabadon bocsátják őket, amennyiben pravoszláv hitre térnek és egyesítik egyházukat az Orosz Pravoszláv Egyházzal.

Később letartóztatások kezdődtek a görögkatolikus papok között, akiket Szibériába hurcoltak. Rövid időn belül bezárták az egyházi intézményeket, felszámolták az egyetemes egyházi (metropoliai) és a püspöki irányítási szerveket, bebörtönöztek több mint kétezer papot, szerzetest, apácát.

1946-ban zárt tárgyalás keretében Kijevben bíróság elé állították a görögkatolikus egyház vezetőit J. Szilipij metropolitával az élen. Ezzel egy időben Lvivben összehívták az Ukrán Görögkatolikus Egyház nem kanonikus (vagyis egyházi jogi szempontjából nem törvényes) zsinatát, ahol érvénytelenítették az 1596-os breszti uniót, szakítottak Rómával és a görögkatolikus egyházat az Orosz Pravoszláv Egyháznak rendelték alá. Az UGKE ezután titokban folytathatta csak tevékenységét. Havrilo Kosztelniket, a törvénytelen zsinat szervezőjét Lviv egyik mellékutcájában lelőtték.

Hasonló forgatókönyv szerint jártak el a kommunisták Kárpátalján is. A Munkácsi Püspökség 15 lelkészét Szibériába száműzték, hármat megöltek, 36-an pedig külföldre menekültek. Romzsza Tódor püspök ellen 1947-ben sikertelen merényletet hajtottak végre, majd később a kórházban,

a belügyi szervek egyik vezető munkatársának állítása szerint, megmérgezték (az NKVD titkos ügynöke, Odarka nővér mérgezte meg a munkácsi kórházban – *a ford. megj.*). Végül a görögkatolikus egyházat itt is bezárták és 50 papot bebörtönöztek különböző időtartamra. 1949 augusztusában a Munkácsi Püspökséget újraegyesítették az Orosz Pravoszláv Egyházal.

Az Ukrán Görögkatolikus Egyház felszámolása a szovjetesítés politikájának egyik fontos alkotóeleme volt a nyugat-ukrán földeken. Az új hatalom így akarta megsemmisíteni az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom erkölcsi-lelki alappillérét.

3 Kollektivizálás, iparosítás, kulturális forradalom Nyugat-Ukrajnában. Miután a nyugat-ukrán megyékben létrejött a szovjethatalom, napirendre került a tartomány népgazdaságának újjáépítése és a szovjetesítés tovább folytatása. 1944-ben ezekre a célokra 10 milliárd rubelt utaltak ki. A szovjetesítés politikájának összehangolásával valamennyi minisztériumban a miniszterhelyettesek foglalkoztak, kormány szinten pedig Ukrajna miniszterelnökének a helyettese. Az UK(b)P Központi Bizottságában külön főosztályt hoztak létre, amely a nyugat-ukrán megyékkel foglalkozott.

1945 végére sikerült helyreállítani 1700 iparvállalatot és 500 ipari szövetkezetet. A nyugat-ukrán ipar újjáépítése azonban sokkal bonyolultabb körülmények között zajlott, mint Ukrajna keleti részén. Ennek több oka is volt:

- ▶ az újjáépítés egy időben zajlott az iparosítás, kollektivizálás és a kulturális forradalom gyorsított folyamatával;
- ▶ a tartomány gazdasági fejletlensége (a lakosság mindössze 4%-a dolgozott az iparban);
- ▶ a helyi mérnöki gárda teljes hiánya;
- ▶ a társadalmi átalakítások nem egyértelmű fogadtatása a helyi lakosság által, a szovjetesítés elleni aktív és passzív ellenállás.
- ▶ A régió számára a legfájdalmasabb a kollektivizáció folyamata volt, amely a legnagyobb ellenállást váltotta ki a lakosság körében. A kolhozosítással a szovjethatalomnak több célja is volt:
 - ▶ az állam totális ellenőrzésének biztosítása a parasztok felett;
 - ▶ a nyugat-ukrajnai mezőgazdaság fejlődésének egységesítése Ukrajna központi és keleti régióinak mezőgazdaságával;
 - ▶ a gazdaszellem megtörése;
 - ▶ a szovjetrendszer ellen kibontakozó fegyveres ellenállás támogatásának a felszámolása.

A kollektivizálást Nyugat-Ukrajnában az 1930-as évek erőszakos módszereivel hajtották végre. Ilyenek voltak a kényszerítés, zsarolás, megfélemlítés, provokációk, kitelepítések Szibériába. A kommunista hatalom az első csapást a módosabb gazdákra mérte (ők alkották az összes gazdaság 4,8%-át és ők rendelkeztek a termőföld 13,7%-kal). 50%-kal megnövelték számukra a mezőgazdasági termékek beszolgáltatásának mennyi-

Kényszerlakhely – kijelölt település, ahol szülőföldjükről elűzött embereknek, vagy népcsoportnak hatósági parancsra laknia kellett. A rendszer ezeket a személyeket politikailag veszélyesnek tartotta és el akarta különíteni őket a társadalom többi részétől. A kényszerlakhelyeket tilos volt elhagyni, lakóikat korlátozták állampolgári jogaikban.

ségét és felére csökkentették a beadási időt. Megszüntettek számukra minden kedvezményt. Azokat, akik lázadoztak Szibériába, Kazahsztánba vagy a Szovjetunió más távoli térségeibe száműzték és **kényszerlakhelyeket** jelöltek ki számukra. Az 1940-es évek második felében 200 ezer ember telepítettek ki a nyugat-ukrajnai megyékből ilyen kényszerlakhelyre.

Ezeknek az intézkedéseknek köszönhetően nőtt a kolhozok száma. Míg 1945-ben 145 kolhoz volt a tartományban, addig 1950-ben már 7500, amelyek a parasztgazdaságok 93%-át egyesítették. A földesúri nagybirtokokon szovhozokat, állami gazdaságokat hoztak létre. A kollektivizálás felgyorsítása érdekében **gép- és traktorállomások** (GTA vagy MTSZ oroszul) alakultak. A párt vezető szerepének biztosítása céljából létrejöttek a GTA-k politikai osztályai. A negyedik ötéves terv végére Nyugat-Ukrajnában befejeződött a kollektivizálás.

Változások történtek az iparban is. Ezek az átalakulások megnövelték a tartomány gazdasági teljesítő képességét. Végbement az iparvállalatok államosítása, bevezetésre kerültek a gazdaságirányítás parancsuralmi-adminisztratív módszerei. Ukrajna gazdaságát a szövetségi központ érdekeinek rendelték alá.

A tartomány szovjet iparosítása előirányozta:

- ▶ a nyugat-ukrán földek bekapcsolását az egységes össz-szövetségi ipari komplexumba;
- ▶ a nyugat-ukrán ipar modernizálását, hogy megfeleljen a Szovjetunió fejlettségi szintjének;
- ▶ a helyi ásványi kincsek kiaknázását a szövetségi központ érdekeinek megfelelően;
- ▶ a társadalom szociális összetételének megváltoztatását a szovjet modell alapján.

Az iparosítás éveiben Nyugat-Ukrajnában 2,5 ezer nagy- és középvállalat épült fel, melyek többsége nem a tartományt látta el iparcikkekkel.

A nyugat-ukrajnai iparosításnak az 1930-as években lezajlott iparosítással szemben a következő sajátosságai voltak:

- ▶ az ipari fejlődés viszonylag gyors üteme: míg 1940-ben a nyugat-ukrajnai vállalatok a köztársaság gyárainak, üzemének 4,7%-át tették ki, addig 1950-ben ez az arány már 12,6% volt;
- ▶ változásokra került sor a hagyományos iparágakban is. Az erdőiparban és a kőolajbányászatban a kitermelt nyersanyagot helyben kezdték feldolgozni és nem szállították a tartomány határain túlra;

▶ új iparágak jöttek létre: fémmegmunkálás, gépgyártás, műszergyártás, villanylámpagyártás, szerszámgépgyártás, vegyipar, helyreállították és bővítették a fafeldolgozó ipart, élelmiszeripart, kőolajbányászatot, bányaipart;

▶ miután a térség fejlődését Moszkvában prioritásként határozták meg, Nyugat-Ukrajnába irányították a Németországból jóvátételként érkező be rendezéseket;

▶ a tartomány iparosítása magán viselte a szovjet ipar hagyományos hiányosságait: a nehéz- és könnyűipar közötti aránytalanságot a nehézipar javára, a termelés mennyiségi mutatóinak túlsúlyát a minőségi mutatók felett, a termelési folyamatok befejezetlenségét egy bizonyos térség határai között.

A szovjetesítés politikájának harmadik fontos összetevője a **kulturális forradalom** volt. Nyugat-Ukrajnában létrejött a szovjet oktatási rendszer. A tanulás mindenki számára elérhetővé vált. Kelet-Ukrajnából 44 ezer tanítót irányítottak ide, akik hozzáláttak a fiatalok ideológiai megdolgozásához és a szovjet propaganda terjesztéséhez. Több ezer ingyenes tankönyv, tudományos ismeretterjesztő kötet érkezett ezután a térségbe a kommunista ideológia népszerűsítésének megkönnyítése céljából. Kialakult a szakoktatás új rendszere is. A szovjet iskola feladata a kommunista szellemben történő nevelése volt, olyan új emberé, aki mentes a nemzeti öntudattól. Óriási méreteket öltött az értelmiségiek (tanítók, könyvtárosok, múzeumi dolgozók, kulturális szervezetek munkatársai) üldözése. Az előadásokat a felsőoktatási intézetekben orosz nyelven tartották.

A fizetett egészségügy helyett bevezették a parancsuralmi szovjet modell szerint működő ingyenes gyógyítást. Sok orvos és más egészségügyi dolgozó érkezett ekkor ide Kelet-Ukrajnából, nem kérve ki ehhez az ő beleegyezésüket sem. Így sérültek az ő emberi jogaik is.

Részlet Olga Manics Kamjanyec-Pogyilszkijből Ternopil megyébe irányított tanítónő kihallgatási jegyzőkönyvéből (Az UNSZ biztonsági szolgálata, 1945 júniusa).

... Ki kellett puhatolnom, hogy a helyi fiatalság szimpatizál-e velük (a banderistákkal, az UFH harcosaival), és ha igen, konkrétan kikkel. Az volt a feladatomban, hogy hiteltelenítsem az ifjúság szemében a banderista mozgalmat, valamint példákat hozzak fel híres szovjet emberek életéből erkölcsi épülésük céljából. Meg kellett hódítanom a lelküket...

Beszélgétek meg párban! Milyen feladatokat tűzött a szovjethatalom a tanítók elé, akiket a háborút követő években Nyugat-Ukrajnába küldtek?

Nyugat-Ukrajna erőszakos szovjetesítése az 1950-es évek végére befejeződött.

4 Ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom Nyugat-Ukrajnában 1944-ben és az 1950-es években. Az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom a tartományban azután bontakozott ki újult erővel, miután 1944-ben a Vörös Hadsereg csapatai bevonultak ide. A helyi lakosság ellenállásának egyik megnyilvánulása volt ez az új rendszer ellen.

Ennek a harcnak több formája is volt, a szabotázsoktól kezdve a nyílt fegyveres felkelésig. Az ukrán felszabadító törekvések élén az **Ukrán Nacionalisták Szervezete (UNSZ)** állt és az **Ukrán Felkelő Hadsereg (UFH)**. Az UFH politikai szervezete az **Ukrán Felszabadító Főtanács (UFFT)** volt, amely a nemzeti-felszabadító mozgalmat irányította az ukrán földeken. Az UFFT élén Kirilo Oszmak állt. Tagjai R. Suhevics, V. Kuk, M. Lebigy és J. Lipa voltak. 1944 végén és 1945 elején az UFH soraiban 35 ezren harcoltak, bár a hivatalos belügyi kimutatásokban sokkal nagyobb számok szerepeltek.

Az UNSZ-nek és UFH-nak volt egy **női hálózata** is, melynek tagjai hírszerzőként, tábori nővérként, hadtáposként szolgáltak, és az ukrán nemzeti eszmét is népszerűsítették egyben.

A szovjethatalom egyik nyugat-ukrajnai képviselője mondta: *Több női hálózat ismeretes. A falvakban minden 1000 emberből 50–60 az Ukrán Nacionalisták Szervezetének a tagja, akiknek többsége nő. Néhány községben ők vezetik a földalatti mozgalmat.*

A női hálózat nem katonai alakulat volt, hanem egyfajta kisegítő szerveződés. Az UNSZ-be és a UFH-ba való belépésük előtt a lányok komoly kiképzésen estek át, ahol vezetőjük irányítása alatt megismerkedtek Ukrajna történetével, az UNSZ céljaival, programjával, ideológiájával. A női hálózatban a kölcsönös segítségnyújtás és egymás támogatásának légköre uralkodott. A hálózat résztvevői az UNSZ-be való belépésük után orvosok, tábori nővérek, ápolók, nyomdászok, propagandisták, összekötők, hírszerzők lettek. Harcoltak az UFH soraiban is többször századparancsnokként.

Az ukrán nacionalisták egészségügyi szervezete az Ukrán Vöröskereszt volt, melynek élén Katerina Zarickaja állt (1947-ig, letartóztatásáig). Nehezen elérhető helyeken, levegőtlen, félhomályos pincékben a nacionalisták földalatti nyomdákat működtettek, ahol titkos irodalmat, újságokat, felhívásokat adtak ki. Ezekben a nyomdáknak többnyire nők dolgoztak nehéz körülmények között. A rádióscsoport női tagjai Roman Suhevics bizalmasai közé tartoztak, és különböző megbízatásokat hajtottak végre számára. A csoport vezetője K. Zarickaja volt. Tagjai pedig H. Gyidik, O. Huszjak, O. Ilkiv és mások. A női hálózat képviselői, J. Bulbán, U. Pohinec, P. Prosak, az UFH többhónapos portyáiban is részt vettek.

A szovjet–német háború befejezése után a Belügyminisztérium, a Belbiztonsági Minisztérium és a Szovjet Hadsereg egységei Nyugat-Ukrajnába indultak az Ukrán Felkelő Hadsereg elleni harc céljából. Miután

megérkeztek, körülzárták a Kárpátok és Voliny közötti térséget, majd hozzáláttak az ukrán nacionalisták mozgalmának felszámolásához. Akik kapcsolatba kerültek az Ukrán Felkelő Hadsereggel, azokat megsemmisítettek vagy Szibériába deportáltak. Ez volt a **nagy ostrom** időszaka, mely 1945-től 1946 tavaszáig tartott. A nagy ostrom következtében az UFH elvesztette személyi állományának 60%-át. Csapatokat ezután kisebb csoportokra osztották, amelyek támadásokat intéztek a szovjethatalom aktivistái, kolhozelnökök, párttitkárok ellen. A kommunista propaganda, a büntető osztagok kegyetlenkedései és fondorlatossága, továbbá az eredményes társadalmi-gazdasági átalakulások értelmetlenné tették az ellenállás további folytatását.

Nagy ostrom – a szovjethatalom büntető intézkedése Nyugat-Ukrajnában 1945-től 1946 tavaszáig, amelynek során a szovjet csapatok blokkolták az UPA akcióterületeit.

H. Kosarszkiynak az Ukrán katonai körzet ügyészének feljegyzése M. Hruscsovhoz az UK(b)P első titkárához A szocialista törvényesség durva megsértésének tényeiről a Belbiztonsági Minisztérium úgynevezett különleges csoportjainak tevékenységében (1949. február 15).

... Az ellenséges, ukrán-német nacionalista földalatti szervezetek felkutatása céljából az USZSZK Belbiztonsági Minisztériuma speciális csoportokat hozott létre, melyek az Ukrán Felkelő Hadsereg katonáinak álcázva fejtik ki tevékenységüket.

Az operatív munkának ezt az elég kemény módszerét használni lehetne a banditák mozgalmának mielőbbi felszámolására, ha a belbiztonságiak okosan alkalmaznák azt, illetve betartanák a konspiráció szabályait.

A tények azonban azt mutatják, hogy a helyi lakossággal szemben megnyilvánuló kegyetlenkedéseik nem könnyítik meg a banditák elleni harcot, illetve még bonyolultabbá teszik azt, aláásva a szovjet törvényesség tekintélyét és sokat ártnak a szocializmus építése ügyének is Ukrajna nyugati megyéiben.

...Ezeknek a csoportoknak a tevékenysége nyíltan szovjetellenes és banditajellegű. Tetteik nem igazolhatók semmilyen operatív megfontolással.

Mivel nem rendelkeznek megfelelő információval, ezért vaktában akcióznak, aminek gyakran olyan ártatlan emberek az áldozatai, akiknek semmi közük az ukrán banditák földalatti mozgalmához.

... Az ukrán nacionalisták bőrébe bújva a speciális hadművelet résztvevői túlmennek azon a határon, ami egy mesterségesen létrehozott szovjetellenes nacionalista szervezet létrehozását jelenti.

1. Beszéljétek meg párban! Milyen módszerekkel akarták felszámolni a szovjet belbiztonsági szervek az UFH osztagait? **2.** Miért nevezte, véleményetek szerint, a szovjethatalom az ukrán nacionalistákat banditáknak? Mit akart ezzel elérni? Mit tükröz az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalommal szemben kialakított ilyen hozzáállás?

Egy fegyvere csetepaté következtében **1950 márciusában** életét veszítette Roman Suhevics, az UFH parancsnoka és az UNSZ vezetője. 1954-ben a helyettese, Vaszil Kuk is a szovjet belbiztonsági szervek fogásába került. Elszórtan az ukrán nacionalisták még az 1960-as évekig folytatták harcukat, de ellenállásukat végül elfojtották. Az ukrán szabadságért folytatott küzdelem során több mint 100 ezren vesztették életüket, köztük katonák, szimpatizánsok. 170 ezer embert kényszermunka-táborokba száműztek. Nyugat-Ukrajna lakossága ekkor 6 millió fő volt, akik közül 500 ezren a megtorlások áldozatai lettek.

! **Következtetések.** A német megszállás alá került összes tartomány közül legrosszabb helyzetben a nyugat-ukrán földek voltak. A háború okozta sebek begyógyításával egy időben zajlott a vidéken a szocializmus sztálini modelljének a létrehozása és a kommunista hatalom megteremtése.

► Az UNSZ és az UFH harcot indított a szovjethatalom ellen. Az erőforrások és tartalékok hiánya az ukrán nemzeti mozgalom vereségéhez vezetett.

? Kérdések és feladatok

1. Mi volt a lényege a *Nyugat-akciónak*? 2. Mikor számolták fel az Ukrán Görögkatolikus Egyházat? 3. Magyarazzátok meg, mit értünk kényszerlakhely alatt! 4. Hány embert telepítettek ki Nyugat-Ukrajnából kényszerlakhelyekre az 1940-es évek második felében? 5. Mi volt a nagy ostrom? 6. Ki lett az UNSZ és UFH vezetője Roman Suhevics halála után?
7. Hogyan állították helyre a szovjetrendszert az USZSZK nyugati megyéiben? 8. Jellemezzétek az Ukrán Görögkatolikus Egyház helyzetét a szovjetrendszer helyreállítása után az USZSZK nyugati megyéiben! 9. Milyen sajátosságai voltak a sztálini szocialista modell megteremtésének az USZSZK nyugati megyéiben? 10. Nevezzétek meg az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom megnyilvánulásainak sajátosságait Nyugat-Ukrajnában a háborút követő években!
11. Készítsetek összehasonlító táblázatot a szocializmus sztálini modelljének megteremtéséről az 1940-es évek második felében Nyugat-Ukrajnában és az 1930-as években Dnyepermenti Ukrajnában!

A szovjetítés összetevői	Bevezetésének sajátosságai	
	Nyugat-Ukrajna	Dnyepermenti Ukrajna
Iparosítás		
Kollektivizálás		
Kulturális forradalom		

12. Vitassátok meg! Az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom háború utáni kibontakozásának jelentősége Nyugat-Ukrajnában az ukrán történelem szempontjából.

★ **13.** Készítsétek el önállóan Joszip Szipij vagy Vaszil Kuk történelmi portréját!

5. §. Ukrajna kultúrája a háborút követő első években

- **1.** Mik voltak az ukrán kultúra fejlődésének történelmi előfeltételei az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején? **2.** Hogyan fejlődött Ukrajna oktatása ezekben az években? **3.** Nevezzétek meg az akkori ukrán tudomány vívmányait! **4.** Soroljátok fel az ukrán irodalom és művészetek vívmányait az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején! **5.** Az ukrán kultúra vívmányai közül melyekről hallottatok más órákon?

1 **A kultúra fejlődésének történelmi előfeltételei.** Az ukrán kulturális élet a háborút követő években komoly nehézségekkel találta magát szemben. Az állam a kultúra fejlődését továbbra is a maradék elv szerint finanszírozta és kemény ideológiai nyomást gyakorolt rá.

A második világháborúban aratott győzelem ellentmondásos folyamatokat indított el a szovjet társadalomban. Egyik oldalról megerősödött a parancsuralmi rendszer, másik oldalról pedig a győztes nép sokkal öntudatosabb lett. Az emberek megpróbálták elgondolkodni a szovjet propaganda által a *világ legjobb országának* kikiáltott hazájuk mindennapi problémáin.

Nagy hatással volt az ukránok világfelfogására, hogy eljuthattak külföldre, ahol megismerkedtek a nyugat-európai életmóddal. A háború ráébresztette őket az egyszemélyes diktatúra erkölcsstelenségére és embertelenségére, megteremtette az előfeltételeit annak, hogy kritikusabban viszonyuljanak a hatalomhoz és államuk vezetőihez. Az ukránok meg voltak győződve arról, hogy az óriási áldozatokért cserében, amit a háború idején voltak kénytelenek elszenvedni, megérdemlik életük jobbra fordulását egy

A kultúra fejlődésének összetevői az 1940–1950-es években

Az oktatási, tudományos és kulturális intézmények újjáépítése	Kulturális forradalom a nyugat-ukrán földeken	Ideológiai támadás. Zsdanovizmus
► A lerombolt épületek helyreállítása, új iskolák építése. ► A kulturális-művészeti intézmények hálózatának helyreállítása.	► Az írástudatlanság felszámolása a felnőtt lakosság körében. ► A kommunista ideológia rákényszerítése a társadalomra. ► Oktatási, kulturális-művészeti intézmények hálózatának létrehozása.	► Harc az ukrán burzsoá nacionalizmus megnyilvánulásai ellen. ► A kozmopoliták és a <i>Nyugat előtt szolgálóként hajlongók</i> elleni kampány az irodalomban és a művészetekben. ► Liszenkoizmus a biológia tudományágában.

? Beszéljétek meg párban! A kultúra fejlődésének összetevői közül melyek hatottak rá a legnegatívabban, miért? Fejezzétek be ennek a feladatnak a megoldását, miután elolvastátok a paragrafust. Bővítsétek ki a táblázatot a megismert újabb tényekkel, majd hasonlítsátok össze azt a táblázat korábbi változatával!

igazságosabb, demokratikusabb államban. A sztálini rendszer azonban nem akart tudomást venni erről, és fokozta a nép elnyomását elsősorban ideológia téren.

A nemzeti öntudat bármilyen kifejezési formáját, a társadalmi étellel kapcsolatos kritikus hangvételt, illetve a hivatalos propaganda által sulykolt sztereotípiáktól való eltérést a hatalom az ukrán burzsoá nacionalizmus megnyilvánulásaként értékelte. A másképp gondolkodó művészeket, költőket kozmopolitáknak nevezte, akik szolgálékúen hajlonganak a Nyugat előtt. Szovjetellenes tevékenységgel vádolta meg őket, amiért komoly büntetés járt, melynek során sokan életüket veszítették, vagy lelkileg tönkre mentek. (Ezekről a fogalmakról később lesz szó a paragrafusban.)

2 Az oktatási rendszer helyreállítása. Miután a szovjethatalom visszatért Ukrajna területére, kezdetét vette a romokban heverő iskolák, kulturális, tudományos intézmények újjáépítése. Az iskolák helyreállításában gyakran a szülők is részt vettek, *kalákában* dolgoztak. (Kaláka – falusi dolgozók önkéntes, segítő szándékú alkalmi összeállása egyes munkák közös, kölcsönösen ingyenes elvégzésére – *a ford. megj.*). Az 1944–1945-ös években összesen 1669 iskolát állítottak helyre vagy építettek fel. 1950-re helyreállt az oktatás háború előtti rendszere, de így sem volt elég iskola. Az 1950-es évek közepén 16 ezer iskolában (vagyis az iskolák 33,2%-ban), ahol 1,67 millió gyerek tanult, az oktatás két, de gyakran három váltásban zajlott. Ezek az oktatási intézmények, különösen falvakban vagy a munkástelepeken, gyakran tanításra alkalmatlan épületekben működtek.

Az iskolákban nem volt elég tankönyv, füzet, de hiányt szenvedtek más oktatási eszközökből is. Azon gyerekek szülei számára, akik nem tudták biztosítani az oktatás minimális anyagi hátterét, létrehozták az úgynevezett **közoktatási alapot**. A háborút követő évek nehézségei szükségessé tették esti iskolák, tanulmányi tanfolyamok, illetve levelező tagozatos szakiskolák szervezését felnőttek számára.

1953-ban kezdetét vette a kötelező hétfosztályos oktatásra történő áttérés. Ez újabb nehézségekhez vezetett, ugyanis továbbra sem volt elég tankönyv, osztályterem, tanár. A háború előtti évekhez hasonlóan a Kommunista Párt az iskolákat megpróbálta átalakítani a tanuló ifjúság felett gyakorolt ellenőrzés eszközeként. Újjáalakultak a pionír és Komszomol szervezetek. Az iskolák legfőbb feladata az volt, hogy feltétlen hűségre nevelje a felnövekvő nemzedéket Sztálin és a kommunizmus eszméi iránt.

A háborút követő években csökkent az ukrán tannyelvű iskolák száma, 1948–1954 között 26 ezerről 25 ezerre. Ezzel szemben másfélszeresére nőtt az orosz iskolák száma, 2720-ról 4051-re. 1953-ban ukrán iskolákban 1,4 millió gyerek tanult, orosz vagy vegyes tannyelvűekben pedig 3,9 mil-

lió. Bezárták a nemzetiségi (lengyel, magyar, román) iskolákat is, amelyek többnyire orosz tannyelvűekké váltak.

A negyedik ötéves terv idején helyreállt a felsőoktatás rendszer is. Több főiskola és egyetem összevonása után ugyan csökkent a felsőoktatási intézmények száma, de az ott tanuló diákoké 99 ezerről 325 ezerre nőtt (1956-os adatok szerint). A diákoknak több mint a fele levelező vagy esti tagozaton tanult. Az oktatás nyelve sok helyen az orosz lett.

3 A tudomány fejlődése Ukrajnában. A háború után újra kezdték tevékenységüket a tudományos kutatóintézetek, amelyek több átalakításon mentek át. Míg 1945-ben 267 kutatóintézet működött a köztársaságban, addig 1950-ben már 462, köztük 30 akadémiai besorolású. Ezekben a kutatóintézetekben 22,3 ezer tudós dolgozott. Az ukrán tudományos élet központja továbbra is az USZSZK Tudományos Akadémiája volt, melynek élére 1946-ban, Olekszander Bohomolec halálát követően, Olekszander Palagyin került.

Az ukrán tudósok jelentős sikereket értek el az alapkutatások terén, melyek eredményeit megpróbálták hasznosítani a népgazdaságban. 1946-ban helyezték üzembe az első kísérleti atomreaktort a Szovjetunióban. Tovább folytatta tevékenységét a világszerte méltán híres ukrán szemorvos, Volodimir Filatov.

Az akadémia elektrotechnikai intézetében Szergej Lebegyev és munkatársai 1948–1950-ben megalkották Európa és a Szovjetunió első kis elektronikus számítógépét. 1953-ban adták át Kijevben a Dnyeper felett átívelő 1543 méter hosszú Paton hidat, amely a világ első hegesztett hídja volt és kiemelkedő műszaki teljesítménynek számított. A híd építésénél alkalmazott hegesztési technológiát sikerrel alkalmazták a Dasava–Kijev gázvezeték építésénél is. A műszaki találmányok és tudományos felfedezések többségét a hadiparban, vagy a hadiparral kapcsolatos termelésben hasznosították.

Nagy kárt okozott a biológiai tudományok fejlődésének a **liszenkoizmus**, amely a szovjet tudománytörténet egyik sötét korszaka volt. Középszerű, meggazdagodni vágyó, kalandor áltudósok hecckampányt indítottak valódi eredményeket felmutató tudósok ellen, mondván nem eléggé kommunista beállítottságúak, nem dicsőítik kellőképpen a nagy Sztálint. Céljuk elsősorban Sztálin támogatásának elnyerése volt. A hecckampány élén

Trohim Lisenko, az Össz-szövetségi Mezőgazdasági Tudományos Akadémia elnöke állt, aki a *géneket misztikus rézszecekké*nek tartotta, és tagadta a genetika tudományos létjogosultságát. Sztálin

Liszenkoizmus – politikai kampány a genetikai tudomány és annak művelői ellen, amely a genetikai kutatások ideiglenes betiltását jelentette a Szovjetunió területén.

pártfogását élvezve megígérte, hogy saját, agrobiológiai módszereit alkalmazva rövid időn belül újabb növény- és állatfajtákat hoz létre. Ezzel pedig növelni fogja a mezőgazdasági termelést.

Liszenko állításait nem tudományos érvekkel, hanem az ÖK(b)P rövid történetéből vett idézetekkel támasztotta alá. (A mű szerzője Joszif Sztálin volt – *a ford. megj.*) A genetikát az *imperializmus kitarthatójának* nevezte, a kibernetikát pedig a genetika *nővérének*. A genetika üldözése következtében a megtorlások áldozatai lettek 1947–1948 között D. Tretjakov, M. Hriszko, I. Schmalhausen, I. Poljakov, L. Delone tudósok. A liszenkoizmus évekre visszavetette a biológia fejlődését.

4

Az irodalom és művészetek fejlődése. Az 1940–1950-es évek kedvezőtlen feltételei mellett sok olyan irodalmi mű született, amelyek jelentős nyomot hagytak az ukrán nép kultúrájának történetében.

A háborút követő első években nagy népszerűségnek örvendtek **Olesz Honcsar** *Zászlóvivők* és *Zúg a föld* című művei. Gyümölcsöző irodalmi munkásságot folytattak ebben az időben **Vaszil Kozacszenko**, **Jurij Janovszkij** prózaírók, **Olekszander Dovzszenko** író és filmrendező, **Osztap Visnya** humorista, **Makszim Rilszkij**, **Pavlo Ticsina**, **Volodimir Szoszjura**, **Andrij Malisko**, **Leonyid Pervomajszkij** költők, **Mihajlo Derehusz**, **Olekszij Sovkunenko**, **Tetyana Jablonszka** képzőművészek, **Kosztantin Danykevics**, **Borisz Ljatosinszkij**, **Julij Mejtusz** zeneszerzők. Ukrajna színházaiban továbbra is nagy sikerrel léptek fel **Amvroszij Bucsmá**, **Borisz Hmirja**, **Natalia Uzsvij** és **Hnat Jura** színművészek.

A háború után újra megkezdték tevékenységüket a régebbi kulturális intézmények és újabbak is létrejöttek. 1949-ben nyílt meg Kijevben a Tarasz Sevczenko Irodalmi Múzeum, 1951-ben megindította a tévéműsorok sugárzását Ukrajna első tévéközpontja. Egy esztendő múlva pedig megnyitotta kapuit a főváros első planetárium.

Ezekre az évekre esik **Katerina Bilokur** naiv festőművész tevékenységének fénykora. Műveivel rendszeresen szerepelt a Poltavában, Kijevben, Moszkvában és másutt rendezett kiállításokon. *A búzamező királynője*, *Nyírfácska* és a *Kolhozmező* című művei 1954-ben egy párizsi nemzetközi kiállításon a szovjet képzőművészetet bemutató tárlat részét képezték. Pablo Picasso mondta róla, miután megtekintette alkotásait: *Ha nálunk születik, ma az egész világ róla beszélne.*

K. Bilokur: Bohdanyivkai ház

? Véleményetek szerint, mit szeretett volna közölni a művészi ábrázolás eszközeivel a festőművész?

Nil Haszevics ukrán képzőművész, aki az UNSZ és az UFFT tagja is volt, aktív szerepet vállalt az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalomban. Az UFH katonáinak küzdelmes mindennapjait ábrázoló rézmetszetei eljutottak az ENSZ Közgyűlés küldötteihez és más külföldi diplomatakhoz is. A szovjethatalomtól rejtőzködve illegálisan tevékenykedett. Mozgássérült is volt. *Én nem tudok fegyverrel a kezemben harcolni, az én fegyverem a véső és az ecset. Nyomorék vagyok ugyan, de akkor is harcolni fogok, amikor mások talán majd azt mondják, a harc értelmetlen... Azt akarom, hogy tudja meg a világ, a felszabadító küzdelem tovább folytatódik és az ukránok nem tették le a fegyvert...* 1952-ben egy a szovjet belügyi csapatokkal folytatott harc során Haszevics életét vesztette.

Az ukrán filmművészet, a korábbi évekhez hasonlóan, a szovjet propaganda szolgálatában állt és a szocialista realizmus elvei szerint működött. A korabeli filmeket (*A hős felderítő*, *Tarasz Sevcsenko*) olyan színészek mesteri játéka tette igazán értékessé, mint M. Romanov, A. Bucsma, D. Miljutenko.

5 Zsdanovizmus Ukrajnában. A Szovjetunió háborúban aratott győzelme elősegítette Sztálin egyeduralmának megszilárdulását. A háborút követő mindennapok realitásai azonban megkövetelték a sztálini rendszer megerősítését. Az emberek ugyanis egy jobb, gazdagabb, szabadabb életre vágytak és ennek a vágyuknak hangot is adtak. Gyakran törtek a felszínre a szabadgondolkodás és a nemzeti érzések megnyilvánulásai. Ezeknek az érzéseknek a kifejezői leggyakrabban az értelmiség képviselői voltak. A sztálini megkorlátozások ezért elsősorban ellenük irányultak.

A háborút követő esztendőket általában olyan időszakokkal azonosítják, melynek során a szovjet propaganda megpróbálta a kommunista ideológiát egyesíteni az oroszok szerepének fontosságával a történelemben. Minden nyugat-európai találmánynak a szovjet történészek megtalálták egy jóval korábbi orosz változatát, mindegyik európai szerzőnek volt egy sokkal jobb orosz változata, a nyugat-európai államférfiakat pedig olyan orosz politikusokkal hasonlították össze, akik sokkal dicsőösebb tetteket hajtottak végre.

A sztálini rendszer ideológiájának módosulása rosszul érintette az ukránokat. 1950-ben Sztálin megfogalmazta azt az elméletet, hogy az orosz, ukrán és belorusz nemzetek az egységes ószláv nép szétválása után jöttek létre. Ezt az ószláv népet pedig óoroszként értelmezték és nem óukránként.

A Szovjetunió társadalmi-politikai életében ekkor jelent meg a **zsdanovizmus** (1946–1953) jelensége, amely elnevezését annak teoretikusáról és szervezőjéről, **Andrej Zsdanov**ról kapta. Zsdanov a világot két részre osztotta: *imperialistára* az USA-val az élen és *demokratikusra* a Szovjetunió vezetésével. Minden szovjet művésznak szigorúan követni kellett a párt által meghatározott irányvonalat. Aki eltért attól, azt szigorúan megbüntették. A zsdanovizmus a gyakorlatban a sztálini rendszer beavatkozásának megerősödését jelentette a kulturális, ideológiai, irodalmi és a művészeti

Zsdanovizmus – szovjet kulturális elmélet, melyet az ÖK(b)P titkára, Andrej Zsdanov dolgozott ki 1946-ban.

Kozmopolitizmus – szovjet értelmezésben: olyan ideológiai irányzat, melynek követői közömbösen viszonyulnak saját népükhöz, hazájukhoz, elutasítják nemzeti hagyományaikat, kultúrájukat, a hazafiságot általában. Tagadják az állami és nemzeti szuverenitás fontosságát; modern értelmezésben: olyan ideológia, amely az általános emberi értékeket a nemzeti értékek elé helyezi.

Burzsoá nacionalizmus – a kommunista rendszer ezzel a jelzővel illette a Szovjetunió tagköztársaságainak és más országoknak nemzeti öntudattal rendelkező lakóit.

életbe, melynek végső célja a szovjet társadalom felett gyakorolt ellenőrzés megszilárdítása volt.

A fentebb vázolt célokat követve a háború után harc indult az elvtelen formalizmus, a **kozmpolitizmus** – a Nyugat előtti szolgálékú hajlongás és a **burzsoá nacionalizmus** ellen. Ideológiai kérdésekben 1946–1951 között 12 párthatározat született. Az első ilyen rendelkezés a *Zvezda (Csillag)* és a *Leningrád* című folyóiratokkal (Anna Ahmatova és Mihail Zscsenko művei ellen irányult) kapcsolatban jelent meg, melyet a *Nagy élet* című film kritikája követett.

A moszkvai forgatókönyvek alapján 1946-ban az UK(b)P is elfogadott egy sor ilyen utasítást: *Az ukrán irodalom*

megvilágításánál tapasztalható hibákról és csúsztatásokról a Karcolatok az ukrán irodalom történetéből című gyűjteményben, *A Perec (Paprika) satirikus lapról, A Vitcsizna (Haza) folyóiratról, Ukrajna drámai és más színházainak repertoárjairól* stb.

Részlet az UK(b)P KB határozatából a *Vitcsizna (Haza)* című folyóiratról (1946. október 4.)

Az UK(b)P Központi Bizottsága rámutat arra, hogy a *Vitcsizna* című irodalmi-művészeti folyóirat, a Szovjet Írók Ukrajnai Szövetségének sajtóorgánuma, nem kielégítő módon működik.

A folyóirat szerkesztőbizottsága (felelős szerkesztő Jurij Janovszkij) nem teljesítette az UK(b)P KB 1945. október 16-án kelt azon határozatát, melyben arra kötelezték annak tagjait, hogy záros határidőn belül javítsák ki az *Ukrán irodalom* című folyóiratban fellelhető komoly hibákat, és nem tettek meg mindent annak érdekében sem, hogy megfelelő szintre emeljék a lap ideológiai-művészi színvonalát. Ezzel szemben még jobban elmélyítették a már meglévő hiányosságokat azzal, hogy az újság oldalain helyt adtak olyan cikkeknek és szépirodalmi alkotásoknak, amelyek burzsoá-nacionalista, apolitikus, kispolgári eszméket hirdetnek.

A *Vitcsizna* című lapban Hruszevszkij és Jefremov szellemében megírt glosszák jelentek meg, amelyek népszerűsítették a burzsoá-nacionalizmus ideológiáját. Ezen alkotások szerzői műveikben kiforgatták és megmásították Ukrajna történelmét, a nemzeti elszigetelődés eszméjét hirdették, az emberek tudatában idealizálták a hősi múltat és a letűnt korok szokásait.

1. Mivel vádolták meg a *Vitcsizna* című lap szerkesztőségét? **2.** A sztálini vezetés politikájának milyen irányvonaláról tanúskodik ez a határozat a kulturális élet terén?

Az ukrán pártvezetés *megerősítése* céljából, Moszkvából Kijevbe érkezett **Lazar Kaganovics**, aki Hruscsovot váltotta az UK(b)P élén. Kaganovics Ukrajnában harcot hirdetett a burzsoá-nacionalizmus ellen. Szorgalmazta az ukrán értelmiség jeles képviselőinek, A. Maliskónak, Petro Pancsnak, M. Rilszkijnek és J. Janovszkijnek bíróság elé állítását. Moszkvában azonban ezt nem tartották időszerűnek, ezért Kaganovicsot visszarendelték a fővárosba.

Az írók, művészek tudósok elleni uszításokkal a kommunistáknak az volt a célja, hogy még jobban elszigeteljék a szovjet társadalmat a nyugati világtól. Így akarták szembefordítani az értelmiséget az egyszerű néppel, sovíniszta és antiszemita hangulatot keltve ellenük az emberek között. Egyre nagyobb méreteket öltött ezzel az oroszosítás. A sztálini rendszernek szüksége volt a belső ellenség képére ahhoz, hogy meg tudja magyarázni a politikájában előforduló hibákat.

A kozmopoliták elleni támadás 1949 januárjában vette kezdetét a *Pravdában* megjelent *A színikritikusok egy hazafiatlan csoportjáról* című vezércikkkel. A vezércikk ukrainai visszhangjaként több helyi irodalmi és színikritikusra rásütöttek a *kozmpolita csavargó* bélyegét (Kárpátalján például Erdélyi Béla festőművészt bélyegezték meg, mondván éveket töltött Münchenben, Párizsban és valószínűleg titkos ügynöke a kapitalistáknak – *a ford. megj.*).

A kozmopoliták elleni harcot a zsidó nemzetiségű értelmiségekkel szembeni megtorlások követték. A szovjet belügyi szervek azzal vádolták meg őket, hogy az imperialisták és cionisták érdekében összeesküvést szerveztek a Krím-félsziget elszakításának céljából a Szovjetuniótól. Ezután tömeges elbocsátások kezdődtek az oktatási és tudományos intézményekből. Az íróknak megtiltották, hogy új műveket jelentessenek meg. A zsidó értelmiségiek ellen felhozott vádak legtöbbször koholtak voltak. Leonyid Pervomajszkijt például azért vádolták cionizmussal, mert az egyik háborús versében Sinajt említi, amelyről úgy gondolták vádlói, hogy Palesztinában van. Pedig a költő a Romániában található Sinaiáról beszélt, ahol elhaladtak a szovjet csapatok. A kozmopoliták elleni harc csúcspontját Szolomon Mihoelsznek, a szovjet zsidók vezéregyéniségének a meggyilkolása, illetve a Zsidó Antifasiszta Bizottság felszámolása jelentette, melynek sok Ukrajnából származó tagja volt.

A kultúra fejlődése szempontjából a kozmopoliták elleni harcnak negatív következményei voltak. Az irodalomban és színházművészetben eltűnt a művészi iskola fogalma, még mélyebbé vált szakadék a hazai és világkultúra között, az irodalmi és színikritika a fejlődés motorjából az előrehaladást gátló tényezőjévé vált. Korlátozták az emberek alkotói szabadságát is.

Az 1950-es évek elején újabb támadás indult az ukrán értelmiség ellen. Ekkor már nemcsak az írók és a költők voltak kitéve az üldözések-

nek, hanem a zeneszerzők (V. Ljatosinszkij, K. Danykevics), tudósok is. Különösen kegyetlen kritikát kapott Volodimir Szoszjura *Szeressétek Ukrajnát* című verse (1944), melyet a hatalom *ideológiailag károsnak* ítélt meg.

A *zsdanovizmus* jelentősen lelassította a tudomány, irodalom és a művészetek fejlődését, negatív jelenségek kialakulásához vezetett a szovjet értelmiség körében. A sztálini rendszer véglegesen maga ellen fordította a népet, véget vetett a háború éveiben tapasztalható hazafias pezsgésnek, meggátolta az ukrán kultúra fellendülésének első próbálkozásait. A *zsdanovizmus* emellett még inkább elzárta a szovjet művészeket a világkultúra vívmányaitól és konfrontálódáshoz vezetett a külpolitikában is.

6 Az ukrán diaszpóra kulturális vívmányai. Kulturális vívmányaival az ukrán diaszpóra jelentősen hozzájárult az ukrán kultúra fejlődéséhez. 1945 végén Augsburgban (Nyugat-Németország) létre jött az **Ukrán Tudományos Szabad Akadémia**, amely fő feladatának a diaszpóra intellektuális erőinek az egyesítését tartotta. 1949-től Kanadában, 1950-től pedig az USA-ban működött tovább. 1947-ben Münchenben (Németország) újramezdte tevékenységét a Tarasz Sevcsenko Tudományos Társaság. Két évvel később a társaság megkezdte a többkötetes *Ukrainisztikai enciklopédia* kiadását, amely Ukrajnában csak a függetlenség kivívása után jelenhetett meg. Ez az enciklopédia volt az egyik legfontosabb információforrás ukrainisztikai kérdésekben.

Az ukrán diaszpórairodalom egyik legjelentősebb alkotása I. Bahrjanij *Gecsemáné-kert* című műve. A GULAG-táborokat is megjáró író művében a védtelen és megalázott emberek tragikus sorsát mutatja be a Szovjetunióban. Ukrajnában ez a regény 1990-ben jelent meg. Egy évvel később Bahrjanijt posztumusz Sevcsenko Állami-díjjal tüntették ki.

Következtetések. A háború utáni kultúra fejlődésének ellentmondásos a jellege: egyik oldalról megfigyelhető volt a művészek és tudósok alkotói munkásságának a felvirágzása, másik oldalról viszont a sztálini rendszer megpróbálta tevékenységüket szigorú ideológiai keretek közé szorítani.

▶ A *zsdanovizmus* óriási csapást mért az ukrán kultúra fejlődésére.

Kérdések és feladatok

1. Mikor vezették be Ukrajnában a kötelező hétfosztályos oktatást? 2. Hány iskola volt a köztársaság területén 1954-ben? 3. Ki állt az USZSZK Tudományos Akadémiájának élén a háború utáni években? 4. Milyen találmány fűződik Sz. Lebegyev nevéhez? 5. Mi a kozmopolitizmus? 6. Milyen verséért támadták V. Szoszjurát a zsdanovizmus idején?

7. Milyen történelmi feltételek között fejlődött az ukrán kultúra a háborút követő első években? 8. Határozzátok meg az ukrán oktatás fejlődésének sajátosságait! 9. Soroljátok fel a korabeli ukrán tudomány, irodalom és művészetek sikereit, illetve veszteségeit! 10. Jellemezzétek a zsdanovizmus hatását az ukrán irodalom és művészetek fejlődésére! 11. Milyen vívmányokkal járult hozzá a diaszpóra az ukrán kultúra egyetemes fejlődéséhez?

12. Töltsétek ki Az ukrán kultúra a háborút követő években c. táblázatot!

A kultúra ága	Vívmányok

13. **Beszéljétek meg kis csoportban!** Mik voltak az ukrán kultúra fejlődésének főbb ellentmondásai a háborút követő első években? Válaszokat indokoljátok meg!

14. Készítsétek el önállóan O. Pallagyin, Sz. Lebegyev, O. Bohomolec, V. Filatov, K. Bilokur, N. Haszevics vagy T. Jablonszka történelmi portréját! (Egyet válasszatok ki közülük!)

1. számú gyakorlati foglalkozás. A háború emberi léptéke: demográfiai változások az USZSZK-ban

2. számú gyakorlati foglalkozás. A háború elmúlt, de a bánat itt maradt...: mindennapi élet a háború után

3. számú gyakorlati foglalkozás. Gyökereiktől elszakítva. Ukrán férfiak és nők deportálása 1944–1951 között: okok, szakaszok, következmények (történelmi forrásművek elemzése alapján).

Útmutatót a gyakorlati foglalkozásokhoz való felkészüléshez a 282. oldalon találhattok.

Tudásösszegzés az I. fejezet anyagából: Ukrajna a háborút követő első években

Tesztfeladatok az I. fejezet anyagából. Felkészülés az Ukrajna a háború utáni első években című témazáró felmérére

II. FEJEZET. UKRAJNA A DESZTALINIZÁCIÓ ÉVEIBEN

6. §. Az USZSZK a desztalinizáció kezdetén

- 1. Milyen sajátosságai voltak Szovjet-Ukrajna belpolitikai helyzetének a háborút követő első években? 2. Nevezzétek meg az ipar és mezőgazdaság újjáépítésének sajátosságait Ukrajnában! 3. Mikor ért véget az újjáépítés?

1 **Belpolitikai helyzet Ukrajnában J. Sztálin halála után. 1953. március 5-én** a Szovjetunióban bejelentették J. Sztálin halálát. Ez nem jelentette azonnal a sztálini rendszer végét, de lehetővé tette, hogy kezdetét vegye a társadalmi-politikai élet **desztalinizációja**.

1953 márciusának végén **amnesztiában** részesültek mindazok, akiknek a büntetése 5 évnél kevesebb volt, illetve gazdasági, vagy valamilyen jelentéktelen bűncselekményt követtek el, visszaéltek szolgálati beosztással. A börtönökből és koncentrációs táborokból 1,2 millióan szabadultak ki ekkor. Azok büntetését pedig, akik öt évet kaptak, felére csökkentették. Kivételt képeztek az *ellenforradalmi tevékenységért elmarasztalt* személyek.

Ekkor vette kezdetét azok **rehabilitálása**, akik a sztálinizmus idején törvénytelen megtorlások áldozatai lettek. Többen közülük kiszabadultak és hazatérhettek családjaikhoz.

1955 szeptemberében amnesztiát kaptak a náci megszálló hatalommal való együttműködés miatt elítélt állampolgárok. Szabadon bocsátottak sok olyan ukrán is, akik a megszállt területeken maradtak és *segítették az ellenséget*.

1953 szeptemberében az SZKP KB első titkárává Nyikita Hruscsovot választották meg. Hruscsov korábban az Ukrán Kommunista Párt élén állt, ezért a szovjet pártvezetésben egyre nagyobb befolyásra tettek szert az ukránok.

Desztalinizáció – a sztálini rendszer legkivívőbb megnyilvánulásainak felszámolása a Szovjetunióban Sztálin halála után. Nagyon korlátozott formában és nem következetesen hajtották végre.

Amnesztia – az ítélet, illetve annak jogi következményei alóli teljes vagy részleges felmentés, a bűnügyi nyilvántartásból való kikerülés.

Rehabilitálás – jogellenesen elítélt személy kárpótlása, becsületének, jóhírének helyreállítása még életében vagy halála után.

A moszkvai hatalmi harcok kibontakozása során változások történtek Szovjet-Ukrajna élén is. 1953-ban az UKP KB júniusi plénumán a főiskolai oktatás eloroszosítása és a nyugat-ukrajnai káderek háttérbe szorítása miatt felmentették első titkári tisztségéből Leonyid Melnyikovot. Utóda Olekszij Kiricsenko lett, aki az első ukrán nemzetiségű ember volt ebben a beosztásban. 1953 júliusában–szeptemberében

több ukrán került fontos tisztségbe. Az USZSZK Minisztertanácsának elnökhelyettesévé a híres nyugat-ukrán író, Vaszil Sztefanik fiát, Szemen Sztefanikot nevezték ki. Az ukrán szakszervezeti tanács elnökévé K. Moszkalecet, a lvivi megyei pártbizottság másodtitkárává pedig V. Dudikevicszt választották meg, aki az 1930-as években a Nyugat-Ukrán Kommunista Párt tagjaként megtorlások áldozata lett. O. Kornijcsuk drámaíró az USZSZK Minisztertanácsának első helyettese és az UKP KB Politikai Bizottságának tagja volt a desztalinizáció kezdetén.

1954 márciusában ült össze az UKP XVIII. kongresszusa, amely elősegítette a köztársaság vezetésének további ukránosítását. Az új összetételű Központi Bizottságban az ukránok részaránya 62%-ról, 72%-ra nőtt. A KB négy titkára és a Politikai Bizottság 8 tagja szintén ukrán volt. Nőtt az ukránok részaránya az összszövetségi államhatalmi intézményekben is. Közel tíz, korábban Ukrajnában tevékenykedő, miniszter lett tagja a szovjet kormánynak.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének határozata A Krími terület átadásáról az OSZFSZK kötelékéből az USZSZK kötelékébe. 1954. február 19.

2 A Krími terület az USZSZK részévé válik. A görögök, örmények és krími tatárok tömeges deportálása miatt (1944-ben azzal vádolták meg őket, hogy együttműködtek a megszálló hatalommal) a Krím-félsziget gazdasága mély válságba került. Az ide költöztetett orosz telepesek nem ismerték a mezőgazdasági termelés helyi sajátosságait, ezért titokban hazaszöktek. Az Ukrajna és Oroszország újraegyesülésének 300. évfordulójával kapcsolatos ünnepségek során a Krím-félszigetet 1954-ben az USZSZK kötelékébe adták át. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége ezt az eseményt az orosz nép határtalan bizalmaként és szeretetének megnyilvánulásaként értékelte az ukránokkal szemben. (Az esemény törvényességének megindoklásáról a gyakorlati foglalkozáson lesz szó.)

3 Az első társadalmi-gazdasági átalakítások. A Szovjetunióban 1954-ben jelent meg Ilja Ehrenburg *Olvasás* című kisregénye. Ennek az irodalmi alkotásnak a címe után kapta a nevét a Sztálin

Olvasás – a Sztálin halálát követő történelmi korszak nem hivatalos, publicisztikai megnevezése. Ilja Ehrenburg azonos című kisregényéről kapta a nevét.

Liberalizáció – tágabb értelemben: az állami ellenőrzés mérséklődése a társadalmi élet különböző területei felett a politikában, gazdaságban, tömegtájékoztatásban.

halálát követő történelmi korszak, amely a hideg tél idején bekövetkező, rövid ideig tartó felmelegedéshez hasonlítja ezeket az éveket. A desztalinizáció ugyan nem változtatta meg a szovjet rezsim lényegét, de az államhatalom lemondott a

sztálini rendszer nyíltan terrorista módszereiről és hozzálátott a társadalmi élet korlátozott **liberalizációjához**.

A hruscsovi *olvasás* meghatározó vonása a gazdasági életben az volt, hogy egyre nagyobb figyelmet kezdtek fordítani az emberek igényeinek kielégítésére. Ez korábban nem jellemezte a szovjet gazdaságpolitikát. A szemléletváltásra először a mezőgazdaságban került sor. Az SZKP KB pléniumain 1953–1955 között jelentősen megnövelték a mezőgazdasági termékek felvásárlási árát (a mezőgazdasági termékeket 5,5-szörösére, a burgonyáét 8-szorosára, a gabonáét pedig 7-szeresére). 1953 őszén elengedték a kolhozoknak az állattenyésztési termékek beadásával kapcsolatos korábbi adósságát. Azon régiókban pedig, ahol nem volt kifizetendő állattenyésztéssel foglalkozni, nem határoztak meg kötelező tervmutatókat. A kolhozparasztok jobb munkára való ösztönzése érdekében pénzbeli előleget kezdtek folyósítani nekik, ami a megtermelt áru 25%-át tette ki. Miután javulni kezdett a helyzet vidéken, 1955-ben a felére csökkentették a kolhozparasztok háztáji földjének nagyságát. Ez negatívan hatott az ország élelmiszerral való ellátására, ugyanis a háztáji gazdaságok adták az állami beszolgáltatások jelentős részét.

A gabonatermelés növelése érdekében, a Szovjetunió vezetése 1954-től kezdve a pénzt nem a régi orosz és ukrán mezőgazdasági vidékek fejlesztésébe, hanem új termőföldek felkutatásába és hasznosításába kezdte fektetni. 1954 elején az SZKP KB pléniumán határozatot hoztak a szűzföldek felszántásáról és megműveléséről Kazahsztánban, Szibériában, az Urál mentén és Észak-Kaukázusban. Ukrajna aktív szerepet vállalt ennek a programnak a megvalósításában. Rövid időn belül 100 ezer fiatal indult Ukrajnából Kazahsztánba és az Altájra. Többségük gyári munkás, építész, traktorista, kombájnvezető, gépész volt. Az évek során sokan hazatértek, de voltak olyanok is, akik ott maradtak. 1956-ban például a kazahsztáni, nyugat-szibériai, észak-kaukázusi gazdaságokban 75 ezer ukrán dolgozott, többek között a Kusztanaji terület szovchozaiban és a kazahsztáni állami gazdaságokban.

1955-ben Ukrajnából a telepésekkel együtt a szűzföldekre 11,4 ezer traktor és 8,5 ezer kombájn is érkezett. A szűzföldek és a megműveletlen

területek felszántása következtében ugyan sikerült több gabonát betakarítani, de a gazdálkodás továbbra is külterjes (extenzív) maradt.

Az ország új vezetése egyre nagyobb figyelmet kezdett fordítani a tudományos-műszaki forradalom (TMF) vívmányainak felhasználására az ipari termelésben, ami a vezető európai országok gyakorlatává vált ebben az időben. A gazdaságpolitika másik nagy szemléletváltása az volt, hogy napirendre került az iparágak „A” (termelőeszközök gyártása) és „B” (közszükségleti cikkek gyártása) csoportjai közötti aránytalanság kérdése. 1953 augusztusában a Legfelsőbb Tanács ülészakán nyilvánosságra hozták azt az adatot, hogy 1940–1953 között a termelőeszközök gyártása az országban háromszorosára növekedett, a közszükségleti cikkek gyártásának növekedése pedig csak 72 %-os volt. Határozat született arról, hogy *az elkövetkező két-három esztendőben elegendő élelmiszerrel és könnyűipari termékekkel kell ellátni a lakosságot.*

A lakosság közszükségleti cikkekkel történő ellátásának problémáját végérvényesen nem sikerült megoldani. Az üzletek polcain ugyan egyre több áru jelent meg, és megkezdték azok külföldről való behozatalát is, de a szovjet vezetésben tapasztalható hatalmi harcok miatt az ezzel kapcsolatos intézkedéseket *kapituláns politikának* nyilvánították.

V. Livanov: A kazahsztáni szűzföldekre való utazást népszerűsítő szovjet agitációs plakát. 1954

? A szovjet propagandagépezet milyen módszereiről lehet tudomást szerezni az illusztráció alapján?

4

Lázadások a szovjet koncentrációs táborokban. 1954-ben az SZKP KB

Elnökségén belül létrehoztak egy különleges bizottságot, melynek az volt a feladata, hogy kivizsgálja az 1930-as évek második felének tömeges megtorlásait. Hasonló bizottság jött létre az UKP Központi Bizottságában is. Ezek a bizottságok azonban túl lassan dolgoztak, a GULAG koncentrációs táborok pedig továbbra is fennmaradtak. 1953-ban a vorkutai, norilszki és a magadáni táborokon lázadáshullám söpört végig, melyben sok ukrán, volt UNSZ, UFH tag vett részt. A felkelők a munkatáborok embertelen körülményei ellen lázadoztak. A felkeléseket végül kegyetlenül levertek. 1954 májusában–júniusában a kengiri koncentrációs tábor (Kazahsztán) lakói lázadtak fel, amit később szintén levertek. A felkelők között itt is sok ukrán volt.

1955-ben a kényszermunka-táborok elítélteinek helyzetéről és Szovjet-Ukrajna lakóinak életéről a világ először abból a *Nyílt leveléből* értesült, amelyet 13 mordvinföldi ukrán politikai elítélt küldött az ENSZ-be. Az 1950-es évek elején a GULAG elítéltek ötöd részét ukránok tették ki. 363,6 ezren a munkatáborokban sínylődtek, 143,6 ezren pedig a munkatelepeken. 1956-ban a GULAG-ot megszüntették. Helyette létrehozták a Szovjetunió Belügyminisztériuma égisze alatt működő Javítómunka-telepek Főigazgatóságát.

Részlet a szovjet munkatáborok foglyainak *Nyílt leveléből* az ENSZ emberjogi osztályához és a világ közvéleményéhez. (1955. szeptember 30.)

Mi, a mordvinföldi javítómunka-táborok elítéltejei azt szeretnénk a világ közvéleményének a tudomására hozni, hogy támogatunk minden olyan mozgalmat, melynek célja a szabadság és igazság kiharcolása. Támogatjuk a világ népeinek kultúráját és a társadalmi fejlődés megnyilvánulásának összes formáját, beleértve az egységes Ukrán állam önrendelkezési jogát is.

10 és 25 éves súlyos büntetéseinket a kényszermunka-táborokban nem rablársért-fosztogatásért töltjük, mint ahogyan azt a bolsevikok állítják, nem gyújtogatásért, tömeggyilkosságért vagy hazaárulásért, hanem azért, mert a többi szabadságszerető néphez hasonlóan harcolunk a bennünket megillető jogokért szülőföldünkön.

...Ezért felmerül bennünk a kérdés: ismeri-e a világ közvéleménye, milyen körülmények között élünk mi, elítéltek, és hogyan tengeti életét egész népünk? Tudja-e a világ közvéleménye, hogy büntetésünk letöltése után a szűzföldekre, Kazahsztánba, Krasznodarba vagy az északi földekre hurcolnak bennünket miközben a szovjet propaganda azt hirdeti, hogy csak önkéntesek és fiatal komszomol tagok mennek oda. El tudja-e képzelni a világ közvéleménye az Ukrán államot ukrán kormány, ukrán hadsereg és ukrán nép nélkül?

... Miért állomásoznak földjeinken olyan harci egységek, melyekben oroszok és más nemzetiségű katonák szolgálnak, akiknek az ukrán nép érdekei, ha nem is ellenségesek, de mindenképp idegenek? Amennyiben hazaárulásért ítélték el bennünket, akkor azoknak a népi vagy katonai bíróságoknak, amelyek ezt az ítéletet hozták, miért nem voltak ukrán tagjai? Miért kell nekünk idegen földön erdőt kitermelni vagy szűzföldeket felszántani, amikor hazánkban is szüksége lenne munkáskezerekre? Tudja-e a világ közvéleménye, hogy a munkatáborok melletti temetők sírjain újabb munkatáborok létesülnek, városok épülnek játszóterekkel, sportpályákkal, csatornákkal, hogy a bolsevik hatalom elrejtse büntetteinek bizonyítékait?

...Tudnak-e a világban azok tömeges kivégzéséről a munkatáborokban (Vorkuta H.29-es bányájában például Rudenko főügyész részvételével), akik a politikai elítéltek jogaiért harcoltak?

...Tisztában van-e a világ közvéleménye azzal, hogy Ukrajna népe az 1933-as mesterséges éhínség után eltelt 38 év során is folyamatosan éheznek? Annak ellenére, hogy több millió tonna gabonát adnak el propaganda célokkal külföldön és külföldi küldöttségek keresik fel az élenjáró (kifejezetten erre a célra kozmetikázott) kolhozokat, gyárakat.

Sohasem veszítjük el a reményünket, mivel tudjuk, szabadságvágyunk természetes jogainkból fakad és hisszük azt, hogy a világ közvéleménye támogatja harcunkat.

1. Milyen tényekről szerezhetünk tudomást a forrásműből? 2. Vitassátok meg párbán! Milyen célok eléréséért harcoltak, a forrásműben olvasottak alapján, az ukrán politikai elítéltek?

Következtetések. Sztálin halála után változásokra került sor a Szovjetunió csúcsvezetésében. A hatalmat az a csoportosulás szerezte meg Nyikita Hruscsovval az élen, amelyik lemondott a sztálini totalitarizmus szélsőséges megnyilvánulásairól és hozzálátott a desztalinizáció megvalósításához.

▶ A desztalinizáció kezdetén Ukrajna köztársasági vezetését ukránosították.

▶ 1954-ben a Krími terület az USZSZK fennhatósága alá került. Ez az esemény elsősorban a központi hatalom érdekeit szolgálta, ugyanis a félsziget fejlődésével kapcsolatos gondokat Moszkva megpróbálta átruházni Ukrajnára.

▶ A desztalinizáció kezdetén Ukrajna gazdaságában jelentős változásokra nem került sor. Az új szövetségi és köztársasági vezetés a meglévő problémákat a társadalmi-gazdasági fejlődés szocialista modelljén belül akarta megoldani, amely még a korábbi évtizedekben alakult ki.

Kérdések és feladatok

1. Mit értünk desztalinizáció alatt? 2. Kit választottak meg az UKP KB első titkárának 1953 júniusában? 3. Mikor adták át a Krím-félszigetet Ukrajnának? 4. Hány ukrán indult meghódítani a szűzföldeket? 5. Az ipari fejlődés problémájával kapcsolatos milyen adatot hoztak nyilvánosságra 1953 augusztusában a Szovjetunó Legfelsőbb Tanácsának ülészakán? 6. Hogyan, és mikor szerzett először tudomást a világ közvéleménye az ukrán politikai foglyok helyzetéről a szovjet koncentrációs táborokban?
7. Jellemezzétek a desztalinizáció kezdetén végbement változásokat Ukrajnában!
8. Miért, és mikor lett a Krími terület Ukrajna része? 9. Milyen tények tanúskodnak az ukrán gazdaság megújulásáról és szemléletváltásáról ebben az időben? 10. Használjátok össze azokat a folyamatokat, amelyek Nyugat-Európa és Ukrajna társadalmi-gazdasági fejlődésében mentek végbe ezekben az években! 11. Jellemezzétek az ukrán elitéltek felkeléseit a szovjet koncentrációs táborokban!
12. Figyeljétek meg az atlasz térképen azokat a közigazgatási-területi változásokat, amelyek ebben az időben mentek végbe! 13. Töltsétek ki az *Ukrajna a desztalinizáció kezdetén* táblázatot!

A társadalmi élet szférája	Milyen változásokra került sor?

14. Vitassátok meg! Végbementek-e pozitív változások Ukrajnában a desztalinizáció kezdetén? 15. Pótitradalom felhasználásával készítsetek tanulmányi projektet az egyik általatok kiválasztott téma alapján: 1) *A halhatatlanságban hideg van, de az életben is fázom. Istenem, hol találja meg helyét a költő?* (Lina Kosztenko). *A hatvanasok munkássága törvénytörő válasz az idők kihívásaira.* 2) *Ők nyitottak utat a világűrbe.* Az ukránok hozzájárulása a világűr meghódításához.

7. §. Társadalmi-politikai élet Ukrajnában

►► 1. Mi a liberalizáció? 2. Hozzatok fel példákat a társadalmi-politikai élet liberalizálására!

1 Az SZKP XX. kongresszusa és a liberalizáció kezdete. Az új szovjet vezetés részben lemondott Sztálin irányítási módszereiről. Ez szükségessé tette a desztalinizáció tovább folytatását. Fontos mérföldkő volt ebben a folyamatban az SZKP XX. kongresszusa **1956 februárjában**. A

Személyi kultusz – egy politikai vagy vallási vezető mértéktelen felmagasztalása, vak imádata, néha istenítése, szerepének, érdemeinek eltúlzása a történelemben.

kongresszus zárt ülésén Nyikita Hruscsov beszédet mondott a **személyi kultuszról** és annak következményeiről. Felszólalásában éles kritikával illette Joszif Sztálin tevékenységét. Azzal vádolta, hogy visszaélt hatalmával, betegesen bizalmatlan és törvénytörtő volt.

Az SZKP KB első titkárának, Nyikita Hruscsovnak a XX. kongresszuson A személyi kultuszról és annak következményeiről címmel elhangzott beszédéből

...Sztálin önkényeskedése a párttal és annak Központi Bizottságával szemben leginkább a XVII. kongresszus (1934) után mutatkozott meg. ... 1936–1938 között a Központi Bizottság 139 tagja és póttagja közül 98 személyt letartóztattak, majd agyonlőttek, vagyis a KB 70%-át.

...Ez azért történhetett meg, mert Sztálin visszaélt hatalmával és tömeges megtorlásokat kezdeményezett a párt káderei ellen.

...Sztálin betegesen gyanakvó természetű ember volt, hajlamos a túlzásokra... Beteges gyanakvása alaptalan bizalmatlansághoz vezetett harcostársaival szemben. Olyanokban is kételkedni kezdett, akiket már több évtizede ismert.

Korlátlan hatalommal rendelkezett, ezért megalázhatott bárkit fizikailag és lelkiileg is.

... A személyi kultusz azért öltött olyan nagy méreteket, mert Sztálin maga is igényelte és támogatta személyének a felmagasztalását.

? 1. **Beszéljétek meg párban!** Mi volt a vád Sztálin ellen? 2. Miben látta Hruscsov Sztálin személyi kultuszának a forrásait?

Beszédében a pártot Hruscsov olyan szervezatként mutatta be, amelyik a legtöbbet szenvedett Sztálini terrorjától. Felszólalásában felsorolta annak a 23 párt- és állami vezetőnek a nevét, akik a megtorlások áldozatai lettek. A sztálinizmus olyan büntetteiről, mint az 1932–1933-as éhínség, vagyis az ukránokkal szemben elkövetett népirtás, nem esett szó. Kivételt csupán több népcsoport igazságtalan kitelepítése képezett.

Hruscsov titkos beszéde a kongresszus küldötteit megdöbbsentette. Sokan közülük rosszul lettek, úgy kellett őket kórházba szállítani.

Hruscsov beszédét a kongresszuson nem bocsátották nyilvános vitára, csupán egy szűkszavú határozatot fogadtak el vele kapcsolatban. Nyikita Szergejevics felszólalása mégis fontos szerepet játszott Sztálinnak, mint a *nagyvezérnek* és *Lenin hű követőjének* a leleplezésében. Ez azonban a sztálinizmus lényegének felületes bírálata volt csak, nem pedig a valódi kritikája, mivel a rendszer külső megnyilvánulási formái (személyi kultusz) kerültek elítélésre, valamint a pártvezetők elleni megtorlások. A szocializmus építésének politikája nem képezhette bírálat tárgyát, mivel az a Szovjetunió egyetlen helyes stratégiai irányvonalának lett nyilvánítva. A sztálini *mítosznak* még ez a korlátozott kritikája is pozitívan hatott a társadalmi tudatra. Kezdetét vette a gondolkodás régi sztereotípiáinak és a múlt eseményeinek a felülvizsgálata.

2

A desztalinizáció kibontakozása Ukrajnában. Hruscsov beszédét a személyi kultuszról és következményeiről külön füzetben adták ki. Először a párttagok ismerhették meg annak tartalmát, később a gyárak, üzemek pártonkívüli munkásai, az egyetemi hallgatók, sőt még a középiskolák felsős tanulói is.

A desztalinizáció kibontakozása nem volt egyértelmű folyamat Ukrajnában. Az ukrán pártapparátus jelentős része nem állt készen a személyi kultusz elítélésére. Sokan közülük maguk is tevékenyen részt vettek a megtorlásokban. Az ukrainai pártszervezetek többsége a személyi kultusz kritikáját a szovjetrendszer rágalmozásával azonosította. Több pártvezető követelte, állítsák le a sztálinizmus büntetteinek leleplezését, mivel az károsan hat az ország fejlődésére. M. Szinyica, a kijevi pártbizottság első titkára például kijelentette, a sztálini személyi kultusz ellen folytatott harc bonyolultabbá teszi az ideológiai helyzetet Ukrajnában, mivel felerősíti az *ukrán burzsoá-nacionalizmus* kibontakozásának veszélyét. Az UKP KB első titkárának O. Kircsenkónak Moszkvába küldött jelentésében is hasonló gondolatok voltak túlsúlyban. A desztalini-

Brit karikatúra az SZKP XX. pártkongresszusának következményeiről

? Értelmezzétek a karikatúrán látottakat!

záció folyamatának mérsékelt mederbe terelése céljából **1956. június 30-án** újabb határozatot fogadtak el *A személyi kultusztól és következményeinek felszámolásáról*, ahol a személyi kultuszt Sztálin jellembeli torzulásaival magyarázták és nem a szovjethatalom belső természetéből fakadó hibákkal.

Ukrajnában a desztalinizáció folyamata lassabban haladt, mint a központban. A köztársasági sajtóban később jelentek meg cikkek a XX. pártkongresszus határozatainak végrehajtásával kapcsolatban. A publikációk hangvétele is mérsékeltebb volt, illetve csupán óvatos kritikát tartalmazott. Az iparvállalatok többségénél 1956 júliusában kezdték felolvasni a dolgozóknak az SZKP KB határozatát *A személyi kultusztól és következményeinek felszámolásáról*. A desztalinizációt támogató első nagygyűlésre a Kijevi Tanárképző Főiskolán került sor. Lvivben megszüntették a Sztálini kerületet. A köztársaság lakossága többségében pozitívan reagált a sztálinizmus túlkapásainak elítélésére és az új politikai irányvonal meghirdetésére.

Az ukrán sajtóban először 1956 júliusában jelentek meg cikkek a sztálini terror áldozatául esett ukrán írók V. Ellan-Blakitnij, V. Csumak, H. Koszinka, Olesz Doszvitnyij, Miroszlav Ircsan, I. Mikitenko rehabilitálásáról. Az újságok egyre gyakrabban adtak hírt ezekről az írókról és műveikről. Kezdetét vette olyan híres személyiségek rehabilitálása, mint Lesz Kurbasz színházi rendező és Mikola Kulis drámaíró.

1956 novemberéig a KGB és Ukrajna főügyészsége 5481 személy ítéletét vizsgálta felül. Közülük 2684 embert rehabilitáltak, vagyis az elítéltek 49%-át. Nem rehabilitálták azokat, akik a háború idején *együttműködtek a náci megszállókkal*, az UNSZ, UFH tagokat, az 1934-ben elítélteket, továbbá az ukrán burzsoá-nacionalizmusért büntetésüket töltőket. Nem terjedt ki a rehabilitáció a kollektivizálás idején a nyugat-ukrán térségből kitelepített parasztokra, a krími tatárokra, németekre és más népcsoportokra sem. A rehabilitálások következtében a GULAG táborok 949 ezer politikai elítéltje közül (1954-es adat) 1959-re 11 ezren maradtak, akik *ellenforradalmi tevékenységért* töltötték büntetésüket. 1957-ben 65 534 volt UNSZ, UFH tag érkezett vissza Ukrajnába. Az 1960-as évek elején Hruscsov bejelentette, a Szovjetunióban nincsenek többé politikai elítéltek. Ebben az időben vette kezdetét a disszidens mozgalom, ami újabb politikai foglyok megjelenéséhez vezetett.

1957 nyarán az ország csúcsvezetésében létrejött (Malenkov, Kaganovics, Bulganyin, Molotov és a hozzájuk csatlakozott Sepilov – *a ford. megj.*) ellenzék megpróbálta elmozdítani tisztségéből Nyikita Hruscsovot. A puccskísérlet azonban eredménytelennek bizonyult. A hatalomért folyta-

tott harcban Ukrajna vezetése Hruscsovot támogatta, aki néhány hónappal később O. Kiricsenkót Moszkvába rendelte és kinevezte helyettesévé. Az ukrán pártszervezet vezetője Mikola Pidhornij lett.

A desztalinizáció folyamatának csúcspontja az SZKP XXII. kongresszusa volt **1961**-ben. Hruscsov a kongresszuson, M. Pidhornij beleegyezésével, élesen bírálta Kaganovicsot ukrainai tevékenységéért, *igazi szadistának* nevezve őt, aki élvezettel kínoztta az értelmiség képviselőit, megalázta, börtönnel fenyegette őket.

A XXII. kongresszus után Ukrajnában is kezdetét vette a Sztálin-emlékművek lebontása, az életét bemutató múzeumok felszámolása, a Sztálinról elnevezett települések, utcák, szervezetek, vállalatok, iskolák, kolhozok régi nevének a visszaadása. 1961 novemberében a Sztálini terület Donyecki terület lett, Sztálinó pedig Donyeck. (A XXII. kongresszus határozatának értelmében 1961. október 31-én Sztálin hamvait kivitték a Lenin Mauzóleumból és a Kreml fala mellett temették el – *a ford. megj.*)

3

Változások az USZSZK élén. Nyikita Hruscsov leváltása.

1961-ben Nyikita Hruscsov váratlanul Volodimir Scserbickijt nevezte ki Ukrajna Minisztertanácsának elnökévé. Scserbickij két évet sem érkezett ebben a beosztásban eltölteni, ugyanis 1963-ban leváltották és a dnyepropetrovszki pártbizottság első titkárává nevezték ki. Ennek az volt az oka, hogy az bírálni merte Hruscsovnak azt a döntését, hogy a pártbizottságokat külön falusivá és városivá kell átalakítani.

Hruscsov önfejűsége, mások véleményének figyelmen kívül hagyása, ellentmondásos intézkedései egyre jobban bosszantották harcostársait. Bonyolította a helyzetet az ország gazdasági helyzetének a romlása is, ami Hruscsov meggondolatlan intézkedéseinek volt a következménye.

Az 1960-as évek elején Ukrajna-szerte több munkásmegmozdulásra került sor, mivel az emberek elégedetlenek voltak a termelésben és bérezésben bevezetett újításokkal. Ilyen akciók Kijev, Harkiv, Cserkasszi, Kramatorszk (Donyecki terület), és más városok gyáraiban, üzemeiben zajlottak elsősorban. 1962-ben Donyeckben és Zsdanovban (ma Mariupol) sztrájkba léptek a munkások a hús és a tej árának emelkedése miatt. Egy évvel később az odesszai rakodómunkások tagadták meg annak a vajszállítmánynak a berakodását, amelyet Kubának szántak *baráti segítségként*. 1963-ban Kri-vij Rihben, a munkabeszüntetések miatt egy hétre hadiállapotot hirdettek. Ezek a tények arról tanúskodtak, hogy Hruscsov veszített népszerűségéből a nép körében is.

Az SZKP KB plénúmán Hruscsov menesztéséről szavaznak.
1964. október 14.

? Miért akarta a párt felső vezetése leváltani Hruscsovot?

1963-ban Mikola Pidhornijt Moszkvába helyezték. Az UKP KB első titkárává Petro Selesztet választották meg, aki támogatta Hruscsov reformjait és türelmesen viszonyult az ukrán nemzeti-kulturális újjászületéshez is.

A Hruscsov politikai irányvonalával elégedetlen moszkvai pártvezetés arra használta fel a szabadságát töltő első titkár távollétét, hogy megszervezte a leváltását. **1964. október 14-én** az SZKP KB plénúmán öreg korára és megromlott egészségi állapotára hivatkozva felmentették minden tisztségéből. Az SZKP KB első titkára **Leonyid Brezsnyev** lett.

! **Következtetések.** A desztalinizáció Sztálin halála után vette kezdetét és az SZKP XX. kongresszusán teljesedett ki. A folyamat következetlensége és korlátozottsága ellenére liberális jellegű volt és megváltoztatta a szovjet társadalmat.

► Az ukrán pártállami vezetés kezdetben aktívan támogatta Hruscsovot és reformjait. Később azonban fokozatosan szembe fordult vele, annak kiszámíthatatlan, sokszor kockázatos kezdeményezései miatt. Az életszínvonal romlása következtében Hruscsov elvesztette az emberek támogatását is. Ez tette lehetővé, hogy a moszkvai pártállami vezetés összeesküdjön ellene és menessze beosztásából.

? Kérdések és feladatok

1. Mikor ült össze az SZKP XX. kongresszusa? 2. Hol tartották meg az első desztalinizációt támogató nagygyűlést? 3. Ki lett az UKP KB első titkára 1957-ben? 4. Mikor változtatták Sztálinó nevét Donyeckre? 5. Ukrajna mely városaiban voltak 1962-ben jelentős munkássztrájkok és tüntetések? 6. Kit választottak 1963-ban az UKP KB élére?
7. Milyen szerepet játszott az SZKP XX. kongresszusa a desztalinizáció kibontakozásában? 8. Hozzatok fel példákat a desztalinizáció folyamatának elmélyülésére Ukrajnában a XX. kongresszus után! 9. Milyen változások történtek a köztársaságban 1961–1963-ban?
10. **Beszélgétek meg kis csoportokban!** Hogyan hatott a desztalinizáció a köztársaság társadalmi-politikai életére? Válaszokat indokoljátok meg!

11. Kezdjétek el az *Ukrajna fejlődése a társadalom politikai és gazdasági liberalizációjának körülményei között* táblázat kitöltését.

A fejlődés területei	Változások
Társadalmi-politikai élet	
Gazdasági élet	
Ellenállási mozgalom	

- ★ **12.** V. Baran és V. Danilenko mai ukrán történészek a desztalinizáció kibontakozásáról a következőket mondták: *Fokozatosan felszámolták a terroron és erőszakon alapuló egyszemélyes hatalmi rendszer szörnyű következményeit. Lépésről lépésre leleplezték a propaganda által kreált nagyvezér mítoszát. A desztalinizáció folyamata azonban mégis nagyon következetlenül haladt, mivel gyakran a politikai érdekek és számítások szolgálataiba állították. Ez a hruscsovi vezetés átmeneti jellegéről és Hruscsov természetének ellentmondásosságáról tanúskodott. Hogyan értelmezték a desztalinizációnak ezt az értékelését? Soroljatok fel olyan tényeket, amelyek alátámasztják a fenti gondolatokat!*
- 13.** Írjatok önállóan értekezést az alábbi témára: *Olvasás: változások Ukrajna lakosságának társadalmi-politikai hangulatában.*

8. §. A gazdaság fejlődése

- **1.** Mik voltak az ukrán ipar újjáépítésének sajátosságai a háborút követő első években?
2. Hogyan fejlődött a mezőgazdaság? **3.** Ukrajna gazdasági és társadalmi földrajza órákon tanultak alapján soroljátok fel az ukrán ipar főbb ágazatait és a mezőgazdaság szakosodásának vidékeit!

1 **Változások a gazdaságirányításban 1953 áprilisától.** Több iparvállalat átkerült a központ közvetlen irányítása alól köztársasági fennhatóság alá. 1956-ig összesen 10 ezer vállalat került így Kijev hatáskörébe különböző iparágakból: a szénbányászatból, kohászatból, kőolajiparból, erdőiparból, élelmiszeriparból, hús- és tejfeldolgozó iparból, textiliparból, könnyűiparból, gépkocsigyártásból és az építőiparból. 1953–1957 között a köztársasági ipar részaránya Ukrajnán belül 30%-ról 70%-ra nőtt.

1954–1955 között 61 ezerrel csökkentették a központi és köztársasági minisztériumok munkatársainak a létszámát. 1957-ben Hruscsov kezdeményezte a gazdaságirányítás **decentralizációját** és a szövetségi minisztériumok többségének felszámolását. Az Ukrán Legfelsőbb Tanács 1957 májusában törvényt fogadott el *Az ipar irányításának tökéletesítéséről az USZSZK-ban.* A törvény megszüntette a gazdaságirányítás ágazati, köz-

Decentralizáció – olyan igazgatási forma, melyben a központi hatalom több funkcióját a helyi önkormányzatok veszik át. A központosítás felszámolása vagy meggyengülése.

Népgazdasági tanácsok – az ipar irányításának állami területi szervei az USZSZK-ban és a Szovjetunióban 1918–1931, majd 1957–1964 között.

pontosított rendszerét, felcserélve azt a gazdaságirányítás területi rendszerével. A minisztériumok helyett **népgazdasági tanácsok** jöttek létre.

A népgazdasági tanácsok az ipar és építőipar területi irányításával és tervezésével foglalkoztak egy adott közigazgatási egység keretei között. Szovjetunió-szerre 103 ilyen népgazdasági

tanács jött létre, melyek közül 11 Ukrajnában működött (Sztanyiszlavi, Lvivi, Vinnycai, Kijevi, Odesszai, Herszoni, Zaporizzsjai, Dnyipropetrovszki, Harkivi, Sztalinói és Vorosilovhrádi népgazdasági tanács).

Ezeknek az átalakításoknak köszönhetően a köztársasági politikai elitnek először nyílt lehetősége arra, hogy ellenőrizhesse Ukrajna gazdasági erőforrásait, amiért hálás volt Hruscsovnak. Azokon a területeken, ahol népgazdasági tanácsok működtek, nagy volt a tekintélye a megyei párttitkároknak.

Több pártvezető szorgalmazására 1960-ban három új népgazdasági tanács jött létre, a Krími, Poltavai és a Cserkasszi. A köztársaság legnagyobb népgazdasági tanácsai a Kijevi (öt megyét foglalt magába, 8,5 millió lakossal, vagyis a köztársaság lakosságának 20%-a), a Harkivi (három megye, 5,6 millió lakossal), valamint a Lvivi (négy megye, 4,1 lakos) voltak.

A gyárban dolgozók számát és a megtermelt áru értékét tekintve pedig első helyen a Sztalinói, Harkivi és Kijevi népgazdasági tanácsok álltak. Az ukrán népgazdasági tanácsoknak különben 2,8 ezer iparvállalat volt alárendelve. Ott állították elő az ukrán ipari termékek többségét.

A népgazdasági tanácsok létrehozásával egy időben Ukrajnában felszámoltak 11 minisztériumot, két szövetségi minisztériumot pedig köztársaságivá alakítottak át. A megmaradt minisztériumok már nem közvetlenül irányították a vállalatokat, hanem a népgazdasági tanácsokon keresztül. A köztársaság ipara majdnem teljes egészében az USZSZK Minisztertanácsának irányítása alá került. A köztársasági és szövetségi kormányok azonban bármikor hatályon kívül helyezhették a népgazdasági tanácsok bármelyik döntését.

1960-ban Ukrajnában, Oroszországban és Kazahsztánban központi népgazdasági tanácsok alakultak. 1962-ben Hruscsov kezdeményezte

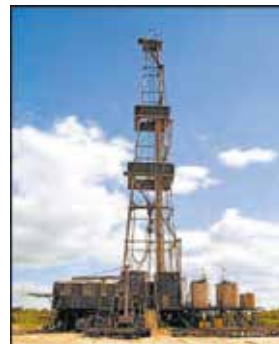
a népgazdasági tanácsok számának csökkentését, aminek következtében Ukrajnában számuk hétre redukálódott. A köztársaság vezetőit ezek az intézkedések nagyon felháborították.

1962 márciusában kolhoz-szovhoz termelési főosztályok jöttek létre, amelyek három-négy járást foglaltak magukba. Ezután a mezőgazdaságot is területi elv alapján irányították. A valóságban ez sok fölösleges problémához vezetett és nem is hozta meg mindig a várt eredményt. A hivatalnokok száma növekedett, az irányítás pedig bonyolultabb lett.

1963-ban egy újabb központi irányítási szerv alakult, a **Szovjetunió Népgazdasági Főtanácsa**, amely nemcsak a népgazdasági tanácsok munkáját vezette, hanem magát a népgazdaságot is. A folytonos, sokszor meggondolatlan, átalakítások miatt a gazdaságirányítás összetettebbé, átláthatatlanabbá vált és sokkal bürokratikusabb lett, mint a reform előtt.

2 Az ipar fejlődése. Az *olvasás* időszakában Ukrajna ipara gyorsabb ütemben fejlődött a Szovjetunió más térségeinek iparánál. Az ukrán ipar ezekben az években újabb kapacitásokkal bővült. Felépültek a Mironyivkai, Dnyeper-menti, Szimferopoli, Dnyiprodzserzsinszki, Kahovkai, Kremencsuhi vízerőművek. Megkezdték a szénkitermelést a Lvivi-Volinyi kőszén- és a Dnyeperi barnaszén-medencékben. Modernizálták a Donyec-medencét is. 1956-ban 85 ezer fiatalították ide Ukrajna minden részéről. Elindult a Sebelinszki (Harkiv megye) és a Radcsenkivszki (Poltava megye) földgázlelőhelyek kiaknázása. A földgázbányászat központja így Nyugat-Ukrajnából Kelet-Ukrajnába helyeződött át.

A vasércbányászat központja a Krivij Rihi medence volt, ahol a kitermelés elsősorban külszíni bányákban zajlott. 1955-ben megkezdte működését a Déli Vasércdúsító kombinát, amely Európa legnagyobb ilyen iparvállalatának számított. Hatalmas martinkemencék épültek, amelyekhez hasonlók nem nagyon működtek sehol. Ezeknek a beruházásoknak köszönhetően az ukrán vaskohászat több terméket állított elő, mint a vezető gazdasági nagyhatalmak, bár a megtermelt áru minősége jelentősen elmaradt a nyugati országokétól.

A sebelinszki földgázlelőhely (Harkiv megye)

Ezekben az években nagyobb figyelmet fordítottak a vegyipar fejlődésére. 1959–1963 között a kormány másfélszer annyit fektetett be ebbe az ágazatba, mint a megelőző évtizedekben. Rövid időn belül 35 üzem és 350 vegyipari kombinát kezdte meg működését. Köztük négy gyáróriás – a Rozdoli Bányavegyészeti kombinát, a Cserkasszi és Csernyihivi szintetikus textilt előállító vállalatok és a Dnyipropetrovski gumigyár.

Tovább fejlődött a gépgyártás. Kramatorszkban és Donyeckben megkezdtek a modern köszénkitermelő erőgépek gyártását. Kijevben, Szumiban, Melitopolban gépeket, berendezéseket gyártottak a vegyipar számára. Újjáalakult a hazai személygépkocsi-gyártás, rádióelektronikai ipar, fejlődött a számítógépgyártás, a precíziós gépgyártás műgyémánt felhasználásával.

1956-tól kezdve a Vorosilovgrádi és Harkivi Gőzmozdonygyárak dízelmozdonyokat kezdtek gyártani. A vasúti közlekedésben a gőzmozdonyokat kiszorították a dízel- és villanymozdonyok. A Harkivi Repülőgépgyárban hozzáláttak a reaktív utasszállító TU-104-es gépek (1956) gyártásához. 1960-ban kezdetét vette a TU-124-esek gyártása is, melyet előszeretettel alkalmaztak később a Szovjetunió és más országok légiközlekedésében. A Kijevi Repülőgépgyárban 1962-ben elkészült az első turbólégcsavaros AN-24-es, a szovjet légi utasszállítás legnépszerűbb repülőgépe.

Az 1950-es évek második felétől fejlődni kezdett az élelmiszeripar és a könnyűipar. Ezekre az iparágakra a háború előtti években nem fordítottak semmilyen figyelmet. A nehézipar, amely korábban túlnyomórészt a **hadiipari komplexumot** és saját igényeit szolgálta, megkezdte a gépek és berendezések gyártását a könnyű- és az élelmiszeripar számára. A régebbi vállalatok helyreállításához és újabbak építéséhez szükséges technika Közép-Kelet-Európa szocialista országaiból érkezett Ukrajnába. A nehézipari vállalatok egy részét arra kötelezték, hogy közszükségleti cikkeket gyártsanak. Ezeknek az intézkedéseknek köszönhetően jelentősen javult a lakosság közszükségleti cikkekkel való ellátottsága a háború előtti évekhez képest.

Az ipar fejlődésében tapasztalható változások arról tanúskodtak, hogy a kommunista vezetés Ukrajna gazdasági potenciálját felhasználva akarta megőrizni hatalmát.

Hadiipari komplexum – egy állam azon iparvállalatainak összessége, amelyek fegyvert és haditechnikát gyártnak országuk fegyveres erői számára, de külföldre is, ha van rá kereslet.

3 A mezőgazdaság fejlődése. A falvakban és városokban lakók száma ebben az időszakban hozzávetőlegesen megegyezett egymással. A gyakorlatban egy kolhozparaszt el tudott látni egy városi munkást. A valóság azonban az volt, hogy a kolhozrendszerben a mezőgazdaság nem volt képes megfelelő mennyiségű élelmiszerral ellátni a városokat. Az élelmiszerhiányt a szűzföldek felszántásával akarták megoldani. A Szovjetunió történetében a legnagyobb termést 1956-ban aratták le.

1956-ban magas adót vetettek ki azokra a városlakókra, akik valamilyen haszonállatot tartottak, 1959-től kezdve pedig teljesen megtiltották a nem kolhoztagok számára az állattartást. 1957-ben Hruscsov azzal a javaslattal állt elő, hogy a kolhozparasztok adják el haszonállataikat a közös gazdaságoknak, mondván miért bajlódjanak otthon a szarvasmarhával, ha a kolhozokban a munkaecységek fejében úgyszólván hozzájuthatnak a tejhez, túróhoz, tejfölhöz. Megkülönböztetve is, érvelt a párt első titkára, a háztáji gazdaságok előbb-utóbb eltűnnek. A parasztok azonban nem voltak hajlandóak önként beszolgáltatni teheneiket. A hatalom csak úgy tudta ezt elérni, hogy a sztálini időkre emlékeztető nyomásgyakorláshoz folyamodott. Az ideológiai szükségszerűség ebben az esetben is a gazdasági észszerűség felé kerekedett. Ennek következtében a piacra szánt élelmiszeráru mennyisége csökkent, az árak pedig az egekbe szöktek.

A mezőgazdasági termelés fellendülése öt évig tartott. Ez elsősorban a tőkebefektetéseknek volt köszönhető. 1954–1958 között a gabonatermés Ukrajnában 20%-kal növekedett, a cukorrépatermés kétszeresére, a tejtermelés háromszorosára, a hústermelés pedig több mint kétszeresére növekedett. 1958 után azonban a mezőgazdasági termelés visszaesett. Ennek okai a kolhozrendszerben és Hruscsov sokszor ellentmondásos intézkedéseiben voltak keresendők.

1958 májusában megszüntették a gép- és traktorállomásokat. Kötelezték a kolhozokat, hogy vásárolják fel azok gépparkját. A gép- és traktorállomásokat **traktorjavító állomások**ká alakították át. Ezzel az intézkedéssel a hatalom meg akarta erősíteni a közös gazdaságok anyagi-műszaki bázisát. A kolhozok azonban sok esetben elhasznált technikához jutottak és nagyon eladósodtak.

1959 végén kezdetét vette a kolhozok összevonása. Az 1950-ben működő 19 295 kollektív gazdaság közül 1960-ra 9634 maradt. Egy kolhoz ezután több községet egyesített magában. Ezzel egy időben a pártszervek vezetésével megkezdtek a hátrányos helyzetű falvak felszámolását, mondván, a kommunizmus felé közeledve megszűnnek a különbségek a falvak és városok

A kolhozok összevonását népszerűsítő szovjet agitációs plakát 1959-ből

között. Az országban voltak ugyan olyan kivételezett kolhozok, amelyek számára előnyös feltételeket teremtettek, emeletes társasházakkal, színházakkal, vízvezetékekkel, csatornahálózattal, de a legtöbb kollektív gazdaságban nagyon nehéz körülmények között dolgoztak az emberek, sokszor nyomorogva. A kolhozösszevonások végeredményben rosszul hatottak a gazdálkodásra és a kolhozparaszток életkörülményeire.

Hruscsov következő ötlete amerikai útja során született, ahol megismerkedett a takarmánykukorica-termesztés modern módszereivel. Ukrajnában kezdetét vette a **kukorica-eposz**. A *mezők királynőjének* elnevezett kukoricával 1961-ben 3 millió hektárt vetettek be (az egész vetésterület 20%-át). Az ukrán vegyipar által gyártott műtrágyának köszönhetően az első években jó termést értek el. A rosszabb termésű években (például 1963-ban) a kukorica vetésterületének növelése ahhoz vezetett, hogy a szarvasmarhákat kénytelenek voltak szalmával etetni, az embereknek pedig hozzá kellett szokniuk a kukoricalisztból készült kenyérhez.

1963 közepére a mezőgazdaságban válságos helyzet alakult ki. Az 1963-as szárazság komoly nehézségeket okozott a lakosság kenyérrel való ellátásában. Ukrajna sem tudta teljesíteni a gabonakészletezési tervet. A Szovjetunió ebben az esztendőben kénytelen volt búzát vásárolni az USA-tól és Kanadától, annak érdekében, hogy elkerülje az éhínséget. Az ország ennek következtében függő helyzetbe került, amit nem is tudott később leküzdeni. Ez az esemény arról tanúskodott, hogy kudarcot vallottak a hatalomnak a mezőgazdaság megreformálásával kapcsolatos intézkedései (Hruscsov egy másik, megvalósíthatatlan ötlete 1957-ből származott, amikor azt a jelszót tűzte ki, hogy utol kell érni és meg kell előzni Amerikát az egy főre jutó hús-, tej- és vajtermelésben, ami ahhoz vezetett, hogy vágóhidra küldték az ország szarvasmarha-állományának nagy részét – *a ford. megj.*).

4 Változások a szociális szférában. A desztalinizáció idején változásokra került sor a szociális szférában is. A lakosság munkakörülményeinek és életszínvonalának javításával kapcsolatban 1956 tavaszán történtek meg az első lépések. Két órával rövidebb lett a munkanap az ünnepnapok és szabadnapok előtt. 77 napról 112 napra növelték a nők szülési szabadságát. Megszüntették azt az 1940-ben elfogadott törvényt, amely megtiltotta a munkásoknak, hogy elhagyják munkahelyüket. Az emberek most már a kéthetes felmondási idő letöltése után szabadon változtathattak munkahe-

lyet. Nem voltak többé senkit büntetőjogi felelősségre a mulasztásért vagy késésért sem. 1958-ban a parasztok személyigazolványt kaptak és szabadon elhagyhatták a kolhozokat, szovhozokat. A 16–18 éves munkavállalók számára hatórás munkanapot állapítottak meg. Kezdetét vette a fokozatos áttérés a nyolcórás munkanapról a hétórásra. Megszüntették a tandíjat a középiskolák felső osztályaiban és az egyetemeken, főiskolákon. Hruscsov-nak ezzel a viszonylag kevés anyagi ráfordítással sikerült milliók támogatását kivívnia.

Változások történtek a nyugdíjrendszerben is. 1956 júliusában törvényt fogadtak el az állami nyugellátásról, amelyben felemelték az alacsony nyugdíjakat és meghatározták a nyugdíjak felső határát. Az átlagnyugdíjak megkétszereződtek. A nyugdíjkorhatárt a férfiaknál 60 évben, a nőknél pedig 55 évben határozták meg. 1964 júliusától kezdve a kolhozparasztok is nyugállományba vonulhattak, a nők 60 évtől, a férfiak pedig 65 évtől. A kolhozparasztok nyugdíja minimális volt ugyan, 12 rubel, de mégis haladást jelentett a korábbi évekhez képest, amikor az öreg, nem munkaképes parasztokat a kolhozok tartották el.

1956 szeptemberében egy kormányrendeletben 30%-os béremelést hajtottak végre az alacsony jövedelmű munkásoknál és köztisztviselőknél. A minimálbért is megnövelték. A munkavállaló anyák megsegítésére bentlakásos iskolák nyíltak, illetve napközis csoportok jöttek létre az iskolákban.

A nyugdíjreform jelentősen megterhelte a költségvetést, ezért 20 évre elnapolták az államkölcsönök visszafizetését. Ezzel jelentősen sérültek azok érdekei, akiket korábban a hatalom államkölcsönök megvételére kötelezett.

Jelentős változásokra került sor a lakásépítésben is. **1957 júliusában** határozat született arról, hogy az elkövetkező 10–12 év leforgása alatt lakáshoz kellett juttatni minden szovjet családot. Két-, három- vagy négy-, ötemeletes, padlás, lift és szeméttároló nélküli házak voltak ezek, amelyek házgyári elemekből készültek. A szobák 2,5 méter magasságúak voltak. A nép *hruscsovkáknak* nevezte el őket. Az elkövetkező években összesen 3 millió épült belő-

Az első, 1957-ben épült *hruscsovka*. Kolo-mijszkij köz, Kijev. Mai ábrázolás.

? Pótirodalom felhasználásával határozzátok meg a *hruscsovkáknak* lakók életkörülményeit! Mi volt ebben a jó, és mi a rossz a korabeli emberek számára?

lük. Míg 1918–1955 között a lakóházak összterülete Ukrajnában 62,78 millió négyzetméter volt, addig 1956–1964 között ez a szám már elérte a 66,49 milliót. Ezeknek a panelházaknak köszönhetően emberek milliói költöztek át a barakkokból és társbérletekből a saját lakásukba. A lakáshiányt azonban így sem lehetett teljesen felszámolni.

Némileg javult a lakosság közszükségleti cikkekkel való ellátása. Az emberek egyre több cipőt, ruhát, háztartási gépet vásároltak. A háztartásokban megjelentek a porszívók, hűtőgépek, varró- és mosógépek. Az 1960-as évek elején pozitív fogadtatásban részesült a hatalom döntése az ötnapos munkahétre való áttérésről két szabadnappal.

Következtetések. Az *olvasás* idején végbemenő gazdasági átalakítások célja a szovjet fejlődési modell tökéletesítése volt, a kommunista jövőbe vetett töretlen hit megőrzése mellett.

▶ Hruscsov ellentmondásos agrárpolitikája negatívan hatott a köztársaság mezőgazdaságának fejlődésére. Míg az 1950-es évek második felében a tőkebefektetések következtében Ukrajna mezőgazdasága folyamatosan fejlődött, addig az 1960-as évek elején a kolhozrendszer válságba került. Az ország pedig búzaimport-függőségbe került az USA-tól és Kanadától.

▶ A szociális szférában a korábbi esztendőik során felgyülemlett problémákat akarták megoldani a szovjet parancsuralmi fejlődési modell keretei között.

Kérdések és feladatok

1. Hány népgazdasági tanács jött létre Ukrajnában 1957-ben?
2. Melyik köztársasági népgazdasági tanács rendelkezett a legnagyobb területtel és a legtöbb lakossággal?
3. Milyen földgázmezőket tártak fel ebben az időben Ukrajnában?
4. Nevezétek meg a köztársaság négy vegyipari gyáróriását!
5. Mikor szüntették meg a gép- és traktorállomásokat?
6. Milyen nyugdíjkorhatárt állapítottak meg a munkások és köztisztviselők számára 1956-ban?
7. Nevezétek meg az ukrán népgazdaságban végbemenő változásokat a hruscsovi *olvasás* idején!
8. Határozzátok meg a köztársaság iparának főbb vívmányait ebben az időben!
9. Nevezétek meg azokat a tényeket, amelyek Hruscsov agrárpolitikájának ellentmondásosságáról és következtelenségéről tanúskodnak!
10. Folytassátok az *Ukrajna fejlődése a társadalom politikai és gazdasági liberalizációjának körülményei* között táblázat kitöltését!
11. Kövessétek végig az atlasz térképen a népgazdasági tanácsok létrejöttének és átalakításának folyamatát!
12. **Beszéljétek**

meg kis csoportokban! Mik voltak az ipar, a mezőgazdaság és a szociális szféra reformjának fő ellentmondásai?

13. Miként változott meg a szovjet gazdaság jellege azt követően, hogy az állam nagyobb figyelmet kezdett szentelni az emberek szociális problémáinak? Válaszokat indokoljátok meg!

9. §. Nemzeti felszabadító mozgalom. A hatvanasok

1. Hogyan zajlott a szovjethatalom ellen kibontakozó ellenállási mozgalom Ukrajnában a háborút követő években? **2.** Nevezték meg az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom résztvevőinek céljait! **3.** Milyen követeléseket fogalmaztak meg az ENSZ-nek címzett nyílt levelükben az ukrán politikai foglyok? **4.** Az ukrán irodalomórakon tanultak alapján fogalmazták meg a *hatvanasok* mozgalmának, mint szociális és kulturális jelenségnek a lényegét!

Ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom az 1950-es évek második felében és harca a szovjethatalommal. A hrucsovi *olvasás* idején tovább fejlődött az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom. A társadalmi-politikai élet liberalizálása olyan személyiségek megjelenéséhez vezetett, akik utat próbáltak törni a demokratikus fejlődésnek és ki akarták harcolni Ukrajna nemzeti önállóságát.

Az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom képviselőinek követelése először a mordvinföldi GULAG táborok ukrán politikai foglyainak az ENSZ-hez írt nyílt levelében kerültek megfogalmazásra 1955-ben. Ezekkel a követelésekkel azonosulni tudtak az akkor megjelenő ukrán disszidens mozgalom aktivistái is. A nyílt levél megfogalmazói tiltakoztak a szovjethatalom ukránokkal szembeni diszkriminatív politikája ellen, felhívták a világ közvéleményének figyelmét Ukrajna jogfosztottságára, valamint hangsúlyozták az *ukrán egységes nemzetállam létrehozásának* szükségességét.

Az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom első szervezete Lvivben (Nyugat-Ukrajna) jött létre **Ukrán Forradalmi Központ (UFK)** néven. A szervezet tagjai írógépen írott felhívásokat juttattak el nyolc megye oktatási intézményeihez, községi tanácsaihoz, kolhozaihoz, ahol értesítették a címzeteket az Ukrán Forradalmi Központ megalakulásáról, és arról a szándékáról, hogy az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom vezető ereje kíván lenni. Az UFK kiáltványban fogalmazta meg a *szabadság harminc elvét*, melyek között meghatározó jelentőséggel a demokratikus rendszer bevezetése, az államhatárok meghatározása az ukrán etnikai határok figyelembevételével, valamint a többpártrendszer létrehozása bírtak. *Minden nemzetnek – saját államiságot* volt az Ukrán Forradalmi Központ jelmondata.

A nemzeti-felszabadító harcok korábbi korszakának visszhangja az UNSZ és UFH egységeinek végérvényes felszámolása volt. Az állambiztonsági szervek adatai szerint az Ukrán Felszabadító Hadsereg utolsó aktív csoportját 1956-ban semmisítették meg. 1958-ban a KGB sztanyiszlávi (ma Ivano-Frankivszk) munkatársai leleplezték Ukrajna Felszabadításának Egyesített Pártját, amely az Ukrán Nacionalisták Szervezetének és az Ukrán Felszabadító Hadseregnek alapelvei alapján működött.

1961-ben az állambiztonságiak Lvivben megszüntették a szintén nacionalista Ukrán Nemzeti Bizottságot (UNB) is.

Az UNB Lviv és Rivne környékén működött 1956-ban (vagy 1957-ben). Tagjai fiatal munkások voltak. Néhányan közülük korábban UNSZ tagként harcoltak az Ukrán Felkelő Hadsereg soraiban is. Kulics-Volja községben (Lviv megye) egy nacionalista ifjúsági szervezet alakult. A Donyec megyei Sahtarszkban pedig az 1950-es évek közepén létrejött az Ukrajna Felszabadításáért Küzdők Szövetsége, melynek tagjai az integráló nacionalizmus elveit követték.

Mindezek a tények arról tanúskodtak, hogy a szovjethatalom megtorló intézkedései ellenére az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom tovább élt és fejlődött, folytatva az UNSZ és UFH hagyományait.

A desztalinizáció lényegében nem változtatott a szovjet köztársaságok valódi helyzetén. Csak a pártállami vezetők életszínvonala javult, az emberek többsége továbbra is nehéz körülmények között élt. A lakosság politikai felügyeletét ellátó KGB ezt követően is folytatta a harcot az *ukrán nacionalizmus* megnyilvánulásai ellen. Ukrajna pártvezetése a korábbi évekhez hasonlóan arra kötelezte az állambiztonsági szerveket, hogy *tegyenek meg mindent a nacionalista, nyíltan szovjetellenes szervezetek feltárása és megsemmisítése érdekében a köztársaság területén, és próbálják megelőzni hasonló csoportok megjelenését.* Az új politikai légkörben a KGB már nem kreált fiktív ellenforradalmi közösségeket. Arra kötelezte munkatársait, hogy folytassanak széles körű megelőző, nevelői munkát azok körében, akik véletlenül tévedtek ellenséges útra. Ettől függetlenül az állambiztonság 1954–1959 között 183 nacionalista és szovjetellenes csoportosulást számolt fel, 1879-et bíróság elé állított, 1300 személyt pedig valamilyen adminisztratív megtorlásban részesített.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a nacionalista és szovjetellenes fogalmakat nem a jogi normák szerint határozták meg, hanem annak alapján, hogyan értelmezték azt az állambiztonsági szervek munkatársai.

2

A disszidens mozgalom kialakulása. Rendszerellenes megmozdulások.

Az 1950-es évek végén Ukrajnában új korszak kezdődött a szovjet-ellenes ellenálló mozgalom történetében, amit később **disszidens mozgalom**nak neveztek el. Ez a mozgalom elsősorban a harc taktikájának megválasztásában különbözött a szovjetrendszer ellen harcoló korábbi szervezetektől. Az *olvasás* korszakának szabadabb körülményei között az ukrán önrendelkezés megvalósításáért küzdő disszidensek a harc földalatti formáit legális módszerekkel ötvözték.

A disszidens mozgalom az **Ukrán Munkás-Paraszt Szövetség (UMPSZ)** működésével vette kezdetét a nyugat-ukrán megyékben **1958–1961** között. Megalapítói **Levko Lukjanenko** fiatal jogász és **Ivan Kandiba** voltak, akik Lviv megyében létrehozták a későbbi szervezet magvát.

1959-ben L. Lukjanenko és Sz. Virun kidolgozták a szervezet programtervezetét, amely békés, legális harcot hirdetett Ukrajna kilépéséért a Szovjetunió keretei közül. A háború utáni történelemben ilyen célt először itt fogalmaztak meg Ukrajnában. A szervezet tagjai azt tervezték, hogy népszerűsíteni fogják az ukrán és szovjet alkotmány azon cikkelyeit, amelyek lehetővé teszik a szovjet köztársaságok számára a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének elhagyását. Ebben a kérdésben a döntést az **USZSZK Legfelsőbb Tanácsának** kellett meghozni soron következő ülészakán, vagy pedig az összukrán népszavazáson.

Az UMPSZ tagjai mindeközben továbbra is a marxizmust követték. Terveik szerint az újonnan létrehozott független Ukrajna, úgy politikai, mint gazdasági szempontból, továbbra is szovjet szocialista köztársaság maradt. A szövetség képviselői magukat *igazi marxistának* tartották, akik nem értenek egyet az SZKP hivatalos ideológiájával és gyakorlati tevékenységével.

Disszidensek (latin 'egyet nem értők') – ezt a fogalmat először a nyugati majd a szovjet sajtóban alkalmazták az 1970-es évek közepétől azon személyekkel kapcsolatban, akik nyíltan szembeszegültek a hivatalos állami doktrínával a szovjet társadalmi élet különböző területein.

Disszidens mozgalom Ukrajnában – a szovjet diktatórikus államrendszer ellen kibontakozó ellenállási mozgalom része, amely a hruscsovi *olvasás* idején jött létre spontán módon.

Levko Lukjanenko az UMPSZ tevékenységének módszereiről

... Az agitációs módszereket nem azért választottuk, mintha félnénk a fegyverektől, hanem azért, mert megértettük, a fegyveres harcnak nincs itt az ideje. A történelemből tudjuk, az össznépi fegyveres harc veresége után, a levertség és csalódottság ideje következik, ami meghatározza egy egész nemzedék világfelfogását.

?

Beszéljétek meg párban! Mivel magyarázta L. Lukjanenko az UMPSZ tevékenységi módszerének a szükségszerűségét?

A szövetség azonban a célok és feladatok meghatározásán túl nem érkezett semmit tenni. A szervezet vezetőit, L. Lukjanenkót, I. Kandibát, Sz. Virunt, O. Libovicsot, V. Luckijt, J. Borovnyickijt és I. Kipist 1961 januárjában letartóztatták. Négyhónapos vizsgálati fogság után került sor Lvivben a bírósági tárgyalásra, ahol a szövetség tagjait hazaárulással vádolták meg. Levko Lukjanenkót golyó általi halálra ítélték, amit később 15 év börtönbüntetésre változtattak.

Levko Lukjanenko megjegyezte, hogy ő felhívta a nyomozó figyelmét arra, hogy az UMPSZ céljai megfelelnek az alkotmányos normáknak, aki erre azt felelte: *Az alkotmány a külföld számára létezik.*

Hruscsov átgondolatlan intézkedései következtében az 1960-as évek elején megromlott az ország társadalmi-gazdasági helyzete. Ez a rendszerellenes megmozdulások számának növekedéséhez vezetett. Csak az 1961-es év első felében sikerült a KGB-nek 7,7 ezer, 25 szerző által szerkesztett röplapot elkobozni, a legtöbbet Ukrajna területén.

Odessza környékén az 1960-as évek első felében fejtette ki tevékenységét a **Szocialisták Demokratikus Szövetsége**, amely szovjetellenes, földalatti, nemzeti-felszabadító szervezet volt. Élén egy esti iskola igazgatója, **Mikola Drahos** állt. Tagjai programnyilatkozataikat szétküldték a Szovjetunió különböző városaiba és a kormány intézményeibe. 1964-ben a mozgalom résztvevőit leleplezték és elítélték.

A korabeli Odesszában a rendszerellenes megmozdulások nagyon elterjedtek voltak. Egy kutató véleménye szerint: *Ezt a várost nyugodtan tekinthetjük a nemzeti-felszabadító mozgalom déli fővárosának.*

A nyugat-ukrán megyékben jött létre 1964-ben az **Ukrán Nacionalista Front (UNF)**, egy földalatti disszidens szervezet 150 tag részvételével. Helyi szervezeteik működtek Ukrajna más régióiban is. Elképzeléseiket a *Program, Szabályzat, Taktika* dokumentumokban fogalmazták meg. Folyóiratot jelentettek meg több éven keresztül *Szabadság és Haza* címmel, melynek 16 száma látott napvilágot. A szervezet tagjai esküt tettek és tagsági díjat fizettek. A szigorú titkosságnak köszönhetően az UNF több éven keresztül működhetett a KGB orra előtt.

Az UNF legfőbb céljának az USZSZK kilépését a Szovjetunió kötelekéből és egy önálló ukrán állam létrehozását tartotta. A nacionalizmus elveit követve megpróbált a különböző társadalmi rétegekre támaszkodni: a parasztokra, munkásokra és az értelmiségiekre. Az UNF nem zárkózott el a harc erőszakos módszereitől sem, de a legmegfelelőbb stra-

tégiának mégis az összuhrán népszavazást gondolta. A front aktivistái Z. Kaszivszkij, M. Meleny, K. Kvecko, M. Fegyiv, M. Gyák és I. Mohilics voltak.

1956–1959 között a Donyec-medencében fejtette ki tevékenységét a *Demokraták Realista Munkásköre*, ami egy szovjetellenes, titkos, kis létszámú szervezet volt. Tagjai bírálták az SZKP hatalmi monopóliumát, szorgalmazták a demokratikus választásokat és a földek szétosztását a parasztok között. A városokban rölapokat terjesztettek. A szervezetet végül a KGB felszámolta, részvevőit letartóztatták, majd elítélték.

A disszidensek megjelenése és összuhrán jelenséggé válása az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom további fejlődéséről tanúskodott.

3 A hatvanasok. Az *olvasás* idején a társadalmi életben szabadabb szelek kezdtek fújdogni. Az alkotó értelmiség körében megjelent egy csoport, melynek tagjai feszegetni próbálták a szocialista realizmus határait. **Hatvanasok** mozgalmaként kerültek be a történelembe.

A *hatvanasok* kritikusan viszonyultak az őket körülvevő valósághoz. Ez az új, addig a szovjet kulturális életre nem jellemző világszemlélet a nyugat-európai humanista értékek hatása alatt alakult ki, melyek a szovjetrendszer liberalizálásának következtében jutottak el Ukrajnába. 1958-ban ismét megjelent a *Vszesviti* folyóirat (*Világmindenség*), melyben a világirodalom remekei jelentek meg ukrán fordításban. Az olvasó szabadon megismerkedhetett, addig le nem fordított olyan szerzők munkáival, mint Albert Camus (e.: kamü), Antoine de Saint-Exupéry (e.: szent-ekszüperi), Franz Kafka, Ernest Hemingway (e.: hemingvé), *Erich Maria Remarque* (e.: remárk). Ezek a művek nagy hatással voltak az ifjúság világfelfogására, segítettek megértetni velük az általános emberi értékek lényegét.

A *hatvanasok* nem harcoltak a fennálló rendszer ellen, hanem megakarták újítani azt a szocializmus nyugat-európai értelmezése alapján. Elterjedt volt köreikben az **emberarcú szocializmus** tézise. Felléptek az emberi jogok elsőbbségének elismeréséért, a jog és törvényesség előtti egyenlőségért, még a pártállami vezetők számára is, sikkra szálltak a társadalom felsőbbbségéért az állam felett. A *hatvanasok* szerették volna megszüntetni a szakadékat az ukrán és nyugat-európai kultúrák között. Elutasították a párt ideológusainak a beavatkozását az alkotói folyamatokba. Rendkívül fontos volt számukra az ukrán nemzeti kultúra kérdése. Harcot hirdettek az anyanyelv és ukrán történelem megvédése érdekében. Megpróbálták nép-

Hatvanasok – a fiatal alkotó értelmiség ellenállási mozgalma, melynek résztvevői a hivatalos kommunista ideológiától eltérő eszmerendszert követtek. Céljuk a szovjetrendszer megújítása volt reformok útján.

szerúsítani az ukrán irodalmat és művészeteket a nép körében. Elvetették a szocialista realizmus módszerét, mivel az erősen korlátozta a művészi szabadságot.

Az ukrán nemzeti mozgalom résztvevőjének, M. Moroz történész gondolatai a *hatvanasokról*

...Az a fiatal nemzedék volt ez, amely miután bekerült az egyetemekre, már nem csak azon gondolkodott, hogyan szerezze meg a mindennapi betevőt. ... Csornovil például egy országos komszomollap szerkesztője volt, Dzjuba pedig az Ukrán Írószövetség elismert kritikusa. Sztusz az irodalmi intézetben folytatta aspiránsként tanulmányait Kijevben. Szóval olyan emberek voltak, akik sokra vihették volna a kommunista rendszerben, ha kellőképpen gátlátalanok. Erkölcsi hozzáállásuk azonban ezt nem engedte meg nekik. ...Érezték, hogy nem hirdethetnek olyan eszméket, melyekben nem hisznek, még a karrier érdekében sem. Nem bírták elviselni azt, ahogy teljesen eloroszosítják népüket, belefojtva így az ukránokat az ingoványba. Ők ki akartak törni ebből a mocsárból.

- 1. Beszéljétek meg párban!** Milyen tényeket közöl V. Moroz az ukrán *hatvanasokról*?
- 2.** Hogyan értelmezték az ukrán *hatvanasok* fogalmának ilyen magyarázatát?

1960 elején a Komszomol Bizottság kezdeményezésére Kijevben alakult a ***Szucsasznyik*** (*Kortárs*) ifjúsági klub, filmes, színházi, irodalmi, művészeti és zenei tagozatokkal. Vezetője **Lesz Tanyuk** volt. A klub hamar népszerű lett az ifjú alkotók körében. Általában telt ház előtt hangzottak el I. Szvitlicsnij, I. Dzjuba, J. Szversztyuk előadásai az ukrán irodalomról. Az ukrán művészettörténetnek O. Apanovics, M. Brajcsevszkij és M. Lohvin szentelték fellépéseiket. Itt olvasták fel legújabb verseiket Lina Kosztenko, V. Szimonenko és I. Dracs. Klubtagok voltak még A. Horszka és V. Csornovil is. A hatalmi szervek azzal vádolták meg a klub tagjait és a résztvevőket, hogy *nacionalista összejöveleteket* tartanak. A klub ennek ellenére egyre nagyobb ismertségre tett szert és fontos társadalmi tényezővé nőtte ki magát. A. Horszka, Lesz Tanyuk és V. Szimonenko tanulmányozták az 1937–1938-as terror áldozatainak bikiynyai temetőjével kapcsolatos iratokat. A kutatómunka eredményeként azzal a kérelemmel fordultak a kijevi tanács vezetőihez, hogy állítsanak emlékművet a temető helyén a megtorlások áldozatainak.

1962-ben hasonló klub kezdte meg működését Lvivben ***Proliszok*** (*Hóvirág*) néven, a *hatvanasok* nyugat-ukrajnai központjaként. Tagjai közé sorolhatjuk M. Kosziv irodalomtörténészt, I. Kalinec költőt, V. Horiny művészettörténészt, testvérét, M. Horiny pszichológust és másokat. A klub tagjai, kijevi eszmetársaikkal ellentétben, gyakran szóba hozták Ukrajna nemzetiségi problémáit és nem idegenkedtek a politizálástól sem.

Hasonló klubok működtek még Odesszában, Cserkassziban, Dnyipropetrovzszkban, Zaporizzsjában és másutt.

1962 decemberében és 1963 márciusában Nyikita Hruscsov több ízben is találkozott az alkotó értelmiség képviselőivel, melyek során formalizmussal, avantgardizmussal és elvtelenséggel vádolta meg őket. Ezeket az éveket tekintik az *olvasás* végének a szellemi életben. Ukrajnában a párt-sajtó hecckampányt indított a *hatvanasok* ellen. Többeket elbocsátottak a munkahelyéről, megtiltották nekik, hogy kiadják műveiket. Különösen sokat üldözték *formalista különködésükért* I. Dzubát, I. Dracst, Lina Kosztenkót, I. Szvitlicsnijt és J. Szversztyukot. A kijevi *hatvanasok Szucsasznik* klubját bezárták, majd ezt követően a többi hasonló klubot is.

Következtetések. A hruscsovi *olvasás* idején vette kezdetét Ukrajnában a disszidens mozgalom, amely az ukrán nemzeti-felszabadító harc békés, erőszakmentes formája volt. Céljait különböző agitációs-propagandista akciók végrehajtásával próbálta elérni. A disszidensek kizárólag alkotmányos módszereket alkalmaztak.

▶ A sztálinizmus elleni harc hullámain jött létre a *hatvanasok* mozgalma, amely olyan fiatal értelmiségieket egyesített soraiban, akik tevékenységükkel elősegítették az ukránok nemzeti öntudatra ébredését, valamint az ukrán nyelv, illetve kultúra újjászületését.

Kérdések és feladatok

1. Az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom képviselőinek követeléseit milyen dokumentumban kerültek először megfogalmazásra? 2. A hivatalos adatok szerint mikor számolták fel az UNSZ és az UFH utolsó aktív csoportját? 3. Mit értünk disszidens mozgalom alatt? 4. Nevezték meg az Ukrán Munkás-Paraszt Szövetség megalapítóit! 5. Kik voltak a *hatvanasok*? 6. Ki volt a vezetője a kijevi *Szucsasznik* klubnak?
- ▶ 7. Határozzátok meg az ukrán ellenállási mozgalom sajátosságait az 1950-es évek második felében! 8. Jellemezték a disszidens mozgalmat tevékenysége kezdeti szakaszában! 9. Hogyan hatott az ukránok nemzeti öntudatára a *hatvanasok* tevékenysége? Válaszokat indokoljátok meg!
- ★ 10. Fejezték be az *Ukrajna fejlődése a társadalom politikai és gazdasági liberalizációjának körülményei között* táblázat kitöltését! 11. **Vitassátok meg!** Mi volt a *hatvanasok* megjelenésének jelentősége Ukrajna számára?
- ★ 12. Készítsetek rövid beszámolót az ukrán disszidens mozgalom egyik női vagy férfi képviselőjéről! (Választás szerint.)

10. §. Kultúra és szellemi élet Szovjet-Ukrajnában

- ▶▶ 1. Hogyan fejlődött az USZSZK oktatási rendszere a háború utáni években? 2. Nevez-
zék meg a korabeli ukrán tudomány főbb vívmányait! 3. Hogyan fejlődött az ukrán
irodalom és művészet a háború után? 4. Az ukrán kultúra mely eredményeivel ismer-
kedtetek meg más tanórákon?

1 Oktatás. Az *olvasás* idején a szovjet kormány igyekezett több pénzt fordítani az oktatás fejlesztésére, mint azt megelőzően. Azzal a felismeréssel volt ez összefüggésben, hogy csak így lehet leküzdeni a Szovjetunió lemaradását a nyugat-európai országoktól a tudományos műszaki forradalom terén. 1958 decemberében a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elfogadta az új oktatási törvényt, 1959 áprilisában Ukrajna Legfelsőbb Tanács is. Lényege a nyolcosztályos oktatás kötelezővé tétele volt, valamint a tízosztályos középiskolák átalakítása 11 osztályosokká. Előírányozták továbbá a 11. osztály végeztével valamilyen szakma elsajátítását is.

A törvény azon paragrafusának, amely az orosz nyelv oktatását kötelezővé, az ukránét pedig választhatóvá (a szülők kérvénye alapján) tette, Ukrajna-szerte, jelentős társadalmi visszhangja volt. Az alkotó értelmiség képviselői és egyes pártvezetők is felleptek ez ellen. Az UKP KB kultúráért és oktatásért felelős titkára Sz. Cservonyenko, illetve az Ukrán Minisztertanács helyettes elnöke, Sz. Hrecsuha kitartottak az ukrán nyelv oktatásának kötelezővé tétele mellett a köztársaság orosz tannyelvű iskoláiban. M. Hruscsov utasítására azonban az ukrán nyelv továbbra is választható tantárgy maradt. Az oktatás **eloroszosítása** következtében az ukrán tannyelvű iskolák száma 25 308-ról (1959–1960-as tanév) 23 574-re (1965–1966-os tanév) csökkent, az orosz iskoláké pedig 4 192-ről 4 707-re nőtt.

A társadalom különböző rétegeinek képviselői tiltakoztak az oktatás eloroszosítása miatt. Kizárólag a *jobb statisztika érdekében* Dél- és Kelet-Ukrajna nagy városaiban csak néhány ukrán tannyelvű iskolát hagytak meg. Míg egy orosz iskolában átlagosan 524 gyermek tanult, addig az ukrán tannyelvű iskolákban 190.

Az oktatási reform idején felgyorsult az átlagos iskolák átalakulásának folyamata bentlakásos iskolákká. 1956–1957 között 50 ilyen tanintézmény volt Ukrajna-szerte. Az 1960-as évek közepére számuk megtízszereződött. Különösen

Oroszosítás – a cári kormány, majd pedig a szovjethatalom intézkedéseinek összessége Oroszország, később pedig a Szovjetunió nemzeti, nem orosz köztársaságaiban, melynek célja a nemzeti nyelvek, kultúra, történelem felhasználási körének szűkítése, valamint az orosz nyelv, kultúra és a történelem előtérbe helyezése volt.

falvakban örvendtek nagy népszerűségnek az ehhez hasonló iskolák, mivel a legtöbb helyen csak elemi osztályok működtek. 1960-tól kezdve az oktatási intézményekben napközis csoportok is indultak.

V. Sztusz horlivkai (Donyeck megye) tanár leveléből A. Maliskóhoz (1962)

... Ukránt tanítani Donyeck valamelyik orosz iskolájában kész elmebaj. Valamilyen lelki betegséggel kell rendelkeznie ahhoz, hogy meg akarja ezt valaki próbálni. Elég a szülő egyetlen szóbeli kérvénye ahhoz, hogy a gyerek ne tanulja annak a népnek a nyelvét, amelyik ezt a szülőt felnevelte. Nem hopák táncszínház ez, házi pálinkával és buggyos nadrággal? A német, angol, francia nyelvek elsajátítása kötelező, az anyanyelv pedig nem.

Néha úgy tűnik nekem, hogy kultúránk jeles képviselői fölösleges dolgokat művelnek. Vidáman énekelve ülnek egy olyan fa tetején, amelyet éppen kívágnak. ... Hogyan lehet megérteni békés nyugalmukat? Hogyan lehet megérteni gyenge sóhajtozásait és szemrehányásait a Remény tanyájával kapcsolatban, amikor, kiabálni, toporzékolni, üvölni kellene?

1. Beszéljétek meg párban! Milyen tények váltották ki leginkább a szerző aggodalmát? **2.** Miben látta azok veszélyét Ukrajna fejlődésére nézve?

A körülményektől és a tanintézmény elhelyezkedésétől függően az oktatási törvény értelmében, az iskolák valamilyen szakma elsajátítására szakosodtak.

Az 1960-as évek közepére 1950-hez képest, másfélszeresére nőtt a szakiskolák száma, ahol különböző szakmákat lehetett megismerni.

Tovább fejlődött és tökéletesedett a főiskolai oktatás. 1958-ban Ukrajna 140 felsőoktatási intézményében 380 ezer diák tanult. Egyre nagyobb figyelmet fordítottak azon fiatalok felsőoktatási képzésére, akik tovább dolgoztak munkahelyükön. 1950–1958 között a nappali tagozaton tanuló hallgatók száma kétszeresére nőtt, a levelező és esti tagozatokon tanulóké pedig megháromszorozódott, illetve meghétszereződött. Az 1960-as évek elején hivatalos statisztikai adatok szerint Ukrajna 10 ezer lakosára 129 főiskolás vagy egyetemista jutott, ami felülmúlta a fejlett országok hasonló mutatóit.

2

Tudomány. A szovjet vezetés egyre inkább tudatára ébredt annak, milyen nagyarányú változásokhoz vezethet a TMF kibontakozása a világban. Ez pozitívan hatott a hazai tudomány fejlődésére. A korábbi évek-től eltérően, a társadalomtudományok kivételével, a pártszervek már nem avatkoztak bele annyira a tudományos életébe. Több pénzt kezdtek kiutalni kutatásfejlesztésekre, különösen a hadiipari komplexumot kiszolgáló tudományágakban. A tudósoknak először nyílt lehetőségük arra, hogy kül-

földre utazhassanak, ahol megismerkedhettek más országok tudományos életének sikereivel.

A tudományos kutatások központja továbbra is az USZSZK Tudományos Akadémiája volt, melynek élén 1962-ig Olekszander Pallagyin 1962-től pedig **Borisz Paton** állt. (2020-ban halt meg 102 évesen – *a ford. megj.*)

Az ukrán tudomány a hrucsovi *olvasás* idején fejlődött a leggyorsabban. 1956-ban létrejött az Ukrán Mezőgazdasági, illetve az Ukrán Építészeti Akadémia. Olyan új kutatóintézetek alakultak, amelyek a hadiipari komplexum igényeit szolgálták ki. 1957-ben az USZSZK Tudományos Akadémiájának keretei között megkezdte munkáját a Számítástechnikai Központ, melynek élén a fiatal matematikus, **Viktor Hluskov** állt. Itt alkották meg a *Kijev* (1960), *Dnyipro* (1961), *Prominy* (1962) és a *Mir* (1964) számítógépeket. 1962-ben a Számítástechnikai Központot Kibernetikai Kutatóintézetté szervezték át. Vezetője V. Hluskov akadémikus 1964-ben Lenin-díjban részesült tudományos és gyakorlati munkásságáért.

1961-ben a Tudományos Akadémia Szintetikus Szuperkemény Anyagok Intézetében létrehozták az első műgyémántot. 1960-ban a Tudományos Akadémia Fizikai Intézetében megkezdte működését egy atomreaktor, melynek segítségével az atommag működését tanulmányozták. A hadiipari komplexummal leginkább a Műszaki Kutatóintézet volt kapcsolatban, az USZSZK Tudományos Akadémiájának legrégibb egysége. Az intézet munkatársai többek között a rezgéscsillapítás problematikájával foglalkoztak az interkontinentális rakétaelemekben, valamint megalkották a műanyag szerkezeti szilárdságának elméletét, amit a rakéatechnikában használtak később nagy sikerrel. A Tudományos Akadémia Harkivban működő Fizikai-Műszaki Kutatóintézetében atomenergetika fejlesztéseken dolgoztak. A kutatóintézet élén **Igor Kurcsatov** állt. 1955-ben megalakult az Akadémia Anyagtudományi Intézete, ahol új porkohászati technológiákat dolgoztak ki. Ekkor hozták létre a Fémfizikai Intézetet is. Az intézet munkatársai hőálló titán ötvözetekkel kísérleteztek reaktív berendezések számára. 1958-ban alakult meg az Öntvényfejlesztési Intézet, amely vaskohászati technológiákat fejlesztett. A tudományos élet egyik vezérhajója a Jevhen Paton nevét viselő Elektromos Hegesztő Intézet volt, melynek élén 1953-tól kezdve a nagy tudós fia, Boris Paton állt. A fémek elektromos hegesztésének terén elért sikerek lehetővé tették a Szovjetunió számára, hogy vezető szerepet töltsön be a világon ennek a technológiának az alkalmazása terén.

A szovjet rakétaépítésben elért sikerek **Mihajlo Jangelnek** voltak köszönhetőek, aki 1954–1971 között a Dnyipropetrovszki **Dél** Tervezőiroda vezetője volt. Irányítása alatt kerültek kifejlesztésre a szovjet hadsereg számára a stratégia harci rakéták különböző típusai és nemzedékei.

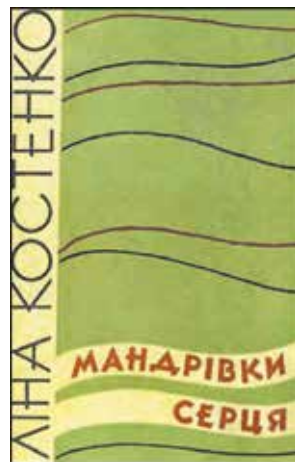
Sikeresen fejlődött az ukrán orvostudomány is. Az 1950-es évek közepétől kezdve **Mikola Amoszon** szívsebész vezetésével kerültek kidolgozásra a szívbetegségek gyógyításának új módszerei.

1956-ban Zsitomir szülötte, **Szergej Koroljov**, a rakéta-program főkonstruktőre két év múlva pedig vezetője lett. Az ő irányítása alatt történt meg az első interkontinentális ballisztikus rakéta, majd pedig első műhold felbocsátása az űrbe (1957-ben a Szputnyik-1 műhold – *a ford. megj.*). Szergej Koroljov készítette elő majd vezényelte le Jurij Gagarin űrrepülését 1961. április 12-én. Koroljovnak köszönhetően vette kezdetét az űrkorszak.

A társadalmi-politikai élet liberalizálása elősegítette a társadalomtudományok fejlődését is. A történészeknek először nyílt lehetőségük arra, hogy tanulmányozhassák a szovjet korszak addig titkos levéltári anyagait. 1957-től kezdve különböző társadalomtudományi folyóiratok jelentek meg *Szovjet jogtudomány*, *Ukrán történelmi folyóirat*, *Szovjet-Ukrajna gazdasága*, *Népművészet és néprajz* címmel. Az ukrán tudományos élet fontos eseményévé vált a 16 kötetes *Ukrán-szovjet enciklopédia* publikálása. A pártszervek, a korábbi évekhez hasonlóan, továbbra is ellenőrzésük alatt tartották a megjelenő cikkek, könyvek, alkotások témaköreit. Szigorúan tilos volt bírálni az SZKP politikai irányvonalát és felemlegetni olyan személyiségek nevét, akik tiltólistán voltak a Szovjetunióban. Az ukrán tudósoknak azért néha sikerült megkerülni a cenzúra figyelmét. 1963-ban Kijevben tudományos konferenciát szerveztek az ukrán nyelvről, melynek munkájában 800-an vettek részt. A konferencián élesen bírálták a nyelvhasználattal kapcsolatban kialakult állapotokat a köztársaság területén. A felszólalók rámutattak az ukrán nyelv megalázó helyzetére. Követelték minden olyan akadály felszámolását, amely gátolja az ukrán nyelv alkalmazását a társadalmi élet összes területén.

3 Irodalom. A kulturális élet liberalizálása Olekszandr Dovzszenko 1955-ben *Pravdá*-ban megjelent cikkével kezdődött, melynek címe *Festőművészet és jelenkor* volt. Ebben az értekezésében a szerző arra szólította fel a művészeket, hogy szélesítsék ki a szocialista realizmus határait. Dovzszenko saját munkásságának példáján mutatta be, mennyire hasznos lehet ez az új szemlélet. 1959-ben *Dal a tengerről* című filmjéért Lenin-díjat kapott, melynek forgatókönyve távol állt a szocialista realizmustól.

Olekszandr Dovzszenko felhívásának sok követője akadt az ukrán írók között. Ezekben az években írta

Lina Kosztenko 1961-ben megjelent *A szív vándorútjai* c. kötetének borítója

meg V. Szoszjura önéletrajzi ihletésű *Harmadik század* című kisregényét, a *Kivégzett halhatatlanság*, illetve *Mazepa* című elbeszélő költeményeit, melyeket nem sikerült kiadni. M. Sztelmah számára ezek az évek termékenyek voltak. Ekkor jelentek meg *Az emberi vér sűrűbb, mint a víz* és a *Kenyer és só* regényei. Mindörökre beírta nevét az ukrán irodalom történetébe H. Tyutyunnik *Örvény* című regényével. Méltán volt népszerű Olesz Honcsar *Kolomp* című műve, amiért a szerző Lenin-díjat kapott. L. Pervomajszkij megírja *Vadméz* című regényét és az *Anyám édes kenyere* novelláskötetét.

Az *olvasás* idején jelentkeztek műveikkel R. Ivanicsuk, J. Hucalo, M. Vinhranovszkij, D. Pavlicsko, V. Sevcuk, I. Dracs, V. Korotyics, M. Rudenko, B. Olijnik, I. Csendej, V. Szimonenko, Lina Kosztenko, R. Lubkivszkij. Mindannyian a *hatvanasok* mozgalmához tartoztak és az ukrán szó varázserejével próbálták öntudatra ébreszteni az ukrán népet.

Ezekre az évekre esik **Lina Kosztenko** költőnő munkásságának kezdete. A *föld sugarai*, *Vitorlák* és *A szív vándorútjai* című versesköteteiben sikerült ötvöznie a filozófiai eszméket a különleges művészi gondolatokkal. Az *olvasást* követően azonban műveit hosszú éveken keresztül nem adták ki. Ettől függetlenül azonban Lina Kosztenko nem hagyott fel a versírással.

Az *olvasás* idején visszatért az ukrán irodalmi életbe az a 25 író, akik túlélte a GULAG-ot: B. Antonenko-Davidovics, I. Bahmut, M. Haszko, N. Zabila, O. Kovinyka, Z. Tulub, H. Hotkevics. Műveiket, a kényszermunka-táborokban meghalt szerzők műveivel együtt újra kiadták Ukrajnában.

1962-től kezdve az ukrán kulturális élet fontos eseményévé vált a Sevcsenko-díj évenkénti odaítélése és átadása az irodalomban, művészetekben, építészetben, illetve újságírásban elért sikerekért.

4 Művészet. A társadalmi-politikai élet liberalizálása pozitív változásokat eredményezett Ukrajna művészeti életében is. 1958 márciusában az SZKP KB hatályon kívül helyezte azt a korábbi rendeletét, amelyben ideológiailag hibásnak ítélte meg M. Muradeli *Nagy barátság*, K. Danykevics *Bohdan Hmelnickij* és H. Zsukovszkij *Tiszta szívből* operáit. Az UKP KB ezt követően szintén felülvizsgálta több ukrán zeneszerzővel kapcsolatos régebbi álláspontját. Ugyanakkor az ukrán párt lényegesnek tartotta felhívni a figyelmet a harc további folytatásának fontosságára azon *látszólagos újítók* ellen, akiket megfertőzött a reakciós burzsoá művészet.

Ukrajna legjelentősebb zeneszerzői ezekben az években K. Danykevics, Sz. Ljudkevics, H. Zsukovszkij, B. Ljatosinszkij, a Majboroda fivérek, J. Mejtusz, L. Revuckij, A. Stoharenko voltak. A könnyűzene világában O. Bilas, A. Filipenko és I. Samo alkottak. Operát O. Szandler, A. Koszty-Anatolszkij és J. Cegljár szereztek. Kortárs zeneműveket pedig L. Hrabovszkij, V. Hodzjackij, V. Szilvesztrov és V. Zahorujev *hatvanas* zeneszerzők írtak.

Ezekben az években megváltozott a köztársaság lakóinak viszonya a színházhoz és a mozihoz. A színházlátogatók száma évről-évre növekedett és 1965-ben elérte a 15,5 milliót. Az ukrán színházak népszerű színművészei voltak A. Bucsma, N. Uzsvij, H. Jura, K. Hohlov, V. Dobrovolszkij, M. Kruselnickij. Színházba azonban inkább a műveltebb rétegek képviselői jártak. A köznép jobban kedvelte a mozit. A mozilátogatók száma 1958-ban elérte a 656 milliót és negyvenszeresen felülmúlta a színházlátogatókét. A köztársaságban ekkor három filmstúdió működött – a kijevi, odesszai és a jaltai, ahol évente 15–20 filmet forgattak. Népszerű volt még a kijevi dokumentumfilm-stúdió és a tudományos-ismeretterjesztő stúdió is. Ekkor hallattak magukról a filmművészetben **Szerhij Paradzsanov, Jurij Illjenko és Leonid Oszika**. Sz. Paradzsanov megrendezte a *Natalia Uzsvij, Aranykezek, Dumka, Az első fiú, Ukrán rapszódia, Kővirág* című filmeket. A nemzetközi elismerést az *Elfelejtett ősök árnyai* című alkotása hozta meg számára, amelyet 1964-ben filmesített meg Mihajlo Kocjubinszkij kisregénye alapján. Ez a film 16 díjat kapott különböző nemzetközi fesztiválokon.

Újabb művekkel gazdagították az ukrán képzőművészet kincstárát ezekben az években T. Jablonszka, M. Derehusz, V. Kaszjan, K. Trohimenko, V. Borodaj. Eredményesen munkálkodtak K. Bilokur, M. Prijmacsenko, H. Vaszilascuk népművészek. Új utakat kerestek a művészetben O. Zalivaha, A. Horszka, V. Kusnyir, V. Zareckij *hatvanas* képzőművészek. Tevékenységükkel azonban nagyon gyakran az ország pártállami vezetőinek értetlenségébe ütköztek, akik szigorúan őrködtek azon, hogy a művészek betartsák a szocialista realizmus elveit alkotásaikban. Az ukrán burzsoa nacionalizmussal gyanúsítható műveket betiltották. A központ utasításai alapján elítélő hadjáratot indítottak a **formalizmus** és az **absztrakcionizmus** megnyilvánulásai ellen a művészetekben.

Formalizmus – olyan irodalmi és művészeti irányzat, amely a külső formát a dolgok lényege elé helyezi.

Absztrakcionizmus – olyan művészeti irányzat, melynek követői lemondtak a dolgok valóságos, élethű ábrázolásáról a festészetben és a szobrászatban.

A *hatvanasok* mozgalmával volt kapcsolatban a tehetséges festőművész, T. Jablonszka művészete, aki szakított a naturalizmusba hajló szocreállal és olyan művészeti alkotásokat hozott létre, melyek az ukrán népi festészet hagyományait követték (a *Folklor zenemű, Május* c. festményei). V. Zareckijjal és több más *hatvanassal* megalakították az ukrán festészet folklor irányzatát, amely később továbbfejlődött, bár a pártállami vezetés rengeteg akadályt gördített az útjába.

A társadalmi élet liberalizálása idején a szobrászat is újabb alkotásokkal gazdagodott. 1964-ben Moszkvában felállították Tarasz Sevcsenko emlékművét, Lvivben ugyanakkor felavatták Ivan Franko szobrát. H. Petraszevics megalkotta *Gyermelem*, M. Rjabinyin és V. Szkolozdra pedig *Oleksza Dobjus* című művét.

Alla Horszka, O. Zalivaha, L. Szemikina, H. Szevrük és H. Zubcsenko Tarasz Sevcsenko születésének 150. évfordulója tiszteletére létrehozta egy üvegmozaikot, melyet a Kijevi egyetem előcsarnokában helyeztek el. Az üvegmozaikon a fiatal és haragos költő látható, aki egyik kezével egy megalázott nőt ölel magához, vagyis Ukrajna szimbólumát. Másik kezében pedig egy könyvet tart, amit az ég felé emel. A kompozíciót a következő Sevcsenko idézet kísérte: *És felemelem magam mellé a néma rabokat, és megvédek őket a szó erejével...* Az üvegmozaikot a hozzátartozó idézettel együtt a pártvezetés ideológiailag károsnak ítélte meg. Követelésükre megsemmisítették az alkotást.

A. Horszka, O. Zalivaha L. Szemikina, H. Szevrük, H. Zubenko: Sevcsenko. Anya. Üvegmozaik-részlet a Kijevi Állami Egyetemen. 1964

5

A sport fejlődése. Az *olvasás* időszak kedvező feltételeket biztosított a sport fejlődése számára is. Ebben az időben állami szinten népszerűsítették az egészséges életmódot. Sokat tettek a tömegsport fejlődéséért. Csak Poltava megye területén 44 stadion, 369 futball-, 272 kosárlabda- és 2150 kézilabdapálya működött. A különböző sportrendezvényeken Ukrajna-szerte közel 400 ezren vettek részt.

Több ukrán származású bajnoka is volt az ekkoriban megrendezett olimpiai játékoknak, például L. Bartenyev könnyűútléta, V. Romanenko céllövő és H. Prokopenko távúszó.

Sikeresen fejlődött a labdarúgás. 1954-ben először nyert szovjet bajnokságot a Kijevi Dinamo, 1961-ben pedig a sztalinói Sahtár.

6 Az ukrán diaszpóra kulturális vívmányai 1953–1964 között. Az ukrán diaszpóra kultúrája is továbbfejlődött ebben az időszakban. 1954-ben New Yorkban megalakult az emigráció ukrán íróit tömörítő Szó egyesület. Megalapítói **Ivan Bahrjanij, Vaszil Barka, Todosz Oszmacska, Ulasz Szamcsuk** és mások voltak.

Az angolul beszélő világ számára az ukrán irodalmat **Kosztyantin Andruszisin** és **Votszon Kirkonel** fordításai tették elérhetővé. 1963-ban adták ki angol nyelven az *Ukrán költők* antológiáját, amely az ukrán irodalom gyöngyszemeit tartalmazta 1189–1962 között, az *Igor-énektől* napjainkig. A következő évben nekik köszönhetően jelent meg angolul Tarasz Sevcsenko *Kobzosa*.

1956-ban Torontóban (Kanada) megalakult az Ukrán Képzőművészek Szövetsége, melynek köszönhetően két év múlva ugyanabban a városban megnyílt a *Mi és a világ* képtár, ahol Európában és Kanadában élő ukrán származású képzőművészek több mint 200 alkotását állították ki.

Kanada legismertebb ukrán festőművésze **Vaszil Kurilik**, akinek a nevéhez több mint 7 ezer alkotás fűződik. *Ukrán élharcosok* című sorozatában a kanadai ukránok történetét dolgozta fel. A kanadai parlament falait a művész négy pannója díszíti, amelyek az ukrán telepesek alkotómunkáját és hozzájárulását jelképezik Kanada társadalmi és kulturális életéhez.

Méltán tett szert világhírnévre **Leonyid Molodozsanyin** (művésznevén **Leo Mol**) kanadai ukrán szobrászművész. 1961-ben Winnipegben, 1964-ben pedig Washingtonban megalkotta Tarasz Sevcsenko szobrát. 1941-ben, amikor még a Szovjetunióban élt, segédkezett M. Manizernek Kijevben a Sevcsenko emlékmű elkészítésében.

Az ukrán diaszpóra tudományos életében fontos helyet foglal el az *Ukrainisztikai enciklopédia*. Oldalain 1954-től kezdve tudományos cikkek és szótárak láttak napvilágot. Az enciklopédia az ukrán mellett angol nyelven is megjelent. Ennek köszönhetően az ukrán történelmet a nyugati világ tudományos és szélesebb közvéleménye is megismerhette. Az emigráció egyik jeles történésze **Natalja Polonszka-Vaszilenko** volt, aki 1955-ben monográfiát írt az Ukrán Tudományos Akadémia történetéről. Egy másik történész, **Olekszandr Ohlobin** 1954-ben az USA-ba disszidált, majd a perejaszlavi tanács 300. évfordulója kapcsán egy sor történelmi elemzést publikált erről az eseményről. 1959-ben jelentette meg régmúlt idők híres

ukránjainak történelmi portrégyűjteményét *A régi Ukrajna személyiségei* címmel. 1960-ban adta ki *Ivan Mazepa hetman és kora* című könyvét, amely sokak szerint a legjobb ilyen mű ebben a témakörben.

7 Az állam és vallás kapcsolata. Vallásellenes kampány. A társadalmi élet szabadabbá válása változásokat eredményezett a vallás terén is. 1955 ősztől kezdve a nyugat-ukrajnai megyékbe visszatértek a meghurcolt görögkatolikus papok. A hívek egyre inkább reménykedni kezdtek egyházuk helyreállításában. A szovjet minisztertanács mellett működő egyházügyi hivatal azonban kategorikusan megtagadta ezt. Időközben a száműzetésből Kárpátaljára hazatérő Chira Sándort és Murányi Miklós görögkatolikus püspököket 1957-ben ismét letartóztatták és kitoloncolták a megyéből.

A KGP szervei különösen azt figyelték, kikkel tart kapcsolatot Joszip Szipij metropolita, aki Krasznójarszk vidékén élt, ugyanis oda volt kitelepítve. Bár már rég letöltötte büntetését, annyira félték tőle, hogy nem engedték vissza Ukrajnába. Azt feltételezték róla, hogy az ukrán görögkatolikus egyház újjáélesztésén fáradozik.

Csak 1963-ban engedték szabadon XXIII. János pápa kezdeményezésére. Szabadulása után először azt kérdezte, hogy szabad lett-e az egyház? Szipij ezután kénytelen volt elhagyni a Szovjetunió területét. 1984-ben bekövetkezett haláláig a Vatikánban élt. (Hasonlóan Mindszenty József esztergomi érsekhez, aki szintén nem hódolt be a kommunista hatalomnak, ő is a Vatikánban talált menedékre. – *a ford. megj.*) A kommunista hatalom szigorúan megtiltotta neki, hogy hazatérjen, bár a metropolita sohasem mondott le szovjet állampolgárságáról.

1958 novemberében Hruscsov az SZKP KB plénúmán bejelentette, hogy változni fog a párt vallással kapcsolatos politikája, ugyanis az egyházak *gátolják a kommunizmus építésének folyamatát*. A pártsajtóban lejáratozó kampány indult az egyházak ellen a következő jelszó alatt: *Fokozzuk a harcot az ellenséges ideológiákkal!* Az egyházközségeket azzal vádolták meg, hogy törvénytörő módon viselkednek és gátolják a gazdasági fejlődést (arról volt itt szó, hogy a nagy vallási ünnepek idején a híveknek tilos volt dolgozni). A hatalom által meghirdetett *korlátozó intézkedések* keretei között kezdetét vette a kolostorok, templomok, székesegyházak, zsinagógák, imaházak megsemmisítése. 1957–1964 között az ukrajnai egyházközségek fele templom nélkül maradt, beszüntette tevékenységét a kolostorok 2/3-a is.

Ezzel egy időben Hruscsov kijelentette azt is, hogy a templomok restaurálására fordított pénz fölösleges pazarlásnak számít. 1961 januárjában pontosították a köztársaság területén lévő építészeti műemlékek jegyzékét. 1961–1963 között a jegyzékből kikerült 740, többségében kultikus jellegű építmény.

A köztársaság területén végbemelő vallásellenes kampányról és az **ateizmus** meghonosításáról a pártállami vezetés úgy számolt be Hruscsovnak, mint egy sikertörténetről. A valóságban azonban ezt a *szoron következő harcot* a nép nem támogatta. A hivatalos adatok szerint az emberek továbbra is a vallásos szokásokat követték. Poltava környékén például az újszülöttek 80%-át megkeresztelték, a halottak 65%-át pedig pap temette el. Nyugat-Ukrajnában minden gyereket megkereszteltek és minden halottat vallásos hitben adtak vissza az anyaföldnek.

Ateizmus – az Isten létezésébe vetett hit tagadása.

Következtetések. Hruscsov oktatási reformjának voltak pozitív és negatív következményei az ukránok számára. Az utóbbi elsősorban az ukrán oktatási rendszer erőszakos eloroszosításában nyilvánult meg. A gyerekek ettől függetlenül továbbra is ukrán tannyelvű iskolákban folytatták tanulmányaikat.

▶ A sztálinizmus elleni harc hullámain jött létre a *hatvanasok* mozgalma, amely olyan fiatal értelmiségieket egyesített soraiban, akik tevékenységükkel elősegítették az ukránok nemzeti öntudatra ébredését, az ukrán nyelv, illetve kultúra újjászületését.

▶ Az *olvasás* időszak kedvezően hatott az ukrán tudomány fellendülésére, melynek sok ágazata a világ élvonalába került.

▶ Az ideológiai elnyomás gyengülése elősegítette az ukrán irodalom és a művészetek fejlődését is. Az ukrán alkotók többsége elutasította az oroszosítást és megpróbálta megfelelő szintre emelni az ukrán nyelvet a társadalmi élet minden területén.

▶ A társadalmi-politikai élet liberalizálása ellenére tovább folytatódott és egyre erősebbé vált az egyházak üldözése a Szovjetunióban, így Szovjet-Ukrajnában is. A pártállami hatalom vallásellenes politikáját, melynek során több templomot bezártak és üldözték a papokat, az emberek többsége elutasította.

Kérdések és feladatok

1. Hány osztály elvégzését tették kötelezővé a Szovjetunióban az 1958-as oktatási reform értelmében? 2. Mit értünk oroszosítás alatt? 3. Ki lett az USZSZK Tudományos Akadémiájának elnöke 1962-ben? 4. Melyik évben hozták létre a Sevcsenko-díjat? 5. Nevezzétek meg a leghíresebb *hatvanas* képzőművészeket! 6. Mikor hirdette meg Hruscsov a párt egyházakkal kapcsolatos politikájának a változását?

7. Mik voltak az oktatás fejlődésének főbb irányai ebben az időszakban? 8. Miben nyilvánult meg az oktatási rendszer oroszosítása? 9. Fejtsétek ki véleményeteket az oroszosítás fokozódásának okairól az oktatásban! 10. Soroljatok fel olyan tényeket, amelyek az ukrán tudomány gyors fejlődéséről tanúskodnak az *olvasás* idején!

- 11.** Határozzátok meg az ukrán irodalom főbb vívmányait az *olvasás* időszakában!
12. Nevezzétek meg az ukrán művészet főbb vívmányait az *olvasás* idején! **13.** Hogyan fejlődött a sport ebben az időben? **14.** Nevezzétek meg az ukrán diaszpóra sikereit a kultúra terén! **15.** Miért akadályozta a pártállami vezetés Szlipij metropolita visszatérését Ukrajnába?

- 16.** Töltsétek ki az *Ukrán kultúra fejlődése az olvasás idején* táblázatot!

Kulturális ágazat	Főbb sikerek	A kultúra meghatározó egyéniségei

- 17. Vitassátok meg!** *Vaszil Szimonenko költészetének hazafias és állampolgári motívumai, morális-erkölcsi problematikája.* A vita során használjátok fel az ukrán irodalom- és történelemórákon tanultakat!

- 18.** Készítsetek rövid beszámolót M. Jangelről, B. Patonról, Sz. Koroljovról, V. Hluskovról, Lesz Tanyukról, Lina Kosztenkóról, I. Szvitlicsnijról, V. Szimonenkóról, A. Horszkárról! (Választás szerint) **19.** V. Sumilo ukrán író 1956-ban a *Szmena* című lapban a következőt írta: *Sajnos sokan vannak olyanok, akik semmibe veszik az ukrán nyelvet, ideiglenes jelenségnek tartva azt. Úgy gondolják, rövid időn belül eltűnik és átadja helyét az orosz nyelvnek. Olyan nagyorosz nacionalisták követői ők, mint Szuvorin, a feketesázak Új idők lap kiadója, vagy Sulgin, a nem kevésbé reakciós Kijevljányin újság szerkesztője. Ezek a gondolatok számunkra, szovjet emberek számára teljesen idegenek és ellenségesek. Egyik nyelv sem nyomhatja el vagy szoríthatja ki a másikat. Ebben rejlik a nemzetek egyenjogúságának a lényege. A nyelv eltűnésével eltűnik maga a nemzet is. Hogyan vélekedik az ukrán nyelv szerepéről a szerző? Miként értékelhető ez az álláspont annak szellemében, hogy a szerzőnek csak korlátozott lehetőségei voltak a szovjet valóság bírálatával kapcsolatban?*

Gyakorlati foglalkozás.

A Krím-félsziget felvétele az USZSZK kötelékébe: mítoszok és valóság (forráselemzés)

Útmutatót a gyakorlati foglalkozásokhoz való felkészüléshez a 282. oldalon találhattok.

Tudásösszegzés a II. fejezet anyagából:

Ukrajna a desztalinizáció éveiben

Tesztfeladatok a II. fejezet anyagából.

Felkészülés az *Ukrajna a desztalinizáció éveiben* című témazáró felmérőre.

III. FEJEZET. UKRAJNA A SZOVJETRENDSZER VÁLSÁGÁNAK ELMÉLYÜLÉSE IDEJÉN

11. §. A válságjelenségek elmélyülése a köztársaság társadalmi-politikai életében

- 1. Mi a desztalinizáció? 2. Nevezzétek meg Ukrajna társadalmi-politikai életének sajátosságait 1953–1964 között! 3. Mondjatok néhány példát a társadalmi-politikai élet válságjelenségeire!

1 A szovjet pártállami vezetés ideológiai irányelvei. A Szovjetunió élén 1964–1982 között Leonyid Brezsnyev állt. Ez a korszak a **pangás** időszakaként került be a történelembe.

Ukrajna, a többi szovjet köztársasághoz hasonlóan, tovább gyarapodott. Végrehajtották a népgazdaság fejlődésének ötéves terveit, új gyárak, üzemek, lakóházak épültek. Ezzel egy időben azonban nőtt az ország elmaradása azon fejlett államoktól, ahol a tudományos-műszaki forradalom gyökeresen megváltoztatta a társadalom életét. Olyan problémák halmozódtak fel, amelyeket az új szovjet pártvezetés nem sietett megoldani, mivel többségük ellenezte a desztalinizációt, illetve a társadalmi-politikai élet liberalizálásának bármilyen megnyilvánulását. Egy idő után a kormány számára világossá vált, hogy a kommunizmus építésének irányvonala utópia és az emberek többsége nem veszi azt komolyan. A párt ideológusai ezért 1967-ben megalkották a **fejlett szocializmus** fogalmát, ami alatt a kommunizmust megelőző átmeneti időszakot értették, melynek során egyre tökéletesebbé válik a szovjetrendszer. Az ukrán pártállami vezetés mindent megtett annak érdekében, hogy ez a fogalom meghonosodjon a nép tudatában. Ennek ellenére még a legöntudatosabb állampolgárok sem nagyon értették és támogatták.

1977-ben a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elfogadta az SZSZKSZ új Alkotmányát, 1978-ban pedig Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának soron kívüli ülásszaka az USZSZK új Alaptörvényét. Először az alkotmány 6. cikkelyében jelent meg az a jogi norma, amely rögzítette az SZKP vezető szerepét az ország politikai rendszerében. Ez a passzus az ellenzéki erők támadásainak állandó célpontjává vált

Pangás – a szovjet gazdasági és politikai rendszer történetének egyik utolsó időszaka. A hivatalos pártpropaganda fejlett szocializmusként emlegette.

Fejlett szocializmus – ez az új ideológiai fogalom azután került bevezetésre, miután világossá vált, hogy az 1980-as évekre nem sikerül megteremteni a kommunista társadalom anyagi-műszaki bázisát. Fejlett szocializmus alatt a kommunizmust megelőző, időben nem meghatározható, átmeneti korszakot értették.

úgy a köztársaságban, mint annak határain túl, mivel törvényesítette a kommunista diktatúrát az országban.

Részlet az 1978-ban elfogadott USZSZK Alkotmányából

6. cikkely. A szovjet társadalom irányító és vezető ereje, politikai rendszerének, állami és társadalmi szervezeteinek magva a Szovjetunió Kommunista Pártja. Az SZKP a népet van, és a népet szolgálja.

A marxista-leninista eszmékkel felvértezett Kommunista Párt határozza meg a társadalom fejlődésének fő irányvonalát, a Szovjetunió bel- és külpolitikájának stratégiáját, irányítja a szovjet nép alkotói tevékenységét a kommunista társadalom építése során, tervszerű, tudományos jelleget kölcsönözve ennek a munkának.

?

1. Hogyan határozza meg az alkotmány a Kommunista Párt szerepét a Szovjetunió politikai rendszerében? **2.** Működhetett-e hasonló alkotmányos norma a nyugat-európai demokratikus országok jogrendjében? Válaszokat indokoljátok meg! **3.** Az ukrán alkotmányban, véleményetek szerint, miért az SZKP vezető szerepét rögzítették a társadalmi életben és nem az Ukrán Kommunista Pártét?

2

Petro Seleszt tevékenységének hatása Szovjet-Ukrajna társadalmi-politikai életére.

A köztársasági pártszervezet élén 1963 júliusától Petro Seleszt állt. Kinevezését Nyikita Hruscsovnak köszönhetette.

Seleszt tevékenységében ötvöződött a kommunista ideológia és a fejlődés parancsuralmi, szovjet modellje iránti hűség a mérsékelt ukránbarátsággal.

Utasítására elfojtották a disszidensek minden megmozdulását Ukrajna területén, valamint aktív harcot hirdetetett a szovjetellenes hangulat megnyilvánulásai ellen is.

Petro Seleszt kezdeményezte az ukrán disszidensek elleni letartóztatási hullámot 1965-ben (24-en kerültek börtönbe) és 1972-ben (73 személyt tartóztattak le). 1965 és 1972 között az állambiztonsági szervek 148 állampolgárt vettek őrizetbe a köztársaság területén szovjetellenes tevékenységért. Köztük volt I. Szvitlicsnij, V. Csornovil, a Horiny fivérek, V. Sztusz és mások. Hogy megakadályozzák az információ kiszivárgását a javító-munkatáborok foglyainak helyzetéről, megtiltották nekik a találkozót hozzátartozóikkal.

Seleszt nem pártolta azt az ötletet sem, hogy a krími tatárok visszatérhessenek szülőföldjükre. Ellenvetéseit ezzel kapcsolatban egy Moszkvába küldött külön levélben fogalmazta meg. Támogatta továbbá a Varsói Szerződés hadseregeinek 1968-as bevonulását Csehszlovákiába.

Petro Seleszt a beosztottjaival durván beszélt, munkatársai szerint tekintélyelvű volt és előnyben részesítette az *erőskezü* módszereket.

Tevékenységeiben ellentmondásosan egyesítette a kommunista ideológia iránti hűséget az ukránsághoz fűződő elkötelezettségével és az ukrán disszidensek elleni harcával.

Ő a szerzője a kommunista ideológia azon bizarr találmányának is, miszerint az ukrán burzsoá nacionalizmus egybeolvad a cionizmussal, és hogy mindent meg kell tenni ennek megelőzése érdekében.

Több történész egybehangzó véleménye szerint Petro Seleszt első titkársága idején (1963–1972) voltak legerősebbek a köztársaság pártállami vezetésén belüli autonómia törekvések. Seleszt megpróbálta megvédeni Ukrajna gazdasági érdekeit Moszkvával szemben, illetve szélesebb kül- és belpolitikai jogokat szorgalmazott a köztársaság számára. Nem értett egyet az oroszosítás politikájával sem. Az ukrán írók kongresszusán 1966-ban az anyanyelv védelmére kelt és a következőket mondta: *Tisztelettel és gondoskodással kell viszonyulni csodálatos ukrán anyanyelvünkhöz. Ez a mi kincsünk és egyetlen örökségünk, melyet mindenkinek és elsősorban önöknek, íróknak óvni, fejleszteni kell.* Seleszt támogatásának köszönhetően új ukrán nyelvű újságok jelentek meg, nőtt az ukrán nyelvű műsorok adásideje a köztársasági televízióban. Ukrán nyelven kezdtek megjelenni a tudományos értekezések, ami elősegítette az ukrán tudományos szaknyelv fejlődését.

P. Seleszt Olesz Honcsar és Ivan Dzjuba védelmére kelt, amikor nacionalizmussal vádolták őket. **1970**-ben jelent meg *A mi Szovjet-Ukrajnánk* című könyve. Sokakat meglepett, hogy az UKP KB első titkáráként kedvezően nyilatkozott Ukrajna történelmének azon eseményeiről, amelyek a szovjet időkben feledésbe merültek. Felidézve saját kozák származását a következőket mondta ezzel kapcsolatban: *A zaporozsjai kozákok az ukrán nép hős védelmezői voltak. Győzelmeik lenyűgözték az egész világot. A lengyelekkel és a török-tatár betolakodókkal vívott elkeseredett harcokban dicsőséget szereztek maguknak.*

P. Seleszt kezdeményezésére az egyetemi felvételinél előnyben részesültek azok, akik jobban beszéltek ukránul, a társadalomtudományos tárgyakat ukrán nyelven kezdték oktatni, tankönyvek, tudományos szaklapok jelentek meg ukrán nyelven. A központi hatalom sokszor akadályokat gördített Seleszt újításai elé. Az UKP első titkára megpróbálta bevezetni az ukrán nyelv használatát az állami ügyvitel terén, illetve ukránosítani a

köztársaság közigazgatását. Ez részben sikerült is neki, hisz a köztársaság pártállami vezetésének 3/4-ét ukránok tették ki, és az UKP KB 33 tagja közül 30 szintén ukrán nemzetiségű volt. Leonyid Brezsnyev, miután megszilárdította helyzetét az SZKP élén, kezdeményezte Petro Seleszt elmozdítását beosztásából. Helyére régi barátját, Volodimir Scserbickijt nevezte ki.

1972 márciusában Petro Seleszt Moszkvában komoly kritikában részesült a *dolgozók internacionalista nevelése során tapasztalható hiányosságok és a nacionalizmus megnyilvánulásaival szembeni békülékeny álláspontja miatt*. Május végén pedig felmentették első titkári tisztségéből. 1973 áprilisában az *Ukrán kommunista* című pártlapban éles bírálatot kapott *A mi Szovjet-Ukrajnánk* című könyve, melyben nacionalizmussal vádolták meg. Azt vetették a szemére, hogy idealizálja a kozák múltat és nem értékeli megfelelő módon az egységes szovjet népgazdasági komplexum jelentőségét, illetve az ukrán és orosz népek évszázados barátságát. Petro Seleszt egészségügyi okok miatt nyugdíjba küldték. Megtiltották neki, hogy Ukrajnában éljen, ezért Moszkva mellett telepedett le és ott is élt állandó megfigyelés alatt. *A mi Szovjet-Ukrajnánk* című könyvet kivonták a forgalomból, illetve a könyvtárakban sem lehetett hozzájutni.

3 Volodimir Scserbickij tevékenységének hatása Szovjet-Ukrajna társadalmi-politikai életére. Scserbickij első titkári tevékenységét az UKP KB élén ideológiai tisztogatásokkal kezdte, amely Petro Seleszt politikai irányvonala és annak támogatói ellen irányult. Ezt a hecckampányt **Valentin Malancsuk**, az UKP KB ideológiai titkára vezette. Mindenkit nacionalizmussal vádoltak, aki érdeklődött az ukrán történelem vagy az ukrán nyelv iránt. Több tudományos intézmény vezetőjét leváltották. Köztük volt F. Sevcsenko ismert ukrán történész is, a tudományos akadémia régészeti intézetének vezetője és az *Ukrán történelmi folyóirat* főszerkesztője.

Az ukrán társadalomtudósok feladatát Malancsuk nem a *nemzeti öntudat és nemzeti jelleg sajátosságainak a feltárásában látta*, hanem olyan új társadalmi-lélektani kategóriák tudományos kidolgozásában, mint például a szovjet emberek nemzetiségek feletti közössége.

A nacionalizmus elleni intézkedések szükségességének súlykolása a szovjet társadalomban ahhoz vezetett, hogy az 1970-es években gyanakodva kezdtek nézni Kijev utcáin azokra, akik ukránul beszéltek. A lvivi Piac tér Neptunusz szobráról letörték a szigonyábrázolást, nehogy Ukrajna címerére emlékeztessen esetleg valakit. Maga Volodimir Scserbickij kitűnően beszélt ukránul, a hivatalos rendezvényeken mégis mindig oroszul szólt

meg. Az alacsonyabb rangú tisztviselők Ukrajna-szerte hűen követték példáját. V. Malancsuknak sikerült hét éven keresztül beosztásában maradnia. Végül Scserbickij mégis menesztette, azzal az indokkal, hogy *nem sikerült megfelelő kapcsolatokat kiépítenie a tudományos és kulturális élet képviselőivel*. Ez az intézkedés a kulturális élet korlátozott liberalizálásának érzését keltette az emberekben.

Rendszerválság – azon alapértékek válsága, amelyekre bizonyos fejlődési modell épül.

Az ukrán történelemben Scserbickij nevéhez az oroszosítás politikájának felerősödése kötődik, amit azzal magyaráztak, hogy a Szovjetunióban az idők során a nemzetek egyesülnek és létrejön a szovjet nép. Az ő kezdeményezésére fokozták a harcot az ukrán disszidensek ellen is, ami a mozgalom megsemmisüléséhez vezetett. Ukrajna pártállami vezetői munkájuk során csak oroszul érintkezhettek.

Volodimir Scserbickij 1972–1989 között állt az UKP élén és sokat tett a köztársaság gazdasági fejlődéséért, ezért tiszteletből *gazdának* is nevezték. Tevékenységével megpróbálta elősegíteni a nemzeti ipar, a mezőgazdaság és a tudomány eredményes fejlődését. Mindemellett kitartott a gazdaságirányítás központosítása mellett, ahol Ukrajna csak a *második lehetett az egyenlők között*. Scserbickij lojális hozzáállását kellőképpen értékelték Moszkvában. Ezért maradhatott meg beosztásában az ukrainai első titkárok közül a leghosszabb ideig.

A szövetségi és köztársasági pártállami vezetés azon törekvése, hogy megőrizze hatalmát a szovjet fejlődési modell ideológiai alapjainak és tevékenységének a tökéletesítése által, arról tanúskodott, hogy a Szovjetunióban elmélyülőben volt a **rendszer válsága**. Ez megmutatta a szovjet fejlődési modell történelmi életképtelenségét.

Következtetések. Leonyid Brezsnyev hatalomra kerülésével az ország társadalmi-politikai életében felerősödtek a konzervatív tendenciák. A konzervatív erők ideológiai támadása a *fejlett szocializmus* elméletében nyilvánult meg és az új alkotmány 6. cikkelyében öltött testet, amely törvényerőre emelte az SZKP vezető szerepét a szovjet társadalomban.

▶ Azt az időszakot, amikor Petro Seleszt állt az UKP élén, a mérsékelt ukránbarátság jellemezte.

▶ Volodimir Scserbickij olyan személyiségként került be a történelembe, aki harcolt az ukrán disszidensek ellen és Ukrajna eloroszosítását szorgalmazta.

Kérdések és feladatok

1. Mit értünk *pangás* alatt? 2. Mikor került először bevezetésre a *fejlett szocializmus* kifejezés? 3. Mikor állt a köztársasági pártszervezet élén Petro Seleszt? 4. Mi volt a címe Petro Seleszt 1970-ben megjelent könyvének? 5. Ki volt az UKP KB ideológia, tudományos és kulturális kérdésekért felelős titkára Volodimir Scserbickij pártvezetésének első éveiben? 6. Meddig állt az UKP KB élén Volodimir Scserbickij?
7. Jellemezzétek a köztársaság pártállami vezetésének ideológiai irányelveit ebben a korszakban! 8. Jellemezzétek az USZSZK társadalmi-politikai fejlődését Petro Seleszt vezetése alatt! 9. Milyen sajátosságai voltak Ukrajna társadalmi-politikai életének Volodimir Scserbickij első titkárrá választása idején? Vázoljátok fel politikai tevékenységének ellentmondásait!
10. Kezddjétek el az *Ukrajna a szovjetrendszer válságának elmélyülése idején* táblázat kitöltését!

Fejlődési területek	A krízisjelenségek megnyilvánulási formái
Politikai élet	
Gazdasági helyzet	
Szociális szféra	
Ellenállási mozgalom	

11. **Beszélgétek meg kis csoportokban!** A szovjetrendszer politikai-ideológiai válságának ok-okozati összefüggéseit! Válaszotokat támasszátok alá tényekkel!
12. Oreszt Szubtelnij ukrán származású kanadai író mondta a következőket: *Semmi kétség nem fér ahhoz, hogy Seleszt és Scserbickij is Ukrajna jövőjét kizárólag a kommunizmus eszméivel és a szovjetrendszerrel összhangban képelték el... Mindketten annak a totális ellenőrzésnek a megtestesítői voltak, amelyet Moszkva gyakorolt Ukrajna felett az Ukrán Kommunista Párt vezetésével...* Hozzatok fel olyan tényeket, amelyek alátámasztják ezeket a szavakat! 13. Készítsetek tanulmányi projektet az összegző órához az egyik kiválasztott téma alapján: 1) 49 bátor ember a rendszer ellen (az Ukrán Helsinki Csoport tevékenységének a tanulmányozása). 2) A függetlenségi harc fő szakaszai: a fegyverek roopogásától a szó meggyőző erejéig (A *Hogyan alakult át az ukrán függetlenségi harc a XX. században?* esettanulmány folytatása). 3) Ember a Szovjetunióban: a hivatalos propaganda szerint és a valóságban.

12. §. Gazdasági helyzet az USZSZK-ban

1. Milyen változásokra került sor Ukrajna iparának fejlődésében 1953–1964 között?
2. Milyen új iparvállalatok épültek fel ekkor Ukrajnában? 3. Hogyan fejlődött a mezőgazdaság a korabeli Ukrajnában? 4. Az ökológia órákon tanultak alapján vázoljátok fel, milyen szerepet játszik a természet a társadalom életében, és milyen sajátosságai vannak a természet és társadalom közötti kölcsönhatás főbb korszakainak?

1 Az ország új vezetésének első döntései gazdasági kérdésekben. Az új pártállami vezetés Hruscsov leváltása után visszavonta annak több korábbi újítását. 1964 novemberében Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége érvénytelenítette azokat a rendelkezéseket, amelyek akadályozták a háztáji gazdaságok fejlődését. Hatályon kívül helyezte azokat az 1959–1963 között hozott döntéseket is, amelyek megtiltották a szarvasmarhatartást városban és a munkástelepeken; továbbá korlátozták a háziállatok számát a nem kolhozban dolgozó állampolgárok gazdaságaiban, akik nem végeztek *társadalmilag hasznos munkát*. Csökkentette a háziállatokra kivetett adók mértékét és a földhivatalok visszaadták az embereknek a háztáji földjük Hruscsov idején elvett részét.

1968-ban Ukrajnában 5,2 millió kolhozparasztnak, 1,8 millió faluban élő, továbbá 2 millió városi, illetve nagyközségben lakó munkásnak és közalkalmazottnak volt háztáji telke. Bár ezek a gazdaságok nem rendelkeztek megfelelő mezőgazdasági gépekkel és a szántóföldek mindössze 7,7%-a volt a birtokukban, mégis ők adták a köztársaság zöldség- és gyümölcsszükségleteinek a negyedét, burgonyaszükségleteinek pedig a felét. Ezek az adatok a kolhozrendszer alacsony hatékonyságáról tanúskodtak.

A háztáji gazdaságok fejlődését korlátozó intézkedések megszüntetése azt bizonyította, hogy a legfelsőbb pártállami vezetés meg akarja oldani a városi lakosság hússal, tejtermékekkel való ellátását, illetve a falusi lakosságot is pótkeresethez kívánja juttatni. Azonban ezek a pragmatikus lépések következetlenek voltak. Közel az előbb vázolt intézkedésekkel egy időben olyan határozatok láttak napvilágot, amelyek egy szarvasmarha és sertés továbbá 20 méhcsalád birtoklását engedélyezték egy kolhozparaszt család számára. Az SZKP tehát változatlanul az állami tulajdont tartotta az uralkodó tulajdonformának és azon a véleményen volt, hogy a parasztok meggazdagodása gátolja a szocializmus építését.

2 Gazdasági reform az iparban. Az SZKP KB plénuma 1965 szeptemberében intézkedéscsomagot fogadott el a gazdaság reformjával kapcsolatban. A reform értelmében felszámolták a népgazdasági tanácsokat és helyreállították a gazdaságirányítás ágazati struktúráját. Újjáalakult 22 szövetségi-köztársasági és 7 köztársasági alárendeltségű minisztérium. Ukrajna gazdaságának nagyobb része ismét a központ irányítása alá került.

Ennek következtében felerősödött a köztársaság függése a központtól, valamint megszilárdult a gazdaságirányítás parancsuralmi rendszere, ami a szovjet modell fő sajátossága volt.

A tervezési módszereket és a termelési ösztönzők rendszerét is olyan új elvek alapján akarták átalakítani, amelyek elősegítették volna az önfinanszírozási kapcsolatok kialakulását a vállalatoknál, illetve a hatékony ösztönzési rendszerek meghonosodását.

1965 októberében látott napvilágot két olyan kormányhatározat, melyek szovjet közgazdászok javaslatai alapján készültek **Ovszij Libermann** harkivi professzor irányításával. A kormányhatározatok az állami vállalatokról, a tervezési módszerek és a termelés ösztönzésének tökéletesítéséről szóltak. Ezek a rendelkezések jelentősen kibővítették a vállalatok jogait gazdasági tevékenységük terén, valamint csökkentették a kötelező tervmutatókat. A sikeresség legfőbb mércéje ezután nem a megtermelt, hanem az értékesített áru lett, és csak azokat a termékeket számították be a teljesített tervmutatók közé, amelyeket el tudtak adni. A vállalatok kénytelenek voltak olyan árut termelni, amire volt kereslet.

A megtermelt jövedelem egy részével a cégek szabadon rendelkezhetek. Ennek felhasználása céljából három alapot hoztak létre, a termelés-fejlesztést, az ösztönzést és a szociális-kulturális lakásépítést. Az alapok nagyságát korlátozták. Erre azért volt szükség, hogy a minisztériumok ne vonják el a cégek jövedelmének nagyobb részét, a vállalatvezetők pedig ne törekedjenek túl nagy haszonszerzésre.

A gazdasági reform bevezetése fokozatosan történt. 1966-ban 100 vállalat tért át az új gazdasági modellre. 1970-ben pedig 8200, vagyis az ukrán iparvállalatok 80%-a.

Az 1965-ös gazdasági reform pozitívan hatott úgy Ukrajna, mint az egész Szovjetunió ipari fejlődésére. A nyolcadik ötéves terv (1966–1970)

volt a legsikeresebb az addigi szovjet ötéves tervek közül. Ukrajna ipari termelésének volumene 50 %-os gyarapodást mutatott, melynek 2/3-a a munkatermelékenység növekedésének volt köszönhető. A nemzeti jövedelem 38%-kal nőtt meg ebben az időben.

A gazdaságirányítás azonban továbbra is a hivatalnokok kezében maradt és parancsuralmi módszerekkel történt. A vállalatok jogainak kiszélesítése nem járt automatikusan a minisztériumok, főhivatalok – az Állami Tervhivatal,

A Harkivi Turbinagyár. 1970

Állami Ellátási Hivatal, Állami Árbizottság – jogainak szűkítésével. Az önfinanszírozás rendszerének bevezetése a vállalatoknál, ami a kiadások és az ebből nyert jövedelem közötti összefüggésre épült, nem volt más, mint a piacgazdaság bürokratikus utánzata.

A Szovjetunió miniszterelnökének, **Alekszej Kosziginnek** köszönhetően a gazdasági reformot kiterjesztették az egész szovjet iparra (ezért nevezik ***koszigin reformoknak***). Leonyid Brezsnyev viszont közömbösen viszonyult a változásokhoz. A minisztériumok és állami bizottságok vezetői pedig nem akarták elveszteni befolyásukat az iparvállalatokra, ezért gyakorlatilag elszabotálták a gazdasági reformot. A szovjet tervgazdálkodás viszonyai között az új gazdasági év tervmutatóit az adott év teljesítménye alapján határozták meg. Ezért ellentmondásos helyzet alakult ki. A jobban dolgozó iparvállalatok számára a minisztériumok egyre magasabb tervmutatókat határoztak meg, ami gyakorlatilag lehetetlenné tette a fejlődésüket. A cégek tevékenységébe aktívan beleavatkoztak a különböző szintű pártbizottságok is, de döntéseikért nem viseltek semmilyen felelősséget.

A szovjet pártállami vezetés még nem volt kész arra, hogy új körülmények között fejtsse ki tevékenységét, ezért a reformokkal kapcsolatos visszafogott hozzáállását az 1960-as évek végére nyílt elutasítás váltja fel. Ennek közvetlen kiváltó oka az 1968-as prágai tavasz volt, melynek során a csehek a szovjet fejlődési modell helyett az *emberarcú szocializmust* választották. A Szovjetunió pártállami vezetése megijedt és fokozatosan helyreállította a népgazdaság irányításának parancsuralmi rendszerét.

3 A válságjelenségek növekedése a népgazdaságban. Az 1960-as évek végén a reformtörekvések megtorpantak, mivel a gazdaságirányítás parancsuralmi rendszerének ellenállásába ütköztek. Az 1970-es években és az 1980-as évek elején Ukrajna ipara extenzív (külterjes) módon fejlődött, melynek során a termelésben nőtt a nyersanyag és munkaerő felhasználásának mértéke. Új kapacitásokat régi technológiák alapján hoztak létre. Ennek az volt az oka, hogy a szovjet gazdaságirányítás elutasította a tudományos-műszaki forradalom vívmányainak a felhasználását, ami gátat szabott az intenzív (belterjes) fejlődési mód kibontakozásának. A legújabb műszaki vívmányokat csak nagy nehézségek árán, gyakran kényszer alkalmazásával, lehetett bevezetni. A konkurencia hiánya ahhoz vezetett, hogy a termelési folyamatok alig újultak meg. A munkaerő- és a nyersanyag-tartalékok fokozatosan kimerültek, ezért az ipari termelés növekedése lelassult.

Az 1970-es évek elejétől kezdve a szovjet pártállami vezetés elsősorban az ország keleti régióinak a fejlődését támogatta. Ennek következtében Moszkva Ukrajna gazdaságába egyre kevesebb tőkét fektetett, ami az ukrán ipari termelés ütemének csökkenéséhez vezetett. Kivételt a villamosenergia-termelés képezett, hisz a Szovjetunió Ukrajna területéről látta el a *szomszédos baráti szocialista államokat* villanyárammal. Minden tudományos megalapozottságot figyelmen kívül hagyva Ukrajna sűrűn lakott tartományaiiban atomerőművek épültek, amelyek a Szovjetunió atomreaktorainak 40%-át alkották. Nem messze Kijevtől, a Dnyeper, Gyeszna és Pripjaty folyók medencéjében jött létre a Csernobili atomerőmű. Ezeknek az intézkedéseknek az lett az eredménye, hogy 1970–1985 között Ukrajna villamosenergia-termelése 137,6 milliárd kilowattóráról 272 kilowattórára nőtt.

A vasércbányászat 1970–1985 között 111 millió tonnáról 120 millióra növekedett, a nyersvasgyártás pedig 32,7 millióról 37,7 millióra. Fokozatosan csökkent a kőszénkitermelés üteme a Donyec-medencében. A bányászat önköltsége viszont nőtt. Míg a kilencedik ötéves terv idején évente 200 millió tonna szenet bányásztak itt, addig a tizenegyedik ötéves terv idején már csak 180 milliót. Ennek oka az volt, hogy a könnyebben hozzáférhető felsőbb rétegek kimerültek, a mélyebb rétegek kitermelésének biztonságosabbá tételére viszont már nem volt anyagi fedezet. A bányászok ezért életveszélyes körülmények között dolgoztak.

Az USZSZK gazdasági fejlődésének főbb mutatói a nyolcadik-tizenegyedik ötéves tervek idején (%-ban)

Mutatók	Ötéves tervek			
	Nyolcadik (1966–1970)	Kilencedik (1971–1975)	Tizedik (1976–1980)	Tizenegyedik (1981–1985)
Társadalmi össztermék	6,7	5,6	3,4	3,5
Nemzeti jövedelem	6,7	4,6	3,4	3,7
Tőkebefektetések	6,8	6,4	2,1	3,1
Munkatermelékenység	6,1	4,1	3,0	3,8
Ipari termelés	8,4	7,2	3,9	3,5
Mezőgazdasági termelés	3,2	3,0	1,6	0,5

Elemézzétek a táblázatban lévő adatokat! Milyen következtetéseket tudtok levonni Ukrajna gazdasági fejlődéséről az adott korszakban?

A termelékenység hatékonyságára negatív hatással volt az ipari termelési alapok, vagyis gépek, berendezések elavultsága is. A vezető iparágak

gépeinek-berendezéseinek átlagéletkora elérte a 28 évet. 1985-ben a lvivi iparvállalatok termelőeszközeinek 43,5%-a elhasználódott, ezért komoly modernizációt igényelt.

Jelentősen megnőtt a termelés anyagigényessége. Az extenzív módon fejlődő, nyersanyag faló ukrán gazdaság helyzetén még az sem segített, hogy időnként kampányt indítottak az alapanyagok takarékos felhasználása céljából. E közben az anyagköltségi rátát gyakran túlméretezték (voltak olyan vállalatok, ahol 40 %-kal több anyagköltséget számláztak, mint amennyire a valóságban szükségük volt).

Évről évre romlott a termékek minősége. A könnyű- és élelmiszeripart gépekkel, berendezésekkel ellátó elektrotechnikai vállalatok, illetve személygépkocsi gyárak termékeinek 15–20 %-a alacsony minőségű volt.

Összességében véve Ukrajna ipari fejlődésének mutatói, hasonlóan a Szovjetunió gazdasági paramétereihöz, 1966–1985 között folyamatosan romlottak. A gazdaság fokozatosan válságba került.

A kommunista hatalom az egyszerű emberek érdekeit a gazdasági fejlődés érdekeinek rendelték alá. Az ukrán ipar szerkezetében a fő figyelmet a termelőeszközök gyártására fordították és nem a közszükségleti cikkek előállítására. Ennek következtében az „A” csoporthoz tartozó nehézipari vállalatok adták az ipari össztermék 71–72%-át, a „B” csoport könnyűipari, illetve élelmiszeripari gyárai, üzei pedig csak a 28–29%-át. Ezzel szemben a fejlett országok gazdasági szerkezetében a közszükségleti cikkek gyártásával foglalkozó iparágak az ipari össztermék 50–60%-át állították elő.

A pangás idején voltak az ukrán iparnak eredményei és sikerei is. A köztársaságban a kor követelményeinek megfelelő új repülőket, tengerjáró hajókat, dízelmozdonyokat, traktorokat, cukorrépa- és kukoricakombájnokat gyártottak.

A gépiparban automatikusan működő gyártósorokat helyeztek üzembe. 1975-ben például 100 gyárban és 6 ezer műhelyben működött ilyen gyártósor. A Harkivi Turbinagyárban megkezdték az 500 ezer kilowatt teljesítményű turbinák gyártását. A Dnyipropetrovszki vaskohászati kombinátban pedig olyan ukrán mérnökök által tervezett hengsorsort vettek használatba, melynek futószalagját négyszer jobb teljesítményű és kétszer könnyebb vagon tengelyek hagyták el a nyugaton gyártott hasonló vagonalkatrészeknél.

Jelentős eredményeket értek el a kőolaj- és földgázbányászatban. 1975-ben 26 új kőolaj- és földgázmezőn kezdték meg a kitermelést. Közben több újabb hő- és vízerőmű épült: a Zaporozsjsai, a Vuhlehrszi, a Krivij Rihi, a Dnyepermenti, a Zmijivkai és a Burstinói. 1980-ban helyezték üzembe a Dnyiprohesz-2 két újabb blokkját Zaporizzsjában.

Ukrajnában új iparág jött létre, a mikrobiológiai.

4 Mezőgazdaság. A szovjet modellre jellemző kolhozrendszer negatívan befolyásolta a mezőgazdaság fejlődését. Az ágazatban felhalmozódó problémák a szovjetrendszer válságának megnyilvánulási formái voltak.

Összességében a földművesek és állattenyésztők nemcsak Ukrajna lakosságát látták el élelmiszerrel, hanem a többi köztársaságot is. Ebben az időben Ukrajna állította elő a Szovjetunió cukorkészletének 60%-át, a napraforgó 44%-át, a gyümölcsök 36%-át, a zöldségek 30%-t, a hús 23%-át, a szárnyasok 24%-át, az állati zsiradékok 26%-át, a sajtnak pedig a 20%-át. Ennek ellenére a mezőgazdaság továbbra is a köztársaság gazdasági életének leggyengébb és legelhanyagoltabb láncszeme maradt. Bár az ágazatba elég sok pénzt fektettek ebben az időben: a kilencedik öt éves terv idején 24,6, a tizedik öt éves terv idején 29,2, a tizenegyedik öt éves terv idején pedig 31,1 milliárd rubelt. Az ágazat villamosenergia-fogyasztása a tizenegyedik öt éves terv alatt a nyolcadikhoz képest 3,6-szorosára növekedett, a műtrágya felhasználása pedig 2,6-szorosára. A kolhozokban és állami gazdaságokban egyre több mezőgazdasági gépet alkalmaztak, a korábbi évekhez viszonyítva másfélszer többet.

A több pénz és a gépek azonban nem tették könnyebbé az életet vidéken. A mezőgazdasági termelés növekedésének üteme egyre csak csökkent. Sem a kolhozoknak és szovhozoknak nyújtott anyagi segítség, sem az adósságuk elengedése, sőt még a villamosenergia-fogyasztásért fizetett kedvezményes ár sem változtatott a helyzeten. A mezőgazdaságba fektetett minden egyes rubel hozama a tizenegyedik öt éves terv idején 60 kopekkel volt kevesebb, mint a nyolcadik öt éves terv alatt. A kolhozok és szovhozok munkája nem volt elég hatékony, ezért így ráfizetéses maradt. Ennek az volt a legfőbb oka, hogy a kolhozparasztok nem voltak érdekeltek ebben, amit a kommunista ideológusok nem voltak hajlandók elismerni.

A mezőgazdaságban felhalmozódó egyre égetőbb problémák arra kényszerítették az SZKP-t, hogy **1982 májusában** jóváhagyta a **Szovjetunió élelmiszerprogramját az 1982–1990-es évekre**. A társadalommal azt akarták így elhitetni, hogy ezáltal megoldódnak az egyre elviselhetetlenebbé váló élelmiszerproblémák, vagyis az üzletek megtelnek élelmiszerekkel és megszűnnek az örökös sorban állások. A valóságban azonban az élelmiszerprogramot sem sikerült teljesíteni. Tervbe vették ugyan azt, hogy a köztársaságban 51–52 millió tonna gabonát és 57 millió tonna cukorrépát fognak betakarítani, a valóságban azonban csak 39,3 millió tonna búzát arattak le és 53,9 millió tonna cukorrépát gyűjtöttek be. Más mutatók viszonylatában sem sikerült teljesíteni a kitűzött terveket.

Az ukrán mezőgazdaság fejlődésének főbb irányaként az élelmiszerprogram a villamosítást, műtrágyák alkalmazását, a talajjavítást és a gépesítést nevezte meg. Azonban ezek az intézkedések sem javítottak a

helyzetén, hanem ellenkezőleg még rontottak is rajta. A világörökség részét képező Dnyeper menti csernozjom mezők holt tengerek mélyére kerültek a nagy víztározók építése miatt. A talajjavítás következtében a termőföldek elsavasodtak vagy elmocsarasodtak. A túlzott műtrágyázás az élelmiszerek fogyasztását egyenesen életveszélyessé tette. A kolhozrendszer továbbra is extenzív módon fejlődött, mivel más módon képtelen volt növelni az ágazat termelékenységét. A *pangás* éveiben a vetésterületek évről-évre növekedtek.

Az ukrán termőföldek 80%-a fel volt szántva, míg az USA szántóföldjeinek mindössze 25%-át vonták megművelés alá. Ez a talaj erózióját eredményezte. Ukrajna évente 0,5 milliárd hektár termőtalajt veszített. A világhírű ukrán csernozjom borzalmas állapotba került. Világossá vált, hogy semmilyen program nem tudja kivezetni az ukrán mezőgazdaságot a válságból a gazdálkodásformák és a kolhozrendszer megszüntetése nélkül.

Következtetések. A *pangás* éveiben az ukrán népgazdaságban felerősödtek a válságjelenségek. A gazdaságirányítás parancsuralmi modellje miatt az ukrán népgazdaság nem tudta ellátni a köztársaság lakosságát még azokkal a minimális anyagi javakkal sem, melyeket a kommunista hatalom határozott meg az emberek számára.

▶ A gazdálkodás régi módszerei és elvei nem biztosították a feltételeket a társadalom fokozatos fejlődéséhez. Világossá vált, hogy új gazdasági tevékenységformák és a szabad verseny, illetve a vállalkozás szabadságának biztosítása nélkül nem lehet változásokat elérni. Mindeközben kiéleződött a viszony a köztársaságok és a központ között, amely nyíltan figyelmen kívül hagyta azok érdekeit, akadályozva ezzel fejlődésüket.

Kérdések és feladatok

1. A háztáji gazdaságokkal kapcsolatos milyen korlátozásokat érvénytelenítettek Ukrajnában 1959–1963-ban? 2. Mikor vette kezdetét a gazdasági reform az iparban? 3. Melyik ötéves terv volt a legsikeresebb a Szovjetunió történetében? 4. A szovjet atomerőművek hányad része épült fel Ukrajna területén? 5. Mikor fogadták el az élelmiszerprogramot? 6. Mennyi búzát takarítottak be Ukrajna területén 1981–1985-ben?
7. Jellemezzétek az új vezetés első, gazdasággal kapcsolatos döntéseit! 8. Jellemezzétek a gazdasági reform menetét az iparban! 9. Nevezzétek meg azokat a tényeket, amelyek a válságjelenségek elmélyüléséről tanúskodnak! 10. Hogyan fejlődött az ukrán mezőgazdaság ezekben az években?
11. Folytassátok az *Ukrajna a szovjetrendszer válságának elmélyülése idején* táblázat kitöltését! 12. **Vitassátok meg!** Hogyan hatott egymásra az USZSZK társadalmi-politikai fejlődése és gazdasági élete a szovjetrendszer válságának kiéleződése idején?

13. Milyen intézkedéseket kellett fogantatosítani Ukrajna gazdasági válságának leküzdése érdekében? Válaszokat indoklójátok meg!

13. §. Változások a népesség összetételében és szerkezetében

1. Milyen demográfiai változásokra került sor Ukrajnában a háború utáni első években? **2.** Nevezzétek meg az ukrán társadalom szerkezetének jellemző vonásait a korábbi időszakban! **3.** Milyen változásokra került sor az emberek életében a háború utáni újjáépítés időszakában? **4.** Nevezzétek meg a társadalmi élet új jelenségeit az *olvasás* korában! **5.** A földrajzórán tanultak alapján fogalmazzátok meg mit jelentek a *demográfiai politika*, *demográfiai robbanás*, *urbanizáció*, *migráció* és a *megapolisz* fogalmakat!

1

Demográfiai problémák. 1959–1989 között Ukrajna lakossága 42,3 millióról 51,7 millióra nőtt. Népességének számát tekintve az USZSZK Európában a hatodik helyen állt Oroszország, Németország, Olaszország, Nagy-Britannia és Franciaország mögött. Az ország népességnövekedésének dinamikája azonban egyre inkább lelassult, ami azzal volt magyarázható, hogy az elhalálozások száma felülmúlta a születések számát. Az 1980-as évekre a lakosság természetes gyarapodása nem tudta biztosítani a köztársaság népességszámának növekedését. Az ukrán társadalomban először vált kézzelfoghatóvá a **depopuláció** veszélye.

Ukrajna természetes népességnövekedésének üteme a pangás éveiben négyszer alacsonyabb volt a korábbi évekhez képest. Az elhalálozások számát tekintve a szövetségi köztársaságok között az USZSZK állt a negyedik helyen.

A népességcsökkenést némileg lassították a migrációs folyamatok. Ukrajna volt az egyetlen olyan szovjetköztársaság, ahol az országba betelepülők száma felülmúlta a kitelepülők számát.

Ennek a folyamatnak az egyik következménye az volt, hogy megcsappant az ukránok száma a köztársaság népességén belül. 1959–1989 között részarányuk 76,8%-ról 72,7%-ra csökkent, az oroszoké pedig 16,7%-ról 22,1%-ra nőtt. Ezzel egy időben kevesebb lett a zsidók száma is. Nyugati nyomásra a szovjethatalom engedélyezte számukra családdegysítés céljából az ország elhagyását. Negatív jelenségnek számított a falusi lakosság számának a csökkenése is. Ez a folyamat azért volt nagyon veszélyes, mivel a falu az ukrán szokások kincstárának, a népességnövekedés forrásának számított. A falusi családok 1979-re, a városi

Depopuláció – egy adott térség vagy ország elnéptelenedése, ami abban nyilvánul meg, hogy az elhalálozások száma felülmúlja a születések számát.

családokhoz hasonlóan háromtagúvá váltak. A városokban szintén alacsony volt a születések száma. Ennek okai a rossz lakáskörülmények, az alacsony színvonalú gyermekvédelem és a nők nagyarányú foglalkoztatottsága voltak (átlagosan 10 nő közül 9 dolgozott).

Ukrajna népességének természetes növekedése 1859–1989 között (ezer fő)

Évek	Teljes növekedés	Népességnövekedés nemzetiségek szerint			
		ukránok	oroszok	zsidók	mások
1959–1970	5258	3126	2035	–63	160
1971–1979	2248	1205	1117	–148	74
1980–1989	1862	930	884	–147	195
30 év alatt	9368	5261	4036	–358	429

- 1. Beszéljétek meg párban!** Milyen változások történtek a köztársaság népesség-növekedésében az adott időszakban? **2.** Hogyan változott meg Ukrajna nemzetiségi összetétele ezekben az években?

A köztársaság nemzetiségi összetételében végbemenő változások kedvező feltételeket biztosítottak az oroszosítás kibontakozásához. Az orosz nyelv Ukrajna keleti és déli megyéiben fokozatosan kiszorította a közhasználatból az ukránt. Ezeknek a tartományoknak a lakói hagyományosan ukránnak tartották magukat, bár az anyanyelvük az orosz volt.

2 Változások a társadalom szociális szerkezetében. Az ukrán társadalom szociális szerkezete a szovjet fejlődési modell válságát tükrözte vissza. A társadalmon belül kiváltságos helyzetben voltak a **párt (pártállami) nómenklatúra** képviselői. Számuk a háború előtti évekhez képest megkétszereződött, és elérte a 6%-ot.

A *pangás* időszakában a köztársaságban nőtt az ipari munkásság száma. Ennek az volt az oka, hogy az ipar ekkor gyorsított ütemben kezdett fejlődni, a gazdaságirányítás parancsuralmi modellje viszont gyakorlatilag lehetetlenné tette a termelési folyamatokat modernizálását, ezért egyre több munkáskézre volt szükség. 1965-ben az ipari munkások száma a gazdaságban dolgozókének az 50%-át tette ki,

Párt (pártállami) nómenklatúra – kiváltságos helyzetű, vezető beosztású káderek, *politikai osztály*, viszonylag zárt társadalmi csoport a szocialista országokban. A szakirodalomban először ezt a kifejezést Milovan **Đilas** (e.: Gyilas) jugoszláv politikus, majd disszidens alkalmazta.

1985-ben pedig már elérte annak a 60%-át. Mivel az 1980-as években kimerülő félben voltak a munkaerőtartalékok, ezért érezhetővé vált a munkaerőhiány. Ukrajna gazdaságában ekkor sokkal több segéd munkást alkalmaztak, mint Nyugaton. Az iparban részarányuk elérte a 40%-ot, az építőiparban pedig a 60-at.

A munkások többsége az „A” csoporthoz tartozó iparágak gyáraiban dolgozott, melyek között túlsúlyban voltak a hadiipari komplexum vállalatai és az őket kiszolgáló cégek. A „B” csoporthoz tartozó üzemek kevésbé voltak fejlettek, kevesebb munkást foglalkoztattak és minimális mennyiségű terméket állítottak elő.

A *pangás* időszakában jelentősen megváltozott a falusi és városi lakosság részaránya a társadalmon belül. A falusi lakosság száma 1960–1985 között 22,6 milliőről 17,6 millióra csökkent, a városi lakosságé pedig 19,9 milliőről 33,2 millióra nőtt. Mivel a falvakat elsősorban a fiatalok hagyták el, ezért megfigyelhető volt az itt élő lakosság előregedése. Míg 1960-ban Ukrajna lakóinak fele falvakban élt, addig 1985-ben már csak az egyharmada. A mezőgazdasági termelésben is éreztette hatását a munkaerőhiány. A betakarítások időszakában a kolhozmezőkre gyakran irányítottak városokból „önkéntes” segítőket, többnyire az értelmiségiek és a közalkalmazottak közül. A mezőgazdaság termelékenységében az években gyakorlatilag nem növekedett. Ennek következtében az ukrán parasztság, vagyis a társadalom egyharmad része nem tudta élelmiszerrel ellátni a társadalom kétharmadát kitevő városi lakosságot.

A kommunista ideológia elképzeléseinek megfelelően az öntudatos munkásosztály és a kolhozparasztság között helyezkedett el a szocialista értelmiség rétege. Nekik a másodhegedűs szerepe jutott a szocialista társadalom hierarchiájában. A *pangás* időszakában értelmiségi körökben terjedtek az ellenzéki, disszidens gondolatok és eszmék.

3 A szociális szféra eredményei és problémái. Az ukrán nemzeti jövedelem 1965–1985 között két és félszeresére növekedett és elérte a 96,6 milliárd rubelt. Ennek az összegnek a 80%-át a lakosság anyagi szükségleteinek a kielégítésére használták fel az állami fogyasztási alapokon keresztül. Ezekből az alapokból finanszírozták a lakóházak karbantartását, a kórházak, iskolák, sport és kulturális létesítmények fenntartását. Innen fizették az technikumok tanulóinak és az egyetemistáknak járó ösztöndí-

jakat, az állampolgárokat megillető különböző támogatásokat. 1968–1985 között Ukrajnában az állami fogyasztási alapokból történő kifizetések ötszörösükre nőttek.

Az 1965-ös gazdasági reform felszámolása és a termelés ütemének a megtorpanása a nemzeti jövedelem csökkenéséhez vezetett. A lakosság anyagi szükségleteinek kielégítését szolgáló állami fogyasztási alapok lehetőségei is szűkültek. A szovjet vezetés a közszükségleti cikkek és élelmiszerek beszerzését az úgynevezett *olajdollárokból*, vagyis a kőolaj- és földgázexportból származó jövedelemből kezdte finanszírozni. Ez a lépés azonban nem oldotta meg a valós gazdasági problémákat, csak még jobban elmélyítette azokat.

A *pangás* évei alatt nőttek a fizetések. Az 1960-as évek közepén emelték az egészségügyi szakemberek, tanítók és a közműveknél dolgozók alaphérét. 1972-ben 20–30%-os fizetésemelést kaptak az óvónők, tanítók, orvosok, és nőttek az egyetemisták ösztöndíjai is. Nagyobb lett a minimálbér, ami 1965-ben 40–50 rubel volt, 1977-ben pedig már 70 rubel. Megszüntették a minimálbérek jövedelmi adóját. A munkások és tisztségviselők havi átlagfizetése 78 rubelről (1960) 155 rubelre (1980) növekedett.

Az **1960-as évek végének** negatív jelenségei közé tartozott a bérezések terén tapasztalható **egyenlősdítés**, ami azt eredményezte, hogy 1985-ben az iparban dolgozók és mérnökök fizetése közötti különbség alig érte el a 10%-ot, voltak olyan vállalatok is, ahol a munkások nagyobb bért kaptak a mérnököknél. Nem sokban különbözött a segédmunkások és szakmunkások fizetése sem. Mindez nem tette érdekeltté a dolgozókat munkájuk eredményességében és gátolta szakmai fejlődésüket is.

1983-ban némileg emelték azoknak a munkavállalóknak az öregségi nyugdíját, akik egy vállalatnál megszakítás nélküli munkaviszonyral rendelkeztek. Azonban a nyugdíjak olyan

Mit számít az, hogy más-más táblán vagyunk, a fizetésünk úgyis egyforma. Karikatúra. 1984

V. Dobrovolszkij alkotása

? A bérezéssel kapcsolatos milyen jelenségre mutat rá a karikatúra? Hogyan hatott a dolgozók anyagi érdekeltségére ez a jelenség?

alacsonyok voltak, hogy csak nehezen lehetett belőlük megélni, ezért a nyugdíjasok többsége csak tengődött.

1966-tól kezdve a kolhozokban is áttértek a fizetésben történő garantált bérezésre. A kolhozparasztok átlagfizetése 1965–1985 között 2,7-szeresére növekedett és elérte a 134 rubelt. Az állami gazdaságok dolgozói pedig 163 rubelt vihetek haza, vagyis 2,3-szor többet, mint a korábbi években. A kolhozparaszság és a gyári munkások fizetése közötti különbség 20–40%-kal csökkent. Bár a parasztok reálbére viszonylag nagyobb volt, mint a munkásoké és tisztségviselőké, mégis sokan hagyták el a falvakat és költöztek városokba a rosszabb életkörülmények és nehéz fizikai munka miatt.

Annak ellenére, hogy a fizetéseket időről-időre emelték, ami fontos tétel volt Ukrajna nemzeti jövedelmében, a szovjetköztársaságok lakossága sokkal rosszabbul élt a nyugati országok népességénél, ahol piacgazdaság uralkodott. Az életszínvonal mutatói alapján a Szovjetunió a világ gyengén fejlett országaihoz tartozott. A szocialista rendszer ehhez hasonló *vívmányairól* azonban a kommunista hatalom ideológusai nem beszéltek a szovjet népek.

A *pangás* idején továbbfolytatódtak a lakásépítések Ukrajnában. 1965–1985 között a köztársaságban 7,3 millió lakást adtak át. Kijevben, Harkivban, Dnyipropetrovszkban, Vinnyicában és Lvivben új lakótelepek épültek a hozzájuk tartozó ellátási rendszerrel. Ezekben az években Ukrajnában olyan új városok nőttek ki a földből, mint Ukrajinka, Vilnohirszk, Novovolinszk, Szvitlovodszk, Pridnyiprovsk.

Új jelenségnek számított ezekben az években olyan lakásszövetkezetek létrehozása, amelyek a tagság pénzén építették fel az új lakóházakat. 1965-ben vette kezdetét a kísérleti falvak kialakításának folyamata, ahol a modern építészeti stílusok ötvöződtek az ukrán hagyományokkal. 1966–1975 között 44 ilyen új típusú település jött létre. 1970-ben a köztársaság vezetése meghirdette a régi falvak felújítását is. Ezek az intézkedések pozitívan hatottak az ukrán falvak arculatára, kinézetére.

A lakásprobléma végleges megoldásához azonban a szovjethatalom nem rendelkezett elég anyagi forrással. Az 1980-as évek elején minden ötödik városi család állt sorban lakásért. Közben egyre kevesebb új tömbház épült. Míg 1966–1970 között 8,9 millió személynek utaltak ki új lakást, addig 1981–1985-ben már csak 7,7 milliónak. Elégedetlenségre adott okot az új lakások elosztási rendszere, illetve minősége is. Sokszor csak azután lehetett beköltözni a lakóknak, miután kijavították a feltárt hiányosságokat.

4

Változások az egészségügyben, kereskedelemben és a háztartási szolgáltatásokban.

Az egészségügy helyzete Ukrajnában nem volt teljesen egyértelmű. Az állam viszonylag sok pénzt utalt ki poliklinikák, kórházak építésére. A köztársaságban 15 felsőfokú és több tucat középfokú egészségügyi tanintézmény működött. 1970–1975 között az egészségügyben dolgozók száma 1,5-szeresére növekedett. Ukrajna minden lakójára 1 orvos és 3 nővér jutott.

Az ukrán Kommunista Párt ideológusai azt bizonygatták, hogy a szovjet egészségügy az orvosok és kórházi ágyak számát tekintve világelső. Arról azonban megfeledkeztek, hogy az egészségügyet a Szovjetunióban a maradékelv alapján finanszírozták, és műszaki ellátottsága is elmaradt a nyugati országok kórházainak felszereltségétől. Egy orvos képzésére a Szovjetunióban 10-szer kevesebbet költöttek, mint Nyugaton. A pártállami vezetés megértette, hogy a szovjet orvosok jelentős részének képzettsége nem megfelelő és a közkórházak berendezései is modernizálásra szorulnak. A párttagok számára ezért külön kórházakat nyitottak, ahol a szolgáltatások minősége sokkal jobb volt, mint az átlagos egészségügyi intézményekben.

A gazdasági válság elmélyülése következtében a költségvetés bevételi és kiadási oldalai között egyre nagyobb lett a különbség. A helyzeten az állam úgy próbált változtatni, hogy árufedezettel nem rendelkező pénzmennyiséget bocsátott forgalomba. 1971–1985 között a forgalomban lévő pénzmennyiség 3,1-szeresére növekedett, a fogyasztási cikkek volumene pedig csak kétszeresére. Az emberek ezért több pénzzel rendelkeztek, mint amennyit el tudtak költeni, mivel az üzletekben nem volt elég áru. Ukrajnában, a többi szovjetköztársasághoz hasonlóan megjelent a **deficit** fogalma.

A mindennapi élet jellemző napi teendőjévé vált a *pangás* idején a szükséges áruk felkutatása, annak kitudakolása, mit, hol, és mikor *osztanak*, vagy *dobnak ki forgalomba*. Sokszor már az alapvető fogyasztási cikkekért és élelmiszerért (kenyér, tej, vaj, hús stb.) is sorba kellett állni.

A szovjet társadalomban kialakult a foglalkozások rangsorolása. Az előkelő szakmák közé tartozott a bolti eladói állás, ők foglalkoztak a hiánycikkek elosztásával. Még rangosabb emberek voltak azon szakmák művelői, akik könnyen hozzájutottak a hiánycikkekhez. Különösen kiváltságos helyzetben az állampárt nómenklatúrájához tartozók voltak. A problémák mellett a

Deficit – a kereslet felülmúlja a kínálatot.

kereskedelemnek voltak vívmányai is. Új áruházak, önkiszolgáló üzletek nyíltak. A kereskedelem elterjedt formájának számított a mobilkereskedelem. A betakarítást végző kolhozparasztok gyakran ilyen autókön közlekedő mobilboltokban tudták beszerezni a számukra fontos fogyasztási cikkeket. A sok nehézség ellenére a köztársaság lakossága egyre több mosógépet, por-szívót, hűtőszekrényt, rádiót, magnót, tévét vásárolt. Az emberek gyakran nem azért elégedetlenkedtek, mert kevés volt valamelyik termékből, hanem azok alacsony minősége és rossz külalakja miatt is. Az elégedetlenségüket még a jelentéktelen áremelések is fokozták.

1975–1985 között a köztársaság lakosságának reáljövedelme tízszeresére csökkent.

A szolgáltató szférában különböző vállaltok jöttek létre: szolgáltató házak, kombinátok, cégek. A Szovjetunióban először Kijevben alakult meg a *Szvitánok* szolgáltató cég, ahol különböző nyelviskolák, gépírói, zenei, műfordítói, lakásfelújító, beteg gyerekek gondozására felkészítő tanfolyamok nyíltak. Míg az 1960-as években az ukrán lakosság 60–80 féle szolgáltatást vett igénybe, addig 1975-ben már 600 félélt.

Ukrajna pártállami nómenklatúrája a szovjetrendszer körülményei között csak a priviligiumok rendszere által tudott magas életszínvonalat biztosítani a maga számára.

Külön az ő részükre épültek lakások a városok legjobb részeiben. Önálló üzlethálózatok jöttek létre számukra, ahol alacsony áron juthattak hozzá importáruhoz és jó minőségű háztartási eszközökhöz, élelmiszerekhez, biogyümölcsökhöz és zöldségekhez, melyeket speciális gazdaságokban termesztettek vegyszermentesen. Kizárólag a számukra hoztak be külföldről jó minőségű termékeket.

A pártállami nómenklatúra képviselőit pártkórházakban gyógyították, ahol modern gyógyászati eszközök álltak rendelkezésre, magasan képzett és jól fizetett orvosokkal, ápoló személyzettel. Mindezek a pártkórházak a pihenőházakkal, szanatóriumokkal panziókkal együtt a Szovjetunió Egészségügyi Minisztériuma negyedik főosztályának voltak alárendelve és előnyt élveztek a finanszírozás terén.

A legfelsőbb pártvezetőknek és családjuknak külön nyaralót utaltak ki, saját személygépkocsival és kiszolgáló személyzettel, akik állami fizetést kaptak ugyan, de a belbiztonsági szervek állandó ellenőrzése alatt álltak. Szolgáltatikért több előjog is megillette őket.

A nómenklatúra gyermekei elit óvodákba, iskolákba jártak és bármelyik egyetemre felvételt nyerhettek.

A nómenklatúra előjogairól a társadalmon belül nem nagyon beszéltek, de mindenki tudott róluk. Egyesek mélyen elítélték azokat, mások csak nevettek az egészen, de voltak olyanok is, akik mindent megtettek annak érdekében, hogy közelebb kerüljenek a *párt etetőjéhez*, így javítva életkörülményeiken. Rendkívül negatív tényező volt az is, hogy a pártvezetés képviselőit nem lehetett bírálni, gyakorlatilag a törvények felett álltak, ami kedvező feltételeket biztosított a hatalommal való visszaéléshez és a megvesztegethetőséghez. Mindez a társadalom erkölcsi válságához vezetett, ami a párt által hirdetett fennkölt eszmék és az erkölcstelen, gerinctelen, cinikus, haszonleső valóság közötti szakadék elmélyülésében nyilvánult meg.

Következtetések. Ukrajna demográfiai helyzete a *pangás* idején nagyon megromlott.

▶ A korabeli Ukrajna szociális felépítését a munkások számának a növekedése és a parasztság részarányának a csökkenése jellemezte a társadalmon belül.

▶ A szociális szférában is egyre halmozódtak a problémák, amelyek arról tanúskodtak, hogy a szovjethatalom által létrehozott parancsuralmi gazdasági modell nem tudja megfelelően biztosítani a társadalmi fejlődés feltételeit. A pártállami vezetés felismerte ezt, és egy zárt egészségügyi és kereskedelmi rendszert hozott létre a maga számára.

Kérdések és feladatok

1. Mekkora volt Ukrajna lakosságának száma 1989-ben? 2. Mi a depopuláció? 3. Ukrajna népességének hányad részét tette ki a parasztság 1985-ben? 4. Az ukrán nemzeti jövedelem mekkora összetevőjét fordították a dolgozók anyagi szükségleteinek a kielégítésére 5. Milyen volt a munkások és alkalmazottak havi átlagbére 1980-ban? 6. Mennyivel nőtt a forgalomban lévő pénz- és árumennyiség a *pangás* éveitől kezdve?
7. Jellemezzétek Ukrajna demográfiai problémáit a *pangás* idején! 8. Elemezzétek a korabeli Ukrajna szociális felépítésének változásait! 9. Mik voltak a szociális szféra fejlődésének fő vívmányai és problémái Ukrajnában? 10. Milyen változásokra került sor az egészségügyben, kereskedelemben és a szolgáltatói szférában?
11. Folytassátok az *Ukrajna a szovjetrendszer válságának elmélyülése idején* táblázat kitöltését! 12. **Beszélgétek meg kis csoportban!** Miről tanúskodtak a népesség szerkezetében, annak összetételében, illetve az életszínvonalban végbemenő változások a *pangás* éveiben? Válaszokat indokoljátok meg!
13. Véleményetek szerint, hogyan lehetett volna visszafordítani a népesség összetételében és szerkezetében tapasztalható negatív tendenciákat? Válaszokat indokoljátok meg!

14. §. Disszidens mozgalom

- 1. Hogyan fejlődött az ellenállási mozgalom Ukrajnában az 1950-es évek második felében? 2. Kik voltak a disszidensek? 3. Mit tudtok a disszidens mozgalom kialakulásáról Ukrajnában? 4. Milyen sajátos vonásai voltak a *hatvanasoknak* az ellenállási mozgalmon belül? 5. Mi jellemezte az állam és az egyház viszonyát a hrucsovi *olvasdás* idején?

1 Az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom aktivizálódása. 1965 augusztusában–szeptemberében letartóztatási hullám söpört végig Ukrajnán, amely elsősorban a műszaki és alkotói értelmiség fiatalabb nemzedékének képviselőit érintette. Vizsgálati fogságba kerültek többek között B. Horiny művészettörténész, O. Zalivaha képzőművész, I. Szvitlicsnij irodalomkritikus, M. Kosziv irodalomtörténész és mások. Az őrizetbe vételekre elsősorban Kijevben és a nyugat-ukrán megyékben került sor. Ez volt az első ilyen letartóztatási hullám Ukrajna területén az új pártvezetés hatalomra kerülése óta, melynek során 25 ellenzékit vettek őrizetbe. A sajtóban nem esett szó róluk és vádat sem emeltek ellenük. Ezzel szemben azt terjesztették mindenütt, hogy az állambiztonsági szerveknek sikerült leleplezni és felszámolni egy szovjetellenes nacionalista illegális csoportot. Ukrán értelmiségiek (Szergej Paradzsanov filmrendező, Andrij Malisko, Lina Kosztenko, Ivan Dracs, M. Sztelmah írók, költők, O. Antonov repülőgép-tervező) beadványban érdeklődtek az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságánál az őrizetbe vett személyek sorsa felől, de választ a kérdésre nem kaptak.

1965. szeptember 4-én került sor a kijevi *Ukrajna* filmszínházban Szergej Paradzsanov *Elfelejtett ősök árnyai* című filmjének a bemutatójára. A vetítés kezdete előtt **Ivan Dzjuba, Vjacseszlav Csornovil és Vaszil Sztusz** felálltak a helyükről és közölték az egybegyűttekkel, hogy Ukrajnában letartóztatások zajlanak a másképp gondolkodókkal szemben. A termen izgatott morajlás futott végig, amit a rendezők és a késve érkező KGB-s tisztek megpróbáltak elfojtani. Ezt az eseményt tartják a polgári engedetlenség első megnyilvánulásának a Szovjetunióban a Sztálint követő időszakban.

Részlet M. Rozsenko visszaemlékezéseiből az 1965. szeptember 4-i eseményekkel kapcsolatban az *Ukrajna* filmszínházban

A színpadra ekkor egy vészember ment fel. A műsorvezető bejelentette, hogy Ivan Dzjuba kap szót. A terem szemmel láthatóan megélné... A film néhány szavas értékelése után Dzjuba, sokaknak, sőt számomra is váratlanul, arról kezdett beszélni, hogy a mai gyönyörű filmünnepet beárnyékolják az ukrán értelmiségiek letartóztatásai Lvivben és Ukrajna több városában. Szavai sokkolták a jelenlévőket. A teremben megdermedt a levegő.

A szervezők egyike felszaladt a színpadra és el akarta venni Dzjuba kezéből a mikrofont, miközben a színpad széle felé taszigálta. Ez *provokáció* – kiabálta valaki

a tömegben. Dzjuba a színpad szélén egyensúlyozva tovább beszélt. A nézőtérén nyugtalanság lett úrrá.

És ekkor felcsendült egy újabb hang. Vaszil Sztusz volt az, akit a színpad jobb oldalán fedeztem fel. Arra kérte a nézőket, hogy a letartóztatások elleni tiltakozásuk jeléül, álljanak fel helyükről. Beszéd közben izzottak Sztusz szemei. Az emberek először félénken, majd pedig egyre bátrabban álltak fel a helyükről, majd pedig visszaültek. Ezt többször is megismételték Sztusz felszólítására...

A filmvetítés megghiúsulni látszott, de végül csak elkezdődött. Kialudtak a fények, a hangosbeszélő erős hangja elnyomta Vaszil *Elmondom Leninről önöknek...* mondat végét, és elkezdődött az előadás.

1. Milyen tényeket sorol fel a szerző? **2. Beszéljétek meg párban!** Milyen következtetések vonhatók le M. Rozsenko visszaemlékezései alapján azon események jellegéről, amelyek 1965. szeptember 4-én történtek az *Ukrajna* filmszínházban?

Ivan Dzjuba **1965 szeptemberében–decemberében** írta meg az *Internacionalizmus vagy oroszosítás?* című könyvét, amelyben bírálta a köztársaság vezetőinek nemzetiségi politikáját. A szerző véleménye szerint a kommunista párt fő ideológusai Lenin neve mögé bújva semmibe veszik a Vlagyimir Iljics által meghirdetett nemzetiségi politika fő elveit. Dzjuba elítélte az ukrán nép hátrányos megkülönböztetését a gazdasági, politikai, kulturális életben és a nyelvhasználat kérdésében. Elmarasztalta azon felül a nemzetek egybeolvadásának gondolatát a kommunizmus építése során, valamint az orosz nép civilizációs hatásának felnagyítását a Szovjetunió más népeire, illetve azt az állítást, hogy ezek a népek önkéntesen csatlakoztak az Orosz Birodalomhoz annak kialakulása és bővülése idején.

1965 decemberében Dzjuba levelet intézett az UKP KB első titkárához, Petro Seleszthez és a köztársaság miniszterelnökéhez, Volodimir Scserbickijhez, melyben tiltakozását fejezte ki az ukrán értelmiségiek letartóztatásaival kapcsolatban. A levéllel együtt eljuttatta hozzájuk *Internacionalizmus vagy oroszosítás?* című munkáját is. A cikk elérte hatását, mivel a felsőbb vezetők között voltak olyanok, akik az oroszosítást inkább negatív, mint pozitív folyamatnak tartották. Seleszt átadta ezt az írást legközelebbi munkatársainak, mivel újabb érvekkel szolgált az SZKP KB nemzetiségi politikájának kritikájához. Sok történész Ivan Dzjuba *Internacionalizmus vagy oroszosítás?* című művét tartja a legújabb kori ukrán nemzeti mozgalom ideológiai fundamentumának.

Dzjuba műve rövid időn belül nagy népszerűsége tett szert az ukrán radikálisok körében a nagyorosz sovinizmussal szembeni kérelhetetlenségével és a mindenkit érintő súlyos problémák felvetésével. A mérsékeltabb *hatvanasoknak* pedig azért tetszett, mert a szerző úgy bírálta a szovjethatalom hiányosságait, hogy közben lojális maradt hozzá.

Szamizdat – az állam által nem ellenőrzött és cenzúrázott irodalom Ukrajnában, az 1960–1980-as években. A hivatalos ideológiától eltérő olyan publicisztikai, prózai és lírai művek megjelenését és terjesztését soroljuk ebbe a kategóriába, amelyek a szovjet társadalom fonákságait ábrázolták és bírálták. Az ukrán értelmiség a szamizdatot az alkotmány által szavatolt szólásszabadság egyik sajtósága formájának, illetve a kommunista rendszerrel szembeni szellemi ellenállás megnyilvánulásának tartotta.

Az *Internacionalizmus vagy oroszosítás?* című mű **szamizdat** kiadványban jutott el a másképp gondolkodókhoz. A szamizdatot leginkább a nagy városokban, Kijevben, Lvivben, Harkivban, Odesszában, Dnyipropetrovszkban terjesztették. 1968-ban a cikk kijutott Nyugatira, ahol a müncheni Szucsasznisizty Kiadó jelentette meg. A cikket rövid időn belül több nyelvre is lefordították. Így a nyugati közvélemény meggyőződhetett arról, hogy Ukrajnában saját ideológiával rendelkező művelt ellenzék van.

Hasonló társadalmi visszhangja volt **Mihajlo Bracsevszkij** *Egyesülés vagy újjáegyesülés?* című művének (1966) is, melyben a szerző az 1654-es ukrán-moszkvai szerződést és annak következményeit vette górcső alá. A szerző történelmi tényekre támaszkodva bizonyította azt, hogy az akkori ukrán első titkár Lazar Kaganovics által 1947-ben használt *újjáegyesülés* kifejezés ellentmond a Bohdan Hmelniczkij vezette lengyelelles harc valódi tartalmának. A kommunista párt ideológusai elutasítóan fogadták Bracsevszkij cikkét és nem engedélyezték annak megjelenését. Ennek ellenére szamizdat formában hamar elterjedt és nagy tetszést aratott ukrán értelmiségi körökben. 1972-ben Kanadába csempészték, ahol a szerző nevének feltüntetése nélkül jelent meg. Ezt követően Bracsevszkijt elbocsátották a munkahelyéről és hat éven keresztül nem dolgozhatott a szakmájában.

Ukrán disszidens körökben és külföldön egyaránt művei hamar ismertté tették **Vjacseszlav Csornovil** újságíró nevét. 1966-ban jelent meg *Igazságszolgáltatás vagy a terror újjáéledése?* című munkája, 1967-ben pedig *Az ész bajjal jár* (12 „bűnöző” portréja) cikkgyűjteménye. A szerző mindkét írásában az ukrán disszidensek ellen foganatosított 1965–1966-os letartóztatások törvénytelenységére hívta fel a figyelmet. A cikkgyűjtemény előszavában, amit megküldött Petro Selesztnek, KP első titkárának és a KGB köztársasági vezetőjének, Csornovil azt követelte, hogy a fogva tartottak ügyét vizsgálják ki nyilvánosan. A szerző műve egy példányát eljuttatta külföldre. Később részleteket közölt belőle a Szabadság rádióállomás és a Szabad Európa rádió is. A cikkgyűjtemény Kanada, USA és Németország különböző sajtóorgánumaiban jelent meg nyomtatásban. Párizsban könyv készült belőle, amiért Csornovil nemzetközi újságíró-díjat kapott. Ukrajnában viszont szigorúan megbüntették érte. 1968-ban Lvivben bíróság elé állították, ahol három év szabadságvesztéssel sújtották szovjetellenes tevékenységért. A kutatók véleménye szerint Csornovil rakta le az alapjait az ukrán **jogvédő mozgalomnak**, amely harcot hirdetett az emberi és szabadságjogok megsértése ellen a szovjethatalom által.

2

A jogvédő mozgalom kibontakozása.

1968 tavaszán alkotó értelmiségiek, munkások és diákok képviselőinek egy csoportja levelet intézett a Szovjetunió legfelsőbb vezetéséhez, melyben azokról a zárt bírósági tárgyalásokról volt szó, melyeket az állam kezdeményezett a másképp gondolkodókkal szemben. Ezek a bírósági tárgyalások, állt a levélben, lábbal tiporják az alkotmány által szavatolt alapvető emberi jogokat. A levél aláírói felhívták a figyelmet a V. Csornovil ellen lefolytatott perre, melynek során megsértettek minden lehető eljárési normát és szabályt azzal is, hogy nem hallgattak ki egyetlen tanút sem az ügyben. Az aláírók (így nevezték el őket később) aggodalmukat fejezték ki ezen események miatt, mivel a sztálinizmus újjáéledésének megnyilvánulását vélték felfedezni bennük. A levelet 139-en írták alá, köztük I. Dzjuba, V. Sevcsuk, M. Vinhranovszkij, I. Dracs, Lina Kosztenko, V. Sztusz, I. Szvitlicsnij, J. Szversztyuk, A. Horszka, Sz. Paradzsanov. Ellenállásuknak köszönhetően sikerült megállítani az ukrán ellenzék letartóztatásainak első hullámát.

Jogvédő mozgalom az USZSZK-ban az 1960–1980-as években – az ukrán disszidens mozgalom része, tevékenysége elsősorban a szovjet és az ukrán alkotmány által garantált olyan emberi és szabadságjogok védelmére irányult, mint a szólás-, sajtó-, gyülekezési és vallásszabadság.

1968. november 5-én Kijev főutcáján, a Hrescsatyikon felgyújtotta magát Volodimir Makuh ismert jogvédő, ukrán disszidens, az Ukrán Felkelő Hadsereg volt katonája, mert nem értett egyet Ukrajna másodrangú szerepével a Szovjetunió belül, az oroszosítás politikájával és a szovjet csapatok betörésével Csehszlovákiába.

A másképp gondolkodók üldözése Ukrajnában ezután sem szűnt meg. 1969 nyarán kizárták a pártból és elbocsátották állásából **Henrik Altunyan** mérnök-őrnagyot azzal vádolva meg őt, hogy kapcsolatot tartott fenn a disszidensekkel, szamizdat irodalmat olvasott és aláírt egy *Izvesztijja* újságnak címzett levelet P. Hrihorenko letartóztatott tábornok védelmében, elítélve benne az ellenzékiek üldözését. **Leonyid Pljusc** tudós-kibernetikussal együtt tagja lett a Szovjetunió első, hatalom által nem ellenőrzött társadalmi szervezetének, az emberi jogokat védő kezdeményező csoportnak. A kezdeményező csoport levelet írt az Egyesült Nemzetek Szervezetének az emberi jogok megsértéséről a köztársaságban. Az 1970-es évek elején Pljuscot letartóztatták és elmeegógyintézeti kényszerkezelésre ítélték a Dnyipropetrovszki pszichiátriai klinikán.

Az 1960-as évek végén a hatalom kezdeményezésére lejáratozó kampány indult I. Dzjuba ellen. Azt követelték tőle, ismerje el nézetei téves voltát. Az Ukrán Írószövetséget pedig arra kötelezték, zárja ki soraiból Dzjubát. Az írók később megvádolták azzal is, hogy *ideológiailag* téves cikkeit az ukrán burzsoá nacionalisták a szovjetrendszer elleni harcban

alkalmazzák. Végül Ivan Dzubát 1972-ben kizárták az Ukrán Írószövetségéből.

1970 januárjában a jogvédő mozgalom történetének fontos eseményévé vált az *Ukrán hírnök* szamizdat folyóirat megjelenése Lvivben. A lap alapítója és első főszerkesztője Vjacseszlav Csornovil volt (aki 1969-ben szabadult amnesztiával a börtönből). 1972 márciusáig a folyóiratnak összesen hat száma jelent meg. A laphoz írt előszavában Csornovil azt hangsúlyozta, hogy az újság objektív információkat kíván közölni az alkotmány által szavatolt emberi és szabadságjogok megsértéséről, a bírósági és bíróságon kívüli megtorlásokról, a sovinszta és ukránellenes megnyilvánulásokról, a politikai foglyok helyzetéről, az ellenzék akcióiról Ukrajna területén és időnként különböző szépirodalmi szamizdat műveket is megjelentet majd hasábjain. A folyóirat megjelenésének előkészítésében V. Moroz, V. Sztusz, N. Szvitlicsna, J. Kendzor, M. Kosziv, J. Suhevics vettek részt. A lap egy-egy példánya kijutott Nyugatra is. Az USA, Németország, Nagy-Britannia és Kanada ukrán diaszpóráinak kiadói pedig nyomtatásban is megjelentették azokat. A köztársaság területén az *Ukrán hírnököt* szamizdat formában terjesztették.

Az állambiztonsági szervek adatai szerint *a folyóiratot írógépen írták, sokszorosították, majd pedig terjesztették az emberek között.* Miután 1972-ben Ukrajnában újabb letartóztatási hullám vette kezdetét, a lap kiadását Csornovil (akit 1972 januárjában szintén őrizetbe vettek) utasítására beszüntették.

1987 augusztusában a peresztrojka idején, az *Ukrán hírnök* ismét megjelent, mint az első legális ellenzéki irodalmi-művészeti és társadalmi-politikai hetilap. 1989 márciusáig a lap 7–14. számai jutottak el az olvasókhoz.

1971 júliusában az UKP KB moszkvai utasításra külön határozatot fogadott el a szovjetellenes tartalmú és a politikailag káros illegális kiadványok terjesztése elleni harcról. A határozat értelmében a hatóságok kötelesek voltak leleplezni és felelősségre vonni mindazokat a személyeket, akik szamizdat irodalmat készítenek vagy terjesztenek, illetve felszámolni azokat a csatornákat is, amelyeken külföldre juttatják ezeket a kiadványokat, illetve amelyeken szovjetellenes irodalmat hoznak be az országba.

1972 januárjában kezdetét vette a második letartóztatási hullám, amely megszakítások nélkül két éven keresztül folytatódott. Összesen több mint 100 embert vettek őrizetbe, köztük V. Sztuszt, L. Pljuscst, V. Csornovilt, J. Szversztyukot, Sz. Paradzsanovot, I. Szvitlicsnijt, Sz. Gluzmant, V. Marcsenkót.

Elkészült azon írók, műfordítók feketelistája, akiknek a műveit tilos volt publikálni. Tisztogatások kezdődtek a különböző kiadóknál, alkotói szövetségeknél, akadémiai kutatóintézeteknél, felsőfokú tanintézetekben, melyek eredménye a másképp gondolkodók elbocsátása volt. Felülvizsgálták

a színházak műsorrendjét, a múzeumok kiállítási tárgyait és a kiadók munkatervét is.

A történészek adatai szerint 1960–1972 között az ukrán disszidens és jogvédő törekvésekben közel ezren vettek részt. Az 1972–1973-as megtorlások ugyan fájdalmas csapást mértek az ellenállási mozgalomra, de nem tudták felszámolni azt.

Az ukrán szamizdat, disszidens és jogvédő irodalom, valamint az Ukrajnában tiltólistán lévő alkotások a Baltimore-ban (USA) működő Szmoloszkip Kiadónak köszönhetően jutottak el a nyugati olvasókhoz. A kiadót ukrán emigránsok hozták létre 1967-ben. 1968–1990 között a Szmoloszkip gondozásában láttak napvilágot Lina Kosztenko, O. Teliha, M. Rudenko, O. Berdnik versgyűjteményei, Olesz Honcsar, B. Davidovics-Antonenko, M. Oszadcsij prózai művei, V. Moroz, V. Sztusz, J. Szversztyuk kutatásainak eredményei, Mikola Hviljovij emlékkötete, az *Ukrán hírnök* szamizdat folyóirat összes száma, az Ukrán Helsinki Csoport kiadványai, valamint különféle angol és ukrán nyelvű füzetek a politikai elítéltekről. A Szmoloszkip Kiadóban adták ki angol nyelven az *Ukraina ellenállási mozgalma 1960–1990 között* című kézikönyvet. A kiadványok megjelenése után USA és Kanada nagyobb városaiban könyvbemutatókat tartottak. A legnépszerűbb ilyen bemutatókon Mikola Hviljovij, B. Antonenko-Davidovics, M. Rudenko és Lesz Kurbasz munkásságával ismerkedhettek meg az olvasók.

1991-ben a kiadó áttette székhelyét Ukrajna területére. Ezt követően jelentek meg a *Kivégzett újjászületés*, a *Szmolokip-díjasok* és az *Akik visszatértek* című könyvsorozatok. 1993-tól kezdve minden évben megrendezik az ifjú tollforgatók irodalmi versenyét a Szmolokip Kiadó égisze alatt.

3

A Helsinki szerződés végrehajtását elősegítő ukrán társadalmi csoport megalakulása.

Miután a Szovjetunió 1975-ben aláírta a Helsinki Zárónyilatkozatot, kötelezte magát, hogy nem fogja üldözni az állampolgárokat politikai meggyőződésükért. A szovjet jogvédők ezután legálisan kiállhattak a másképp gondolkodók mellett.

1976 májusában Moszkvában megalakult a szovjet Helsinki szerződés végrehajtását elősegítő társadalmi csoport, **november 9-én** pedig megkezdte működését a **Helsinki szerződés végrehajtását elősegítő ukrán társadalmi csoport**, vagyis az **Ukrán Helsinki Csoport (UHCS)**. Vezetőjévé Mikola Rudenko íróvá választották meg, alapítótagjai közt volt O. Berdnik, O. Tihij, I. Kandiba, M. Marinovics, O. Mesko, M. Matuszevics, P. Hrihorenko, N. Sztrokata. Az UHCS főhadiszállása Lvivben volt. Az UHCS fő feladatának tekintette a világközvélemény informálását az Emberi jogok nyilatkozatának megsértéséről Ukrajnában. A csoport céljai között szerepelt még:

A Helsinki szerződés végrehajtását elősegítő ukrán társadalmi csoport vagy Ukrán Helsinki Csoport (UHCS) – ukrán jogvédők közössége. 1976. november 9-én jött létre.

- ▶ a köztársaság lakosságának megismertetése a nemzetközi emberi jogi szabványokkal;
- ▶ annak megfigyelése, hogyan teljesíti a hatalom a Helsinki Zárónyilatkozat humanitárius cikkelyeit;
- ▶ annak elérése, hogy azokon a konferenciákon, ahol a Helsinki Szerződés határozatainak végrehajtását vizsgálják, vegyen részt Ukrajna küldöttsége is;
- ▶ követelték független külföldi újságírók akkreditálását Ukrajnába.

Az Ukrán Helsinki Csoport Nyilatkozatát és Memorandumát Mikola Rudenko fogalmazta meg. A nyilatkozatot a szervezet minden tagja lafcíme feltüntetésével aláírta, és kijelentették, hogy kizárólag legális eszközökkel akarnak ténykedni. Nem sokkal később azonban üldözni kezdték őket. 1977–1978-ban letartóztatták M. Rudenkót, O. Tihijt, M. Marinovicset, M. Matuszevicset, L. Lukjanenkót, *mint különösen veszélyes visszaesőket*. A bíróság 10 év kényszermunka-táborra és öt év száműzetésre ítélte őket. A következő években a csoport több tagját szintén börtönbe zárták.

Részlet M. Rudenkónak, az UHCS vezetőjének az utolsó szó jogán elhangzott bírósági beszédéből (1977. július 1.)

... A társadalom számára egyetlen mércéje van annak, mi a haladó vagy mi a maradi – ez pedig a szólásszabadsághoz és az információ szabadsághoz való jog.

Több mint három hónapon keresztül nap mint nap kihallgattak. És minden egyes kihallgatáson az állambiztonság alezredese azt próbálta a fejembe verni, hogy nálunk nem a meggyőződésért büntetnek, hanem a tevékenységért. De miben is rejlik egy író vagy filozófus tevékenységének a lényege?

A mi tevékenységünk elsősorban meggyőződésünk szavakba öntése. Cselekvési területünk tehát nem más, mint maga a Szó. Ennek a ténykedésnek egyszerű neve van: Embernek lenni, nem valamilyen bogárnak vagy szótlan teknősbékának, hanem Embernek.

De hol is kell leginkább hallatni a hangunkat, vagyis cselekednünk? Elsősorban az emberi jogokkal kapcsolatban fontos ez, mivel nálunk a hatalom megsérti az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát. ... A Nyilatkozatot Kormányunk is aláírta, ezért betartása mindenkire nézve kötelező.

1. Beszéljétek meg párban! Miben látta M. Rudenko az ellene felhozott vádak alaptalanságát? 2. Mi a véleményetek Rudenko szavairól?

2016-ban ünnepelték meg Ukrajnában az UHCS megalakulásának 40. évfordulóját. A megemlékezések során hangzott el először, hogy *ez volt az első legális jogvédő szervezet az Ukrán SZSZK területén, mely kulcsfontosságú szerepet játszott az ukrán nép nemzeti-felszabadító mozgalmának történetében. Az UHCS kezdeményezte először az ukrán függetlenség legális és jogi úton történő elérését a demokrácia és az emberi jogok védelmén keresztül.*

Az 1980-as évek elején ismét letartóztatások kezdődtek. Őrizetbe vettek több mint 60 embert, köztük O. Sevcsenkót, Sz. Hmarát, V. Csornovilt. A börtönben vesztették életüket V. Marcsenko, J. Litvin, V. Sztusz és O. Ti-hij. Az államhatalom gyakorlatilag felszámolta a disszidens mozgalmat.

A disszidensek nem rendelkeztek a szükséges eszközökkel, hogy ellent tudjanak állni a szovjethatalom megtorló gépezetének. Ettől függetlenül azonban az ukrán disszidensek fontos szerepet játszottak a történelemben. Elsősorban azért, mert megszilárdították az emberek lelkében azt a meggyőződést, hogy a független Ukrajna létrehozása, ahol tiszteletben tartják az emberi jogokat, nemcsak álom csupán, hanem elérhető valóság is.

4 Vallási disszidensek. Az USZSZK Alkotmánya biztosította minden állampolgár számára a lelkiismereti szabadságot. A valóság azonban ellentmondott ennek az alkotmányos normának. Az **Ukrán Autokephal Pravoszláv Egyház** és az **Ukrán Görögkatolikus Egyház (UGKE)**, illetve több kisebb vallási közösség tevékenysége be volt tiltva. A Helsinki Zárónyilatkozat aláírása után a Szovjetuniót azzal kezdték vádolni, hogy megsérti az emberek vallással kapcsolatos jogait.

Az állam és a vallás viszonyának meghatározó jelensége ebben az időben a vallási disszidensek tevékenységének üldözése volt az államhatalom részéről, akik ellen az agresszív ateista propaganda módszereit vetette be, korlátozta az egyházi publikációk megjelenését, templomokat záratott be, tiltotta a gyerekeknek a hittanoktatást. Ezek az intézkedések a vallási disszidensek megjelenéséhez vezettek, akik harcot indítottak a hívő emberek jogaiért.

Különösen aktívan a görögkatolikusok harcoltak jogaikért. Az Ukrán Görögkatolikus Egyház formailag be volt tiltva Nyugat-Ukrajna területén, de illegálisan tovább működött *katakomba egyház*ként. Közel 300–350 görögkatolikus pap néhány püspök vezetésével titokban miséket tartott, keresztelt, temetett. Volt az egyháznak földalatti nyomdája és voltak titkos kolostorai is. Az UGKE-t Joszip Szipij irányította külföldről, akit külföldi nyomásra 1963-ban engedtek ki a szibériai börtönből, hogy a Vatikánban telepedjen le.

Joszip Terelja jogvédő és politikai elítélt 1982-ben létrehozta a *Kezdeményező csoport az egyház és a hívek védelme céljából* nevű társaságot. Tagja volt többek közt a csoportnak H. Budzinszkij, A. Hnyigyin, Sz. Petras-Szicsko és mások. A kezdeményező csoport levelet intézett az SZKP KB-hoz, amelyben rámutattak az 1946-os lvivi zsinat határozatainak nem kanonikus jellegére a

Joszip Terelja

görögkatolikus egyház betiltásával kapcsolatban. A hívek és a papság nevében követelték a korlátozó intézkedések visszavonását és az egyház működésének újbóli engedélyezését. Joszip Terelját letartóztatták, de a mozgalom tovább folytatta tevékenységét.

Az **Orosz Pravoszláv Egyházat (OPE)** ugyan érték kisebb korlátozások az államhatalom részéről, de egészében véve szabadon tevékenykedhetett. Az OPE az állammal való együttműködésre törekedett.

Kelet-Ukrajna térségében több baptista és más protestáns közösség is tevékenykedett. Kitartásuk, dinamizmusuk és odaadó hitük sok embert vonzott egyházuk soraiba. Fő pásztoruk Amerikába való kivándorlásáig, **Heorhij Vinsz** volt. A „lelkiismeret foglyai” között a vallásukért szenvedők alkották a többséget a köztársaságban. 1980-ban az ukrán ellenállási mozgalom 90 elítéltjéből 78 hite miatt töltötte büntetését, köztük két pravoszláv, 14 görögkatolikus pap és 62 protestáns lelkész.

5 A krími tatár nemzeti-felszabadító és jogvédő mozgalom. A Krími Tatár Nemzeti-felszabadító Mozgalom a desztalinizáció kibontakozása idején vette kezdetét azon térségekben, ahová a félszigetről deportálták őket 1944-ben. Helyzetük az új helyen elviselhetetlenül nehéz volt. Akik túléltek a deportálást, arra emlékeztek vissza, milyen éhesen és összefagyva érkeztek meg Üzbegisztánba a megélhetéshez szükséges eszközök nélkül. A nagyobb családokat kis házikókba költöztették, a többieket pedig a helyi lakosoknál szállásolták el. Sok telepes halt éhen vagy fagyott meg közben. A gyermekek koldultak, a felnőttek pedig a kolhozokban robotoltak. Nagy volt a halandóság, különösen a gyermekek, öregek és nők körében. A deportálást követő években a krími tatárok elvesztették népük 46,2%-át.

A krími tatárok már a deportálásukat követő első naptól kezdve harcba szálltak a hazájukba való visszatérésért. Ebből a harcból aktívan kivették részüket **Amet-Han Szultán, Abrajim Rasidov, Szejtana-fe Szejtvelijev, Uzejir Abdurahmanov, Musztafa Dzsemiljev, Jurij Oszmanov, Ajse Szejmuratova, Szejdamet Memetov, Refat Csubarov** és mások.

Musztafa Dzsemiljev a Krími Tatár Nemzeti Mozgalom egyik vezetője. A szovjethatalom hétszer ítélte börtönbüntetésre, ahol összesen 15 évet töltött. Dzsemiljev ismert jogvédő és a disszidens mozgalom résztvevője. Börtönbüntetése idején többször éhségsztrájkot hirdetett. A leghosszabb ideig tartó ilyen akciója 1975-ben zajlott. Az életét csak a nemzetközi közvélemény nyomásának köszönhetően sikerült megmen-teni.

Ukrajna függetlenségének kikiáltása után Dzsemiljev aktívan bekapcsolódott az ország politikai életébe. 1998 óta népképviselő. 1991–2013 között pedig a krími tatárok Medzsliszének vezetője volt.

A mozgalom résztvevői úgy akarták elejét venni a szovjetek tatárellenes propagandájának, hogy felvilágosító munkát végeztek a lakosság körében, illetve beadványokkal bombázták az ország politikai vezetését. A hatalom úgy válaszolt, hogy fokozta a megtorlásokat a mozgalom résztvevői ellen, ugyanakkor kisebb engedményeket tett a kulturális szférában.

Az 1960-as évek elején jött létre a *Krími tatár fiatalok szövetsége a szülőföldre való visszatérésért*. A hatalom letartóztatta a szövetség vezetőit, **Szejit-Amza Umerovot** és **Marat Omerovot**, ez azonban nem állította meg a mozgalom terjedését. A kezdeményező csoport tagjainak száma az 1960-as évek közepére elérte az 5 ezret. A mozgalom fő célja a Krím-félszigetre való visszatérés és a Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság helyreállítása volt. A mozgalom résztvevői felvonulásokat tartottak és küldöttségeket menesztettek Moszkvába. Ezzel egy időben pénzgyűjtésbe kezdtek saját tevékenységük finanszírozására, illetve a politikai üldözöttek és családjaik megsegítésére. 1966-ban felhívással fordultak az SZKP XXIII. kongresszusának küldötteihez, melyet 120 ezren láttak el kézjegyükkel. Egy évvel később a tádzsikisztáni Leninabadban (ma Hudzsand) került sor a krími tatár kezdeményező csoport első, nem legális közgyűlésére.

1967-ben a harcnak meglettek az első szerény eredményei. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége különleges rendelkezésében visszaadta a krími tatároknak állampolgári jogait, és felvetette a korlátozott csoportokban történő visszatérésüknek lehetőségét a Krím-félszigetre. Ezzel párhuzamosan viszont több ezer aktivista megtorlásokat szenvedett el.

Az 1970-es évek elejére az önkényesen hazájukba visszatért krími tatárok száma egyre nagyobb méreteket öltött. A hatalom megpróbált erőszakkal gátat szabni ennek a folyamatnak. 1973-tól kezdve a korlátozott hazatérő csoportokat felszámolták, azokat pedig, akik már visszatelepültek a félszigetre, ismét kitelepítették. 1978-ban az újbóli kitelepítések elleni tiltakozásul M. Mamut krími tatár felgyűjtotta magát, mivel azzal fenyegették, hogy bíróság elé állítják a nyilvántartási rendszer (személyigazolvány-rendszer) megsértéséért.

A krími tatárok mozgalmát az USA-ban működő Krími Tatár Nemzeti Központ támogatta, valamint az annak égisze alatt létrehozott Krím-alap, melynek célja a krími tatárok és a Krím-félszigeten élő más vallási-etnikai csoportok helyzetéről szóló információk terjesztése, a Krími Tatár Nemzeti Mozgalom képviselői ellen foganatosított politikai és adminisztratív megtorlások tényeinek a közlése, a Krím-félsziget kulturális értékeinek a megőrzése és további fejlődésének az elősegítése volt.

A Krími Tatár Nemzeti Mozgalom az 1970–1980-as években aktivizálódott. Ez a Musztafa Dzsemiljev mellett kibontakozó nemzetközi kam-

Musztafa Dzsemiljev

pánnyal hozható kapcsolatba, melynek célja Dzsemiljev mihamarabbi kiszabadulása volt a börtönből. Ez a kampány szolidaritási akció is volt egyben az egész krími tatár néppel.

Részlet M. Dzsemiljev barátjának írt leveléből (1975. szeptember 5.)

... Az ügyemmel kapcsolatban különösebb változások nincsenek. Augusztus 18-án megvizsgáltak az orvosok: pulzus – 57, testhőmérséklet – 35,5, vérnyomás – 90/60, testsúly – 45 kg. ...

Azt mondták, *nem hagynak itt meghalni*. Ez igaz lehet, mert ugyanazon a napon, vagyis augusztus 18-án, átvittek a börtönkórházba, ahol a megszokott kezelések mellett glükóz és B1 erősítő injekciókat kaptam. Augusztus 26-án visszavittek régi helyemre, a pincébe, de szeptember elsején megint a kórházba kerültem gyomorpanaszokkal, ahol négy napot töltöttem, most, szeptember 5-én újra a pincében, a régi cellámban vagyok.

A nyomozóhatóságok nem zavarnak.

És még valami: augusztus 12-én hajnalban, úgy 3–4 óra környékén bejött a cellámba a börtönparancsnok, Szurov alezredes. Megkérdezte tőlem, mikor akarom befejezni az éhségsztrájkot. Én azt feleltem neki, hogy nem áll szándékomban, mire ő durván szidalmazni kezdett. Megmondta nekem, ő tudja, milyen szovjetellenes gazember vagyok, és az éhségsztrájk sem segít nekem kiszabadulni a börtönből. Végül körbenézett a cellámon és a falakon falfirkákat fedezett fel. Elrendelte, hozzanak be meszelőt meg meszet és megparancsolta, kenjem le a feliratokat, bár világos volt számára, hogy semmi közöm hozzájuk és látta azt is, hogy alig állok a lábamon.

Ha nem fogad szót, büntessétek meg – mondta az ügyeletes tisztnek elmenőfélben. A büntetés pedig az volt, hogy kiviszik a cellámból az ágyat, ezért a hideg, nedves, cementes padlózaton leszek kénytelen majd feküdni.

Amikor az ügyeletes a folyosón megjegyezte, hogy hasonló bánásmód esetén az elítélt akár öngyilkos is lehet, a börtönparancsnok azt felelte: *Fel is akaszthatja magát, talán jobb lenne úgy mindenkinek*. Ebből azt a következtetést vontam le, hogy az én öngyilkosságomat bizonyos körök a legmegfelelőbb megoldásnak tartanák. ...

1. Milyen tényeket közöl a levél szerzője? **2. Beszéljétek meg párban!** Milyen következtetések vonhatók le Dzsemiljev és a hatalom viszonyát illetően?

Következtetések. A korabeli disszidens mozgalomnak több iránya volt. Ezek gyakran kiegészítették egymást, mivel a szovjet fejlődési modell ellen küzdöttek mind.

▶ A *pangás* időszakában a disszidens mozgalom Ukrajnában még tömegesebb és fejlettebb lett. Új harci módszerek jelentek meg: panaszlevelek az államhatalmi szervekhez, szamizdat irodalom kiadása és terjesztése, jogvédő tevékenység, jogvédő szervezetek létrehozása.

▶ A hatalom a disszidensekkel szemben kizárta a párbeszédnek még a lehetőségét is és megtorló politikát folytatott velük szemben jogi úton és a bíróságon kívül is.

▶ A pangás idején a köztársaságban három letartóztatási hullámra került sor a disszidensek ellen: 1965-ben, 1970–1972-ben és az 1980-as évek elején. A bíróságon kívüli megtorlások főbb megnyilvánulási formái a munkából való elbocsátás, a pártból, a különböző társadalmi szervezetekből, szövetségekből való kizárás, a szovjet állampolgárság megvonása, nyilvános pellengérre állítás, megszégyenítés.

▶ A szovjetrendszer disszidensek általi bírálata felébresztette az emberekben a kritikai szellemet, tudatosította bennük annak gondolatát, hogy a fennálló társadalmi rend mélyen igazságtalan. Ez fokozatosan fellazította a szovjet parancsuralmi rendszert és elősegítette a demokratikus eszmék terjedését az emberek között.

Kérdések és feladatok

1. Milyen ellenzéki megmozdulásra került sor Ukrajnában 1965. szeptember 4-én?
- ◆ 2. Ki a szerzője az *Internacionalizmus vagy oroszosítás* című műnek? 3. Nevezzétek meg Vjacseszlav Csornovil első szamizdat cikkének címét! 4. Melyik évben vette kezdetét az *Ukrán hírnök* kiadása? 5. Hány embert vettek őrizetbe a második letartóztatási hullám idején Ukrajnában 1972-ben? 6. Ki volt a vezetője a Helsinki Szerződés végrehajtását elősegítő ukrán társadalmi csoportnak?
- ▲ 7. Soroljatok fel tényeket a nemzeti-felszabadító mozgalom aktivizálódásáról Ukrajnában 1965–1967 között! 8. Hogyan bontakozott ki a jogvédő mozgalom a köztársaságban 1968–1973 között? 9. Jellemezzétek a Helsinki Szerződés végrehajtását elősegítő ukrán társadalmi csoport tevékenységét! 10. Milyen sajátosságai voltak a vallási disszidens mozgalomnak? 11. Jellemezzétek a Krími Tatár Nemzeti Mozgalmat ebben az időben! 12. Mutassátok be az ukrán ellenállási mozgalom sajátosságait és történelmi jelentőségét!
- ★ 13. Fejezzétek be az *Ukrajna a szovjetrendszer válságának elmélyülése idején* táblázat kitöltését! (88. o.) 14. **Vitassátok meg!** A disszidens mozgalom aktivizálódásának, illetve a hatalmi megtorló intézkedések felerősödésének okai az 1960-as évek második felében és az 1970-es évek elején.
- ★ 15. Az alábbi tények alapján határozzátok meg a szovjethatalom harcának sajátosságait a másképp gondolkodók ellen! 1) Az *Ukrajna* filmszínházban elmondott beszéde után V. Sztuszt kizárták a Tudományos Akadémia Irodalmi Intézetének aspiránsai közül az *aspiránsok és tudományos munkatársak viselkedési normáinak sorozatos megsértéséért*. 2) J. Badzjot azért zárták ki a pártból és bocsátották el a könyvkiadóból, ahol szerkesztőként dolgozott, mert a már említett mozielőadáson felállt a helyéről a letartóztatások elleni tiltakozása jeléül. 3) V. Nyekraszov kijeji író aláírt egy kollektív levelet V. Csornovil védelmében, illetve felszólalt a zsidók Babij Jar-i tömeges kivégzésének 25. évfordulóján, ezért kizárták az SZKP soraiból, többek között a következők magyarázattal: *azért, mert megengedte magának, hogy saját véleménye legyen, ami eltér a párt irányvonalától*. 4) M. Rozsenkót a Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének munkatársát nacionalizmussal vádolták meg és elbocsátották a munkahelyéről, mivel levelet intézett a köztársaság vezetőinek, amelyben arról írt, hogy a letartóztatott

disszidensek irodalmi munkásságát nem szabad szovjetellenes propagandaként értékelni, amely ellenséges a szovjetrendszerrel szemben. 5) M. Holusko Ukrajna volt KGB vezetője a következőket írta: „A büntetőtörvénykönyvben voltak olyan cikkek, amelyek meghatározták a felelősségre vonás mértékét szovjetellenes agitációért, propagandáért vagy a fennálló társadalmi rend rágalmozásáért. Ezeket a cikkelyeket gyakran úgy kezelték, mint a másképp gondolkodók üldözését. A törvényeknek a rendelkezései gyakran nagyon elmosódottak voltak, ami lehetővé tette olyan cselekmények szovjetellenessé vagy rágalmozóvá tételét, amelyek nem voltak azok. A bírósági ítéletek ezért sokszor nem voltak eléggé megalapozva.” 16. Készítsétek el önállóan M. Dzsemiljev történelmi portréját!

15. §. A kultúra és a szellemi élet fejlődése

- 1. Milyen változásokra került sor Ukrajna oktatásának fejlődésében 1953–1964 között? 2. Milyen vívmányai voltak az ukrán tudománynak ezekben az években? 3. Mik voltak az ukrán irodalom és művészetek fő vívmányai az *olvasás* korszakában? 4. Nevezzétek meg az ukrán diaszpóra sikereit a hruscsovi *olvasás* alatt! 5. A különböző tantárgyak tanulmányozása során az ukrán kultúra milyen vívmányairól szereztetek tudomást a szovjetrendszer válságának elmélyülése idejéből?

1 Oktatás. 1966–1967-ben vette kezdetét a 10 osztályos középiskolai tanulmányi időre való áttérés. Új tantárgyak kerültek be a tantervbe, a nyolcadik osztályban a *Szovjet állam és jog alapjai*, a 10. osztályban pedig a *Társadalomtudományi alapismeretek*. 1972-ben került bevezetésre a kilencedik és tizedik osztályokban a *Katonai alapismeretek* tantárgy. A kötelező 10 osztályos középiskolai végzettségről szóló követelmény bekerült az 1977-ben elfogadott szovjet és az 1978-ban elfogadott szovjet-ukrán alkotmányokba is. A nyolcadik osztály befejezése után a tanulók általános középiskolákban vagy szakközépiskolákban, illetve technikumokban tanulhattak tovább.

A kötelező általános középiskolai végzettségre történő áttérés fontos kulturális vívmány volt. Ebbe a folyamatba sok pénzt fektettek bele, bár voltak más prioritások is. A feladat végrehajtását némileg megkönnyítette az, hogy húsz év leforgása alatt megcsappant a tanulók száma a természetes népességnövekedés csökkenő tendenciája miatt. A kötelező középiskolai végzettség követelményének bevezetése negatívan hatott a tudás minőségére. Ugyanis a középiskolát mindenkinek be kellett fejezni, még olyanoknak is, akiknek a tudásszintje messze elmaradt az elvárásoktól. A következő osztályba ezért kivétel nélkül átvezettek mindenkit, hogy elkerüljék a megrovásokat az oktatási osztályoktól. Mindazokat, akik 45 éves korukig nem rendelkeztek érettségi bizonyítvánnyal arra kötelezték, hogy beiratkozzanak az esti iskolába.

A falvakban ez a folyamat nehezebben valósulhatott meg, mivel a községek többségében elemi vagy általános iskolák működtek. Ezért középiskolát egyszerre több falu számára hoztak létre, amelyek többnyire bentlakásos iskolák voltak.

Az iskolai oktatásban fontos szerepet szántak a munkára való nevelésnek. Azért, hogy a tanulók elsajátítsanak valamilyen mezőgazdasági vagy ipari szakmát iskolaközi tanulmányi-termelői kombinátokat hoztak létre. A felsőbb osztályok tanulói heti egy alkalommal szakmai képzésben részesültek. Az 1970-es évek végén ezekben a kombinátokban közel 2 millió diák tanult.

1984-ben elkezdődött az oktatási reform. Kezdetét vette a 11 osztályos középiskolai oktatásra való áttérés, és szülői kérésre, első osztályba már hatéves kortól is be lehetett íratni a gyereket.

A köztársaság gazdasági fejlődése szempontjából egyre fontosabb szerepet játszott a szakképzés és a felsőfokú oktatás tökéletesítése. 1959–1980 között a szakközépiskolák száma Ukrajnában 1,3 szorosára növekedett, tanulói száma pedig több mint kétszeresére. Nőtt a szakiskolákban elsajátítható szakmák száma is.

1972-ben nyitotta meg kapuit a szimferopoli, 1985-ben pedig a zaporizzsjai egyetem. A nagy iparvállalatok mellett ugyanakkor az egyetemek általános műszaki tanszékei és fiókéntézetei működtek. 1960–1980 között Ukrajnában a szakközépiskolák, technikumok 3,8 millió szakembert bocsátottak ki, a főiskolák és egyetemek pedig 2,5 milliót. Ennek ellenére Ukrajnában 10 ezer lakosra körülbelül 25%-kal kevesebb diplomás jutott, mint az Orosz Föderációban. Az oktatás minősége úgy Ukrajnában, mint Oroszországban elmaradt a nyugati színvonaltól.

2 **Az oroszosítás kibontakozása.** A *pangás* időszakában Ukrajna-szerte, a társadalmi élet minden területén, egyre nagyobb méreteket öltött az oroszosítás. 1978-ban a központi vezetés újabb támadást intézett a nemzetiségi iskolák ellen. Az SZKP KB határozatot fogadott el *Az orosz nyelv oktatásának tökéletesítéséről a szövetségi köztársaságokban*, melynek értelmében az oktatási intézmények feladatául tűzték ki megfelelő feltételeket teremteni a tanulók számára az orosz nyelv elsajátításához.

Az 1970-es évek végére az ukrán tannyelvű iskolák száma a köztársaságban 8,7 ezerrel csökkent. A megyeszékhelyek többségében az ukrán és a vegyes ukrán-orosz nyelvű iskolák száma nem haladta meg az összes

A Szovjet Ukrajna c. újság hasábjai 1976-ból. A korabeli Ukrajnában az újság negyed része írható ukránul

? Milyen következtetést lehet levonni az ukrán nyelv helyzetéről Ukrajnában az illusztráció alapján?

iskola 28%-át. Donyeckben és a Krími területen egyetlen ukrán iskola sem működött.

1979 májusában Taskentben (Üzbegisztán) össz-szövetségi tudományos-gyakorlati konferenciát tartottak *Az orosz nyelv – a barátság és együttműködés nyelve a Szovjetunióban* címmel. A konferencián elhatározták (ez kötelező volt minden népoktatási intézmény számára), hogy 1979-től az orosz nyelv oktatása 5 éves kortól kerül bevezetésre minden nemzetiségi óvodában. Az orosz nyelv tanítását, illetve az orosz nyelven való oktatást a nemzetiségi iskolákban fizetésemeléssel próbálták ösztönözni. Az orosz nyelvtanárok például 15%-os bérkiegészítést kaptak. Az oroszosítás következtében az ukrán fővárosban a gyerekek mindössze 25%-a tanult ukránul.

Az oroszosítás elérte a tömegtájékoztatási eszközöket is. Az újságok és könyvek többsége orosz nyelven jelent meg. Az 1981–1985-ben kibocsátott 52,6 ezer könyvnek mindössze a negyede volt ukrán. Az emberek többsége orosz nyelvű filmet nézett. 1985-ben a filmkölcsműveket 17 ezer filmkópia közül 2 ezer szólalt meg ukrán nyelven.

3 Tudomány. A tudomány fejlődésében vezető szerepet az USZSZK Tudományos Akadémiája játszott. Az akadémiai intézetekben dolgozó munkatársak száma 1960–1985 között 3,6 ezerről 15,3 ezerre növekedett. A különböző központi és regionális kutatóintézetekben az 1980-as évek elején több mint 200 ezer tudós tevékenykedett.

Sok tudományágban alkottak az ukrán tudósok maradandót. Rengeteg olyan találmány, fejlesztés fűződik a nevükhöz, melyekhez hasonló nincs a világon. Az automatizált és számítástechnikai rendszerek fejlesztésében vezető szerepet játszott az egész Szovjetunió területén az Akadémia Kibernetikai Intézete, melynek élén több mint két évtizeden keresztül Viktor Hluskov akadémikus állt, őt pedig V. Mihalevics akadémikus követte ebben a beosztásban. 1973-ban jelent meg Hluskov akadémikus szerkesztésében a világon először *A kibernetika enciklopédiája*. A kézikönyv összeállításában több mint 600 tudós vett részt 102 kutatóintézet képviselésében.

Az ukrán matematikusok elméleti munkáit felhasználták a műholdak keringési pályájának kiszámításánál. A tudósok nagy jelentőségű alapkutatásokat végeztek a plazmafizika, az ellenőrzött termonukleáris fúzió fizikája, a félvezetők fizikája, a rádiófizika, illetve az elméleti és kísérleti magfizika terén. Komoly fejlődésen mentek át olyan kutatási területek, mint a szilárd anyagok és alacsony hőmérsékletek, a szupravezetés vizsgálata, a csillagászat és rádiócsillagászat. 1966-ban az ukrán tudósok rendelkeztek Európában a legnagyobb elektrongyorsítóval. Ebben az időben helyezték üzembe az *Uragán* kohót, melynek segítségével megfelelőbb lehetőségek nyíltak a plazma és a szabályozott termonukleáris fúzió tanulmányozásához.

A Borisz Paton által vezetett Elektromos Hegesztési Intézetében olyan hegesztési technológiák kidolgozásával foglalkoztak földön, víz alatt, illetve a világűrben, amilyeneket nem végeztek addig sehol a világon. 1969 októberében a Szojuz-6 űrrepülése során először sikerült a súlytalanság állapotában alumíniumot, titánt és rozsdamentes acélt összehegeszteni. Fontos történelmi jelentősége volt a genetika tudomány fejlődése szempontjából annak, hogy ukrán tudósok feltalálták a genetikai információátadás mechanizmusát. Az ukrán geológusok alapkutatásainak köszönhetően pedig nagyobb lehetőségek nyíltak az ásványi kincsek feltárásához. Az ukrán tudósok új, jobb minőségű márkákat ajánlottak fel az ipar számára nagy szilárdságú öntöttvasból, illetve nikkelformázott korrózió gátló acélból.

25 mezőgazdasági intézet fáradozásainak köszönhetően olyan termelési technológiákat sikerült kifejleszteni, melyek magasabb terméshozamot eredményeztek. A Mironyivkai Növény-nemesítő Intézetben Vaszil Remeszlo növény-nemesítő pedig olyan új búzafajtákat nemesített, melyekkel 8 millió hektárt vetettek be a Szovjetunióban.

Eredményes kutatói és gyakorlati tevékenységet folytatott ebben az időben Mikola Amoszov szívsebész. Az általa vezetett kijevi szívsebészeti klinikán évente ezer szívműtétet hajtottak végre.

Kijevben élt és tevékenykedett ekkor a világszerte ismert Oleh Antonov repülőgép-tervező is.

Kortársak visszaemlékezései szerint Oleh Antonov segítette Vaszil Sztusz családját, amikor az börtönbüntetését töltötte. 1965-ben pedig 77 ukrán értelmiséggel együtt aláírta azt a nyílt levelet az SZKP Központi Bizottságához, amelyben tiltakozott a többi aláíróval együtt az ukrán értelmiség képviselői ellen fogantatott politikai megtorlások és az ukrán irodalommal kapcsolatos korlátozások ellen.

Összességében a termelésbe 1970–1985 között 13 ezer műszaki újítást vezettek be. Ez azonban nagyon bonyolult körülmények között zajlott, mivel

Az Ukrán SZSZK falvainak és városainak története sorozat könyvei. 1967–1974

a parancsuralmi gazdasági irányítási rendszer nem támogatta a Tudományos Műszaki Forradalom vívmányainak alkalmazását az iparban. Sok tudományos újítást ezért nem sikerült megvalósítani. Voltak olyan találmányok is, amelyeket külföldön hasznosítottak.

Bonyolult és ellentmondásos volt a társadalomtudományok fejlődése is. Meghatározó jelentőségű eseménynek számított a köztársaság kulturális életében olyan alapvető műveknek a megjelenése, mint *Az Ukrán SZSZK története*, *Az Ukrán SZSZK régészete*, *Ukrán művészettörténet*, *Az ukrán irodalom története*, *Ukrán-szovjet enciklopédia*, *Ukrajna történetének szovjet enciklopédiája*, *Az ukrán nyelv értelmező szótára*, *Ukrán-orosz szótár*. Ekkor fejeződött be a Petro Seleszt által kezdeményezett 26 kötetes

az *Ukrán SZSZK falvainak és városainak története* című mű kiadása. A kiadvány megjelenésének előkészítésén több mint 100 ezer szerző dolgozott Petro Tronyko akadémikus vezetésével. A történelmi munkák mindegyikét egyfajta ideológiai elfogultság jellemezte, több olyan történelmi személyiség nevét is elhallgatták, akiről tilos volt Szovjet-Ukrajnában beszélni, illetve olyan történelmi eseményeket sem említettek, melyeket nem lehetett. Ettől függetlenül ezek az alkotások fontos információforrások napjainkban is.

Negatívan befolyásolta a társadalomtudományok fejlődését a párt-szervek állandó ellenőrzése. Mivel az ukrán kozákság történetét nem a kommunista párt követelményeinek megfelelően mutatták be, elbocsátották állásaikból O. Apanovicst és J. Dzirát. M. Brajcsevszkij és I. Sovkopljász régészeket azért marasztalták el, mert tanulmányaikban meg merték említeni M. Hrusevszkij, V. Kubijovics, Sz. Jefremov nevét. Mindez komoly vétségnek számított azokban az években.

4 Irodalom. Az ellenzéki irányzat kialakulása az irodalomban. Az ukrán irodalom a pangás idején is dinamikusan fejlődött, bár a pártideológusok szigorú ellenőrzése alatt állt. Ez utóbbi gátolta az irodalmi-művészeti folyamatok teljes körű kibontakozását. Ennek ellenére 1960–1980 között született egy sor magas színvonalú regény. Olyanok, mint a *Ciklon*, *Kolomp*, *A szerelem partjai*, *A te csillagod*, *Fekete árok* Olesz Honcsartól, vagy a *Rád gondolok*, *Igazság és hazugság*, *Négy gázló* M. Sztelmah tollából. Itt kell említenünk I. Bilik *Arész kardja* és H. Tyutyunnik *Szülei küszöbök*, *Az ég széle*, *Cickafark*, *Gyökörek*, *Virág* című regényeket. Nem

maradhatnak ki a sorból V. Zemlják *Zöld malmok, Hattyúraj* című művei sem. Ezekben az években nagy népszerűségnek örvendtek R. Fedoriv, J. Musketik, P. Zahrebelnij, R. Ivancsenko, R. Ivanicsuk történelmi regényei és elbeszélései. Az ukrán költészet remekművei közé sorolhatjuk D. Pavlicsko *Orcád titka*, I. Dracs *Gyökér és korona*, V. Korotyics *Átalakulás*, M. Vinhranovszkij *Az ezüst parton*, P. Szkunc *Feszület*, Lina Kosztenko *Az örök folyó partjainál* és *A megtörhetetlen* című versesköteteket.

1979-ben írta meg **Lina Kosztenko** *Maruszja Csuraj* című verses regényét, amely egy énekes-költőnőről szól a Hmelnickij vezette lengyel-ellenes szabadságharc korából, amikor az ukrán nép elkeseredett harcot folytatott Ukrajna felszabadulásáért a Rzeczpospolita uralma alól. Lina Kosztenko hat éven keresztül nem tudta kiadni alkotását a cenzúra akadékoskodása miatt. A mű megjelenése csak úgy vált lehetségessé, hogy az Ukrán Írószövetség külön rendeletet fogadott el és az Írószövetség elnöke, Pavlo Zahrebelnij közbenjárt az ügyben. 1987-ben a költőnő Állami-díjban részesült a *Maruszja Csuraj* című verses regényéért. A *Fejedelemhegy* és *Csillagintegrál* című versesköteteit azonban a *pangás* éveiben sem sikerült kiadnia. A kommunista párt ideológusai azt vetették Lina Kosztenko szemére, hogy művei *művészileg nem teljes értékűek*, idealizálják a kozák kort, illetve a burzsoá objektivizmus szellemében mutatják be Ukrajna történetét.

1968 elején jelent meg **Olesz Honcsar** *Székesegyház* című regénye, amelyben az író a pravoszláv hit, az ukránság hagyományainak és szokásainak a megőrzése mellett állt ki, és elítélte a társadalmi élet torzulásait a háború utáni években. Az ukrán értelmiség képviselői nagy lelkesedéssel fogadták a regényt, a pártideológusok viszont lejárató kampányba kezdtek az író ellen.

Olesz Honcsar megalázása Dnyipropetrovzszkban kezdődött, ahol a regény cselekménye is játszódik. A Dnyipropetrovzszi megyei pártbizottság első titkára O. Vatscenko ugyanis magára ismert a regény egyik hőisében. Az UKP KB plenumán a műről szólva kijelentette, hogy az egy lejárató hangvételő és ideológiailag elhibázott iromány. Vatscenko utasítására mindazokat, akik dicsérő hangnemben nyilatkoztak a regényről, kizárták a pártból és elbocsátották az állásából. Az első titkár goromba megnyilvánulásai arra ösztönöztek közel 300 értelmiségit, hogy levélben fejezzék ki nemtetszésüket Ukrajna miniszterelnökénél, Volodimir Scserbickijnél, de választ persze nem kaptak. 1971-ben a pártvezetés követelésére Olesz Honcsart elmozdították az Ukrán Írószövetség éléről, regényét pedig az 1980-as évek második feléig betiltották.

Részlet H. Tyutyunnik Olesz Honcsarhoz írt leveléből (1968)

Kedves Olesz Terentyijovics!

Most olvastam el egyszuszra a *Székesegyház*at. Bombaregényt sikerült írnia, igazi *vészharang-regényt*. Hogy felhördül majd az a sok retrográd, amikor magára ismer a regény szereplőiben. Milyen szörnyűségeket fognak az Ön fejéhez vágni... A mi „csendes”, „meghitt” kis világunkba, ahol csak a levelek susognak az erdőkben és ágak reccsennek a talpunk alatt, ... egyszer csak „bezúdul” a *Székesegyház*. Úgy tűnik, minden csendes. Valamennyien elégedettek vagyunk (hisz megszólaltak a tévék a palatetős falusi házakban is, a kolhozparasztkok végre nyugdíjat kapnak, érvényesül a kollektív vezetés elve, mindenki hazafi és egyforma, mint az egyenruhába bújtatott katonák) és ennek ellenpólusaként „bedübörög” hozzánk a *Székesegyház*. Azt hihetnénk, végre normalizálódott a helyzet (tulajdonképpen nem is volt személyi kultusz, csak kisebb hibák voltak, de az Ő neve hallatán a tábornokok állva tapsolnak, 40 éves „komszomolista lányok” bizonygatják a kezdő íróknak, hogy 1937 meg sem történt, csak néhány forrófejűt tanítottak meg kesztyűbe dudálni) – és egyszer csak itt áll előttünk a *Székesegyház*. Úgy látszik, minden elmúlt *gond nélkül*, a néptől elvették az emlékeztét, elrejtették előle történelmét, mint a fogadott gyermektől valódi szülei hollétét. A nép eltűnt, mélyen hallgatva. És ebben a halotti csendben megszólal a *Székesegyház* vészharangja.

1. Beszéljétek meg párban! Miben látta a levél szerzője a *Székesegyház* című regény jelentőségét? **2.** Hogy értelmezték a Tyutyunnik által használt *vészharang-regény* fogalmat?

Hasonló megpróbáltatásokat és üldöztetéseket más ukrán íróknak is át kellett élnie. **Vaszil Szimonenko** például tíz éven keresztül nem tudta megjelentetni *Az anyaság hattyúi* című verseskötetét. 1970-ben V. Kozacsenko, a Kijevi Írószövetség párttitkára felsőbb utasításra élesen bírálta **Roman Andrijasko** *Poltava* című regényét kétes történelmi értéke miatt. **Ivan Csendej Márciusi hó** regényét pedig azért marasztalták el, mert görbe tükröt állított a szovjet valóság elé. **Volodimir Drozd** *Katasztrófa* című regénye pesszimista atmoszférája miatt nem tetszett meg a pártideológusoknak. Függetlenül attól, hogy ezek a kritikai megjegyzések még szovjet mércével is erősen elfogultak voltak, a regények nem jelenhettek meg, az írókat pedig nehéz anyagi helyzetbe hozták ezzel, létfenntartásukat kockáztatva ezáltal.

Különösen tragikusan alakult **Mikola Rudenko** író sorsa. Az 1960-as évek végén három verseskötete jelent meg *A világmindenség benned*, *A száz fénycsóva* és a *Megújulás*. Megjelenésük után azonban rögtön be is tiltották őket, mint ahogy a korábbiakat is. Rudenkót letartóztatták, börtönbe zárták, majd elmeegógyintézeti kényszerkezelésre ítélték. A büntetések leöltése idején három verseskötetet írt *Szabad vagyok*, *Megvilágosodás* és *Rabságban* címen, illetve egy elbeszélő költeményt *Kereszt* címen.

Vaszil Sztusz is állandó megpróbáltatásoknak volt kitéve megalkuvást nem ismerő harca miatt a szovjetrendszer ellen. *Téli fa* című versgyűjteménye ezért csak külföldön jelenhetett meg. 1990-ben posztumusz *A fájdalom útja* című alkotásáért Állami-díjjal tüntették ki irodalmi kategóriában.

5 Művészetek. A művészeti ágak közül a legtöbb nézőt a filmszínház vonzotta. Ukrajnában ekkor 30 ezer filmszínház működött, melyeket évente 800 ezer néző keresett fel. 1976–1986 között az ukrán filmstúdiókban összesen 200 filmet forgattak, közülük 126 ukrán vagy ukránra szinkronizált nyelven. A külföldi vagy más köztársaságokban készült filmek kizárólag orosz nyelven szólaltak meg. Ezért a legtöbb filmszínházban orosz nyelvű filmeket mutattak be. M. Mascsenko ukrán filmrendező szavaival élve *a film volt Ukrajnában a nemzeti közönyösség terjesztésének legjobb vírusa*.

A legtöbb ukrán film ekkor a Kijevi Dovzszenko Filmstúdióban készült. Olyan művészek alkottak itt, mint L. Bikov, J. Iljenko, V. Ivcsenko, M. Mascsenko, K. Muratov, L. Oszika. Az ukrán filmművészet kiemelkedő jelensége volt ebben az időben az ukrán poétikus film. Ebben a stílusban születtek: Szergej Paradazsnov *Elfelejtett ősök árnyai*, Jurij Iljenko *Kút a szomjazók számára*, Ivan Mikolajcsuk *Fekete tollú fehér madár* és Leonyid Oszika *Kőkereszt* című remekművek. Ezeket az alkotásokat a közönség nem sokáig láthatta, mivel a cenzúra betiltotta őket, mint olyanokat, amelyek nem felelnek meg a kommunista eszméknek. Ez lett a sorsa Jurij Illjenko *Kút a szomjazók számára* és a *Szent Iván-éj* című filmeknek is.

A **színház és zeneművészet** továbbra is elitművészetnek számított. Nem is tulajdonítottak egyiknek sem különösebb jelentőséget a kulturális életben. 1985-ben Ukrajna-szerte mindösszesen 90 színház működött évente 20 ezer látogatóval. A színházak műsorrendjét a kommunista párt szigorú ellenőrzés alatt tartotta. Csak olyan darab kerülhetett színpadra, amelyre fent rábólintottak. Ennek következtében a legtöbb színház kizárólag szovjet darabokat adott elő, ezért a teátrumok elsősorban a szovjet propaganda eszközei lettek. Az ukrainai színházak többnyire orosz darabokat mutattak be oroszul. Kijev hét színháza közül mindössze az Ivan Franko Színházban játszottak a színészek ukránul.

Az ukrán színpadok legragygóbb csillagai V. Dalszkij, V. Dobrovolszkij, O. Kuszenko, Ada Rohovceva, N. Uzsvij voltak. Az operaénekesek között méltán lettek világhírűek D. Hnatyuk, M. Kondratyuk, J. Mirosznicsenko, D. Petrinenko, A. Szolovjanenko, M. Szevjuk és Cipola Gizella.

Bonyolult körülmények között tevékenykedtek a méltán híres zenekarok, az Érdemes Akadémiai DUMKA Kórus, a *Virszkij* Érdemes Táncegyüttes, az Érdemes Állami *Verjovka* Kórus, a *Trembita* művészeti egyesülés, a Kijevi Kamarakórus. Az Ukrán Zeneszerzők Szövetségének 200 tagja volt ekkor. A. Filipenko és A. Stoharenko szimfóniákat és kantátákat írtak, V. Hubarenko H. Majborodával pedig operákat. A kórusművek avatott szerzőinek tartották O. Bilast, D. Ljatosinszkijt, Sz. Szabadast. I. Samot. A zeneművészet a *pangás* éveiben szigorú pártellenőrzés alatt állt. 1971-ben L. Jacenkót, a *Homin* népi kórus vezetőjét például azzal vádolták meg, hogy burzsoá nacionalista nézeteket vall, mivel a kórus karácsonyi és Szent Ivánej-i énekeket adott elő. Az együttest feloszlatták, Jacenkót pedig kizárták a Ukrán Zeneszerzők Szövetségéből.

Az ukrán könnyűzene alapjainak letéteményesének Volodimir Ivaszjukot tartják, aki 1970-ben megírta a *Cservona ruta* és a *Vodohráj* című dalokat. Ivaszjuk 107 dalt és 53 hangszeres művet írt. 2009-ben posztumusz megkapta az Ukrajna Hőse címet.

Az ukrán **festőművészek** többsége a hatalom megrendelésére festett Lenin-portrékat, a szocialista munkaverseny győzteseinek a képmásait, kolhozmezőket és nagy iparvállalatokat. Ezeknek a festményeknek többsége csekély művészi értékkel bírt, bár hűen tükrözték az adott történelmi kor sajátosságait. Voltak azonban tehetséges művészek is, akik maradandót alkottak. Ide sorolhatjuk M. Derehuszt, Erdélyi Bélát (1955-ben halt meg, a *pangás* idején már nem alkotott – *a ford. megj.*), A. Horszkát, O. Zalivahát, T. Jablonszkát, V. Csekanyukot, Fegyir Manajlót és másokat.

Méltán tett szert elismerésre **Maria Prijmacsenko** naiv festőművész. Műveiben a szláv mitológia hőseit ábrázolta, különböző mesebeli, fantáziaszülte állatokat és madarakat. 2019-et az UNESCO Maria Prijmacsenko évének nyilvánította.

Alkotói tevékenységükben leginkább a monumentális szobrászat képviselői voltak korlátozva, hisz művésztüket leginkább a hatalmas propagandagépezet eszközeként használták. A *pangás* időszakában Ukrajna városaiban és falvainak főterén 500 új, gránitból és bronzból készült Lenin szobor jelent meg. A kor egyik legérdekesebb szobrásza és festőművésze I. Honcsar volt. Ő alkotta meg Sevcsenko emlékművét Jahotinban, Makszim Gorkij szobrát Jaltában, Katerina Bilokur mellsobrát szülőfalujában, Bohdanyivkában.

I. Honcsar: Katerina Bilokur mellszobra

1982-ben több monumentális alkotás született Kijevben a város alapításának 1500. évfordulója tiszteletére. A Dnyeper partján állították fel a város alapítóinak, Kijnek, Scseknek, Horivnak és nővérüknek, Lebigynek a szobrát. A Győzelem teret Kijev hős-városának obeliszkjével díszítették fel. A Volodimir-domb lábánál megépült a Lenin Múzeum (ma Ukrán Ház), melynek homlokzata a mai Európa térre néz. A Dnyeper lejtőinél lévő parkban pedig diadalívet emeltek, az orosz-ukrán nép barátságának tiszteletére.

Több ukrán monumentalista ismert volt a köztársaság határain túl is. Világhírnévre tettek szert a Sevcsenko szobrok Moszkvában (Oroszország), Torontóban (Kanada), Palermóban (Olaszország), New Yorkban (USA), Saskatoonban (Kanada).

6

Az ukrán sport vívmányai. A *pangás* idején is sikeresen fejlődött a sport. Az ukrán sportolók méltán tettek szert világhírnévre különböző sportágakban a szovjet csapat tagjaiként. Sikeresen fejlődött az olimpiai mozgalom is. A szovjet olimpiai válogatottak a 25%-át ukránok tették ki minden sportágban. Többszörös európai, világ és olimpiai bajnokok voltak L. Zsabotinszkij nehéztárléta, Sz. Csuhraj evezős, I. Gyerjugina, O. Timosenko, O. Szkalgyna tornászok. L. Latinyina tornásznőnek pedig sikerült megszerezni az olimpiai játékok történetének legtöbb érmét, összesen 18-at.

A **Kijevi Dinamo** Labdarúgó Klub sikerült 13-szor megnyerni a szovjet országos bajnokságát. 1975-ben és 1986-ban első lett a Kupagyőztesek Európa Kupáján, 1975-ben pedig hazavihette az Európai Szuperkupát is. A Kijevi Dinamo két játékosát, Oleg Blohint és Igor Belanovot Európa legjobb játékosává választották és *aranylabdával* jutalmazták. A csapat a sikereit Valerij Lobanovszkijnek köszönhette, aki évekig volt a klub vezetőedzője, 1975–1990 között pedig a szovjet válogatott szövetségi kapitánya.

A *Dnyipro* (Dnyipropetrovcsk) csatárát, Oleg Protaszovot *ezüstcipővel* tüntették ki, mint Európa legjobb csatárát.

A **Kijevi Szpartak** kézilabdacsapat Igor Turcsin vezetőedző irányítása alatt 13-szor nyert Európa Kupát. Többször voltak Európa legjobb

A Kijevi Dinamo csapata.
Kijev, 1975

? Pótirodalom felhasználásával derítsék ki a Kijevi Dinamo összetételét 1975-ben.

kézilabdázói Zinaida Turcsina és Larisza Karlova. Szergej Bubka olimpiai bajnok rúdugrónak pedig sikerült 35 világcúcsot felállítani. Ezen kívül hatszoros világbajnok, Grand Prix-győztes és a világ legjobb sportolója címet is elnyerte.

7 Alternatív ifjúsági mozgalom. A hrucsovi *olvasás* következtében végbemenő társadalmi demokratizálási folyamat hatása alatt az **1950-es évek végén** kezdetét vette az **alternatív ifjúsági mozgalom** kibontakozása. Kialakulására az urbanizációs folyamatok, a televíziózás meghonosodása, a messzi, kalandos felfedezőutak *új romantikája* voltak hatással. Az alternatív ifjúsági szervezetek a különböző amatőr klubok mintájára jöttek létre. Tagjai diákok, munkások, ifjú tudósok voltak.

Az 1960-as években működött a **kommünárok mozgalma**, amely fiatal munkásokat és középiskolásokat egyesített soraiban. A kommünárok síkra szálltak a társadalmi igazságosság mellett és harcot hirdettek mindazok ellen, akik akadályozták a kommunizmus felépítését. Ezekben az években jelentek meg a hippik is, akik többnyire egyetemisták voltak. A fiatalok egyik markáns önkifejezési módja lett a **rockzene**. Intenzív hangvétele és spontán rendszerellenessége miatt sokáig népszerű maradt a fiatalok körében.

Az 1970–1980-as években érte el az alternatív ifjúsági mozgalom fejlődése tetőpontját. Az élet minden területét jellemző beskatulyázottság, társadalmi igazságtalanság és a kettős erkölcsi mérce ellenállást váltott ki a fiatalokból. Sokan fordultak ekkor a rockzene felé. Különböző ifjúsági szubkultúrák jöttek létre a **heavy metálosok**, **punkok**, **breakelők**, **új hullámosok**. A kommunista ideológusok azon próbálkozásai, hogy elfojtsák ezeket a mozgalmakat, sikertelennek bizonyultak. A fiatalok továbbra is kapcsolatban maradtak egymással, találkozó helyük az utca, a lakások, kávézók, pincék lettek.

Az 1980-as évek elején újabb alternatív szervezetek jelentek meg, többek között a **rockerek**. Az *őrült motorosokat* nevezték így, akik gyorsan száguldoztak járműveiken. Ehhez a szubkultúrához többnyire 14–20 éves fiatalok tartoztak. Mivel nem tartották be a közlekedési szabályokat, ezért állandó ellentétben álltak a rendőrséggel. A ren-

Alternatívok – különböző ifjúsági szubkultúrák elnevezése a Szovjetunióban, az 1960–1980-as években, illetve a mai posztsovjét országokban. Az alternatív szervezetekbe tömörülő fiatalok így lázadtak a hivatalos, kommunista ifjúsági mozgalom merev formái ellen.

dőrök tiltották és büntették folyamatosan. Tilos volt számukra csoportban közlekedni és bizonyos helyeken gyülekezni.

Az 1979–1982-es években megjelentek a futball-fanatikusok, akik az **ifjú futballdrukkerek mozgalmába** tömörültek. A stadionokban bevezetett szigorú viselkedési szabályok és a rendőrség határozott fellépése egy időre megfékezte a huligánok randalírozásait. A futballrajongókhoz általában az idősebb kamaszok tartoztak. Ilyen csoportok működtek Kijevben, Harkivban, Lvivben, Dnyipropetrovszkban, Donyeckben. Csapataik jelképei és jellegzetes színei különböztették meg őket egymástól.

Az 1970-es évek második felére esik a **hippi** mozgalom tevékenységének fénykora. A hippik nem fogadták el az őket körülvevő szovjet valóságot, az emberek belső békéjét és szabadságát hirdették, a szabad szerelem hívei voltak. Gondozatlan külsőjükkel, hosszú hajukkal, hajpántjukkal, farmer-szerelésükkel, saját maguk készítette ékszerekkel hívták fel magukra a figyelmet. A hippik többnyire 14–30 éves fiatalok voltak. Kijevben és más ukrán városokban a komszomol szervezetek megpróbálták harcolni ellenük, de sikertelenül. A hippik többsége, miután felnőtt, maga hagyta el a mozgalmat.

8

Az ukrán diaszpóra kulturális vívmányai. A korábbi évekhez hasonlóan az ukrán diaszpóra tovább gazdagította a nemzeti kultúrát és megpróbálta a híd szerepét játszani a szabad világ és az ukrán kultúra között.

Szvjatoszlav Hordinszkij költő és műfordító élete nagy részét az USA-ban élte le. Nagy tudású ember volt. Az ukrán költészet ismerőjeként több verseskötet megjelenése fűződik a nevéhez. A kutatók a legsikeresebbnek az *Igor-ének* fordítását tartják. Ő ültette át ukránra Ovidiust, Horáciust, V. Hugot, Ch. Baudelaire-t, G. Byron-t, J. Goethe-t, F. Schillert. Sz. Hordinszkij cikket írt T. Sevcsenkóról, és az ukrán ikonfestészetet is tanulmányozta.

Méltán tett szert világhírnévre **Jakiv Hnyizdovszkij** Amerikában élő ukrán festőművész, aki megfestette M. Szkripnik portréját. Az ő nevéhez fűződik a *Parasztkenyér* című kép megalkotása is.

Sokat tett a zenei kultúra fejlődéséért az USA-ban élő **Anton Rudnickij**. 1967-ben megírta az *Anna Jaroszlavna* operát, a következő évben pedig az *Olga fejedelemszonyt*.

1968-tól kezdve működik a Harvard Egyetemen az Ukrán Tudományos Intézet. Az intézet munkájában fontos szerepet játszott annak igazgatója **Omeljan Pricak**, a világhírű történész.

A XX. század egyik leghíresebb táncosa **Serge Lifar** volt, akit a *tánc istenének* is neveztek, mindig büszke volt ukrán származására. 1922-ben emigrált családjával Párizsba, ahol élete végéig élt. De, *még Párizs fényei sem tudták feledtetni a fenségesen hőmpőlygő Dnyepert*. Egy alkalommal ukrán népviseletben jelent meg a Grand Opérában, és arról beszélt, hogy visszavágyik Ukrajnába.

A francia Becsületrenddel való kitüntetése alkalmával Charles de Gaulle francia elnök megkérdezte tőle, mikor veszi fel végre a francia állampolgárságot, amire Lifar azt felelte, ő ukrán és a hazája Ukrajna. Lifar haláláig hontalan maradt.

Az ukrán diaszpóra egyik fontos vívmánya a felújított Sevcsenko Tudományos Társaság tevékenysége volt. Ebben az időben látott napvilágot a tudományos társaság gondozásában a 10 kötetes *Ukrainisztikai enciklopédia* (1989-ben jelent meg az utolsó kötete). 1979-ben jött létre a diaszpóra egyik legfiatalabb tudományos intézménye, a Római Ukrán Katolikus Egyetem kirendeltsége Nagy-Britanniában. Az intézmény fő feladatának az ukrainisztikai információk eljuttatását tekintette az angol egyetemeken tanuló ukrán származású diákokhoz.

Az ukrán diaszpóra sokat tett annak érdekében, hogy Ukrajnában megőrizték az az 1932–1933-as éhínség emlékét, hogy beszámoljanak erről a tragédiáról a nyugati közvéleménynek is. Ennek köszönhetően vált lehetővé az, hogy tudományos munkák egész sora jelent meg az ukrán történelemnek ezekről a szörnyű eseményeiről. Robert Conquest angol-amerikai történész 1986-ban jelentette meg *Arató bánat: szovjet kollektivizálás és éhínségterror* című könyvét. Conquest segítője O. Pricak meghívására James Mace volt. Az ő kutatásainak köszönhetően ismerte meg a világ az ukrán éhínség szörnyűségeit. Behatóan foglalkozik Ukrajna történetével a Harvard Egyetem Ukrán Tudományos Intézetének volt igazgatója R. Sporljuk is.

A különböző nyugati ukrán projektek (a Harvard Egyetem Ukrán Tudományos Intézete, a kanadai Ukrán Tudományok Intézete, az *Ukrainisztikai enciklopédia* kiadása) elképzelhetetlenek lettek volna Petro Jacik kanadai ukrán származású mecénás anyagi segítsége nélkül, aki több mint 16 millió dollárt költött az ukrán intézmények működésére.

Következtetések. A *pangás* két évtizede alatt végbement az ukrán kulturális élet minden területének eloroszosítása. Az oktatásban például az ukrán nyelvet tudatosan és módszeresen kiszorították a használatból.

▶ A kommunista párt elnyomó politikája negatívan hatott az alkotói munkára a tudományos, irodalmi és művészeti életben. De még ilyen nehéz körülmények között is születtek világra szóló tudományos találmányok. A társadalomtudományokban, irodalomban és művészetekben sok emberi sors tört ketté a kommunista ideológusok azon törekvése folytán, hogy az ideológiai front harcosává akartak változtatni minden értelmiségit, akik a kommunista jelszavaknak és propagandának vannak alárendelve.

▶ Az alternatív ifjúsági mozgalmak megjelenése a politikai folyamatok fejlődésének természetes visszatükröződései voltak Ukrajnában, ami arról tanúskodott, hogy a fiatalok meg akarják valósítani önmagukat és ki akar-nak szabadulni a kommunista ideológia szorításából.

Kérdések és feladatok

1. Milyen új tantárgyat vezettek be a középiskolákban 1972-ben? 2. Mikor lett a középiskola 11 osztályos? 3. Mennyi könyvet adtak ki Ukrajnában ukrán nyelven 1981–1985-ben? 4. Hány tudós volt a köztársaságban az 1980-as évek elején? 5. Mi volt a címe Lina Kosztenko 1979-ben megjelent verses regényének? 6. J. Illjenko melyik filmjét nem láthatták meg a nézők a *pangás* idején?
7. Milyen változásokra került sor az oktatásban ebben az időszakban? 8. Hozzatok fel példákat az oroszosítás megnyilvánulásaira a *pangás* idején! 9. Jellemezzétek a kora-beli ukrán tudomány eredményeit és vívmányait! 10. Mik voltak az ukrán irodalom vívmányai és veszteségei a *pangás* idején? 11. Nevezzétek meg az ukrán művészetek fejlődésének sajátosságait! 12. Mivel járultak hozzá az ukrán sportolók a sport fejlődéséhez ebben az időszakban? 13. Elemezzétek az alternatív ifjúsági mozgalmat Ukrajnában a *pangás* idején! 14. Mivel járult hozzá az ukrán diaszpóra az ukrán kul-túra fejlődéséhez?
15. Töltsétek ki az *Ukrán kultúra és szellemi élet fejlődése a pangás idején* táblázatot!

A kultúra ága	Főbb sikerek	Meghatározó egyéniségek

Beszélgétek meg kis csoportokban! Miben nyilvánult meg oktatás, tudomány, iro-dalom és művészetek fejlődésének ellentmondásossága a szovjetrendszer válságának elmélyülése idején? Válaszokat indokoljátok meg!

17. Készítsetek rövid beszámolót V. Szimonenkóról, I. Mikolajcsukról, P. Majborodáról, J. Mirošnyicsenkóról, A. Szolovjanenkóról, M. Amoszovról, O. Antonovról, T. Jablonsz-káról, M. Prijmacsenkóról, Sz. Paradzsanovról, V. Manyjakról, O. Pricakról, P. Jacikról, R. Sporljukról, Robert Conquestről, James Maceról! (Választás szerint) 18. Az USZSZK Minisztertanácsa mellett működő Filmművészeti Bizottság vezetői azzal az indokkal tiltották be J. Illjenko *Kút a szomjazók számára* című filmjének bemutatását, hogy ideo-lógiailag elhibázott és sok benne a *formai* újítás. A bizottság vezetője azzal vádolta meg a fiatalokat, hogy túlságosan is kedvelik a poétikus filmet, ezért elhanyagolják a realista alkotásokat. A bizottság vezetőjének véleménye szerint nincs szükség az Antonionitól és Bergmanntól átvett szakmai fogásokra, mivel azok a nyugati világban

születtek és *nem tudják a megfelelő módon bemutatni a szovjet ember belső világát*. Mi a véleményetek erről a bírálatról? Igazolta-e az idő a bizottság elnökének szavait? Hogyan hatottak a bizottság elnökének a gondolatai az ukrán filmművészet fejlődésére? **19.** Az ukrán történelem- és ukrán irodalomórákon tanultak alapján vázoljátok fel, hogyan ábrázolja Honcsar *Székesegyház* című művében az erkölcsi tartás és szépség szerepét az ember életében, a nép történelmi emlékezetének fontosságát, a jó és rossz harcát, a nemzeti közömbösséget és erkölcsi aljasságot!

1. számú gyakorlati foglalkozás.

Az USZSZK Alkotmányai: a sztálini és a fejlett szocializmus alkotmánya. (az 1937-es és 1978-es alkotmányok összehasonlítása)

2. számú gyakorlati foglalkozás. Ukrán szamizdat: témák, eszmék, szerzők.

3. számú gyakorlati foglalkozás. Mindennapi élet a városokban és vidéken: előnyök és problémák (az 1970–1980-as évek példáin Ukrajnában).

Útmutatót a gyakorlati foglalkozásokhoz való felkészüléshez a 282. oldalon találhattok.

Tudásösszegzés a III. fejezet anyagából:

Ukrajna a szovjetrendszer válságának elmélyülése idején

Tesztfeladatok a III. fejezet anyagából.

Felkészülés az *Ukrajna a szovjetrendszer válságának elmélyülése idején* című

témazáró felmérésre.

IV. FEJEZET. UKRAJNA FÜGGETLENSÉGÉNEK HELYREÁLLÍTÁSA

16. §. A peresztrojka kezdete a Szovjetunióban és Szovjet-Ukrajnában

►► 1. A Szovjetunió történetének melyik korszakát nevezzük a *pangás* időszakának? 2. Miben nyilvánult meg a szovjet fejlődési modell válsága?

1 **Változások a szovjet pártállami vezetésben Leonyid Brezsnyev halála után.** Az 1980-as évek elejére világossá vált, hogy a szovjet fejlődési modell változtatásokra szorul, mivel az egész rendszer mély válságban van. Az SZKP KB főtitkára L. I. Brezsnyev azonban életének utolsó éveiben alig foglalkozott az ország dolgaival. A káderek fiatalítása helyett a stabilitás fontosságát hangsúlyozta ebben a kérdésben. A főtitkár álláspontja teljes mértékben megfelelt a párt nomenklatúra érdekeinek, mivel a Szovjetunió csúcavezetésének átlagéletkora 70 év volt.

A legfelsőbb pártállami vezetés átszervezésének átmeneti időszaka 1982 novemberében vette kezdetét, miután Leonyid Brezsnyev meghalt. Az új főtitkár **Jurij Andropov** lett. Rövid hivatali ideje alatt megpróbálták megszilárdítani a munkafegyelmet, végrehajtani az ötéves terv tervmutatóit, harcot hirdettek a hivatali megvesztegetések ellen az állami vezetők soraiban (bár erről nem nagyon beszéltek), fokozták a megtorlásokat a másképp gondolkodókkal szemben. Azt rebesgették, hogy reformokon is gondolkodott.

Andropov halála után a párt és állam élére **Konsztantyin Csernyenkót** választották meg. Hivatali idejét *minipangásnak* is szokták nevezni. Ez alatt az idő alatt visszavontak minden reformkezdeményezést, még a jelentékteleneket is. Az ország lakosságának bizalmatlansága a pártállami vezetőkkel szemben egyre jobban elmélyült.

2 **A peresztrojka (átépítés, átalakulás) kezdete a Szovjetunióban.** 1985 márciusában az SZKP főtitkárává **Mihail Gorbacsovot** választották meg. Ő volt a legfiatalabb a Politikai Bizottság tagjai közül. Az új vezető és harcostársai nem akarták felszámolni a parancsuralmi rendszert. A változások menetét sem gondolták át kellőképpen. *Gyorsításról* beszéltek, *megújulásról*, *a lenini elvekhez való visszatérésről*, meg a *szocializmus új arcáról*.

Az új pártállami vezetés először nem ismerte fel a szovjet társadalom szociális-gazdasági, politikai és erkölcsi válságának valódi mélységét. A kialakult helyzetből való kiutat Gorbacsov a társadalmi-gazdasági fejlődés felgyorsításában látta. Gyorsítás (uszakorenije) alatt a pártvezetés az ország gazdasági teljesítőképességének megduplázódását értette, valamint a termelési eszközök és technológiák modernizálását a TMF vívmányai alapján. Ide sorolták még a munkafegyelem megszilárdítását és több szegényletes társadalmi jelenség (túlzott alkoholfogyasztás, az állami vagyon szétlopkodása) felszámolását, illetve a pártállami vezetés személyi állományának a megújítását.

A józansáért küzdő társaság nagygyűlése, 1987.

A **peresztrojkáról** az SZKP KB áprilisi plénumán szavaztak 1985-ben. Átépítés alatt ekkor a gazdaságirányítási mechanizmus tökéletesítését értették. A változtatások elsősorban a gazdasági szektort érintették, vagyis az elementáris rendteremtést, a munkafegyelem és technológiai fegyelem megszilárdítását, a vezető beosztású emberek felelősségének a fokozását.

A peresztrojka szellemében hozott első intézkedés a túlzott alkoholfogyasztás elleni harcról elfogadott párthatározat volt, mely-

nek segítségével a munkafegyelmet akarták megszilárdítani.

Az alkoholelles kampány azt eredményezte, hogy 20%-kal visszaesett szőlőtermelés, mivel Ukrajnában 60 ezer szőlőtőkét vágtak ki. A gazdasági veszteségek ebből kifolyólag elérték a 900 millió rubelt. Az alkoholárusítás csökkenése következtében 1987–1989 között a költségvetésbe 13 milliárddal kevesebb rubel folyt be, mint korábban. Ukrajna költségvetése az alkoholelles kampány miatt évente 10 milliárd rubelt veszített. Az állami pálinkafőzés visszaesése miatt egyre nagyobb méreteket öltött a házi pálinkafőzés, az alkoholtermékek illegális árusítása és a kábítószerezés.

Komoly problémát jelentett a Szovjetunió számára az afganisztáni háború, amelyben 1979–1989 között 546 255 személy vett részt, közülük 160 375 Ukrajnából. A harcokban összesen 14 453-an veszítették életüket, köztük 3 280 ukrán. 80 embert eltűntnek nyilvánítottak. A háború átlagos napi kiadásai a Szovjetuniónak 1984-ben 4,3 millió rubel volt, 1987-ben pedig már 14,7 millió. Összességében a Szovjet Korlátozott Csapattek afganisztáni állomásoztatása 30 milliárd dollárba került. S ebben az összegben nincs benne az afgán hadseregnek nyújtott műszaki segítségnyújtás, fegyverekkel való ellátás és a polgári objektumok építésére szánt összeg.

Az SZKP XXVII. kongresszusát 1986-ban tartották, ahol jóváhagyták a **gyorsítás** irányvonalát. Határoztak többek között arról, hogy az elkövetkező három ötéves terv alatt megduplázzák az ország termelési potenciálját, nemzeti jövedelmét a munkatermelékenység növelése és a Tudományos Műszaki Forradalom vívmányainak a felhasználása segítségével. Feladatul tűzték ki olyan szociális kérdések megoldását, mint a lakás-, az élelmiszerrel és közszükségleti cikkekkel való ellátás problémája.

A kongresszus elfogadta a párt új szerkesztésű programját is, ahonnan eltávolították a kommunizmus alapjainak a felépítésével kapcsolatos célt, felcserélve azt a szocializmus tökéletesítésével. Mihail Gorbacsov ekkor megfogalmazott két fontos jelszót: a **glasznoszt**ot (nyíltság) és a **széles körű demokráciát**, melyek nagy hatással voltak a társadalmi folyamatok későbbi fejlődésére.

Glasznoszty – kimondottan szovjet kifejezés, melyet más nyelvekre nem fordítanak le és ebben a formájában használja mindenki. A fogalom a szovjet pártállami vezetés információs politikáját takarja a szólás- és sajtószabadság teljes hiányának viszonyai között, melynek célja adagolt információ eljuttatása az emberekhez a szovjet történelem során véghez vitt büntettekről és azok ártatlan áldozatairól. A glasznosztytal a kommunisták azt a látszatot akarták kelteni, hogy a pártállami hatalmi szervek nyílt, átlátható politikát folytatnak, így akarták biztosítani Gorbacsov reformátor politikájának információs támogatását. A glasznosztynak köszönhetően egy sor publicisztikai mű jelent meg a sajtóban az addig tiltás alatt lévő személyiségekről és a történelem fehér foltjairól. Mindez nagy hatással volt az emberek tudatára és arra ösztönözte őket, hogy harcoljanak a demokráciáért és függetlenségért.

Az élelmiszerhiány gyors megoldása céljából létrehozták az Állami Agráripari Komplexumot, melynek feladata a mezőgazdasági termékek megtermelése, feldolgozása és tárolása volt. **1986 májusában** az SZKP KB határozatot fogadott el a nem munkával szerzett jövedelmek elleni harcról. A peresztrojka első intézkedései tehát megfeleltek a döntéshozatal megszokott parancsuralmi módszereinek.

Egy év sem telt és ezeknek a nagyszerű terveknek a végrehajtási üteme lelassult. Az USA-tól például rekordmennyiségű búza megvásárlására volt szükség, hogy biztosítani lehessen az ország kenyérrel való ellátását. Évi 40 millió tonna amerikai búzát hoztak be az országba 10 milliárd dollárért, vagyis a szükséges búzamennyiség negyed részét. Az alkohol-ellenes politika sem volt eredményes, mivel óriási anyagi veszteségekhez és gazdasági problémákhoz vezetett, azaz a lakosság körében egyre nagyobb méreteket öltött az elégedetlenség, illetve megjelentek a kábítószerfogyasztók is. Mindez a kőolajárak rohamos esése mellett ment végbe (1979–1986 között 101 dollárról 30 dollárra esett vissza egy hordó ára), ami jelentős mértékben korlátozta a Szovjetunió anyagi lehetőségeit, ugyanis a szovjet bevételek több mint a fele a kőolajexportból származott.

A Szovjetunió pénzügyi lehetőségeit végérvényesen a csernobili katasztrófa ásta alá. Az ország egyenes veszteségei és költségei ebből kifolyólag 1986–1989 között 12,6 milliárd dollárra rúgtak.

A peresztrojka korszakai

Korszak	Események
1985 márciusa – 1987 januárja	A szovjet fejlődési modell gyorsítására tett kísérletek.
1987–1988	A piaci mechanizmusok meghonosításának kísérlete a szovjet gazdasági modellben és több hatáskör biztosítása a tanácsok számára.
1989–1990	A szovjet modell gyors pusztulása. Szakadás a peresztrojka táborában.
1991	A Szovjetunió felbomlása.

3 A csernobili katasztrófa. A gazdasági bajokat az 1980-as évek elején tetézték még az ökológiai problémák is. Az 1970-es években Ukrajna területén öt atomerőmű épült fel gyatra, silány technológiai berendezésekkel és a balesetvédelmi előírások mellőzésével. A kőolaj- és földgáz-kitermelésnél tapasztalható felelőtlen hozzáállás ahhoz vezetett, hogy az 1980-as évek közepétől kezdve a földgáz-kitermelés felére, a kőolaj-kitermelés pedig a harmadára csökkent. Bár az 1970-es években Ukrajna még képes volt teljesen ellátni magát földgázzal és 50%-ban kőolajjal, gazdasága később teljesen a szibériai kőolaj- és földgázmezőktől vált függővé.

A mezőgazdaságban tapasztalható fejetlen gazdálkodás a természeti környezet pusztulásához vezetett. A szántóföldek Ukrajna területének 81%-át tették ki (a veszteséges agrárszektor körülményei között).

Moszkva döntése értelmében Ukrajna területén újabb gyáróriások nőttek ki a földből. Ezek az új kohók, bányák és vegyipari kombinátok elavult technológiák alapján épültek és működésük nagyon szennyezte a környezetet. A légszennyezettség terén Ukrajna foglalta el az első helyek egyikét a többi szovjetköztársaság között. A legszennyezettebb levegőjű városok közül minden ötödik Ukrajna területén helyezkedett el. Különösen katasztrofális ökológiai helyzet alakult ki Dnyipropetrovzszkban, Krivij Rihban, Zaporizzsjában, Mariupolban, Horlivkában, Nyikopolban.

Helyrehozhatatlan károkat okozott a természetnek a Csernobili atomerőműben végbemenő baleset **1986. április 25-ről 26-ra virradó éjszaka.**

A Csernobili atomerőmű négyes blokkjának romjai. 1986

A szerencsétlenséget a négyes blokkban végbement robbanás okozta, ami romba döntötte a térszerkezetet és a felső szintek falait. A robbanás pillanatában a reaktorban 200 tonna rádióaktív urán és plutónium volt. A rádióaktív anyagok 3%-a kikerült a légtérbe. Rádióaktív felhő borított be 155 ezer négyzetkilométernyi területet. A robbanás következtében nagy tűz keletkezett és csak a tűzoltók kitartásának köszönhetően nem lett nagyobb tragédia.

A Csernobili atomerőmű robbanása következtében kialakuló környezetszennyeződés igazi világkatasztrófának bizonyult különösen az európai országok számára. Az atomerőmű körül 30 kilométeres zónát hoztak létre, ahonnan ki-telepítették az embereket.

Hivatalos adatok szerint Ukrajnában 16 megyét soroltak a katasztrofá által sújtottak közé, köztük a fővárost, Kijevet is. Ezen a területen közel 1,5 millió ember élt. A robbanás következményeinek felszámolására 1988–1990 között 20 milliárd rubelt költöttek. A helyreállítási munkálatokban közel 600 ezren vettek részt a Szovjetunió minden részéből.

A sugárfertőzés a daganatos megbetegedések növekedéséhez vezetett, különösen az iskolások és óvodáskorúak között, illetve káros hatással volt az ország lakosságának egészségére.

A Csernobili atomerőműben történt baleset a diktatúraellenes mozgalmak (ökológiai, nemzeti-felszabadító) kibontakozásához vezetett Ukrajnában. Aláásta a bizalmat a szovjetrendszerrel szemben, felébresztette az emberekben a vágyat, hogy nemzeti érdekeik védelmére keljenek, aktivizálta a politikai erők egyesülésének folyamatát, megrendítette a Szovjetunió tekintélyét a nemzetközi téren.

2000. december 15-én a Csernobili atomerőművet bezárták.

4 A politikai reformok kezdete. A pártállami vezetés egy idő után megértette, hogy a gazdasági átalakítások elképzelhetetlenek politikai reformok nélkül. 1987-ben az SZKP KB januári plénumán ezért a következő feladatokat fogalmazták meg ezzel kapcsolatban: a tanácsok jogainak mint államhatalmi szerveknek a helyreállítása; a párton belüli demokrácia megteremtése; a gazdaságirányítás demokratikusabbá tétele; a törvényesség biztosítása, a társadalom védelme a hatalom visszaéléseivel szemben; az emberek politikai aktivitásának növekedése és az állampolgárok egyenlő részvétele az őket érintő problémák megoldásában; a szakszervezetek átalakítása a munkások érdekeit védő közösséggé. Ez a politikai irányvonal aktivizálta a *glasznosztyot* is.

A történelmi igazság feltárásához először a különböző időszakos kiadványok láttak hozzá. A moszkvai folyóiratok (*Moszkvai hírek, Ogonyok, Új világ, Lobogó, Október*) kezdeményezéseire reagáltak az ukránok is, az *Irodalmi Ukrajna, Október, Ukrajna* hetilapok. Ez utóbbiak hasábjain különböző cikkek jelentek meg az 1917–1921-es évek felszabadítási törekvéseiről, a kolhozosítás tragikus eseményeiről, az 1920–1930-as évek fejlődésének ellentmondásos jellegéről, az 1932–1933-as éhínségről, a sztálini megtorlásokról, a *kivégzett újjászületésről*.

Az első cikk, amely a glasznoszty szellemében született az *Ogonyokban* jelent meg és F. Raszkolnyikovról szólt, aki az 1930-as években nyílt levelet intézett Joszif Sztálinhoz, amelyben különböző bűncselekmények elkövetésével vádolta meg őt.

A pártállami vezetésnek nem sikerült az információáradatot megfelelő mederben tartani. A szovjetrendszer idején elkövetett bűntettekről szóló beszámolók végérvényesen aláásták az emberek bizalmát a hatalommal szemben. Az egyre nagyobb méreteket öltő információmennyiség pedig a lakosság politikai öntudatra ébredéséhez vezetett, felkeltette az emberek érdeklődését a múlt eseményei iránt, elősegítette a nép nemzeti öntudatának növekedését.

1987. május 23-án az SZKP KB Politikai Bizottságának döntése értelmében megszűnt azon külföldi rádióállomások tevékenységének a zavarása, melyek adásait a Szovjetunió területére sugározták. Ez a nap jelentette a kommunista ideológia végét, hisz a szabad információáramlás viszonyai között a szovjetpropaganda nem tudta felvenni a versenyt a sokkal eredményesebb nyugati propagandával.

A *glasznoszttyal* egy időben került sor a regionális pártvezetés cseréjére. Egymás után mondtak le beosztásukról a Dnyepropetrovszki, Lvivi és a Vorosilovgrádi megyei első titkárok. Scserbickij helyzete azonban továbbra is biztosnak tűnt, sőt a peresztrojka első éveiben megpróbált hatást gyakorolni még az országos pártállami vezetésre is. Ez azzal volt magyarázható, hogy szemben a többi szövetségi köztársasággal, Ukrajnában viszonylag stabil volt a helyzet, a helyi vezetés magabiztosan tartotta kezében a hatalmat és képes volt féken tartani a radikális folyamatok elburjánzását. Scserbickij pedig ismerte a párt felső vezetésén belül dúló harc szabályait, ezért sokáig a politikai élet felszínén tudott maradni. Moszkva sem volt érdekelt a konfliktuskeresésben, mivel meg akarta őrizni Ukrajnában a nyugalmat.

A glasznosztty által életre hívott gondolati pluralizmus (sokféleség) ellentmondásba került a fennálló rendszerrel. Sorra jöttek létre az alternatív szervezetek, amelyek aktív tevékenységbe kezdtek. 1987-ben alakult meg Kijevben az Ukrán Kulturológiai Klub, Lvivben a Leó Társaság, Odesszában a Peresztrojkát támogatók népi szövetsége, Luganszklban, Vorosilovgrádban pedig a Peresztrojkát támogatók bizottsága. A felsorolt szervezetek többsége elítélte a fennálló politikai rendszert, bírálta a rossz gazdaság-irányítást, cenzúrán kívüli újságokat adott ki, tömeggyűléseket szervezett. (Róluk részletesebben a 18. paragrafusban fogtok tanulni.)

5

A gazdasági reformok kezdete. Amikor világossá vált, hogy a parancsuralmi gazdaságirányítási rendszer segítségével nem lehet leküzdeni az egyre elhatalmasodó válságot, a *gyorsítás elképzelését* a *gazdasági peresztrojka* gondolata váltja fel. Ez utóbbi elmélet meghatározó része a piacgazdaság elemeinek a meghonosítása volt a szovjet népgazdaságban. Az első bátortalan próbálkozásra ebben az irányban **1986 novemberében** került sor, amikor elfogadták *Az egyéni munkatevékenységről* szóló törvényt, amely legalizálta az úgynevezett **maszkek** tevékenységét. Az 1980-as években ők adták a Szovjetunió nemzeti össztermékének a 10%-át.

1987 júniusában az SZKP KB plénuma határozatot fogadott el *A gazdaságirányítás gyökeres átalakításáról*. Ez a rendelkezés indította el a reformot, melyet közgazdászok, szociológusok és politológusok (L. Abalkin, A. Aganbegján, T. Zaszlavszkaja, F. Burlackij) egy csoportja dolgozott ki. A reform fő ismertetőjelei a következők voltak: a vállalatok gazdasági és termelési önállóságának kiszélesítése az önellátás és önfinanszírozás elvei alapján; a munkáskollektívák jogainak a kiterjesztése; a vállalkozó szellem ösztönzése a mezőgazdaságban, kereskedelemben, szolgáltatóiparban, közétkeztetésben.

A magánszektor lépcsőzetes újjászületése a külkereskedelem állami monopóliumáról való lemondáshoz és a szovjet piac megnyitásához vezetett a külföldi tőkebefektetések előtt. A magánszektornak, a külföldi tőkebefektetéseknek és a külföldi piacokon való egyre gyakoribb részvételnek – a reform elgondolói szerint – elő kellett segíteniük a szovjet vállalatok versenyképességének a fejlődését.

A reformelképzelések alapján született meg **1987. június 30-án** *Az állami vállalatokról* szóló törvény, amely kiterjesztette az állami vállalatok önállóságát a gazdasági önelszámolás és önfinanszírozás alapján. A vállalatok ezután szabadon tervezhették tevékenységüket, szabadon köthettek szerződéseket a nyersanyag-beszállítókkal és a -fogyasztókkal, korlátozott szintű központi befektetések mellett. Bevezetésre került a minőségellenőrzés állami rendszere, melynek célja a jobb minőségű termékek gyártása volt.

Az iparvállalatok jobb működése érdekében meg kellett reformálni az árképzést és az anyagi ösztönzés rendszerét. Ezt azonban nem sikerült végrehajtani. Az állam az ipari késztermékek legfőbb megrendelője maradt, ami gátolta az üzleti tevékenység kibontakozását. Az állam határozta meg milyen terméket kell gyártani és állami monopólium maradt az árképzés, illetve az adó nagyságának a meghatározása is.

Ezek a felemás, befejezetlen reformok a szovjet gazdasági modell egyensúlyvesztéséhez vezettek, amely ennek következtében gyors hanyatlásnak indult, kiélezve az áruhiány problémáját. Rövid időn belül deficitté vált gyakorlatilag minden termék. Az üzletek polcairól eltűnt a mosópór, a fogkrém, a szappan, a vaj, a cukor stb.

Maszek – illegális vállalkozó a Szovjetunióban, aki hiánycikknek számító közszükségleti cikkek gyártásával foglalkozik. Az alapanyagot az állami vállalatoknál leírt, hulladékként nyilvántartott nyersanyagokból vette. A késztermékeket pedig a piacon vagy az állami boltokban értékesítette hamis papírok alapján. A maszekokat üldözték a bűnüldöző szervek, különösen a szocialista tulajdon megkárosítói ellen harcoló osztály (OBHSZSZ).

A piacgazdaságra való áttérés legbonyolultabb problémája az árképzés volt. Az ármeghatározás a Szovjetunióban rendelet útján történt és nem a gazdasági tevékenység feltételei alapján. Az önköltség szerint történő ármegeállapítás viszont áremelkedéshez vezetett volna, vagyis életszínvonal romláshoz és a hatalom tekintélyvesztéséhez az emberek szemében. A kormány ezért elodázta az árképzés reformját, aminek később katasztrofális következményei lettek.

Következtetések. A szovjet társadalom válsága arra ösztönözte a pártállami vezetést, hogy reformokba kezdjen. Az átalakítások kezdeményezője Mihail Gorbacsov volt az SZKP KB főtitkára. Ezek a reformok azonban nem feleltek meg a kor követelményeinek, következetlenek és befejezetlenek maradtak. Végeredményben ezek az átgondolatlan kísérletezgetések a szovjet gazdasági szerkezet széteséséhez és csődhez vezettek.

▶ 1988-tól kezdve a szovjet népgazdaság mély válságba került. A gazdasági problémák a politikai rendszer átalakulásaival a háttérben elősegítették a társadalmi és nemzeti mozgalmak kibontakozását, amelyek végeredményben szétzilálták és megsemmisítették a tanácsrendszert a Szovjetunióban.

▶ Az átalakulási, átépítési folyamatok Ukrajnában egybeestek az egész ország területén kibontakozó peresztrojka eseményekkel. Volt egy sor sajátosságuk is: a fejlődés lassú üteme, a lakosság aktivitásának viszonylag alacsony szintje, a brezsnyevi gárda hatalmon maradása, a belső problémák békés megoldása, az erőszakos módszerek teljes kizárása, a csernobili tragédia fokozatos átalakulása ökológiai tényezőből politikaivá.

Kérdések és feladatok

1. Mikor vette kezdetét a Szovjetunióban a peresztrojka? Ki volt a kezdeményezője? 2. Mik voltak a peresztrojka első intézkedései? 3. Mikor robbant fel a Csernobili atomerőmű? 4. Mi készítette a pártállami vezetést arra, hogy a gyorsítás elképzelését a gazdasági peresztrojka gondolatára cserélje fel?
- ▶ 5. Mi volt a glasznoszty politikájának a célja? 6. Mi volt a lényege az 1987-ben elfogadott állami vállalatokról szóló törvénynek? 7. Miért akadozott már a kezdetektől fogva a peresztrojka politikája? 8. Hogyan hatott a peresztrojka a glasznoszty?
- ★ 9. **Beszéljétek meg csoportokban!** Miért rontottak a reformok a Szovjetunió gazdasági helyzetén? 10. Készítsetek szerkezeti-logikai vázlatot *A peresztrojka kezdete a Szovjetunióban* című témához! 11. Határozzátok meg azokat a tényezőket, amelyek hatással voltak az átalakulási folyamatokra a Szovjetunióban!
- ★ 12. Elmondható-e az, hogy a szovjet vezetés intézkedései nem voltak célravezetők az ország siralmas helyzetével kapcsolatban? Válaszotokat indokoljátok meg!

17. §. A gazdasági válságjelenségek elmélyülése.

Bányászstrájk 1989-ben. Politikai reformok

- 1. Mi volt a célja a gazdasági átalakulásoknak a peresztrojka elején? 2. Miért nem igazolta magát a társadalmi-gazdasági élet gyorsításának stratégiája? 3. Milyen tényezők befolyásolták negatívan a Szovjetunió gazdasági fejlődését 1985–1987 között?

1 A piaci mechanizmusok bevezetésére tett kísérletek. 1988-tól kezdve a szovjet népgazdaság mély válságba került. A hatalmat ez arra ösztönözte, hogy kiutat keresen a kialakult helyzetből. 1988-ban több mint 30 áruféle gyártásánál és szolgáltatás létrehozásánál engedélyezték a magántevékenységet. Gyors fejlődésnek indult a szövetkezeti mozgalom és elszaporodtak a magánvállalkozások. A magánszektor megjelenésével elszabadultak az árak, amit az átlagember nem mindig tudott megfizetni. Legtöbbször a kisvállalkozások az árnyékgazdaság pénzét mosták tisztára és az állami vállalatok készleteit éltek fel.

Ebben az évben hivatalosan engedélyezték a termőföldek bérbevételét viszonylag hosszú időszakra (50 évig terjedő periódusra). A bérbeadás feltevése az volt, hogy a bérlő saját maga rendelkezzen termésével. A kolhozok saját maguk határozhatták meg a háztáji nagyságát és az egy családi gazdaságban tartható állatállomány számát. Ezeknek az intézkedéseknek azonban csak jelképes eredményei voltak. A kolhozok továbbra is a járási hatalom ellenőrzése alatt maradtak. A járás határozta meg, miből mennyit kell termelni és beszolgáltatni az államnak. A parasztság nem rendelkezett megfelelő gépekkel, berendezésekkel, alkalmas gazdasági infrastruktúrával ahhoz, hogy önálló árutermelésbe és értékesítésbe kezdjen. A potenciális bérlők pedig a helyi hatalom ellenállásába ütköztek. A földeket általában 5–10 évre adták bérbe és a bérleti szerződések csak úgy váltak hivatalossá, ha a bérlők lemondtak a bérleményük örökbe adásának jogáról.

Az elkezdett gazdasági reformok közül gyakorlatilag mindegyik eredménytelennek bizonyult, a külföldi hitelek pedig csak elodázták a gazdasági csődöt.

Nem mentette meg a gazdaságot az sem, hogy 1990 júniusában törvényt fogadtak el a szabályozott piacgazdaság modelljéről. A *bérletezés* programjának atyja L. Abalkin volt. Ennek

A homo szovjetikus átalakulása (a peresztrojka hatására). Szovjet karikatúra az 1990-es évekből

- ? Milyen folyamatot figuráz ki a karikatúra? Magyarázzátok meg, miért vált lehetségessé ez a helyzet!

A Szovjetunió társadalmi-gazdasági helyzetével kapcsolatos karikatúra az 1990-es évekből.

? Beszéljétek meg csoportokban! Kinek a szempontjából (támogatók vagy ellendrukerek) próbálta a karikatúrista értékelni Gorbacsov tevékenységét?

a tervezetnek az értelmében az iparvállalatokat átadták a munkáskollektívák tulajdonába.

A gazdasági helyzet és az életszínvonal egyre csak romlott, ami aláásta a lakosság bizalmát a hatalommal szemben. 1988–1989-ben jelentősen visszaesett a mezőgazdasági termelés is, minek következtében az üzletek polcainál még több élelmiszer tűnt el. Míg 1989-ben az ipari termelés növekedésének üteme nullaszázalékos volt, addig 1990-ben a termelés volumene már 10%-kal csökkent. Ny. Rizskov miniszterelnök felismerte a szovjet gazdaság elkerülhetetlen összeomlását és 1990 decemberében lemondott posztjáról.

A gazdasági helyzet romlásának másik fontos mutatója az volt, hogy a munkatermelékenység növekedése jelentősen elmaradt a fizetések emelkedésétől. Míg 1987-ben a munkatermelékenység 1%-os növekedése mellett fél százalékkal emelték a fizetéseket, addig 1988-ban a fizetésemelés hasonló munkatermelékenység növekedés mellett 1,5%-os volt, 1989-ben pedig már 2,2%-os.

Az új miniszterelnök, **Valentin Pavlov** 1991 januárjában–áprilisában népszerűtlen lépések megtételére szánta el magát: a 100 rubeles bankjegyek cseréjére (a pénzmennyiség csökkentésének céljából a piacon) és 2–10-szeres áremelésre. 1991 nyaráig az infláció az egekbe szökött és év végére elérte a heti 25%-ot. Rohamosan esett a rubel árfolyama is. Míg 1991 elején egy USA dollár 10 rubelbe került, addig az év végén már 110–120 rubelbe. A *pavlovi* áremelés már nem tudta megmenteni a helyzetet, a szovjet gazdaság, mint ahogy az egész Szovjetunió a vesztébe rohant. Napjai meg voltak számlálva.

2 A lakosság szociális helyzetének a romlása. A termelés visszaesése és a nem ellenőrzött pénzkibocsátás szociális feszültségekhez vezetett a társadalmon belül. Statisztikai adatok szerint, míg 1990-ben Ukrajnában a társadalmi össztermék 2,4%-kal csökkent, a nemzeti jövedelem pedig 3,6%-kal, addig a fizetések 15,7%-kal nőttek 1989-hez képest. Az így kialakult helyzet jelentős problémákhoz vezetett az áruellátás terén, ugyanígy az emberek mindent felvásároltak, ami az üzletekben volt.

1991-ben ezek a negatív tendenciák még jobban elmélyültek. A nemzeti össztermék már 11,3%-kal volt kevesebb, a nemzeti jövedelem pedig 11,2%-kal. A köztársaság ipari termelése 4,8%-kal esett vissza, a mező-

gazdasági – 13,2%-kal. A gazdasági mutatók totális összeomlása mellett a lakosság jövedelme viszont ugrásszerűen megnőtt (1991-ben 1990-hez képest 87,1%-kal). A nagyobb jövedelmeket azonban elvitte az infláció. Hogy megőrizték keresetük vásárlóértékét az emberek valutavásárlásba kezdtek. Ez könnyebben ment, mint korábban, mivel az állam már nem gyakorolt akkora ellenőrzést az ilyen tevékenység felett. Könnyítések történtek a külföldre történő utazások terén is, amit a lakosság szintén felhasznált az életben maradás érdekében. A hivatalos árfolyam mellett 1 dollár 60–70 kopeket ért ekkor, a feketepiacon pedig 10 rubelt.

Ebben az időben került sor a tulajdon újraelosztására. A szövetségi és szövetségi-köztársasági alárendeltségű vállalatok részaránya az ipari termelésben 70%-ról 56%-ra esett vissza. Több szövetségi és autonóm köztársaság olyan intézkedéseket foganatosított, melyek korlátozták az erőforrások kivitelét az ország területéről. Jegyrendszert vezettek be az alapvető élelmiszerekre és közszükségleti cikkekre.

3 Bányászsztrájk 1989-ben. A társadalmi-gazdasági helyzet romlása olyan jelenségek újjáéledéséhez vezetett, melyek a korábbi években elképzelhetetlenek voltak a Szovjetunióban. A magát munkáshatalomnak nevező kommunista uralom ellen tömeges sztrájkmozgalom vette kezdetét. Először a bányászok léptek sztrájkba.

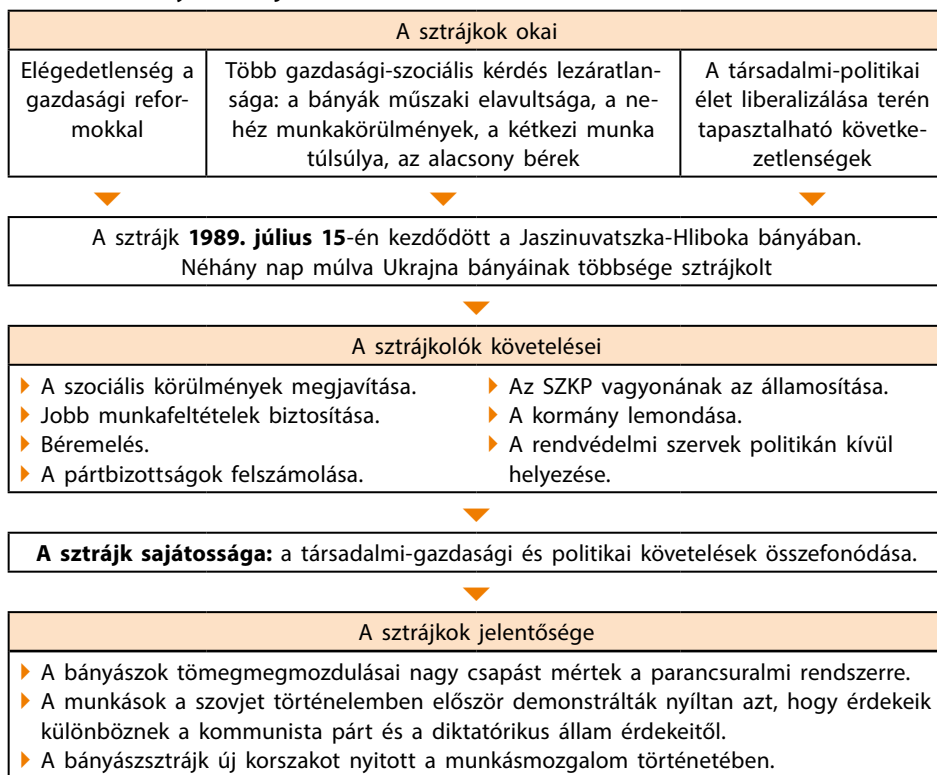
1989. július 11-én éjszaka a Kuznyeck-medence Sevjakov bánya bányászai Mezsdurecsenszkben megtagadták a munkát, mivel nem teljesítették a követeléseiket. Néhány nap alatt sztrájkok kezdődtek a Szovjetunió többi medencéjében is (a Lvivi-Volinyiban és másutt is). A megmozdulások központja Donyeck volt.

A sztrájkok okai a bányászrégiókban kiéleződött társadalmi-gazdasági problémák voltak: a rossz, balesetveszélyes munkakörülmények, az alacsony fizetés, a pártvezetők és szakszervezetek visszaélései hatalmukkal és az élelmiszerellátás terén tapasztalható állandó nehézségek.

1989. július 15-én Ukrajnában a sztrájk V. Komiszaruk vájár vezetésével Makijivka **Jaszinuvatszka-Hliboka** bányájában kezdődött spontán módon. Július 17-én Makijivka többi bányája is megtagadta a munkát. Július 18-án a sztrájkhoz csatlakoztak Krasznoarmijszk (ma Pokrovszk), Dzserszinszk (ma Toreck), Sahtarszk, Krasznodon és Pervomajszk bányászai. Július 19-én sztrájkolni kezdett Donyeck és Horlivka. Július 25-én Donyeck megye 121 bányájából már 110 sztrájkolt. Luhanszk megye 93 bányájából 53-ban tagadták meg a munkát. Nyugat-Donbász 11 bányája

Bányászsztrájk. 1989

Az 1989-es bányászsztrájk

és a Lvivi-Volinyi medence 20 bányája szintén sztrájkba lépett. A mozgalomhoz összesen 500 ezer bányász csatlakozott a sztrájkbizottságok vezetésével. A rend fenntartása érdekében munkásosztagokat alapítottak. Hogy megakadályozzák a zavargásokat a munkásosztagok a milícia munkatársainak közreműködésével bezárták azokat az üzleteket, amelyek alkohollal kereskedtek. A sztrájkolók bizalmatlanságot hirdettek a hivatalos szakszervezeti bizottságokkal, a bányakollektívák tanácsaival és a kommunista párt városi bizottságaival szemben.

A társadalmi-gazdasági követelések mellett a bányászok megfogalmaztak egy sor politikai követelményt is: az alkotmány 6. cikkelyének hatályaon kívül helyezését a Kommunista Párt vezető és irányító szerepéről a társadalomban és a független szakszervezetek létrehozását. Július 20-án Sztahanov bányászai azzal a követeléssel álltak elő, hogy mondjon le a városi pártbizottság, illetve hívják össze a városi pártbizottság soron kívüli plénumát és a városi tanács ülészakát.

A Szovjetunió és Szovjet-Ukrajna pártállami vezetése megértette a helyzet komolyságát, ezért teljesítette a sztrájkolók követeléseinek többségét. **1989. július 30-án** a bányászok ismét munkába álltak. A sztrájkbizottságok azonban nem függesztették fel tevékenységüket, állandó jelleggel tovább folytatták munkájukat. A hivatalos szakszervezeti bizottságok a barikád másik oldalára kerültek, mivel szembe fordultak a bányászokkal. Ezért fokozatosan elvesztették tekintélyüket. A sztrájkbizottságok pedig alternatív érdekvédelmi szervezeteket hoztak létre.

A bányászsztrájkok legfontosabb következménye az volt, hogy Ukrajnában létrejött egy olyan társadalmi erő, amely képesnek bizonyult békés eszközökkel aláásni a kommunista párt hatalmát és megrengetni a totalitárius rendszer alapjait.

4 Alkotmányos reformok. A peresztrojka idején elkezdett politikai és alkotmányos változtatások Gorbacsov elképzelései szerint nem veszélyeztethették a Szovjetunió politikai rendszerét az SZKP-val az élen. Ezek az átalakítások azonban később a totalitárius rendszer összeomlásához vezettek.

Az SZKP XIX. pártkonferenciáján (**1988 júniusában-júliusában**) a Szovjetunió történetében először fogalmazták meg a politikai rendszer átfogó reformjának a szükségességét. A konferencia meghatározta a politikai rendszer reformjával kapcsolatos irányvonalat is, ami magába foglalta a jogállamiság létrehozását, a parlamenti rendszer bevezetését, illetve a hatalommegosztás elvének biztosítását. A konferencia határozatai lendületet adtak a szabadgondolkodásnak, elősegítették az újabb politikai struktúrák létrehozását, elsősorban a megreformált tanácsok formájában.

A konferencia elfogadta az alkotmányreform tervezetét, melynek egyik fő alkotóeleme a kétszintes képviseleti rendszer létrehozása volt, mely magába foglalta a Szovjetunió népképviselőinek kongresszusát és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsát, de ide sorolhatjuk még a Szovjetunió Elnökének intézményét is, akit széles körű hatáskörrel ruháztak fel. A népképviselők kongresszusának feladata az alkotmányos, politikai, gazdasági és szociális reformok végrehajtása volt, illetve a Legfelsőbb Tanáccsal együtt a Szovjetunió Elnökének a megválasztása. Az Elnök hatáskörébe a külpolitika és védelmi politika tartozott, valamint ő nevezte ki a miniszterelnököt is.

Az új hatalmi szervekbe a választásokra **1989 márciusában** került sor. A váratlan fordulatok elkerülése érdekében a képviselői mandátumok 2/3-át a kommunisták (100 hely) és a különböző társadalmi szervezetek, a Komszomol, a szakszervezetek és a veterán szervezetek kapták (650 hely). A többi képviselőt alternatív alapon választották meg a területi és a nemzeti-területi körzetekben. Ukrajna a népképviselők kongresszusára 231 képviselőt küldött (87,5%-k kommunista volt). A képviselők között ott találhat-

A Szovjetunió népképviselőinek I. kongresszusa. 1989

? Miért váltott ki ez a kongresszus nagy visszhangot a társadalomban?

akik gyakran nem értettek egyet számos kérdésben.

Gorbacsov úgy akarta kézben tartani az eseményeket, hogy megfogalmazta a politikai reformok fő célját, vagyis a jogállam létrehozását, amely képes biztosítani a békés átmenetet a piacgazdasághoz és a demokratikus társadalomhoz. A politikai rendszer reformjának fontos tényezői voltak az elnöki hatalom megszilárdítása és a többpártrendszer bevezetése. **1990. március 15-én** Mihail Gorbacsovot megválasztották a Szovjetunió első, és mint később kiderült, egyetlen Elnökévé. Az új Elnöki intézmény bevezetése a kommunista pártállami vezetés hatásköreinek csökkenéséhez, később pedig a megszűnéséhez vezetett.

Egyre sürgetőbbé vált a többpártrendszer bevezetése. **1990 márciusában a Szovjetunió népképviselőinek III. kongresszusa** megváltoztatta az 1977-es alkotmány 6. cikkelyét. Kikerült belőle az SZKP vezető és irányító szerepére vonatkozó rész.

A politikai változások nemcsak a feladatköröket osztották fel újra a szovjet politika elit képviselői között, hanem lerombolták az SZKP hatalmi monopóliumát és a többpártrendszer, illetve a parlamenti ellenzék kialakulásához vezettek.

juk demokratikus erők képviselőit – R. Bratunyt, D. Pavlicskot, J. Scserbakot és V. Javorivszkijt.

Az új hatalmi struktúrában Ukrajna lényegesen kevesebb képviselővel rendelkezett, mint a korábbiiban, ami arról tanúskodott, hogy a központ továbbra sem törődik a nemzetiségi jogokkal, tudatosan korlátozza a szövetségi köztársaságok jogait és a hatalom központosítására törekszik.

A népképviselők kongresszusának kezdete megmutatta, hogy olyan egyöntetűség, mint a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsában volt, már nem lesz soha. Az itt elhangzó beszédek azt bizonyították, hogy a felszólalók különböző politikai nézeteket vallanak és másak az érdekek is. Az ülések élő közvetítései pedig élénkítő hatással voltak a társadalmi aktivitásra.

A Szovjetunió népképviselőinek I. kongresszusa 1989 májusában–júniusában ülésezett. A politikai rendszer reformjának kérdése ezután a népképviselők hatáskörébe került,

! **Következtetések.** A piaci mechanizmus bevezetésére tett kísérlet a szovjet népgazdaság válságához, majd pedig csődjéhez vezetett.

► A parancsuralmi gazdasági modell összeomlása a lakosság nagyobb részének elszegényedését eredményezte.

► Az életkörülmények rosszabbá válása következtében megélénkült a munkásmozgalom, melynek élén a bányászok haladtak. A munkások sztrájkjai széttzilálták a Szovjetunió totalitárius társadalmi rendszerét.

► Az alternatív alapon tartott választások, a sajtószabadság biztosítása, a glasznoszty, a többpártrendszer kialakulása, a munkáskollektívák jogainak kiterjesztése, a szovjet pártállami vezetés feladatköreinek a korlátozása, az eszmei pluralizmus, a sokszínűség meghonosodása, a gazdasági szabadságjogok törvénybe iktatása, a szövetségi és autonóm köztársaságok jogainak kiszélesítése – mindez a totalitárius rendszer végét hozta közelebb.

Kérdések és feladatok

1. Mikor törvényesítették a Szovjetunióban a magántulajdont? 2. Mi volt a célja a pavlovi pénzreformnak? 3. Melyik miniszterelnök idején vette kezdetét a szovjet nép-gazdaság összeomlása? 4. Mi volt az 1989-es bányászsztrájk kiváltó oka? 5. Mikor ült össze a Szovjetunió népképviselőinek első kongresszusa? 6. Melyik esztendőben választották meg M. Gorbacsovot a Szovjetunió elnökévé? 7. A Szovjetunió népképviselőinek melyik kongresszusa érvénytelenítette a szovjet alkotmány 6. cikkelyét az SZKP vezető és irányító szerepéről?
8. Mik voltak az okai a szovjet népgazdaság gyors összeomlásának? 9. A bérleti rendszer bevezetése a mezőgazdaságban miért nem segítette elő az élelmiszerek előállításának növekedését? 10. Magyarazzátok meg, hogy az alkotmányreform következtében miért csökkent az ukránok száma a központi hatalmi szervekben! 11. Miért került bevezetésre a Szovjetunióban az elnöki intézmény?
12. Határozzátok meg az összefüggést a gazdasági folyamatok és az emberek elszegényedése között a Szovjetunióban! 13. **Vitassátok meg az alábbi kérdést:** *Miért nem sikerült a peresztrojka idején leküzdeni az áruhiányt!*
14. **Beszélgétek meg csoportokban!** A szovjet gazdasági modell megreformálásának kísérlete miért vezetett annak a csődjéhez?

18. §. Az ukránok társadalmi aktivitásának a kibontakozása.

Az Ukrajna Állami Önállóságáról (szuverenitásáról) szóló Nyilatkozat elfogadása

1. Mi a glasznoszty? 2. Milyen politikai változásokra került sor a Szovjetunióban és Szovjet-Ukrajnában?

A glasznoszty (nyíltság) hatása az ukrán társadalomra. A peresztrojka idején végbemenő változások fontos alkotóeleme volt a glasznoszty, ami leginkább a publicisztikai kiadványok sokféleségében, a történelem felfedezéseinek a feltárásában, illetve az igazságtalanul meghurcolt történelmi személyiségek jó hírének a helyreállításában nyilvánult meg. A nyíltság radikálisan megváltoztatta az emberek gondolkodását, a szabadságért, demokráciáért és a függetlenségért folytatott harcra ösztönözte őket. A glasz-

Karikatúra a glasznosztyról az 1980-as években.

(A karikatúrán a *ПІАЧ Hi! СТЬ* szóban a *Hi!*, vagyis NEM! van kiemelve)

? Milyen gondolatot akart közvetíteni a karikaturista?

nosztynak köszönhetően sikerült megszabadulni a régi gondolkodás sztereotípiáitól, dogmáitól. A társadalom gyorsan politizálódott.

Az ukrán társadalmon belül a glasznoszty fogadtatása nem volt egyértelmű. Voltak, akik őszintén üdvözltek, mivel meg akarták ismerni a szovjet múlt minden igazságát. Mások közönyösen viszonyultak a folyamathoz. Az emberek harmadik csoportja riadtan figyelte az eseményeket és úgy gondolta, nem szabad pellengérré állítani a kommunista éra egész történetét, mivel az lelki válsághoz vezethet többeknél és passzivitást, érdektelenséget szülhet.

A nyíltság szellemében először az Ukrán Írószövetség és az *Irodalmi Ukrajna* újságírói álltak ki a kultúra szabad fejlődése, a történelem fehér foltjainak feltárása és a környezet megóvása érdekében. Nagy társadalmi visszhangjuk

volt Olesz Honcsar, R. Bratuny, I. Dzjuba, V. Drozd felszólalásainak az Írószövetség ülésén. Ismét kiadásra kerültek V. Vinnicsenko és Sz. Petljura művei, a *kivégzett újjászületés* nemzedékének – Mikola Hviljovij, M. Kulis, M. Zerov – irodalmi alkotásai, Mihajlo Hruszevszkij és Mikola Kosztomarov történelmi értekezései. Az ukrán olvasók újra kezükbe vehették Ivan Dzjuba addig tiltás alatt lévő *Internacionalizmus vagy oroszosítás?* és M. Brajcsevszkij *Egyesülés vagy újjáegyesülés?* című műveket. Újból megjelentek a pangás idején meghurcolt V. Sztusz, J. Szversztyuk, Ihor és Irina Kalinciv munkái. Visszatért az emigrációból M. Rudenko író, az Ukrán Helsinki Csoport egyik alapító tagja.

Fokozatosan fény derült Ukrajna történetének korábban eltitkolt eseményeire: az 1917–1921-es ukrán forradalomra, az 1932–1933-as éhínségre, vagyis az ukrán nép genocídiumára, az erőltette kollektivizálásra, a sztálini megtorlásokra, az Ukrán Nacionalisták Szervezetének tevékenységére, az Ukrán Felkelő Hadsereg fegyveres harcának eseményeire; társadalmi vita kezdődött a nemzeti eszméről és a jelképekről.

A glasznoszty elindította a desztalinizálás újabb hullámát, ami Hruscsov idején kezdődött és az 1980-as évek második felében folytatódott tovább. Egyre több bírálat hangzott el Sztálinnal kapcsolatban is. 1988-tól kezdve 59 ezer igazságtalanul elítélt személyt rehabilitáltak. Visszatért Ukrajnába 300 politikai elítélt. Végül eltörölték a cenzúrát is.

2 Volodimir Scserbickij felmentése beosztásából. Moszkvától eltérően, ahol a peresztrojka kezdetén gyorsan követték egymást az események, Ukrajnában még mindig nagy csend honolt, mintha tovább folytatódna a

pangás időszaka. Ezt a mozdulatlanságot elsősorban az UKP KB első titkárával, Volodimir Scserbickijjel hozták kapcsolatba. Világossá vált, Scserbickijnek mennie kell, annál is inkább, mivel egyre többen követelték ezt az SZKP KB főtitkárától.

1989. szeptember 28-án került sor Kijevben az UKP KB plénumára, amelyen részt vett Mihail Gorbacsov is. A plénium nyugdíjba vonulása alkalmából felmentette Volodimir Scserbickijt első titkári tisztségéből és az SZKP KB Politikai Bizottsági tagsága alól is. Az UKP KB első titkára Volodimir Ivasko lett.

3 Alternatív szervezetek. A többpártrendszer létrejöttének előfeltételei.

A glasznoszty hatására alternatív társadalmi szervezetek alakultak, melyek a lakosság különböző rétegeinek érdekeit tükrözték. Alternatívoknak azért nevezték őket, mert alternatívát (választási lehetőséget) jelentettek az emberek számára a kommunista párt által ellenőrzött tömegszervezetekkel szemben. Ezek az egyesületek nem voltak törvénytelenek, ugyanis az alkotmány biztosította minden állampolgár számára a szervezetekbe való egyesülés jogát. A politikai rendszer liberalizálásának körülményei között az államhatalom nem merte betiltani a tevékenységüket.

Az első alternatív egyesület az **Ukrán Kulturológiai Klub (UKK)** Kijevben jött létre **1987 augusztusában**. Tagjaik lehettek volt disszidensek és politikai elítéltek is. Az UKK összejövetelein többnyire az ukrán történelem és kultúra kérdéseivel foglalkoztak. A történelem fehér foltjainak feltárása azonban akarva akaratlanul ellenzékivé tette őket. Végül a rendvédelmi szervek felszámolták az Ukrán Kulturológiai Klubot, de az alternatív mozgalmat már nem lehetett feltartóztatni.

Lvivben 1987 októberében alakult meg a **Lev Társaság**. Ezzel egy időben I. Kalinec, M. Oszadcsij, M. Rudenko, J. Szversztyuk, I. Szvitlicsnij kezdeményezték az **Ukrán Alkotó Értelmiség Független Egyesületének** létrehozását. 1988 tavaszán a Kijevi Állami Sevcsenko Egyetem diákjai megalapították a *Hromáda* Diákszervezetet.

Az első országos szintű alternatív szervezet, az **Ukrán Helsinki Szövetség (UHSZ)** volt, amely **1988 márciusában** alakult **Levko Lukjanenko** vezetésével. Hivatalos lapja az *Ukrán Hírnök* volt, amelyet Vjacseszlav Csornovil adott ki ismét 1987-től. A szövetség később, 1990-ben Ukrán Köztársasági Párttá alakult át Lukjanenkóval az élen.

A korabeli alternatív társadalmi szervezetek közül említésre méltó még az **Ukrán Diákszövetség (UDSZ)**, amely **1989 végén** kezdte meg tevékenységét Kijevben. A diákok elsősorban saját életkörülményeik megjavításáért küzdöttek, de voltak politikai követeléseik is. Ukrajna több városában megjelentek a **Független Ukrán Ifjúsági Szövetség (FUISZ)**

alapszervezetei. A FUISZ célja az ukrán ifjúság nevelése volt a független, demokratikus Ukrajnáért folytatott harc szellemében.

1989 májusában tartotta alakuló kongresszusát a **Memoriál** Történelmi Ismeretterjesztő Társaság. A kongresszus határozatai között az alábbi célkitűzések szerepeltek: a politikai megtorlások áldozatainak mihamarabbi rehabilitálása, a történelem fehér foltjainak a feltárása, az azokban szereplő személyiségek helyének és jelentőségének az átértékelése, a kommunista sztereotípiák leküzdése.

1989 júniusában már 47 ezer alternatív szervezet működött Ukrajna-szerte. 1988 végén és 1989 elején aktivistáiknak köszönhetően 1200 nagygyűlésre került sor, melyen 13 millióan vettek részt. A „**nagygyűléses demokrácia**” olyan erővé vált, amely hatni tudott a társadalmi folyamatokra.

Az államhatalom közben megpróbálta ellensúlyozni az alternatív politikai egyesületek tevékenységét, amelyek ekkor még nem rendelkeztek tömegtámogatottsággal, ugyanis nem mindenki tudta elfogadni sokszor szélsőséges nézeteiket. A népi ellenzéki mozgalomnak tehát olyan kompromisszumos szervezeti formára volt szüksége, mely egyesítette magában az alternatív politikai közösségek radikalizmusát a történelmi-kulturális, ismeretterjesztő, illetve ökológiai egyesületek tömegességével. Így jött létre az **Ukrán Népi Mozgalom (Ruh)**.

Az első hivatalosan bejelentett politikai párt az **Ukrán Nemzeti Párt (UKP)** volt. Lvivben alakult **1989 októberében**, H. Prihogyko volt politika elítélt állt az élén. A párt hosszú ideig félig legális körülmények között fejtette ki tevékenységét. Kezdetben nem ismerte el a *megszálló hatalom* törvényeit és egyetlenként a többi ukrainai politikai szervezet közül bojkottálta a Legfelsőbb Tanácsba történő választásokat.

A Cservona ruta fesztivál. A társadalmi-politikai élet terén tapasztalható aktivitás nagy hatással volt a zenére is. **1989**-ben rendezték meg Csernyivciben az első nemzeti ifjúsági kortárs zenei fesztivált, a **Cservona rutát**. Igazi forradalomként robbant be az ukrán kulturális életbe, nagyban befolyásolta a társadalmi folyamatok további fejlődését. A fesztivál hatására új ifjúsági zenei műfaj alakult ki, amilyen addig nem létezett.

Ez a zenei új hullám nagy népszerűsége miatt szert Ukrajnában és a diaszpórában is. Sok ott elhangzott darab igazi sláger lett és milliók énekelték később a Hagyukin fivérek, Vika, A. Mikolajcsuk, O. Tiscsenko, VV, Irina Bilik, M. Burmaka és Trizub Sztasz dalait. Az ismeretlenségből berobbanó előadók az ukrán fiatalok bálványaivá lettek.

A *Cservona ruta* fesztivál a kulturális élet különleges jelenségeként nemcsak az ukrán újjászületés egyik jelképe volt, hanem a nemzeti

show-biznisz kezdetét is jelentette egyben. Az ukránok, különösen a fiatalok először kezdtek lelkesedni az ukrán zene iránt, ami az életük részévé vált. A fesztiválon elhangzott dalok óriási közönséget kezdtek gyűjteni a stadionokban és tereken. Ezek a koncertfelvételek percek alatt elkelték a piacon. A fesztivál után a *Ruta-89* résztvevői országos turnéra indultak, melynek során 87 koncertet tartottak nagy sikerrel. A *Cservona ruta* fesztivál volt az új zenei műszaki berendezések (színpad, hangfalak, zenei stúdiók, hanglemezek sokszorosítása) első komoly megrendelője. A fesztiválnak köszönhetően először hallatták hangjukat az akkor még fiatal, később híressé váló zeneszerzők, szövegírók, hangmérnökök.

Később a *Cservona ruta* fesztivált két évente rendezték meg, ami az ukrán zene iránti töretlen érdeklődés növekedését jelentette.

Az ukrán kortárs zene első seregszemléje, a *Cservona ruta*. Csernyivci, 1989

5 Ukrán Népi Mozgalom a peresztrojkáért (Ruh). A Szovjetunió Népképviselőinek I. Kongresszusa (1989 májusa–júniusa) elősegítette a reformfolyamatok elmélyülését a társadalomban. Ekkor jöttek létre az első független tömegszervezetek, a népfrontok. (1990 februárjában a Szovjetunióban 140 ilyen működött.) 1989 közepén az Észti Népfrontnak 60 ezer tagja volt, a Lettnek 115 ezer, a Sajjudisnak (Szajjudisz, a Litván Népfront) pedig 180 ezer fő.

Az ukrán népfront létrehozásának Lvivben volt a legtöbb híve. De más városokban is megpróbálkoztak vele. (Népi szövetség a peresztrojka támogatásáért Kijevben, Ukrán népfront a peresztrojka elősegítéséért Vynyicában és Hmelnickijben).

Az **Ukrán Népi Mozgalom a Peresztrojkáért (Ruh) alakuló kongresszusára 1989 szeptemberében** került sor. A kongresszus küldöttei Ukrajna közel 280 ezer állampolgárát képviselték. A tanácskozás küldöttei között voltak mérsékeltek (V. Javorivszkij, I. Dracs, D. Pavlicsko és mások) és radikálisok (V. Csornovil, L. Lukjanenko, M. Horiny és mások). Mindkét áramlat követőinek megvoltak a maguk elképzelései a szervezet politikai céljairól. Míg a mérsékeltek megelégedtek Ukrajna függetlenségének meghirdetésével az átalakított Szovjetunió keretei között és az SZKP megreformálásával, addig a radikálisok teljes függetlenséget akartak többpártrendszerrel. A kongresszus munkájának meghatározó mozzanata volt a két felfogás között zajló vita. Sokan bírálták a fennálló szocialista rendszert, de még többen követelték annak azonnali felszámolását. Síkra

szálltak a többpártrendszer bevezetése, az alkotmány 6. cikkelyének az eltörlése mellett, valamint követelték az is, hogy a kongresszus kommunista képviselőiből alakítsanak egy önálló kommunista, illetve parasztpártot. Voltak olyan hangok is, hogy számolják fel a KGB-t, szüntessék meg az általános hadkötelezettséget. A változások eredményeképpen Ukrajnában meg kellett teremteni a szabad vállalkozás működési feltételeit, be kellett vezetni a saját valutát, létre kellett hozni az ukrán hadsereget és hadiflottát, a nemzeti biztonsági szolgálatot is. Többen követelték a hatalom azonnali megszerzését kizárólag békés, parlamenti úton.

Az Ukrán Népi Mozgalom már megalakulása pillanatában kijelentette, türelmes kíván lenni a nemzeti kisebbségekhez. A kongresszuson határozatot fogadtak el arról, hogy a szervezet jóindulatú lesz a nem ukrán nemzetiségű lakossággal szemben.

A kongresszus felhívta a figyelmet arra is, hogy a nemzeti-demokratikus mozgalom szervezettségi szintje régióként különböző. Legöntudatosabbak a Nyugat-Ukrajnában élők, bár már akkor is azt mondogatták, hogy Ukrajna sorsa nem Lvivben, vagy Kijevben dől el, hanem a déli és keleti tartományokban. A kongresszus egyik hiányossága az volt, hogy a résztvevők nem képviselték arányosan az ukrán társadalom minden rétegét. 1109 küldött közül 984 az értelmiség köréből került ki, de nagyon kevesen voltak munkások és kolhozparasztok a küldöttek között.

A két ellentétes áramlat szembenállása a Ruhon belül nagyon megnehezítette annak szervezeti felépítését. De a megbeszéléseknek ezen a szintjén még sikerült feloldani az ellentéteket, mivel mindkét törekvés képviselői szembe helyezkedtek az SZKP-val.

6 Választások az Ukrán Legfelsőbb Tanácsba 1990-ben. Az 1990-es esztendő politikai szempontból nagyon aktívnak bizonyult. Jelentős hatással volt ezekre a folyamatokra az, hogy az UNK és NYUNK állami egyesülésének évfordulóján **1990. január 22-én** a Ruh élőláncot szervezett Lviv és Kijev között, melyben 450 ezer – 5 millió személy vett részt. Az *ukrán hullámnak* is nevezett esemény arról tanúskodott, hogy Ukrajna önállóságának sok híve van országszerte.

Az év központi eseménye azonban az Ukrán Legfelsőbb Tanácsba és a helyi tanácsokba megtartott választások voltak 1990 márciusában. Ezek a választások először a Szovjetunió történetében alternatív alapon történtek (a Legfelsőbb Tanács 450 képviselői helyére 3 ezren versengtek). Több új társadalmi szervezet vett bennük részt, ami jelentősen megváltoztatta a választások jellegét. A nyugati megyékben és Kijevben az ellenzéki erőknek jelentős támogatottságuk volt.

1990. május 15-én Kijevben megkezdte munkáját az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa. Az ülészakok már parlamenti rendszerben zajlottak, tehát nem egy két, hanem minimum 60 munkanapig tartottak.

Az első ülészakon létrejött a **parlamenti többség**, a **239-ek csoportja**, akik között voltak reformpártiak és nyíltan konzervatívok. Megalakult a **parlament ellenzék** is, a **Néptanács** (125 képviselővel) mérsékeltekkel és radikálisokkal együtt. Az ellenzék vezére **Ihor Juhnovszkij** lett (a kormánytöbbségé pedig Olekszander Moroz – *a ford. megj.*). A Legfelsőbb Tanács első munkanapjától kezdve az ellenzék fontos szerepet játszott a függetlenségért folytatott harcban. Ellenzéki politikusok (I. Juhnovszkij, O. Jemec, D. Pavlicsko, Lesz Tanyuk, V. Javorivszkij és mások) álltak hét állandó parlamenti bizottság élén a 23 közül. Az ukrán parlament első elnökévé a kommunisták vezetőjét, Volodimir Ivaskót választották meg.

Élőlánc. 1990. január 21.

? Mit gondoltok, lehetne-e napjainkban ilyen léptékű rendezvényt szervezni? Válaszotokat indokoljátok meg!

7 **Ukrajna Állami Önállóságának (szuverenitásának) Nyilatkozata.** A XII. összehívású Legfelsőbb Tanácsban (1990–1994) a Kommunista Párt képviselői voltak abszolút többségben. Egyre gyakrabban vetették fel az ukrán nemzeti függetlenség gondolatát a nemzeti-demokratikus oldalhoz tartozó képviselők. A köztársaság pártállami vezetése ez ellen nem nagyon tudott semmit tenni, és először szánta el magát olyan lépésre, ami nem egyezett a központ politikájával. Ennek a döntésnek a meghozatalában az úgynevezett **szuverenitások díszszemléje** volt nagy hatással rájuk, vagyis az, hogy Észtország, Litvánia, Lettország, Azerbajdzsán, Grúzia, Oroszország, Üzbegisztán és Moldova már korábban kihirdették önállóságukat.

1990. július 16-án az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa elfogadta **Ukrajna Állami Önállóságának (szuverenitásának) Nyilatkozatát**, melynek értelmében ezután az ukrán nép önállóan dönthetett sorsáról (a döntés mellett 355-en szavaztak, ellene négyen).

Maga a Nyilatkozat Bevezetőből és a következő 10 fejezetből áll: I. Az ukrán nemzet önmeghatározása. II. Néphatalom. 3. Államhatalom. IV. Állampolgárság. V. Területi szuverenitás. VI. Gazdasági önállóság. VII. Ökológiai biztonság. VIII. Kulturális fejlődés. IX. Külső és belső biztonság. X. Nemzetközi kapcsolatok.

A Nyilatkozat főbb rendelkezései:

Ukrajna népét a köztársaság minden nemzetisége, vagyis összes állampolgára alkotja;

- ▶ az ukrán nép állami és nemzeti önállóságának teljes mértékű érvényesülése, hatalmának teljessége és oszthatatlansága a köztársaság határain belül, egyenjogúsága, illetve függetlensége a külkapcsolatokban;

- ▶ az államhatalom felosztása törvényhozóira, végrehajtóira és bíróira;

- ▶ az ukrán nép kizárólagos joga birtokolni Ukrajna nemzeti kincseit, rendelkezni velük és felhasználni őket;

- ▶ Ukrajna önállósága a gazdasági, természetvédelmi, kulturális, kül- és belbiztonsági, valamint nemzetközi kapcsolatok kérdéseinek megoldása terén;

- ▶ békeszerető külpolitika, állandó semlegesség;

- ▶ az általános emberi értékek osztályérdekek fölé helyezése;

- ▶ minden Ukrajna területén élő nemzetiség szabad nemzeti-kulturális fejlődésének, illetve jogainak a biztosítása;

- ▶ minden Ukrajna határain kívül élő ukrán közösség szabad nemzeti-kulturális fejlődésének az elősegítése.

A többség határozatlansága és következetlensége miatt a *Nyilatkozat*nak nem kölcsönöztek alkotmányos formát. Könnyen megtörténhetett volna, hogy a Legfelsőbb Tanács valamelyik irodájának páncélszekrényében végzi, mint valamilyen nagyon jóhiszemű, de haszontalan kívánságok jegyzéke. A közvélemény nyomására azonban a népképviselők hozzáláttak, hogy valódi tartalommal töltsék meg a Nyilatkozatot. 1990. július 30-án határozatot hoztak a Szovjet Hadseregben szolgáló ukrainai katonák visszavezényléséről a köztársaság területére. Kezdeményezték kétoldalú szerződések aláírását Ukrajna és a többi szövetségi köztársaság között, illetve beleegyeztek az alkotmány olyan módosításába, amely az ukrán törvényeket a szövetségi törvények fölé helyezi.

1990. augusztus 3-án a parlament elfogadta az **Ukrajna gazdasági önállóságáról** szóló törvényt. A törvény értelmében Ukrajna önállóan határozhatta meg szociális-gazdasági fejlődésének stratégiáját, gazdaságának szerkezetét, a népgazdaság fejlődésnek főbb irányait, illetve a gazdasági tevékenység formáit és módszereit.

A törvény előírányozta a tulajdonformák sokféleségét és egyenjogúságát, minden természetes és jogi személy szabad vállalkozáshoz való jogát, a pénzforgalom önálló szabályozását Ukrajna területén és a belső piac védelmét.

Az *Ukrajna Állami Önállóságának Nyilatkozata* elfogadása után a parlament jóváhagyta Volodimir Ivasko lemondását. **1990. július 23-án** az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának elnökévé **Leonyid Kravcsukot** választották meg.

8

Politikai konfrontálódás 1990 őszén. A gránit forradalom. Az állami önállóságért folytatott harc a munkásmozgalom kibontakozásának és az SZKP széthullásának viszonyai között zajlott.

1990 júniusában Donyeckben megtartották a Szovjetunió bányászainak első kongresszusát (a résztvevők 58%-a ukrainai illetőségű volt), mely a gazdasági életben elhúzódó pangás 2 legfőbb okaként a meglévő gazdálkodási rendszert és az SZKP hatalmi monopóliumát nevezte meg a társadalomban. A kongresszuson elhatározták, hogy egynapos figyelmeztető sztrájkot fognak tartani 1990. július 11-én. A munkabeszüntetéshez a köztársaság 256 iparvállalatának dolgozói csatlakoztak. A nagygyűléseken a kormány leváltását és a nemzeti bizalom kormányának létrehozását, a jogvédő szervek politika mentesítését, az üzemi pártbizottságok megszüntetését, a pártvagyon államosítását követelték a résztvevők.

A következetlen és befejezetlen gazdasági reformok, a kommunisták politikai tehetetlensége a kialakuló közéleti versenyhelyzetben, a pártállami vezetés képtelensége ellenőrzés alatt tartani az átalakítási folyamatokat, a kommunistaellenes hangulat felerősödéséhez vezetett a társadalomban, illetve olyan romboló erők létrejöttéhez, amelyek belülről bomlasztották az UKP-t. 1989-ben például a párttagság száma 0,25%-kal csökkent, 1990-ben pedig már 10%-kal. Az Ukrán Kommunista Párt még így is meg tudta őrizni vezető szerepét a társadalomban (1990 júniusában a XXVIII. pártkongresszus első ülészakának idején a pártnak 3 millió tagja volt és az Ukrán Legfelsőbb Tanács képviselőinek 85%-át szintén a kommunisták adták).

1990 elején az UKP-n belül létrejöttek a Demokratikus platform alapszervezetei. A platform első konferenciájára 1990. március 1-jén került sor Kijevben. Az új szerveződés legfőbb feladatának az Ukrán Kommunista Párt átalakítását tekintette állampártból parlamenti párttá. Miután világossá vált, hogy az UKP-t belülről nem lehet megreformálni, a Demokratikus platform követői kiléptek a pártból és egy részük **1990 decemberében** megalapította az **Ukrajna Demokratikus Újjászületésének Pártját** (UDÚP).

Az ellenzék és hatalom közötti konfrontálódás 1990 őszén érte el tetőpontját. 1990. szeptember 15-én a sztrájkolók, szakszervezetek, munkásbizottságok képviselőinek értekezletén október 1-re egynapos összukrán figyelmeztető politikai sztrájkot hirdettek. Szeptember 30-án Kijevben az ellenzék nagygyűlést tartott, amelyen 100 ezren vettek részt. A nagygyűlés résztvevői Kiáltványt fogadtak el, amelyben követelték a kerekasztal-tárgyalások megkezdését Ukrajna politikai erőinek a részvételével, a nemzeti bizalom államának és kormányának létrehozását. Az összukrán sztrájkot végül is nem tartották meg.

Kommunizmus-mentes terület. Sátorváros Kijevben a *gránit* forradalom idején. 1990 októbere

? Miért nem mert a hatalom erőszakot alkalmazni a diákokkal szemben?

tását a köztársaság határain túl, az SZKP és Komszomol vagyonának az államosítását Ukrajna területén. A követelések közül csak egy teljesült. Az ukrán kormány elnöke Vitalij Maszol lemondott és a diákok beszüntették az éhségsztrájkot.

A gazdasági válság elmélyülése, a társadalmi élet aktivizálódása az Ukrán Népi Mozgalom (Ruh) radikalizálódáshoz vezetett. Második kongresszusán a Ruh megváltoztatta politikai irányvonalát, amit leginkább a jelszavak közötti különbségek jellemeztek. A Népi mozgalom a *peresztrojkáért* jelszót felváltja a *Népi mozgalom Ukrajna önállóságának a helyreállításáért* jelmondat.

1990 végére kirajzolódni látszott Ukrajna politikai pártjainak új rendszere. Jobboldalon a következő pártok helyezkedtek el: Ukrán Kereszténydemokrata Párt (UKDP), Ukrán Népi Demokratikus Párt (UNDP) és az Ukrán Köztársasági Párt (UKP). Centrista pártok: az Ukrán Demokratikus Parasztpárt (UDPP), Ukrajna Zöld Pártja (UZP) és Ukrajna Demokratikus Újjászületésének Pártja (UDÚP). Baloldali pártként lett elkönyvelve az Ukrajna Munkásszövetsége a szocialista peresztrojkáért (UMSZ).

9 Vallási újjászületés. A szovjet állam és a vallás, illetve az egyházak közötti viszony Rusz megkeresztelésnek 1000 éves évfordulójának megünneplése során kezdett megváltozni 1988-ban. A megemlékezésekre Kijevben és Moszkvában került sor 100 hivatalos külföldi egyházi küldöttség részvételével. Különösen ünnepélyessé tette a megemlékezést az, hogy az ENSZ Rusz megkeresztelését a civilizáció történetének meghatározó eseményévé nyilvánította.

A vallási témák iránti érdeklődés aktivizálta más felekezetek tevékenységét is. Az ateizmus megszűnt hivatalos ideológia lenni.

A vallási élet újjászületése napi-rendre tűzte az Ukrán Görögkatolikus Egyház (UGKE) kérdését is. II. János Pál pápa azzal a kéréssel fordult Mihail Gorbacsovhoz, hogy ítélje el a kommunista hatalom 1946-ban elkövetett bűntettét az UGKE ellen. A nemzetközi közvélemény és saját híveik támogatását élvezve a görögkatolikusok harcot kezdtek egyházuk újraengedélyezéséért. A pártállami vezetés azonban nem sietett helyreállítani a görögkatolikus egyház önállóságát. Ebben volt érdekelt az Orosz Pravoszláv Egyház (OPE) is, melynek Lviv, Ivano-Frankivszk és Ternopil megyékben, illetve Kárpátalján 3 ezer egyházközsége volt, ami az ukrán **exarchátus** pravoszláv közösségeinek felét, az össz-szövetségének pedig a harmadát tette ki. Pimen pátriárka és Mihail Gorbacsov találkozója után 1988-ban az Orosz Pravoszláv Egyház Lvivi-Ternopili Püspöksége területén létrehoztak még 1,1 ezer új egyházközséget. Több vallási irodalmat kezdtek kiadni, köztük ukrán nyelven is. Egyre gyakoribbá váltak a pravoszláv egyházi személyiségek olyan beszédei, melyekben a vallási uniót bírálták. Növelték az Odesszai Hittudományi Akadémia azon diákjainak a számát, akik ismerték a nyugat-ukrán tartományok sajátosságait, hogy később ott teljesíthessenek szolgálatot a sajátjaik között. Az OPE az állam támogatásának köszönhetően növelte a *Pravoszláv Hírnök* példányszámát. Az állam beavatkozása az egyházak ügyeibe még inkább kiélezte a helyzetet.

Az UGKE problémája 1989 elején a világgözvélemény figyelmének középpontjába került. Megvitatásra került az ENSZ-ben és az EBESZ közgyűlésein is. Azon szovjet állampolgárok, akik nem ismerték korábban a görögkatolikusokat, most támogatni kezdték egyházuk helyreállításának ügyét. 1989 májusában hat görögkatolikus püspök és pap éhségstrájkba kezdett Moszkva központjában, amiért a hatalom nem hajlandó tárgyalni velük. A láncreakció jellegű éhségstrájk egészen novemberig elhúzódott.

A görögkatolikusok vezetője, **Miroszlav Ljubacsvszkij** azzal a felhívással fordult a hívekhez, hogy tegyenek valamit a vallási szabadság megóvása érdekében. Felhívására 150 ezren vettek részt a különböző vallási szertartásokon a nyugat-ukrán tartományokban.

Mihail Gorbacsov és II. János Pál pápa találkozója előtt **1989. november 28-án** az USZSZK egyházügyi hivatala megengedte a keleti szertartású görögkatolikusoknak, hogy egyházi közösségeket hozzanak létre, melyek a hatályos törvényeknek megfelelően bejegyzésre kerültek.

Orosz Pravoszláv Egyház ukrán exarchátusa – a Moszkvai Patriarchátus ukrainai egyházi közigazgatási egysége.

Megmozdulás az UGKE engedélyezése mellett. Lviv. 1989. szeptember 17.

1990. január 23-án a Lvivi Urunk Színeváltozása templomban került sor az Ukrán Görögkatolikus Egyház zsinatára, melyen az 1946-os zsinatot nem kanonikusnak nyilvánították és megfogalmazták az egyházi vagyon visszaadásának követelményét. Ebben az időben közel 1,5 ezer pravoszláv egyházközség visszatért a görögkatolikus egyház kötelékébe. 1990 tavaszán a lvivi városi tanács az Ukrán Görögkatolikus Egyháznak adományozta a Szent György-székesegyházat.

1991 márciusában pedig visszatért a száműzetésből Miroszlav Ljubacsivszkij bíboros is.

Az Ukrán Görögkatolikus Egyház sikeres harca lelkesítő hatással volt egy másik, a kommunisták által elpusztított **Ukrán Autokephal Pravoszláv Egyházra** (UAPE). 1989 februárjában kezdeményező csoport jött létre, amely azzal a kéréssel fordult a Szovjetunió és Ukrajna Legfelsőbb Tanácsához, hogy engedélyezzék az UAPE helyreállítását. Az autokephal egyház USA-ban élő metropolitája Msztyiszlav támogatta a kezdeményezést. Lvivben a Szent Péter és Pál templom papja és hívei augusztusban megtagadták az engedelmességet az Orosz Pravoszláv Egyháznak, így ők lettek Ukrajna első autokephal pravoszláv közössége. 1989 novemberében Lvivben az UAPE papjainak gyűlésén újraindították az egyház működését. 1990 januárjában már 200 egyházközséggel rendelkeztek. **1990 júniusában** összukrán zsinatukon az autokephal pravoszlávok törvényesítették egyházuk helyreállítását. A zsinat az egyház pátriárkájává **Msztyiszlav (Szkripnik)** metropolitát választotta meg.

Hogy megállítsa a bomlás folyamatát, az Orosz Pravoszláv Egyház **1990 januárjában** az Ukrajna területén lévő pravoszláv egyházközségeket és kolostorokat a Moszkvai Patriarchátus külön exarchátusába egyesítette a **Moszkvai Patriarchátus Ukrán Pravoszláv Egyháza** néven. A pátriárka és a Szent Szinódus közben nem vesztek semmit hatalmukból Ukrajna területén.

Az UGKE és az UAPE újjáéledése és harca az OPE ellen pozitívan hatott a különböző protestáns hívek számának növekedésére. A protestáns szekták többsége gyakorlatilag be volt tiltva a Szovjetunió területén.

Legalizálták tevékenységüket a protestáns egyházak. 1990-ben helyreállt az evangélikus baptisták, a pünkösdiel és a hetednapi adventisták tevékenysége.

Vallási reneszánszát élte az iszlám, közülük a legtöbben Kelet-Ukrajnában és a Krímen éltek. Újjáéledt a judaizmus is. Ukrajnában egyre több követőre tettek szert a keleti vallások és voltak próbálkozások a szláv pogány vallások újjáélesztésére is.

Következtetések. A glasznoszty, a társadalmi élet liberalizálása és a történelmi igazságosság helyreállítása aláásták az szovjet rendszer ideológiai alapjait és elősegítették a valódi Ukrán önállóság elérését.

▶ A glasznoszty előmozdította a társadalmi-politikai aktivitás növekedését, az emberek nemzeti öntudatra ébredését, felgyorsította az alternatív társadalmi-politikai szervezetek létrejöttét, amelyek a szovjet rendszer összeomlásának idején a többpártrendszer alapjaivá váltak az ukrán függetlenségéért folytatott harc során.

▶ Az 1990-es választások elmélyítették a nemzeti felszabadító mozgalmat, melynek célja Ukrajna önállóságának kivívása volt. A Legfelsőbb Tanácsba beválasztott kommunista többség pragmatikus, gyakorlatias gondolkodású emberekből állt. Abból kiindulva, hogy a szövetségi központ már képtelen irányítani az országot, a parlamenti többség támogatta az *Ukrajna Állami Önállóságának Nyilatkozatát* és más hasonló horderejű törvények elfogadását.

▶ A társadalompolitikai aktivitás tetőpontja a *gránit forradalom* volt 1990-ben.

Kérdések és feladatok

1. Miben különbözik a glasznoszty a szólásszabadságtól? 2. Hogyan kapcsolódik a glasznoszty a társadalom politikai aktivitásának növekedéséhez? 3. Milyen szerepet játszottak az alternatív szervezetek a politikai élet aktivizálásában? 4. Miért mentették fel hivatalából Volodimir Scserbickijt? 5. Hogyan segítették elő az alternatív szervezetek a többpártrendszer kialakulását? 6. Mi hívta életre a tömeges munkásmozgalmat? Milyen követeléseik voltak a munkásoknak? 7. Mi indította el a desztalinizálás újabb hullámát? 8. Milyen célokat tűzött maga elé az Ukrán Népi Mozgalom a peresztrojkaért (Ruh)? Hogyan kapcsolódtak ezek a célok az SZKP által megfogalmazott feladatokhoz a peresztrojka idején? 9. Mivel magyarázható az Ukrán Népi Mozgalom tevékenységének viszonylag mérsékelt volta a többi köztársaságban működő hasonló szervezetek ténykedéséhez viszonyítva? 10. Milyen eredményekkel zárultak az Ukrán Legfelsőbb Tanácsba tartott választások 1990-ben? Milyen megyékben szereztek meg a győzelmet a demokratikus erők? Ki volt az ellenzéki Néptanács elnöke a parlamentben? 11. Kik tartoztak a 239-ek csoportjához? 12. Nevezzétek meg *Ukrajna Állami Önállósága Nyilatkozatának* főbb téziseit! 13. Milyen néven lett ismert a diákok éhségsztrájkja az Október téren Kijevben? 14. Milyen egyházakat legalizáltak 1989–1990-ben?

- ✦ **15.** Miért nem ismételte meg a Ruh a grúzai és baltikumi népfrontok sikereit? **16. Beszéljétek meg csoportban!** Miért éleződött ki a politikai harc 1990 őszén? Mik voltak a következményei? **17.** Melyek voltak az *Ukrajna Állami Önállóságáról* szóló Nyilatkozat elfogadásának okai? Mi volt a lényege, és miben rejlik elfogadásának történelmi jelentősége? **18.** Jellemezték a Legfelsőbb Tanácsba megtartott 1990-es választásokat, és a Legfelsőbb Tanács tevékenységének kezdetét! Miért kezdett 1990-től kezdve parlamenti rendszerben működni?
- ✦ **19.** Jellemezték az 1990 őszén kibontakozó politikai csatározások lényegét! Készítetek rövid téziseket hozzá! **20.** Készítsétek el az 1987–1991 között zajló nemzeti-felzabarádító mozgalom időrendi táblázatát!
- ✦ **21.** Készítetek rövid értekezést az alábbi témára: *Miért állt, a kommunista többség Ukrajna önállósága mellé?*

19. §. Ukrajna függetlenségének kikiáltása

- **1.** Mi a szuverenitások díszszemléje? **2.** Milyen sikereket ért el az ukrán nemzeti mozgalom 1991-ben?

1 **A Szovjetunió fenntartására tett kísérletek fiaskója.** A Szovjetunió fenntartása érdekében a pártállami vezetés egy új szövetségi szerződés aláírásával akart véget vetni a *szuverenitások díszszemléjének*. Tette mindezt főleg azért, mert Jaroszláv Daskevics lvivi történész révén a közvélemény tudomást szerzett arról, hogy az 1922-es szövetségi szerződést alá sem írták, és a későbbiekben felcserélték az 1924-es alkotmánnyal.

A szövetségi szerződés aláírásához Ukrajnában nem viszonyultak egyértelműen. 1990. október 17-én az Ukrán Legfelsőbb Tanács olyan határozatot fogadott el, melyben idő előttinek nevezte a szövetségi szerződés aláírását az új ukrán alkotmány elfogadásáig. **1990. november 20-án** az OSZFSZK és az USZSZK képviselői szerződést írtak alá, amelyben elismerték egymás szuverenitását, és megegyeztek a további együttműködésről kölcsönösen előnyös feltételek mellett. Hasonló megállapodás született Ukrajna és Kazahsztán között is. A központi vezetés a szövetségi köztársaságok viszonyában egyre inkább háttérbe szorult. Kirajzolódni látszottak egy új konföderáció körvonalai.

Közben **1990. november 23-án** megjelent az új szövetségi szerződés tervezete, amely jelentősen korlátozta a köztársaságok jogait, a központnak pedig jelentős hatásköröket biztosított a nemzetközi kapcsolatok és pénzügy terén, illetve a szövetségi törvényeket a köztársasági törvények felé helyezte. A köztársaságok vezetői nem lelkesedtek ezért a tervezetért. A Szovjet Legfelsőbb Tanács konzervatív erői a Szojuz képviselőcsoporttal együtt arra szólították fel Mihail Gorbacsovot, hogy kezdeményezzen nép-

szavazást a Szovjetunió jövőjéről. A pártállami vezetés a következő kérdést javasolta népszavazásra bocsátani: *Kívánja-e Ön a Szovjetuniónak, mint egy megújult, egyenlő jogokkal bíró szuverén köztársaságokból álló föderációnak a megőrzését, mely teljes mértékben garantálja, nemzetiségi hovatartozástól függetlenül minden állampolgár emberi és szabadságjogait?* A kérdés tudatos túlbonyolítására és a jogi szempontból értelmetlen kifejezések használatára, úgy, mint *a megújult föderáció* vagy *a jogok teljes mértékben történő szavatolása*, a központi hatalomnak azért volt szükség, hogy elnyerje a nép támogatását és megőrizze cselekvési szabadságát.

A kialakult helyzetben **Leonyid Kravcsuk**, az Ukrán Legfelsőbb Tanács elnöke azt javasolta, hogy a szövetségi népszavazással párhuzamosan a lakosság körében tartsanak közvélemény-kutatást arról, hogyan képzeli el az emberek ennek a szövetségi államnak a formáját. A Legfelsőbb Tanács ezzel kapcsolatban az alábbi kérdést ajánlotta megválaszolásra: *Egyet ért Ön azzal, hogy Ukrajna tagja legyen a Szovjet Szuverén Államok Szövetségének Ukrajna Állami Önállóságának (szuverenitásának) Nyilatkozata alapján?*

1991. március 17-én a Szovjetunióban **népszavazást** tartottak, melyen 83,5%-os volt a részvételi arány. Ukrajna lakossága mindkét kérdésre igennel válaszolt. A központ által megfogalmazott kérdésre a választópolgárok 70,2%-a szavazott igennel, Kijev kérdésére pedig a választók 80,2%-a. Függetlenül a népszavazás és a közvélemény-kutatás eredményeinek ellentmondásosságától (mivel első esetben a föderációra, másik esetben pedig a konföderációra vonatkozott a kérdés), világossá vált, hogy Ukrajna közvéleménye a függetlenség felé hajlik. Az Ukrán Legfelsőbb Tanács így nem került konfliktusba Moszkvával és mégis elérte célját. Az emberek támogatását maga mögött tudva törvényerőre emelte az *Ukrajna Állami Önállóságáról (szuverenitásáról)* szóló Nyilatkozatot.

A népszavazás után kezdetét vette az úgynevezett **novooogarjovói folyamat**, vagyis kilenc köztársaság vezetőjének és Mihail Gorbacsovnak a megbeszélése az új szövetségi szerződésről. A sorozatos egyeztetések következtében a szerződés végső változatában a szövetségi államhatalmi intézmények már lényegesen kevesebb hatáskörrel rendelkeztek, mint a köztársaságiak. A Szovjetunió így továbbra is föderáció maradt és nem a szuverén államok konföderatív szövetsége. Az új szövetségi szerződés aláírását 1991. augusztus 20-ra tűzték ki. Ez volt Gorbacsov utolsó próbálkozása, hogy a központ és a köztársaságok között létrejött kompromisszum segítségével megőrizze a Szovjetuniót. A folyamatokba ekkor olyan erők avatkoztak be, akik régi formájában akarták megőrizni a Szovjetuniót.

2 A Krími Autonóm Köztársaság létrehozása. A Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság helyreállításának gondolatát először a Krím-félsziget megyei pártbizottsága vetette fel 1990 novemberében. A pártbizottság élén ekkor **Mikola Bahrov** állt. A Szovjetunió szétesésének körülményei között a félsziget kommunistái így akarták megőrizni hatalmukat és befolyásukat, illetve megakadályozni az egyre nagyobb számban hazatelepülő krími tatárokat abban, hogy létrehozzák saját nemzeti autonómiájukat. **1990. január 20-án** népszavazást tartottak ebben a kérdésben, ami az első ilyen népszavazás volt a Szovjetunió történetében. Az embereknek az alábbi kérdést kellett megválaszolniuk: *Támogatja-e ön a Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság újjáalakítását a Szovjetunió jogi alanyaként és a szövetségi szerződés résztvevőjeként?*

A részvételi arány a népszavazáson 81,37%-os volt. A népszavazáson megjelentek 93,26% támogatta az autonómiát, vagyis a félsziget lakosságának közel 77%-a.

A népszavazás megtartása ellen csak egy politikai erő tiltakozott, a **Krími Tatár Nemzeti Mozgalom szervezete**. 1989-től kezdve a félszigetre ekkor már 83 ezer tatár tért vissza.

A népszavazás eredményeit figyelembe véve Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa **1991. február 12-én** törvényt fogadott el a Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság helyreállításáról. A törvény kimondta, hogy *helyre kell állítani a Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságot Krím megye területén az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság keretei között*. A *helyreállítani* szót tudatosan alkalmazták helytelenül, ugyanis a Krími autonómia sohasem volt Ukrajna része. A területi autonómia meghonosítása Ukrajna keretei között időzített bombának bizonyult, ami csak jóval később, a függetlenség éveiben robbant fel.

3 Államcsíny-kísérlet a Szovjetunióban és Ukrajna. A Szovjetunió átalakítására tett kísérlet cselekvésre ösztönözte a régi fejlődési modell híveit, akik **1991. augusztus 19-én** a hatalom átvételére tettek kísérletet. Mihail Gorbacsov ekkor elzárva a külvilágtól a krími Foroszon töltötte szabadságát családjával. Kihasználva a főtitkár távollétét a pártállami vezetők egy csoportja létrehozta a **Rendkívüli Állapot Állami Bizottságát** (GKCSP – Goszudarsztvennij Komitet Po Csrezvicsajnomu Polozsenyiju). A GKCSP-nek nyolc tagja volt: G. Janajev, a Szovjetunió alelnöke, V. Pavlov miniszterelnök, V. Krjucskov, a KGB elnöke, D. Jazov honvédelmi miniszter, B. Pugo belügyminiszter és mások.

Az Állami Bizottság bejelentette, hogy rendet akar teremteni az országban és nem engedi széthullani a Szovjetuniót. Ez után betiltották a politikai pártok, társadalmi szervezetek, tömegmozgalmak működését, nem adtak engedélyt tömeggyűlésekre, tüntetésekre, munkabeszüntetésekre. Szigorú ellenőrzés alá vonták a tömegtájékoztatási eszközöket és a Szovjetunió néhány régiójában rendkívüli állapotot vezettek be. A puccsisták eltökélt szavait nem követték határozott gyakorlati lépések. Az utcákra kivezényelt katonák nem kaptak semmilyen konkrét parancsot és különben sem akartak saját népük ellen harcolni.

A puccsisták ekkor szembe találták magukat az Orosz Föderációval és annak elnökével, **Borisz Jelcinnel**. A demokrácia védelmére kelt Moszkva majdnem egész lakossága. A moszkvai Fehér Ház védői között ott voltak Ukrajna képviselői is nemzeti színű kék-sárga zászlóikkal. Jelcin bátor fellépését a világ legtöbb kormánya támogatta. Az összeesküvés végül vereséget szenvedett.

Az augusztusi események megmutatták az ukrán kommunista vezetés valódi arcát. Az UKP KB a lázadók oldalára állt. A Központi Bizottság titkársága rejtjelezett üzeneteket küldött szét a megyékbe, melyekben helyeslően nyilatkozott a moszkvai hatalomátvételről, és arra szólította fel a megyei pártbizottságokat, hogy támogassák a GKCSPT.

A puccsisták által Kijevbe vezényelt V. Varennyikov tábornok azzal fenyegetőzött, hogy az emberek közé lövet, ha azok sztrájkba lépnek vagy tüntetni kezdenek a Rendkívüli Állapot Állami Bizottságának döntései ellen. Az UKP KB első titkárának, Sztanyiszlav Hurenkónak a támogatását élvezve Varennyikov arra próbálta rávenni a Legfelsőbb Tanács elnökét, Leonyid Kravcsukot, hogy ismerje el a hatalomátvételt. De próbálkozásai hiábavalónak bizonyultak. Kravcsuk úgy gondolta, hogy a lakossági megmozdulások a főváros megszállásához és letartóztatásokhoz vezethetnek, ezért nyugalomra intett. Kijelentette, az országban minden változásnak kizárólag alkotmányos és törvényes úton kell végbemennie, ezért nincs semmi jogi alapja a rendkívüli állapot bevezetésének. A Legfelsőbb Tanács elnöke tehát nem ismerte el jogerősnek a GKCSPT rendelkezéseit Ukrajna területén. Az ukrán tiszttek szövetsége önkéntes osztagokat akart szervezni az ukrán parlament védelmére és felszólította a szovjet hadsereg ukrán nemzetiségű tisztjeit, hogy ne engedelmesskedjenek a puccsisták parancsainak.

Több helyi tanács, különösen a nyugat-ukrán régiókban (köztük az ungvári városi tanács – *a ford. megj.*), elítélte a hatalomátvételt. A Lvivi Megyei Tanács felhívásában a következőket lehetett olvasni: *A demokratikus, a nép által megválasztott hatalom erőszakos elmozdításának kísérletére tömegmegmozdulásokkal felelünk.* A Harkivi Megyei Tanács a GKCSPT tevékenységét a legsúlyosabb bűncselekménynek nevezte.

A puccs ellen legkövetkezetesebben az ellenzéki erők léptek fel, köztük a Ruh és az újonnan alakult pártok, amelyek azt követelték a Legfelsőbb Tanácstól, hogy külön határozatban ítélje el a hatalomátvételt. Ezt követően általános sztrájkot hirdettek a köztársaság egész területére.

1991. augusztus 20–21-ke éjszakáján A GKCSF-hez hű alakulatok megostromolták a Fehér Házat (az orosz Legfelsőbb Tanács épületét – *a ford. megj.*). Az ostrom során hárman vesztették életüket. Azok a különleges egységek, amelyeknek be kellett fejezni az akciót, megtagadták a parancs végrehajtását. A puccs vereséget szenvedett.

Augusztus 22-én az Ukrán Legfelsőbb Tanács Elnöksége összehívta a parlament rendkívüli ülését.

4 **Ukrajna függetlenségének kikiáltása.** *Ukrajna Állami Önállóságának Nyilatkozatát* 1990. július 16-án ugyan elfogadták, ennek ellenére az USZSZK továbbra is a Szovjetunió része maradt. Rövid idő leforgása alatt, 1990 nyara és 1991 nyara között a Legfelsőbb Tanács elfogadott egy sor fontos törvényt, illetve rendelkezést: *Ukrajna gazdasági önállóságáról* (1990 augusztusa), *az Államelnök intézményének bevezetéséről Ukrajnában* és az ezzel kapcsolatos alkotmány-módosításokról, az elnökválasztásokról, az *USZSZK Elnökről* (1991 júliusa).

Az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának rendkívüli ülésszaka **1991. augusztus 24-én** elfogadta **Ukrajna Függetlenségi Nyilatkozatát**, melyben az alábbiakról volt szó: *Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa ünnepélyesen kihirdeti Ukrajna függetlenségét és az önálló Ukrán állam – Ukrajna létrejöttét. Ukrajna területe oszthatatlan és sérthetetlen. Mától kezdve Ukrajna területén kizárólag Ukrajna Alkotmánya és törvényei érvényesülnek.*

Ezzel jogilag is véget ért az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság időszaka és létrejött egy új, önálló állam – **Ukrajna**.

Mivel az UKP részt vett a hatalomátvételi kísérletben, ezért a Legfelsőbb Tanács először felfüggesztette (1991. augusztus 26-án), majd pedig beszüntette tevékenységét (1991. augusztus 30-án).

1991. szeptember 4-én Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának épületére felvonták a kék-sárga zászlót, mely **1992. január 28-a** óta Ukrajna nemzeti lobogója.

1991 őszén Leonyid Kravcsuk először kereste fel hivatalos látogatás keretében a Legfelsőbb Tanács elnökeként Franciaországot, az USA-t és Kanadát.

5 **Népszavazás és elnökválasztás Ukrajnában 1991. december 1-jén.** A Legfelsőbb Tanács ugyan 1991. augusztus 24-én elfogadta *Ukrajna Függetlenségi Nyilatkozatát*, a hatályos törvények értelmében azonban

népszavazáson kellett dönteni az ukrán nép önrendelkezéséről. Ezért a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetésekor határozat született arról, hogy **1991. december 1-jén** összukrán népszavazást tartanak.

A népszavazás nem hagyott semmi kétséget a függetlenség jogossága felől. Arra a kérdésre, hogy a választók egyetértenek-e *Ukrajna Függetlenségi Nyilatkozatával*, 90,32% igennel felelt. Ukrajna tehát a szabad államok nemzetközi közösségének teljes jogú tagja lett. Kezdetét vette a független Ukrajna diplomáciai elismerésének folyamata.

1991. december 8-án Belovezsckaja Puscsában Minszk közelében Oroszország elnöke Borisz Jelcin, Ukrajna elnöke Leonid Kravcsuk és Belorusszia Legfelsőbb Tanácsának elnöke Sztanyiszlav Suskevics szerződést írtak alá a **Független Államok Közösségének** létrehozásáról. Ezzel a Szovjetunió, mint a nemzetközi jog alanya és geopolitikai tényező megszűnt létezni. A Független Államok Közösségébe más köztársaságok is beléphetek. Ukrajna a FÁK-hoz társult tagként csatlakozott.

A Szovjetunió felbomlásának okai:

- ▶ A parancsuralmi rendszer válsága a Szovjetunióban.
- ▶ A Szovjetunió veresége a hidegháborúban.
- ▶ A Szovjetunió egységes birodalmi jellege, amely korlátozta a szövetségi köztársaságok jogait, bár az alkotmány szerint a köztársaságok föderációja volt.
- ▶ A pártállami vezetés átgondolatlan, hibás nemzetiségi politikája (oroszosítás, a nemzetek egybeolvadásának és a szovjet nép létrejöttének ideológiai irányvonala, a nemzetiségi sajátosságok és problémák figyelmen kívül hagyása).
- ▶ A szövetségi pártállami vezetés tehetetlensége a gazdasági problémákkal szemben.
- ▶ A demokratizálás folyamata és a glasznoszty elősegítették a nép nemzeti öntudatra ébredését és a nemzeti-felszabadító mozgalom aktivizálódását.
- ▶ A szövetségi központ és az SZKP meggyengülése a peresztrojka idején.
- ▶ Az SZKP ideológiai válsága.
- ▶ A véres bakui (Azerbajdzsán) és vilniusi (Litvánia) események miatt, különösen az augusztus 19–21-es puccs után a hatalom elvesztette tekintélyét.

Ukrajna fontos szerepet játszott a Szovjetunió felbomlásában. Az ukrán politikai elit (pártállástól függetlenül) függetlenségi törekvései, különösen az 1991. december elsejei népszavazás után semmi esélyt nem hagytak az SZSZKSZ fennmaradásának.

A Harvard Egyetem Ukrán Történelem Tanszéke professzorának Szerhij Plohijnak a gondolatai Ukrajna szerepéről a Szovjetunió felbomlásában

Nagyon érdekes volt számomra megismerkedni az amerikai levéltárakban Boris Jelcin akkori álláspontjával. De még ennél is érdekesebb volt megérteni, miért lett egyszerre érdektelen Oroszország számára Szovjetuniónak nevezni magát, és az Ukrajna függetlenségéről döntő népszavazás miért jelentette egyben a Szovjetunió végét is. Borisz Jelcin azt mondta Bush elnöknek akkor, hogy Oroszország Ukrajna nélkül nem írja alá a megújított szerződést. Az amerikai elnök megkérdezte tőle, mi indokolja ezt az álláspontot. Jelcin azt válaszolta, hogy a szláv Ukrajna nélkül az új szövetségi államban többségbe kerülnének az iszlám köztársaságok.

És itt természetesen nemcsak geopolitikai vagy kulturális dolgokról van szó, hanem arról is, amit nyugaton *the bording of the empire*-nek, vagyis a birodalom fenntartási árának neveznek. Oroszország Ukrajna támogatása nélkül nem lett volna képes sem gazdaságilag, sem pedig geopolitikailag fenntartani a Szovjet Birodalmat.

Véleményem szerint, nem ez volt az egyetlen érv, de beleillett abba a történelmi folyamatba, ami ebben az időben zajlott a régióban. Itt elsősorban az iszlámtényezőről és szerepéről van szó a Szovjetunió felbomlásában.

Az ukrán függetlenség abban a formájában, ahogy létrejött egy kompromisszumnak volt köszönhető... Az 1980-as évek végén ezt a függetlenséget a demokrácia adta meg nekünk. De a függetlenségünket meg kell tanulni megvédeni, ha továbbra is függetlenek akarunk maradni.

- ? 1. Ukrajna milyen szerepére helyezi a fő hangsúlyt Sz. Plohij történész? 2. Milyen szerepet játszott az 1991. december 1-i népszavazás a Szovjetunió széthullásában?

6

Ukrajna függetlenségének nemzetközi elismerése. Ukrajna önállóságának meghirdetése után felmerült nemzetközi elismerésének a kérdése.

A nagyhatalmak és a szomszédos országok azonban ezt nem siettek megtenni, bár Ukrajna 1945 óta az ENSZ tagja volt. Ez azért történt így, mert nem akarták elrontani a viszonyt az akkor még létező Szovjetunióval. A hallgatás másik oka abban keresendő, hogy a nemzetközi közvélemény Ukrajna Oroszországhoz tartozását mindig tényként kezelte, szemben Baltikummal, melynek a Szovjetunió általi bekebelezését sohasem ismerték el törvényesnek sehol a világon.

Ukrajna nemzetközi elismerése a népszavazás után vette kezdetét. A diplomáciai kapcsolatok felvétele olyan gyors ütemben zajlott, hogy nem volt rá példa a korábbi évek gyakorlatában. Ez arról tanúskodott, hogy a nemzetközi közösség Ukrajnát a stabilitás zálogának tekintette a volt Szovjetunió területén és a demokratikus folyamatok visszafordíthatatlanságának biztosítékaként kezelte. A független Ukrajna nemzetközi elismerésében fontos jelentősége volt annak is, hogy a függetlenséget civilizált, békés és demokratikus módszerekkel sikerült kivívni.

Ukrajna függetlenségét először hivatalosan Lengyelország ismerte el 1991. december 2-án. A következő állam ebben a sorban Kanada volt.

(Magyarország a legelsőik között ismerte el a független Ukrajnát, és 1991. december 3-án felvette vele a diplomáciai kapcsolatokat. Ezt követően Magyarország elsőként nyitotta meg nagykövetségét Kijevben – *a ford. megj.*) 1991 utolsó napjaiban Ukrajnát elismerte a *Hetek* mindegyik országa, ami arról tanúskodott, hogy megváltozott a közvélemény viszonya az ország függetlenségéhez. Kezdetét vette a nemzetközi elismerés folyamata.

Jelentősen növelte az ország nemzetközi tekintélyét az, hogy 1991. december 10-én az Emberi jogok napján, törvényt fogadtak el *A nemzetközi szerződések hatályosságáról Ukrajna területén*. A törvény kimondta, hogy az Ukrajna által megkötött és ratifikált nemzetközi szerződések a nemzeti törvénykezés szerves részei.

1991. december 1-je után az elismerések sorozata a nemzetközi szervezetek szintjén folytatódott tovább. 1992. január 30-án Ukrajna tagja lett az EBEÉ-nek (ma EBESZ – Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet), 1992. március 10-én pedig csatlakozott az Észak-atlanti Együttműködési Tanácshoz (1998-tól Euroatlanti Partnerségi Tanács). Összességében 35 kétoldalú államközi és 88 kormányközi szerződés aláírására került sor.

Ukrajna nemzetközi elismertségének kedvezett kiegyensúlyozott belpolitikája, melynek demokratikus és humánus alapelvei voltak, illetve az emberi jogok tiszteletben tartása. Külpolitikája békeszerető jellegű volt, a biztonság és a nemzetközi kapcsolatok megőrzésére irányult a világban. **1991. november 1-jén a Legfelsőbb Tanács elfogadta a Nemzeti Kisebbségek Jogainak Nyilatkozatát Ukrajnában**, amely garantálta minden népnek, nemzetiségi csoportnak és állampolgárnak, akik Ukrajna területén élnek az egyenlő politikai, gazdasági, kulturális és lelkiismereti jogokat.

1991. december 5-én a Legfelsőbb Tanács Kiáltvánnyal fordult a világ parlamentjeihez és népeihez, amelyben kijelentette, az ukrán állam be fogja tartani a nemzetközi jog minden rendelkezését. Tevékenységét az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára, minden Ukrajna által ratifikált emberi jogi okmányra, illetve nemzetközi dokumentumra fogja alapozni. Csatlakozni kíván a Helsinki Záróokmányhoz, a Párizsi Chartához és az EBEÉ-hez.

Elvi fontosságú lépésnek számított a független Ukrán állam megteremtésében az ukrán állampolgárságról, a nemzeti jelképekről szóló törvények elfogadása és a nemzeti valuta bevezetése. Ezek az intézkedések azt bizonyították, hogy a világpolitikai térképen megjelent egy új demokratikus állam, amely kész méltóan hozzájárulni az álatános emberi értékek megőrzéséhez és a nemzetközi kapcsolatok fejlődéséhez.

Következtetések. Mihail Gorbacsov és a pártállami vezetés azon törekvése, hogy új Szövetségi szerződés aláírásával mentse meg a Szovjetuniót, sikertelennek bizonyult. Az 1991. március 17-én megtartott

népszavazás arról tanúskodott, hogy Ukrajna népének nagyobb része támogatja a köztársaság szuverenitását. Ukrajna kategorikusan elutasította a jövőbeli szövetségi állam föderatív felépítését. Ukrajnától függött tehát a Szovjetunió további sorsa.

▶ 1991. augusztus 19–21-én a Szovjetunió megőrzésének hívei hatalomátvételi puccsot hajtottak végre.

▶ 1991. augusztus 24-én az Ukrán Legfelsőbb Tanács elfogadta Ukrajna Függetlenségi Nyilatkozatát. Az 1991-es december 1-i népszavazás megerősítette azt.

▶ Ukrajna első elnöke Leonyid Kravcsuk lett.

▶ Az 1991. december 1-i népszavazás után kezdetét vette Ukrajna nemzetközi elismerésének folyamata.

Kérdések és feladatok

1. Milyen eredményei voltak az 1991. március 17-i össz-szövetségi népszavazásnak?

2. Mikor hajtottak végre a Szovjetunióban hatalomátvételi puccsot? 3. Kik voltak a GKCSZ tagjai? 4. Milyen volt Ukrajna reakciója a puccsra? 5. Mikor fogadták el Ukrajna Függetlenségi Nyilatkozatát? 6. Ki lett Ukrajna első elnöke?

7. A széles néptömegek miért nem támogatták a puccsistákat? Állíthatjuk-e azt, hogy a puccs felgyorsította Ukrajna függetlenné válásának folyamatát? 8. Hogyan kiáltották ki Ukrajna függetlenségét? Mi ennek a történelmi jelentősége? 9. Miért került meghirdetésre az 1991. december 1-i népszavazás? Mik voltak az eredményei?

10. Soroljátok fel tételesen a Szovjetunió felbomlásának okait!

11. Ukrajna függetlenségének kikiáltására emlékezve V. Javorivszkij a következőket mondta: *A helyzet nagyon kiéleződött volt. A lakosság nagyobb része a kommunisták ellen volt, ezért azok félelemből a függetlenségre szavaztak.* Mi a véleményetek erről az álláspontonról? Véleményeteket indokoljátok meg!

Gyakorlati foglalkozás. Az élőkért ...

A csernobili tragédia helyrehozhatatlan következményei

Útmutatót a gyakorlati foglalkozásokhoz való felkészüléshez a 282. oldalon találhattok.

Tudásösszegzés a IV. fejezet anyagából:

Ukrajna függetlenségének helyreállítása

Tesztfeladatok a IV. fejezet anyagából.

Felkészülés az Ukrajna függetlenségének helyreállítása című témazáró felmérésre

V. FEJEZET. A FÜGGETLEN UKRÁN ÁLLAM KIALAKULÁSA

20. §. Államalkotói tevékenység a függetlenség első éveiben

- ▶▶ 1. Mikor kiáltották ki Ukrajna függetlenségét? 2. Mik voltak az Ukrajna Állami Önállóságáról (szuverenitásáról) szóló Nyilatkozat és az Ukrajna Függetlenségi Nyilatkozatának főbb tézisei?

1 **Államalkotói tevékenység.** A Szovjetunió felbomlása után az ukrán nép előtt az alábbi feladatok álltak:

- ▶ az önálló ukrán állam felépítése;
- ▶ a parancsuralmi politikai szerkezetek felszámolása és a demokratikus jogállam létrehozása;
- ▶ a központosított, állami tulajdonon alapuló tervgazdálkodás átalakítása sokágú, szociális orientáltágú piacgazdasággá;
- ▶ nemzeti újjászületés, a nemzetek közötti kapcsolatok tökéletesítése;
- ▶ egyenjogú kapcsolatok kialakítása a külföldi államokkal.

Az államalkotói tevékenység kulcsfontosságú feladatai a függetlenség első éveiben a törvényhozó, végrehajtó és a bírói hatalmi ágak létrehozása, az ukrán hadsereg és más rendvédelmi szervek megszervezése, a helyhatósági intézmények kialakítása, illetve a központi hatalommal való együttműködésének a tökéletesítése volt.

Az államalkotói tevékenység sajátosságai Ukrajnában:

- ▶ a független állam létrejötte és megszilárdulása egy időben ment végbe az ukrán politikai nemzet kialakulásával és az emberek nemzeti öntudatra ébredésével;
- ▶ a nehéz szociális-gazdasági helyzet miatt a nép csalódott a függetlenség eszméjében, amit igyekeztek kihasználni a függetlenség nyílt és rejtőzködő ellenfelei.

Államalkotói tevékenység – a különböző hatalmi intézmények létrejöttének folyamata, alkotmányos kialakítása, a nemzeti érdekek meghatározása.

Az államalkotói folyamatokra ható tényezők

Pozitív tényezők	Negatív tényezők
▶ Államalkotói hagyományok. ▶ A függetlenség elnyerésének békés útja. ▶ A nép támogatása. ▶ Ukrajna nemzetközi elismerése. ▶ Az USA és más államok támogatása.	▶ Mély és elhúzódó gazdasági válság. ▶ Szakemberhiány és korrupció a hatalomban. ▶ Az ukrán nemzet kialakulásának befejezetlensége, torzulásai, a nemzeti eszme hiánya. ▶ A várt pozitív eredmények elmaradása és az emberek elfásultsága. ▶ Oroszország beavatkozása.

2 A törvényhozó hatalmi ág kialakulása. A törvényhozó hatalom egyetlen intézményeként az USZSZK Legfelsőbb Tanácsát ismerték el, melyet **Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának** neveztek el. 450 képviselőjét 1990-ben választották meg. A parlamenti többséget az 1991-ben feloszlott Kommunista Párt tagjai alkották, ami negatívan hatott az államalkotói folyamatokra.

Miután Leonyid Kravcsukot megválasztották Ukrajna elnökévé, a Legfelsőbb Tanács elnöke **Ivan Pljusc**s lett.

A függetlenség első napjától kezdve a Legfelsőbb Tanács aktív törvényalkotói tevékenységbe kezdett. Elfogadtak több mint 400 törvényt, 1100 határozatot és rendelkezést. A törvények nagy részét azonban nem lehetett azonnal bevezetni, többségük magyarázatra szorult. Ki kellett dolgozni hozzájuk egy sor normatív jogi okiratot, ami több időt igényelt.

A Legfelsőbb Tanács hatékony munkáját egyre inkább gátolta az országban kialakuló politikai szembenállás, illetve a törvényhozó és végrehajtó hatalom intézményei közötti együttműködés hiánya.

2000-ben bevezették a parlamenti ülésszakok új számlálását. A Legfelsőbb Tanács XII. ülésszaka (1990–1994) az új számlálás szerint az I. ülésszak lett. A Legfelsőbb Tanács épületén a szovjet jelképeket nemzeti jelképekkel váltották fel.

3 Ukrajna elnöke és a végrehajtó hatalom. 1991. december 1-jén Ukrajna népe először választott elnököt általános és egyenes választásokon. Az akkor érvényes alkotmány értelmében az elnök volt az állam és a végrehajtó hatalom feje egyszemélyben, vagyis a legfőbb közjogi méltóság. Feladatai közé tartoztak az emberi és állampolgári jogok védelme, szavatolása minden személy számára, az alkotmány és a törvények életbe léptetése és működtetése a végrehajtó hatalom intézményrendszerén keresztül, Ukrajna képviselete a nemzetközi porondon.

Az Elnöki intézmény bevezetésekor a Legfelsőbb Tanács nem szabályozta a hatalmi ágak között a hatáskörök megosztását és azok kölcsönös viszonyát. Ez bonyolultabbá tette az államalkotást és állandó konfliktusok forrásává vált.

A végrehajtó hatalmat **Ukrajna Miniszteri Kabinetje** képviselte, melynek élén a **miniszterelnök** állt. Miután V. Maszol 1991 áprilisában lemondott posztjáról, az új miniszterelnök **Vitold Fokin** lett, aki 17 hónapig maradt ezen a poszton. Ukrajna Miniszteri Kabinetjének az élén ő sem tudott egy hatékony reformcsomagot kidolgozni. Az ukrán gazdaság egyre mélyebb válságba került. A társadalmon belül pedig nőtt az elégedetlenség.

1992 közepén került sor a bányászok tömeges munkabeszüntetésére, akik azért léptek sztrájkba, mert a Miniszteri Kabinet megemelte a tej, hús és vaj árát.

1992 őszén a parlament és a lakosság általános elégedetlensége következtében Fokin miniszterelnök és kormánya lemondott.

1992. október 27-én a Legfelsőbb Tanács jóváhagyta az új Miniszteri Kabinet összetételét. Miniszterelnökké **Leonyid Kucsrát**, a Dnyipropetrovszki Gépgyár korábbi vezérigazgatóját választotta meg. A Legfelsőbb Tanács széles jogköröket biztosított számára. Jogában állt rendelkezéseket kiadni olyan gazdasági kérdésekben, melyeket még nem szabályoztak törvényileg. A kialakult katasztrofális gazdasági helyzeten azonban ez a kormány sem tudott javítani.

Egyre nyilvánvalóbbá vált Ukrajna elnökének, Leonyid Kravcsuknak a beavatkozása a konkrét gazdasági kérdések megoldásába. Az elnök megpróbálta az egész végrehajtói hatalmat a maga kezében összpontosítani, többek között a Miniszteri Kabinet szintjén is. Ez feszültséghez vezetett közte és a miniszterelnök között. 1993 szeptemberében a Kucsma-kormány lemondott. A Legfelsőbb Tanács döntése értelmében a végrehajtó hatalmat Kravcsuk elnök kezdte gyakorolni, megbízott miniszterelnökké pedig J. Zvjahilskiját nevezték ki.

Részlet az USZSZK Elnökről szóló törvényből (1991. július 5.)

1. cikkely. Az USZSZK Alkotmánya értelmében az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Elnöke a legfőbb közbizleti méltóság és a végrehajtó hatalom feje ...

2. cikkely. Az USZSZK Elnöke olyan ukrán állampolgár lehet, aki a választások napjáig betöltötte 35. életévét.

Egy és ugyanaz a személy csak két cikluson keresztül lehet Ukrajna Elnöke...

4. cikkely. Az USZSZK Elnöke az eskü letételének pillanatától lép hivatalba. Az USZSZK Elnöke hivatalba lépésekor esküt tesz.

Az USZSZK Elnöke (az alkotmány értelmében) a választások eredményeinek hivatalos kihirdetése utáni 30. napon hivatalba lépésekor esküt tesz a Legfelsőbb Tanács ülésén az Alkotmánybírószék elnöke előtt.

6. cikkely. Ukrajna Elnöke hatalmát Ukrajna Miniszteri Kabinetjére támaszkodva gyakorolja. Létrehozhat még különböző közigazgatási és tanácsadói struktúrákat is.

1. Milyen hatáskörökkel rendelkezett Ukrajna első Elnöke? **2.** Miért hozták létre ezt a hatalmi intézményt?

4 Az ukrán hadsereg és haditengerészet létrehozása. Az államalkotói folyamatok egyik kulcskérdése volt az ukrán fegyveres erők létrehozása.

1991. augusztus 24-én a parlament határozatot fogadott el *A katonai alakulatokról Ukrajna területén*, melyeket a Legfelsőbb Tanács irányítása alá rendelték.

Létrejött Ukrajna Védelmi Minisztériuma és 1991 októberében a képviselők jóváhagyták Ukrajna védelmi kérdéseinek és az Ukrán Fegyveres Erők létrehozásának koncepcióját is. Az elgondolás értelmében a hadsereg szerkezetét, létszámát, illetve felfegyverzésének szintjét az észszerűség elve alapján kellett kialakítani.

Ennek a koncepciónak értelmében Ukrajna arra törekszik, hogy semleges, atomfegyverektől mentes, katonai tömbökön kívüli ország legyen, és ezeknek a céloknak az elérését a fegyveres erők biztosítják az ország számára. A hadsereg személyi létszámát 400–420 ezer főben határozták meg. A december 1-i népszavazás felgyorsította a hadsereg létrejöttének folyamatát. **1991. december 6-án** a Legfelsőbb Tanács törvényt fogadott el **Ukrán Fegyveres Erőkről**. A katonai alakulatoknál ezután sokan felesküdtek Ukrajna népére.

1993. október 19-én a Legfelsőbb Tanács elfogadta **Ukrajna katonai doktrínáját**, amely abból indult ki, hogy Ukrajna nem tekinti egyik országot sem potenciális ellenségének. De kész megvédeni, akár fegyverrel is nemzeti érdekeit, amennyiben azokat reális veszély fenyegeti.

Az ukrán hadsereg létrehozása bonyolult körülmények között zajlott. A FÁK államainak egyesített katonai parancsnoksága meg akarta őrizni ellenőrzését az ukrán hadsereg felett. A katonai egységek Ukrajna területén nem egyenletesen voltak elhelyezve, és érezhetővé váltak az ellátás terén tapasztalható hiányosságok is. Különösen komplikálttá tette a helyzetet az atomfegyverek kérdése és a Fekete-tengeri Flotta problémája, amely kiélezte a viszonyt Oroszország és Ukrajna között.

Részlet Ukrajna katonai doktrínájából (1993)

Ukrajna stratégiai feladata a honvédelem terén állami önállóságának és politikai függetlenségének, területi egységének és határai sérthetetlenségének a megvédése.

Ukrajna katonai doktrínájának meghirdetésével, mely védelmi jellegű, az a célja, hogy hangsúlyozza, egyetlen konkrét országra sem jelent fenyegetést.

1. Katonapolitikai aspektusok.

1.1. Ukrajna katonapolitikai céljai és nemzetközi prioritásai a nemzetbiztonság szavatolása terén.

Ukrajna katonapolitikájának fő célja Ukrajna nemzetbiztonságának védelme a külföldi támadásokkal szemben, a háború elkerülése, illetve a nemzetközi béke és biztonság fenntartása.

Ukrajna külkapcsolatait más államokkal az egyenlőség, a kölcsönös segítségnyújtás, a kölcsönös előny, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvei és a nemzetközi jog normái alapján építi...

Ukrajna nemzeti érdekeinek megfelelő külpolitikát és védelmi politikát folytat, ezért:

- nincsenek területi igényei más államokkal szemben, de nem ismeri el más államok területi igényeit sem magával szemben;
- szigorúan betartja a határok sérthetetlenségének elvét;
- tiszteletben tartja más államok szuverenitását és politikai függetlenségét.

? Jellemezzétek *Ukrajna katonai doktrínájának* főbb elveit!

Azzal a céllal, hogy biztosítsák az átmenetet a Szovjet Hadsereg felszámolása és az Ukrán Hadsereg létrehozása között, megalapították **Ukrajna Nemzeti Gárdáját**, melyet 1999-ben feloszlattak, majd 2014-ben újjászervezték.

A legbonyolultabb problémának az **Ukrán Haditengerészeti Erők** megalapítása bizonyult a szovjet Fekete-tengeri Flotta bázisán.

A Szovjetunió felbomlása és Ukrajna függetlenségének kikiáltása után a Fekete-tengeri Flotta Ukrajna ellenőrzés alá került. Ám kihasználva a Krím-félszigeten kibontakozó szeparatista mozgalmakat és az Orosz Föderáció támogatását, a flotta tisztjeinek egy csoportja fellázadt az ukrán hatalom ellen. Az egyre elmérgesedő, Oroszország és Krím Legfelsőbb Tanácsa által pártfogolt ukránellenes akciók kiélezték a helyzetet. Ezekre az ukránellenes megmozdulásokra a Fekete-tengeri Flotta ukrán matrózai azzal válaszoltak, hogy átirányították a CKP-112 járőrhajót Szevasztopolból Odesszába. A járőrhajón Sz. Nasztenko hajóskapitány parancsnoksága alatt felvonták Ukrajna nemzeti lobogóját. A CKP-112 volt az új ukrán flotta első hadihajója. A szökevény járőrhajó ellen több hajót és repülőt is bevetettek oroszérmű katonákkal a fedélzetükön. A CKP-112 megsegítésére pedig ukrán határőrhajók siettek. A járőrhajó üldözői végül eltekintettek az erőszak alkalmazásától, így a CKP-112 rendben megérkezett Odesszába. A Fekete-tengeri Flotta hajóinak többsége kész volt az ukrán zászló alá állni. Ez az esemény felgyorsította a flotta megosztásának folyamatát Ukrajna és Oroszország között.

1992. július 23-án Dahomiszben (Szocsi, Oroszország) találkozott egymással Oroszország és Ukrajna küldöttsége, ahol megegyeztek abban, hogy fontosnak tartják a tárgyalások tovább folytatását

A Szahajdacsnij hetman fregatt, az Ukrán Haditengerészet zászlóshajója

az Orosz Haditengerészeti Flotta és az Ukrán Haditengerészeti Erők létrehozásáról a Fekete-tengeri Flotta felosztása alapján. Megállapodtak arról is, hogy az átmeneti időszakban közösen használják a haditengerészeti kikötők rendszerét és azok anyagi-műszaki bázisát. A szerződés aláírásáig a tárgyaló felek megállapodtak abban, hogy nem fognak egyoldalú lépéseket tenni.

1992. augusztus 3-án Leonyid Kravcsuk ukrán és Borisz Jelcin orosz elnök találkozója után Jaltában szerződés aláírására került sor az Ukrán Haditengerészeti Erők és az Orosz Haditengerészeti Flotta létrehozásának elveiről a volt Szovjetunió Fekete-tengeri Flottája bázisán. Ennek a megállapodásnak az alapján a flottát fele-fele arányban kellett felosztani. A tárgyalások közötti időszakot kihasználva Oroszország ellenőrzése alá vonta az egész flottát, az orosz tengerészek pedig megtagadták Szevasztopol elhagyását.

A sokáig elhúzódó tárgyalások után Leonyid Kucsma új ukrán elnök és Borisz Jelcin Oroszország elnöke 1995. június 9-én végül a következő arányban osztották fel a Fekete-tengeri Flottát: a hadihajók 18,3%-a Ukrajnáé, 81,7%-a pedig Oroszországé lett. Izmail, Odessza, Ocsakiv, Kercs, Donuzlav és Balaklava haditengerészeti bázisai Ukrajna Haditengerészetének ellenőrzése alá kerültek hat légitámaszponttal együtt.

Az Ukrajna és Oroszország között létrejött megállapodás értelmében az oroszoknak Ukrajna területén 338 hajójuk és 22 repülőgépük lehetett. A légénység létszáma nem haladhatta meg a 25 ezer főt. A 80 parancsnoki hídfőállás közül 16 orosz felügyelet alatt maradt, 39 radarállomás közül pedig 11. Az oroszok megkaptak még öt rakéta- és torpedó-támaszpontot.

Bár az 1996-ban elfogadott Ukrajna Alkotmánya szerint tilos volt idegen katonai alakulatoknak tartózkodni Ukrajna területén, Oroszország és Ukrajna 1997-ben mégis megállapodtak az Orosz Haditengerészeti Flotta Szevasztopolban történő állomásoztatásáról 2017-ig. **1997. május 28-án** 20 évre szóló szerződést írtak alá a Fekete-tengeri Flotta felosztásának paramétereiről. Idővel azonban világossá vált, hogy egy külföldi állam hadiflottájának jelenléte az ország területén komoly biztonságpolitikai kockázatot jelenthet Ukrajna számára és könnyen veszélyes destabilizációs faktorrá is válhat, mint ahogyan azzá is vált az Orosz Haditengerészeti Flotta Szevasztopolban és a Krím-félszigeten, illetve az orosz–ukrán kapcsolatok egészére nézve is.

Az igazságszolgáltatási és bírósági rendszer kiépülése. A demokratikus állam kiépítésében és a jog fensőbbségének megteremtése szempontjából fontos szerepet játszott a **bírósági-igazságszolgáltatási reform** végrehajtása, melynek feladata az erős és független bírói hatalom megteremtése volt.

Ukrajna parlamentje egy teljesen új bírósági rendszert akart kiépíteni. 1992 júliusában a Legfelsőbb Tanácsban megvitatták a bírósági-igazságszolgáltatási reform főbb irányait, meghatározták az **Igazságügyi, Ügyészi és Ügyvédi Minisztérium** tevékenységének hatásköreit.

A bírói hatalmi ágat kivonták az elnök ellenőrzése alól. A Legfelsőbb Bíróság, a megyei és a Kijevi Városi Bíróságok bíráit Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa választotta meg ezután, mint ahogy a parlament nevezte ki a Legfelsőbb Gazdasági Bíróság, a megyei és a Kijevi Gazdasági Bíróság bíráit is.

Az új bírói hatalmi rendszer kiépítése azonban nagyon lassan haladt. 1992–1996 között a parlament nem hagyta jóvá a bírósági-igazságszolgáltatási reform koncepcióját. Az Alkotmánybíróságot sem hozták létre, bár annak szükségességéről már 1992 júniusában döntöttek.

Elkerülhetetlenné vált az új Polgári, Munka és Közigazgatási törvénykönyvek kidolgozása. Az adott kérdés túlpolitizáltsága és az éles elvi különbségek miatt a parlament képtelennek bizonyult az új törvénykönyvek elfogadására.

A függetlenség érdekeinek védelme szempontjából fontos esemény volt az Ukrán Nemzetbiztonsági Szolgálat, később **Ukrán Biztonsági Szolgálat (SZBU)** létrehozása.

Az SZBU tevékenysége számára mérvadók az alkotmány normái, *Az operatív és nyomozói munkát szabályozó törvény* irányelvei. Ukrajna elnökének van alárendelve, de a Legfelsőbb Tanács gyakorolja felette az ellenőrzést. Az SZBU pártok felett áll és kizárólag az ukrán törvények szerint cselekszik.

Az 1990-es évek elején született egy sor törvény az ügyészségről, a milíciáról, a jegyzőségről, az ügyvédekről, a vámszolgálatról és az adóhatóságról.

6

Az állampolgárságról szóló törvény és a határok kialakítása. A független ukrán állam létrehozásának fontos eleme volt *Az állampolgárságról szóló törvény* elfogadása **1991. október 8-án**, mely az állampolgárságot elidegeníthetetlen emberi jogként határozta meg, melyet senkitől nem lehet elvenni. Ukrajna állampolgára lett mindenki, aki az ország területén élt a függetlenség kikiáltásának pillanatában, illetve nem volt más ország állampolgára és nem tiltakozott az ukrán állampolgárság felvétele ellen.

Ukrajna területén csak egy állampolgárság van érvényben, a kettős állampolgárságot a nemzeti törvénykezés nem ismeri el. Azoknak, akik ukrán állampolgárok akartak lenni, öt éven belül be kellett tenni a személyigazolványukba az ezt bizonyító bélyegzőt. 1997-től kezdetét vette a szovjet személyi igazolványok ukránokra cserélése.

Ezzel egy időben az államhatalmi szervek garantálták az Ukrajna területén élő nemzeti kisebbségek azon jogait, melyeket **Ukrajna nemzeti ségei jogainak nyilatkozata** szavatolt számukra.

Egy független állam nem működhet korrektül meghatározott államhatárok nélkül. **1991. november 7-én** a Legfelsőbb Tanács törvényt fogadott el **Ukrajna államhatáraitól**, és megalapították az **Ukrajna Állami Határőrszolgálatát**. Az újonnan létrejött Ukrajna államhatárai meg egyeztek az USZSZK határaival a Szovjetunió kötelékében. A Szovjetunió nyugati határai Romániával, Magyarországgal, Csehszlovákiával (később Szlovákiával) Ukrajna államhatárai lettek ezután. **1991. december 11-én** egy elnöki rendelet alapján létrejött **Ukrajna Állami Vámsholgalata**.

Az ukrán államhatárok problémája azonban még sokáig nem oldódott meg megnyugtató módon. Oroszországgal ez a kérdés a mai napig napirenden van. Ukrajna többi szomszédjával viszont sikerült minden határproblémát orvosolni.

7 A helyi önkormányzati rendszer kiépítése. Az államépítés egyik fontos eleme volt a központi hatalom helyi intézményeinek a létrehozása. **1992. március 5-én** a Legfelsőbb Tanács törvényt fogadott el **Ukrajna elnöki megbízottjairól**.

A törvény értelmében a megyék, járások, Kijev és Szevasztopol városi tanácsainak végrehajtó bizottságai **helyi közigazgatási hivatalokká** alakultak át, melynek élén az elnöki megbízottak álltak, akiket az elnök nevezett ki.

Ez a reform megerősítette a végrehajtó hatalmat, lehetőséget nyújtott a központi kormányzat számára, hogy jobban ellenőrizhesse a régiókban végbemenő folyamatokat. Ezzel egy időben komoly ellentétek alakultak ki a tanácselnökök és az elnöki megbízottak között, mivel a törvény nem határozta meg pontosan hatásköreiket, ezért gyakran voltak közöttük átfedések. **1993 márciusában** a Legfelsőbb Tanács elismerte, hogy a régiókban a legfőbb közjogi méltóság a megyei vagy járási tanács elnöke. A gyakorlatban azonban az elnöki megbízottak több jogkörrel rendelkeztek náluk. Végül a közvélemény nyomására az elnöki megbízottak hivatalát **1994-ben** megszüntették. A helyi végrehajtó hatalom szervei az adott tanács végrehajtó bizottságai lettek. A VB-ék és tanácsok élén a tanácselnökök vagy polgármesterek álltak, akiket a választásokon választottak meg hivatalukba.

Nem mindig voltak ennek az újabb reformnak pozitív következményei. A helyi tanácsok legfőbb problémája továbbra költségvetésük szűkössége volt, amelyek teljesen a központi költségvetéstől függtek.

8

Autonómiapárti és szeparatista mozgalmak Ukrajnában az 1990-es évek elején. Krím autonómiája.

Az 1990-es évek elején egyszerre több régióban is olyan mozgalmak jöttek létre, amelyek népszerűsítették az autonómiák, gyakran önálló területi-politikai képződmények létrehozásának gondolatát. Ezek a mozgalmak általában marginális jellegűek voltak és külföldi államok támogatását élvezték.

Kárpátalján a magyar nemzeti közösség nemzeti-kulturális jogai biztosítását követelte a hatalomtól. 1992-ben még Kárpátalja autonómia-tervezetét is megküldték a Legfelsőbb Tanácshoz. De a nemzeti kisebbségek jogait szavatoló törvény elfogadása és az ukrán–magyar alapszerződés megkötése után 1993-ban a magyar autonómia-törekvések elhalkultak.

Ekkor jelent meg az úgynevezett **ruszin probléma**. 1990 februárjában jött létre a Kárpátaljai Ruszinok Kulturális-ismeretterjesztő Társasága. A társaság a ruszin nép kulturális újjászületéséért küzdött (Ukrajnában a ruszinokat az ukrán nép egyik szubetnikus csoportjának tartják, és tagadják, hogy külön nemzet volna). A ruszin szervezet tagjai elérték azt, hogy az 1991. december 1-i népszavazáson Kárpátalja lakosságának még egy olyan kérdésre is választ kellett adni, miszerint *Akarják-e, hogy Kárpátalja külön önkormányzati státusszal rendelkező tartomány legyen?* Az emberek 78%-a igennel válaszolt a feltett kérdésre. A kárpátaljaiak kinyilvánított akaratát azonban Kijevben nem vették figyelembe. Az ezzel kapcsolatos törvényt a Legfelsőbb Tanács leszavazta. 1993-ban a ruszin társaság kezdeményezte Pidkarpatszka Rusz Ideiglenes Kormányának a létrehozását I. Turjanica professzor vezetésével. Turjanica professzor azért küzdött, hogy ismerjék el a ruszinokat külön nemzetként, és Kárpátalját alakítsák át önálló, semleges állammá, melynek „kormányát” az amerikai és kanadai ruszinok is támogatták. Amikor azonban ez a támogatás megszűnt, a mozgalom is eltűnt. A „kormány” pedig feloszlatta magát.

1990-ben Galíciában megalakult a *Galíciai Közgyűlés*, amely a Szovjetunió felbomlásának pillanatában Ukrajna föderatív állammá történő átalakításának gondolatát népszerűsítette. 1992-ben a *Galíciai Közgyűlés* felfüggesztette tevékenységét, vezetője Vjacseszlav Csornovil pedig Ukrajna egységes nemzetállammá való átalakítását kezdte hirdetni.

1990-ben az Ukrajna Állami Szuverenitásáról (önállóságáról) szóló Nyilatkozat kihirdetése után a Donyec-medencében kezdetét vette egy mozgalom, amely azt szerette volna elérni, hogy a megye önálló közigazgatási egységként csatlakozzon a Szovjetunióhoz. A kommunisták pedig helyre akarták

Kárpátaljai ruszinok Munkácson

állítani a Donyeck-Krivij Rohi Köztársaságot, amely 1918-ban jött létre. 1991 augusztusától egyre népszerűbb volt az a jelszó, hogy kapjon a régió gazdasági autonómiát, az orosz nyelv pedig különleges státuszt. 1994 márciusában népszavazást tartottak arról, hogy ismerjék el az orosz nyelvet államnyelvként, Ukrajnát pedig alakítsák át föderációvá. A választók 80%-a támogatta ezeket a törekvéseket. Ezzel az ügy véget is ért. A tartományban kialakult közhangulatot Leonyid Kucsma ügyesen felhasználta ahhoz, hogy megválasszák elnökké, később pedig ugyanezt tették a helyi oligarchák is helyzetük megszilárdításához.

Az orosz szeparatista mozgalom újabb központjává az ukránellenes erők Odesszát akarták tenni. Ezek az oroszbarát erők Ukrajna déli és keleti tartományaiból létre akarták hozni *Novorossziját*. A város lakói azonban közömbösek maradtak ezen eszmék iránt.

Ukrajna területi egységének szempontjából a Krím-félszigeten kibontakozó események bizonyultak a legveszélyesebbnek 1991–1994 között. A Krím-félsziget a szovjet népgazdasági komplexum szerves részét képezte. Emellett a Szovjetunió szanatóriuma is volt tele több fontos katonai objektummal. A politikai életben a kommunisták játszották a vezető szerepet. Az orosz anyanyelvű és orosz etnikumú lakosság alkotta Krím népességének 67%-t. Az 1980-as évek végétől kezdve a krími tatárok tömegesen kezdtek visszavándorolni szülőföldjükre, ami kiélezte a szociális és etnikai problémákat a régióban. Az 1990-es évek elején néhány alvilági csoportosulás megpróbálta ellenőrzése alá vonni a félszigetet. Ehhez jött még az orosz–ukrán viszony megromlása a Fekete-tengeri Flotta körüli huzavona miatt. A helyzet eléggé feszült volt.

1992 elején éles hatalmi harc bontakozott a volt pártnémenklatúra képviselői és az orosz nacionalista érzelmű helyi értelmiségiek, nyugalmazott tisztek, üzletemberek csoportosulása között. A volt pártnémenklatúra eszmei vezetője Mikola Bahrov volt. Mindkét csoport kiélezte a viszonyt Kijevvel, az ukrán nacionalizmussal és a tatár veszéllyel ijesztgette a népet.

A tatárok szintén létrehozták a maguk krími tatár nemzeti mozgalmát Refat Csubarov vezetésével és képviseleti szervüket a **krími tatár nép Medzsliszét** Musztafa Dzsemiljevvel az élen.

1992 tavaszán Krím Legfelsőbb Tanácsa és Ukrajna között kezdetét vette a *törvények háborúja*, melynek az lett az eredménye, hogy Krím törvényhozása elfogadta a félsziget alkotmányát. Az alkotmány kimondta, hogy a Krími Köztársaságnak jogában áll önálló külpolitikát folytatni, saját rendvédelmi szerveket fenntartani és önállóan birtokolni a félsziget természeti kincseit, erőforrásait. A köztársaság ugyan továbbra is Ukraj-

R. Csubarov és M. Dzsemiljev a Medzslisz képviselőinek sajtókonferenciáján. Kijev, 1992. március 24.

na része maradt, de kapcsolatukat speciális megegyezések szabályozták a későbbiekben. Az alkotmányt népszavazáson kellett törvényerőre emelni. Ezzel egy időben az Orosz Föderáció kormánya Krím megye átadását az OSZFSZK kötelékéből az USZSZK kötelékébe alkotmányellenesnek mondta ki, Szevasztopolt pedig orosz várossá nyilvánította.

Erre válaszul Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa nevezte alkotmányellenesnek az oroszok és Krím vezetésének korábbi intézkedéseit. A tárgyalásoknak köszönhetően sikerült elnapolni a népszavazást és némileg korrigálni az alkotmányt. Ez azonban nem zavarta meg Krím Legfelsőbb Tanácsát abban, hogy jóváhagyja az autonómia zászlaját, ami nagyon emlékeztetett az oroszra. 1993 szeptemberében létrehozták Krím elnökének tisztségét. A Krími Köztársaság első elnöke, az *Oroszország* csoportosulás vezetője **Jurij Meskov** lett. 1994 áprilisában választásokat tartottak a Legfelsőbb Tanácsba is, amit szintén az oroszbarát erők nyertek meg. A választások idején közvélemény-kutatásnak álcázva lebonyolították a népszavazást, és helyreállították az alkotmány első változatát. Jurij Meskov fennhatósága alá vonta a rendvédelmi szerveket, létrehozta az elnöki gárdát, be akarta vezetni az orosz rubelt, mint krími valutát, miniszterelnökké nevezte ki az orosz J. Szaburovot, bevezette a moszkvai időszámítást.

Válaszul Kijev a félszigetre küldte a Nemzeti Gárdát és rendvédelmi szerveket hozott létre párhuzamosan a már működővel. Az Ukrán Legfelsőbb Tanács azt követelte a krími parlamenttől, hogy egyeztesse törvényeit Kijevvel. A helyzet egyre feszültebbé vált. És ekkor a körülmények Kijev javára kezdtek változni. Mivel Meskov elnök nem teljesítette választási ígéreteit, veszteni kezdett népszerűségéből. Konfliktus robbant ki közte és a parlament között, amit állandóan felosztatással fenyegetett. Felbomlott az *Oroszország* csoportosulás is. Oroszország elnöke Borisz Jelcin pedig kijelentette, nincsenek területi követelései Ukrajnával szemben. Meskov elnök teljesen figyelmen kívül hagyta a félsziget tatár és ukrán lakóinak érdekeit. Ilyen körülmények között a mérsékeltbb krími politikusok készek voltak tárgyalni Kijevvel. Támogatták Leonyid Kucsma elnökké választását is. Krím Legfelsőbb Tanácsa megszüntette az elnök intézményét, a végrehajtó hatalom pedig a miniszterelnök, A. Francsuk kezébe ment át. **1995 elején** Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa elfogadta a **Krími Autonóm Köztársaságról** szóló törvényt. Jurij Meskov ezután Moszkvába szökött.

1995 nyarán Kijev még szorosabbra fűzte a viszonyt az autonómiával, miután sikerült megfékeznie a tatárok és az alvilági csoportok között kirobbant véres konfliktust. A központi rendvédelmi szervek határozott fellépésének köszönhetően a helyzet stabilizálódott.

Az **1996-os** alkotmány végérvényesen törvényesítette a krími autonómia területi jellegét és sikerült egy időre elfojtani a szeparatista mozgalmakat is. De a Krím-félszigettel kapcsolatos orosz–ukrán szembenállás nem szűnt meg és még sokszor hallatott magáról a későbbiekben.

9 Állami jelképek. A függetlenség kikiáltása után Ukrajnának szüksége lett saját állami jelképekre. Az új állami szimbólumok létrehozásáig az államigazgatási szervek az Ukrán SZSZK jelképeit használták.

Az új szimbólumok megalkotása éles politikai harc körülményei között ment végbe. Az országban zajló események és Ukrajna gyors nemzetközi elismerésének folyamata szükségessé tette az állami szimbólumok használatát a Legfelsőbb Tanács jóváhagyása nélkül is. 1991. szeptember 4-én felvonták a parlament épületére a kék-sárga zászlót.

1992. január 28-án Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa **Ukrajna állami lobogójává** nyilvánította a kék és sárga egyenlő méretű, vízszintes sávokból álló zászlót.

1992. február 19-én a Legfelsőbb Tanács a szigonyt **Ukrajna kis állami címereként** hagyta jóvá. A nagy állami címer tervezete már elkészült, de még nem fogadták el a parlamentben.

1992. január 15-én a Legfelsőbb Tanács a *Még nem halt meg Ukrajnának...* című vershez írt dallamot tette **Ukrajna állami himnuszává**. 2003. március 6-án pedig törvény született Ukrajna állami himnuszáról. A törvény első cikkelye értelmében a nemzeti himnusz zenéjét M. Verbyckij szerezte, szövegét pedig P. Csubinszkij írta némi változtatásokkal.

A XIX. században az ukránoknak nem volt himnuszuk, ezért különféle dalokat énekeltek összejeveleiken, olyanokat, mint az *Éljen soká, Adjon az Isten jó napot, Béke veletek, Testvérek, Sevcenko Végrendelet* c. versét, *Egyetlen magasságos Isten óvd meg az ukránokat*. 1863-ban jelent meg a Iviv Meta című lapban Pavlo Csubinszkij *Még nem halt meg Ukrajnának...* című verse. Még ugyanabban az évben M. Verbyckij megzenésítette. A dal hamar elterjedt Ukrajna-szerte, sőt eljutott külföldre is. 1917-ben végül az ukrán állam himnusza lett.

Következtetések. A Szovjetunió felbomlása és Ukrajna függetlenségének kikiáltása után az ukrán nép előtt az a feladat állt, hogy felépítse saját önálló államát. Az első megtett lépések ebben az irányban arról tanúskodtak, hogy az ukránok komolyan helyre akarták állítani államiségüket. Ez a vállalkozás azonban nem bizonyult könnyűnek.

▶ 1990–1993 között csak az alapjait sikerült lerakni a polgári társadalomnak, az államigazgatás intézményeinek, az alapvető emberi és szabadságjogok védelmét biztosító szervezeteknek, valamint az ország védelmi rendszerének.

▶ A Legfelsőbb Tanács nem tudta idejében elfogadni az új ukrán alkotmányt, ami lehetetlenné tette az államhatalom komplex reformjának

a befejezését. A létrehozott és megreformált struktúrák képtelenek voltak megoldani az emberek életében felmerülő egyre nagyobb problémákat.

► Objektív és szubjektív okok következtében nagyot zuhant a termelés szintje, ami az életszínvonal gyors romlásához vezetett. Az emberek elégedetlenek voltak helyzetükkel, nőtt a feszültség a társadalmon belül.

► Az államalkotói folyamatok a függetlenség első éveiben nem voltak olyan eredményesek, mint ahogy várható lett volna. Ám egyre demokratikusabb vonásokat öltöttek és a reformok alapjául szolgáltak a későbbiekben.

Kérdések és feladatok

1. Mit értünk államalkotói folyamatok alatt? 2. Milyen dátumhoz köthető? 3. Ki volt Ukrajna első elnöke? Milyen hatáskörei voltak Ukrajna elnökének 1991–1996 között?
4. Mikor fejtette ki törvényalkotó tevékenységét a független Ukrajna első Legfelsőbb Tanácsa? 5. Mikor jöttek létre Ukrajna Fegyveres Erői? 6. Milyen országokkal határos Ukrajna? 7. Mikor vezették be az ukrán állampolgárságot? 8. Milyen bíróságot nem sikerült létrehozni a függetlenség első éveiben, bár a döntés megszületett róla? 9. Ukrajna melyik részében volt a legveszélyesebb a szeparatista mozgalom az államiság létrejöttére nézve? 10. Milyen állami jelképeket hagyott jóvá a Legfelsőbb Tanács a függetlenség kihirdetése után?
11. Hogyan alakultak ki az ukrán államhatalmi struktúrák? 12. Milyen változásokra került sor a bírói hatalomban és az igazságszolgáltatás rendszerében a függetlenség első éveiben? 13. Mivel magyarázható a szeparatista mozgalmak megjelenikése az 1990-es évek elején?
14. Készítsétek el *Az államalkotói folyamatok Ukrajnában az 1990-es évek első felében* című témakör kibővített vázlatát! 15. Készítsetek táblázatot az államalkotói folyamatok sikereiről és kudarcairól az 1990-es évek első felében!
16. Milyen sikerek köthetők az államalkotói folyamatokhoz? 17. Miben nyilvánult meg az államforma megválasztásának problémája a függetlenség kihirdetése után Ukrajnában? Véleményetek szerint, Ukrajna számára milyen államforma a legoptimálisabb?

21. §. Ukrajna 1994–1999 között

1. A többpártrendszer Ukrajnában melyik politikai párt megalakulásához köthető? 2. Mikor szüntették meg a szovjet alkotmány 6. cikkelyét az SZKP hatalmi monopóliumáról?

1 A politikai erőviszonyok átalakulása a függetlenség éveiben. A függetlenség meghirdetésének pillanatában Ukrajnában több mint 20 politikai párt működött. Az augusztusi események után 1991-ben a nemzeti-demokratikus beállítottságú pártok kezdtek túlsúlyba kerülni. A különböző tömegrendezvényeken a nemzetállam létrehozását követelve továbbra is

elítélték a totalitarizmust. Megszólalásaikat egyfajta eufórikus hit jellemezte abban, hogy egy szép új világ fog itt létrejönni.

A politikai élet palettájának jobbszárnyán a nemzeti és nacionalista irányultságú pártok álltak. Ide sorolhatjuk **Ukrajna Népi Mozgalmát (UNM vagy Ruh)**, az **Ukrán Demokratikus Pártot (UDP)**, az **Ukrán Köztársasági Pártot (UKP)**, az **Ukrán Nacionalisták Kongresszusát (UNK)**, az **Ukrán Kereszténydemokrata Pártot (UKDP)** és az **Ukrán nacionalisták Gyűlését (UNGY)**.

A függetlenség kikiáltása után visszatért Ukrajnába az **Ukrán Nacionalisták Szervezete (UNSZ)** is, mely korábban külföldön fejtette ki tevékenységét.

A felsorolt pártok közül legnagyobb befolyással az Ukrán Népi Mozgalom rendelkezett, amely kezdetben társadalmi szervezetként működött, majd 1992-ben párttá alakult át. A Ruh az elnöki hatalom alkotmányos, parlamenti ellenzékeként határozta meg magát a politikai palettán.

Az 1994-es parlamenti választásokon a jobboldali pártok 47 képviselői mandátumot szereztek.

A társadalmi-gazdasági helyzet romlása a baloldali mozgalom megélénküléséhez vezetett. Ez a folyamat az **Olekszandr Moroz** vezette **Ukrán Szocialista Párt (USZP)** megalakulásával volt kapcsolatban. Az USZP-hoz csatlakoztak a betiltott UKP tagjai is. Fél évvel később létrejött az **Ukrán Parasztpárt (UPP)**. A parasztságnak, mint az új állam alappillérének újjáéledését tűzte ki céljául ez az új szerveződés.

1993 októberében sok huzavona után újjászerveződött **Ukrajna Kommunista Pártja (UKP)**. 1995 márciusában megtartott kongresszusukon a küldöttek az UKP-t azon párt jogutódjának nyilvánították, amelyik az 1991 augusztusában betiltott SZKP része volt.

A baloldali pártok közé soroljuk az **Ukrán Progresszív Szocialista Pártot (UPSZP)** is, melyet 1996 áprilisában vettek nyilvántartásba. Ez az új baloldali párt úgy jött létre, hogy szocialista politikusok egy csoportja **Natalja Vitrenko** vezetésével szembe fordult Olekszandr Morozzal, és elhagyta az USZP sorait. Mint kiderült, a baloldali mozgalom nem veszítette el teljesen politikai befolyását. Az 1994-es parlamenti választásokon 123 mandátumot szereztek.

A különböző baloldali pártok programjai nem sok mindenben tértek el egymástól. Az állami tulajdonban lévő termelést előtérbe helyezve fenntartásokkal viszonyultak a

Az Ukrán Népi Mozgalom, a Ruh logója

magántulajdonhoz, elítélték a társadalom szociális rétegződését, fel akarták számolni a munkanélküliséget, tovább szerették volna fejleszteni a tanácsok rendszerét végrehajtói hatalmat kölcsönözve neki. A külpolitikában pedig a FÁK országokkal és elsősorban az Oroszországgal folytatott együttműködés hívei voltak.

1991–1993 között közel 28 párt vallotta magát centristának. Ezek a pártok elsősorban az elnöki hatalmi struktúrákkal és Ukrajna kormányával működtek együtt. 1992-ben létrehozták az **Új Ukrajna Társadalmi-politikai Egyesülést**.

A centristák között az **Ukrán Liberális Párt (ULP)** játszotta a vezető szerepet, mely 1991 szeptemberében alakult. Tagjai többnyire a keleti régiók lakói közül kerültek ki. A Legfelsőbb Tanács liberális **Szociális-piaci Választás** frakciójának 27 tagja volt. Figyelemre méltó szerepet játszott még a centrista pártok között **Ukrajna Munka Pártja (UMP)**. Több politológus a nagy iparvállalatok igazgatóinak pártjaként tartotta őket számon.

A centristák közé sorolhatjuk **Ukrajna Szociáldemokrata Pártját (USZDP)** és **Ukrajna (egyesített) Szociáldemokrata Pártját (U(e)SZDP)**.

A centrista pártok programjai sem sokban különböztek egymástól. Az emberi és szabadságjogok védelme mellett a szociális piacgazdaság fejlődését és a tudományos-műszaki forradalom vívmányainak felhasználását tartották fontosnak. Ukrajna euroatlanti integrációjának lelkes támogatói voltak. A függetlenség kikiáltásának éveiben a független állam kiépítése mellett szálltak síkra, de a politikai irányvonalak meghatározásában voltak köztük különbségek.

Az elnök politikáját többnyire a centristák támogatták, a baloldaliak és a jobboldaliak általában ellenzékben voltak.

2

Előrehozott választások a Legfelsőbb Tanácsba és előrehozott elnökválasztások 1994-ben. Leonyid Kucsma.

A piacgazdálkodásra való áttérés következtében romlott az ország társadalmi-gazdasági állapota, ami kiélezte a belpolitikai helyzetet is. Az emberek egyre elégedetlenebbek voltak a Legfelsőbb Tanács és az elnök tevékenységével. Végül az előrehozott parlamenti és elnökválasztások megtartása mellett döntöttek.

1994. március 27-én előrehozott választásokat tartottak a Legfelsőbb Tanácsba. 338 képviselő lett ekkor megválasztva. A legtöbb mandátumot, összesen 90-et, a kommunisták kapták, köztük öt krími kommunista.

A szocialista pártnak 14, a parasztpártnak 18, a Ruhnak pedig 20 képviselője volt. A többi párt egy-egy képviselőt juttatott be a törvényhozásba, de volt olyan is, amelyik kilencet. 1994. május 18-án a Legfelsőbb Tanács elnökévé Olekszandr Morozt választották, miniszterelnök pedig Vitalij Maszol lett.

A politikai hatalomváltást a kétfordulós, előrehozott elnökválasztás fejezte be **1994 júniusában–júliusában**. Ukrajna új elnökévé **Leonyid Kucsma**t választották meg, akit elsősorban a keleti és déli megyékben, illetve a Krími Autonóm Köztársaságban támogattak.

Az 1994-es választások bebizonyították, hogy Ukrajna demokratikus úton fejlődik. A FÁK országok közül Ukrajna volt az első olyan állam, ahol a hatalomváltás békésen, demokratikusan ment végbe.

3 Alkotmányozási folyamat. Az 1996-os alkotmány. Az új Ukrán Alkotmány előkészítése *Ukrajna Állami Önállóságának Nyilatkozata* elfogadásával vette kezdetét (1990. július 16.), amely előírta az új alkotmány elfogadását. Ebből a célból egy alkotmányozó bizottságot és egy munkacsoportot hoztak létre. A munkacsoport előkészítette az új alkotmány koncepcióját és benyújtotta azt a Legfelsőbb Tanácshoz, amely el is fogadta azt.

A függetlenség meghirdetése után egy ideig az 1978-as szovjet-ukrán alkotmány azon fejezetei voltak érvényben, amelyek nem mondtak ellent az 1991. augusztus 24-én elfogadott törvényeknek. Miután 1991. szeptember 17-én módosításokat és változtatásokat foganatosítottak az Alaptörvényben, *Ukrajna Alkotmányának* nevezték el. Ezt a lépést az átmeneti időszak követelményei miatt kellett megtenni. A függetlenség kikiáltása és a december 1-i népszavazás részben felgyorsította az alkotmányozási folyamatot. 1992-ben elkészült a hivatalos alkotmánytervezet, amit júliusban társadalmi vitára bocsátottak. Az alkotmánytervezet átdolgozott változatát először 1993 májusában, másodszor pedig októberben nyújtották be a Legfelsőbb Tanácshoz. Különböző politikai okok miatt azonban egyik tervezetből sem lett Alaptörvény ekkor. Így ért véget az alkotmányozási folyamat első szakasza.

Az 1994-es előrehozott választások kissé lelassították a folyamatot. 1994. november 10-én az alkotmányozó bizottságot átalakították. Társelnöke Leonyid Kucsma és Olekszandr Moroz lett.

Az idő múlásával egyre szükségesebbé vált az államalkotói folyamatok során felmerülő problémák megoldása. Ekkor született meg *Ukrajna kis alkotmányának* ötlete, ami *Az államhatalomról és a helyi önkormányzatokról szóló törvénytervezetben* öltött testet. A Legfelsőbb Tanács azonban nem szavazta meg ezt a törvénytervezetet. Emiatt Ukrajna elnöke és a Legfelsőbb Tanács között egyre feszültebb lett a viszony.

1995. június 8-án Leonyid Kucsma és a parlament alkotmányos szerződést írtak alá *Az államhatalom és helyi önkormányzatok működésének főbb elveiről Ukrajnában az új alkotmány elfogadásáig* címmel. Ez azonban csak elodázta a hatalmi ágak között feszülő ellentéteket.

1996. március 11-én az alkotmányozó bizottság benyújtotta a Legfelsőbb Tanácshoz az általa kidolgozott alkotmánytervezetet. A parlament április 24-én alapként elfogadta azt. 1996. május 5-én létrehoztak egy parlamenti bizottságot az összes frakció képviselőiből, melynek az volt a feladata, hogy javaslatokat dolgozzon ki az alkotmánytervezethez. Júniusban a bizottság befejezte a munkáját.

Kezdetét vette az átdolgozott alkotmánytervezet hosszan tartó vitája. A megbeszéléseket nagyban gátolták a képviselői csoportok között feszülő politikai ellentétek. 1996. június 26-ig nem sikerült elfogadni az alkotmány egyetlen fejezetét sem. Az elnök annak érdekében, hogy elejét vegye a viták elhúzódásának, szeptemberre népszavazást tűzött ki az alkotmány elfogadása céljából. 1996. június 27-én a Legfelsőbb Tanács ismét összeült és megváltoztatta az alkotmány megvitatásának procedúráját. Munkacsoportokat hoztak létre a legvitásabb, tulajdonnal, állami jelképekkel, az államhatalom megszervezésével kapcsolatos kérdések megvitatása céljából. A parlament esti ülészakán, mely egész éjszaka tartott **1996. június 28-án** végre sikerült elfogadni **Ukrajna Alkotmányát**.

Ukrajnának lett végre Alaptörvénye, ami nélkül nincs államiség. Az alkotmány jogilag is megszilárdította az ukrán állam politikai és gazdasági önállóságát, területi egységét, az állampolgárok alapvető jogait. Mivel az Alaptörvény egy kompromisszum eredménye volt a különböző erők és hatalmi ágak között, ezért nem válhatott a politikai élet stabilizációs tényezővé. Az elkövetkező években többször próbálták módosítani és megváltoztatni az alkotmányt.

A Legfelsőbb Tanács képviselői
Ukrajna Alkotmányának elfogadása után. 1996

Alkotmány – politikai, normatív-jogi okirat, amely lerakja egy ország társadalmi rendszerének és államformájának az alapjait. Megfogalmazza az államigazgatási intézményrendszer létrehozásának és működésének elveit, az alapvető emberi és szabadságjogokat. Felsorolja a társadalompolitikai irányítás eszközeit. Az alkotmány a nemzeti törvényalkotás alapja, a legfőbb jogforrás. Ukrajna Alkotmányára, mint az ország Alaptörvényére a fokozott állandóság jellemző és a különleges jogi státusz: a legfőbb jogforrás és az állami normatív jogi okiratok elfogadásának alapja.

4 Választások a Legfelsőbb Tanácsba 1998-ban. Az 1998-as parlamenti választásoknak az volt a sajátossága, hogy a népképviselők egyik felét arányos, vagyis pártlistás választási rendszerben, másik felét szavazattöbbségiben, azaz egyéni választókerületekben választották meg. A vegyes választási rendszernek a bevezetésével a pártok megerősödését és a parlamenti viszonyok világosabbá tételét akarták elérni.

Az 1998. március 29-én megtartott választásokra a Központi Választási Bizottság (KVB) 30 pártlistát regisztrált be és átlagosan 20–25 képviselőjelöltet vett nyilvántartásba az egyéni választókerületekben.

A szavazáson 26,5 millió ember vett részt a 37,5 millió választópolgárból (a részvételi arány tehát 70,8%-os volt, kicsit kevesebb, mint 1994-ben).

A négyszázalékos bejutási küszöbön a következő pártoknak sikerült átjutni: az Ukrán Kommunista Pártnak (24,65% – 84 képviselői mandátum), a Ruhnak (9,4% – 32), a szocialisták és a parasztpárt *Az igazságért, a népért, Ukrajnáért!* választási blokknak (8,6% – 29), a Zöld Pártnak (5,4% – 19), a Népi Demokratikus Pártnak (5% – 17), a Hromáda Összukrán Politikai Egyesülésnek (4,7% – 16), az Ukrajna (egyesített) Szociáldemokrata Pártnak (4% – 14) és a progresszív szocialistáknak (4% – 14). Összesen nyolc párt és választási tömörülés.

A népképviselők másik felét egyéni választókerületekben választották meg. Többségben voltak közöttük a pártonkívüliek, kommunisták, népi demokraták és a ruhosok.

A baloldali pártok inkább Donyeck, Luhanszk megyékben és a Krímen voltak népszerűek, a jobboldaliak és jobbközépek pedig a nyugat-ukrajnai régióban.

1998. május 12-én a III. összehívású Legfelsőbb Tanács megkezdte első ülésszakát. A Legfelsőbb Tanács elnökévé a szocialista-parasztpárti blokk képviselőjét, **Olekszandr Tkacsenkót** választották meg. Ez az új Legfelsőbb Tanács, a korábbiakhoz hasonlóan ellenzékben volt az elnökhöz képest. Ez nem segítette elő a politikai élet stabilizálódását a világgazdasági válság körülményei között, ami érezte hatását Ukrajnában is.

! **Következtetések.** Az 1994-es előrehozott választások eredményei a politikai erőviszonyok átalakulásáról tanúskodtak. Ukrajna új elnöke Leonyid Kucsma lett.

▶ 1994–1998 között továbbfolytatódtak az államalkotói folyamatok, melyek legfontosabb eredménye Ukrajna Alkotmányának elfogadása volt. Megerősödtek a politikai pártok és bevezették a vegyes választási rendszert a Legfelsőbb Tanácsba tartott választásokon.

Kérdések és feladatok

1. Mikor tartottak előrehozott parlamenti és elnökválasztásokat Ukrajnában? 2. Ki lett Ukrajna második elnöke? 3. Mikor fogadták el Ukrajna Alkotmányát? 4. Milyen választási rendszerben választottak 1998-ban népképviselőket? 5. Ki lett Ukrajna III. összehívású Legfelsőbb Tanácsának az elnöke?
6. Hogyan változott meg a politikai helyzet Ukrajnában az 1990-es évek elején? 7. Választójátok a baloldali, jobboldali és a centrista pártok politikai céljait! 8. Mik voltak az 1998-as parlamenti választások eredményei?
9. **Beszéljétek meg csoportban!** Jellemezzétek a politikai viszonyok átalakulását a függetlenség kikiáltása után Ukrajnában! Milyen új politikai irányzatok jelentek meg? 10. Határozzátok meg az alkotmányozási folyamat főbb szakaszait, és jellemezzétek röviden mindegyiket!
11. Sorold az államalkotói folyamatok sikereit és kudarcait 1994–1998 között!

22. §. Politikai folyamatok Ukrajnában 1999–2005 között. Narancsos forradalom

- ▶▶ 1. Mikor tartottak előrehozott parlamenti és elnökválasztásokat Ukrajnában? 2. Melyik esztendőben fogadták el Ukrajna Alkotmányát?

1 Elnökválasztások 1999-ben. A parlamenti többség kialakulása a Legfelsőbb Tanácsban. 1999. október 31-én tartották meg Ukrajnában az elnökválasztások első fordulóját. A szavazáson a választópolgárok 70%-a vett részt. A szavazólapon 13 elnökjelölt neve szerepelt.

Az első fordulóban nem dőlt el az elnöki poszt sorsa. Első helyen a regnáló elnök Leonyid Kucsma végzett magabiztosan, második az UKP vezetője Petro Szimonenko lett, a harmadik a szocialista Olekszandr Moroz, a negyedik pedig a progresszív szocialista Natalja Vitrenko. A többi hat jelölt a voksok kevesebb, mint 1%-át kapta. Az elnökválasztások második fordulóját november 14-re tűzték ki.

A győzelmet végül Leonyid Kucsma szerezte meg 56%-kal. Petro Szimonenko a voksok 38%-át kapta meg.

1999 nyarától kezdve az elnökválasztások körül éles harc bontakozott ki. Mindegyik elnökjelölt biztos volt győzelmében és bejelentette, hogy kész vállalni az ország sorsáért a felelősséget. Négy elnökjelölt, J. Marcsuk, O. Moroz, V. Olijnik és O. Tkacszenko találkozott Kanevben és becsületes, igazságos választási harcra szólították fel a többi elnökjelöltet. Szerettek volna maguk közül egy jelöltet állítani, hogy az nagyobb eséllyel indulhasson az elnöki címért. A *kanevi négyeknek* azonban nem sikerült véghez vinni azt, amit elterveztek és mások sem csatlakoztak kezdeményezésükhöz. A választások kezdete előtt O. Tkacszenko visszalépett P. Szimonenko javára.

Először ezeken a választásokon nem szakadt ketté Ukrajna, Leonyid Kucsmanak ugyanis nemcsak a központi régiókban sikerült megszerezni a győzelmet, hanem a nyugati és keleti megyékben is. A választások demokratikusságát a külföldi megfigyelők és a nemzetközi szervezetek képviselői is elismerték.

Az elnökválasztásokat követően változás történt a kormány élén is. 1999 decemberében az új kormányfő **Viktor Juscenko** lett, az Ukrán Nemzeti Bank (UNB) korábbi elnöke, aki reformpárti politikus hírében állt. Juscenko 2001 áprilisáig állt a kormány élén. Sikerült megfékeznie a gazdaság visszaesését. 2000-ben pedig gazdasági növekedés vette kezdetét.

V. Juscenko kormánya a különböző politikai erők és pénzügyi-ipari csoportok nyomásgyakorlásának állandó kereszttűzében állt. Jó példa erre **Julija Timosenkónak**, a tüzelőanyag-energetikai komplexum miniszterének sorsa, aki megpróbálta stabilizálni az ágazat helyzetét és megoldani a felgyülemlett problémákat. Tevékenységét azonban folytonos támadások kísérték. A végén kénytelen volt lemondani, sőt letartóztatták és egy ideig vizsgálati fogságban is volt. A kormány fontos kezdeményezése volt még, hogy először próbáltak áttérni a 12 osztályos középiskolai oktatásra.

Az államalkotói folyamatok és reformok felgyorsítására pozitív hatással volt a parlamenti többség megalakulása a Legfelsőbb Tanácsban, amely 237 képviselőből állt. A többséget 11 parlamenti csoport és frakció, illetve függetlenek hozták létre 2000 januárjában. Változásokra került sor a Legfelsőbb Tanács élén is. A parlament új elnöke **Ivan Pljusc** lett. A Legfelsőbb Tanács 24 bizottsága közül 19 élén a többség képviselői álltak. A 237 népképviselő támogatta a Juscenko-kormány tevékenységét és a fő figyelmet a törvénykezés hatékonyságának növelésére fordította. Elfogadtak egy sor új törvényt, többek között a Büntetőjogi Törvénykönyvet és a Földtörvényt. Ez utóbbi rögzítette a föld magántulajdonához való jogot. Változtatásokat foganatosítottak a privatizáció menetében is.

2 Népszavazás Ukrajnában (2000 áprilisa). Az elnökválasztások után kulcsfontosságúvá vált a törvényhozó hatalom megreformálásának kérdése. Leonyid Kucsma meg szeretne volna erősíteni az elnöki intézményrendszert és a saját hatalmát.

2000. április 16-án népszavazást tartottak Ukrajnában *népi kezdeményezésre*. A voksoláson résztvevő állampolgárok 80%-a a két kamarás parlamentre, a népképviselők létszámának 450-ről 300-ra való csökkentésére, a képviselők mentelmi jogának megszüntetésére szavazott, illetve arra, hogy az elnöknek jogában legyen feloszlítani a Legfelsőbb Tanácsot, amennyiben egy hónap leforgása alatt nem jön ott létre a parlamenti többség, és nem

kerül elfogadásra három hónap folyamán a Miniszteri Kabinet által előkészített és benyújtott költségvetés.

A népszavazás döntéseinek végrehajtásához szükség lett volna alkotmánymódosításra és a választási törvény megváltoztatására. Azonban különböző okok következtében erre nem került sor. A népszavazás határozatainak életbeléptetése az adott körülmények között L. Kucsma hatalmának megerősödéséhez és az egytekintélyelvű rendszer létrejöttéhez vezetett volna az országban.

3 Politikai válság 2001 telén–tavaszán. Ukrajna 2001 telén–tavaszán mély politikai válságba került, ami Georgij Gongadze ellenzéki újságíró meggyilkolásával volt kapcsolatban. A nyomozás során olyan negatív jelenségek kerültek a felszínre, amelyek kellemetlen helyzetbe hozták az állami vezetést. Ide sorolhatjuk a Mikola Melnicsenko SZBU-s őrnagy által készített hangfelvételeket Leonyid Kucsma dolgozósobájában, amelyek mintha arról tanúskodtak volna, hogy a felső államhatalomnak köze van a gyilkossághoz (**kazetta-botrány**).

Az ellenzék a hatalom megváltoztatására akarta felhasználni a kialakult helyzetet. Kivitték az embereket az utcára, tömegtüntetéseket, tiltakozó akciókat szerveztek, amelyek gyakran vezettek összecsapáshoz a rendőrök és a tüntetők között (2001. március 9.). Az ellenzéknek azonban nem sikerült elérni célját. Azon elképzelésük, hogy elnyerjék Juscsenko miniszterelnök támogatását, szintén nem valósult meg, ugyanis 2001. április 26-án Viktor Juscsenkónak és kormányának a Legfelsőbb Tanács bizalmatlanságot szavazott. Április 28-án Ukrajna új miniszterelnökévé **Anatolij Kinahot** választották meg. Április végére az ellenzék meghátrált és a hatalomnak sikerült felszámolni a politikai válságot. Kucsma azonban Ukrajnában és külföldön sokat veszített tekintélyéből.

Georgij Gongadze gyilkosságainak felkutatását és megbüntetését követelő plakát. 2001

4 Választások a Legfelsőbb Tanácsba 2002-ben és azok következménye. A 2000–2001-es évek politikai életének fontos eseménye volt a politikai erők konszolidálása és választási csoportokba való tömörülése a 2002-es parlamenti választások előtt, ami 2001 őszén, telén zajlott. Az új választási törvény értelmében a népképviselők 50%-át arányos, vagyis pártlistás választási rendszerben, a másik 50-et pedig szavazattöbbségiben, vagyis egyéni választókerületekben választották meg.

A szavazás eredménye alapján a Legfelsőbb Tanácsba 30 választási csoportosulás lépte át a 4%-os bejutási küszöböt. A *Mi Ukrajnáért* tömörülés Viktor Jusczenkóval az élen a szavazatok 23,55%-át, Ukrajna Kommunista Pártja a 20,01%-át, az *Egységes Ukrajnáért* csoportosulás Volodimir Litvin vezetésével a 11,79%-át, a Julija Timosenko csoport a 7,25 %-át, a szocialista párt a 6,87%-át, az egyesített szociáldemokraták pedig a 6,27%-át kapta meg.

A Legfelsőbb Tanács első ülészakán a parlamentbe bejutott pártok és tömörülések létrehozták frakcióikat. Az *Egységes Ukrajnáért* frakcióba 177 népképviselő lépett be (ilyen létszáma a frakciónak megalakulásakor volt, később változások következtek be), a *Mi Ukrajnáért* frakcióba 118, a kommunisták frakciójába 64, az egyesített szociáldemokratákéba 31, a Julija Timosenko csoportba 23, a szocialista frakcióba pedig 22. 12 népképviselő független maradt.

Leonyid Kravcsuk és Leonyid Kucsma elnöksége

Leonyid Kravcsuk (1991–1994)		Leonyid Kucsma (1994–2004)	
E R E D M É N Y E K	▶ Ukrajna függetlenségének megszilárdulása. Békés kilépés a Szovjetunió kezei közül. Külkapcsolatok kiépítése más országokkal. ▶ Lemondás az atomfegyverekről. ▶ A társadalom konszolidálása. ▶ A gazdasági átalakítások kezdete. ▶ Az államhatalmi struktúrák létrehozása.		▶ A privatizáció megvalósítása. ▶ A magánszektor megeremítése a gazdaságban. ▶ A pénzügyi rendszer létrehozása és megszilárdulása. ▶ Az 1990-es évek gazdasági válságainak a leküzdése. ▶ Az 1996-os Alkotmány elfogadása. ▶ A határkérdések rendezése. ▶ Az oktatási reform kezdete.
	▶ A gazdasági válság leküzdésére tett kísérlet kudarca. ▶ Hiperinfláció. ▶ Az életszínvonal rohamos csökkenése. ▶ Különböző pilótajátékok, pénzügyi hálózatok elterjedése. ▶ Az 1994-es politikai válság.		▶ A korrupció gyors terjedése. ▶ Az árnyékgazdaság kialakulása és megerősödése. ▶ A külföldi államadósság felhalmozódása. ▶ Visszaélések a magánosítások során. ▶ Kazettabotrány 2001-ben és <i>Ukrajna Kucsma nélkül</i> mozgalom. ▶ Az állami érdekek megfogalmazásának kiforratlansága. ▶ Bizonytalankodás a nyugati és keleti külpolitikai irányvonal között. ▶ Az euróatlanti próbálkozások kudarca. Egyenlőtlen kapcsolatok Oroszországgal.

Az Ukrán Legfelsőbb Tanács munkájának elején kezdetét vette a parlamenti többség kialakulása és harc indult a parlamenti vezetés megszerzéséért is. 2002. május 28-án a Legfelsőbb Tanács elnökévé Volodimir Litvint (Egységes Ukrajnáért frakció) választották meg, első helyettesévé I. Vasziljevet (Egységes Ukrajnáért frakció), helyettesévé pedig O. Zinscenkót (U(e)SZDP frakció). A kulcsfontosságú parlamenti bizottságokat a *Mi Ukrajnánk* vezette. Az Egységes Ukrajnáért frakció életképtelennek bizonyult és 2002 júniusában 6 frakcióra bomlott: a Régiók Pártjára 52 képviselővel, a Munkás Ukrajna frakcióra 31 képviselővel, az Iparosok és vállalkozók pártjára 20 képviselővel, a Néphatalom frakcióra 17 képviselővel, Ukrajna agrárpártjára 17 képviselővel és a Demokratikus kezdeményezések csoportra 15 résztvevővel. Bár az ellenzék számbeli fölényben volt, az elnökhöz közeli erőknek mégis sikerült létrehozni a parlamenti többséget, mely megválasztotta Ukrajna első koalíciós kormányát **Viktor Janukovics** vezetésével (2002 decembere).

A 2002–2004 közötti időszakot éles politikai harc jellemezte. Leonyid Kucsma meg akarta valósítani a politikai reformot, melynek célja a hatalmi jogkörök átcsoportosítása volt az Elnök – Miniszterelnök – Legfelsőbb Tanács háromszögben. Az elnök körül komoly politikai erők csoportosultak, melyek meg szeretnék volna őrizni gazdasági és politikai befolyásukat. Az ellenzék pedig a középosztályra támaszkodva harcot indított a fennálló rendszer ellen a politikai élet demokratizálásáért.

5 Elnökválasztások 2004-ben. Narancsos forradalom. A 2004-es elnökválasztások fordulópontot jelentettek Ukrajna történetében. Még jóval a választási kampány hivatalos kezdete előtt a hatalom képviselői és az ellenzék is elkezdte a kampányt. Sokáig nem volt világos az elnök álláspontja a választásokon való részvétellel kapcsolatban. Az Alkotmánybíróság ugyan kimondta, hogy Leonyid Kucsma első elnöki periódusát tölti, a valóságban azonban már a második elnöki ciklusa végén járt. Kucsma végül tiszta vizet öntött a pohárba és lemondott a 2004-es választásokon való részvételről. A hatalompárt jelöltje Viktor Janukovics miniszterelnök lett. Hogy pozitív képet alakítson ki magáról, minden eszközt bevetett, a közigazgatási nyomásgyakorlástól a valótlán információk terjesztéséig. Kihasználva szolgálati helyzetét hozott egy sor populista intézkedést, megemelte a nyugdíjakat és a fizetéseket. Ezek a lépések kis híján gazdasági válsághoz vezettek.

Az ellenzéki erők a *Mi Ukrajnánk* vezetője, Viktor Juscenko körül csoportosult.

A választási kampány egyik sajátossága az elnökjelöltek sokasága volt. Számuk meghaladta a húszat. Az elnöki címért folytatott harc azonban

Politikai elfogultság – egy politikai párt, politikai nézet vagy jelölt elleni vagy melletti elkötelezettség.

Exit poll – reprezentatív közvélemény-kutatás a választási körzetek kijáratánál a már szavazott választópolgárok között.

leginkább két jelölt, Viktor Janukovics és Viktor Jusczenko között bontakozott ki. Az elnökválasztások első fordulója **2004. október 31-én** zajlott. A leadott szavazatok a következő módon oszlottak meg: Viktor Jusczenko kapta a voksok 39,26 %-át, Viktor Janukovics a

39,11%-t, Olekszandr Moroz az 5,82%-át, Petro Szimonenko a 4,97%-át, Natalja Vitrenko az 1,53%-át, Anatolij Kinah pedig a 0,93%-át.

A Központi Választási Bizottság Szerhij Kivalov vezetésével **politikai-lag elfogult** volt a hatalompárt jelöltje mellett, ezért tíz napon keresztül nem hirdette ki az első forduló eredményeit.

Mivel senki nem szerezte meg a szavazatok 50%-át, meghirdették az elnökválasztások második fordulóját, melyre 2004. november 21-én került sor. A választási harc Viktor Janukovics és Viktor Jusczenko között bontakozott ki. O. Moroz és A. Kinah kijelentették, hogy Jusczenkót támogatják a második fordulóban, N. Vitrenko viszont Janukovics oldalára állt.

A második forduló újdonsága az volt, hogy először került sor az elnökjelöltek televíziós vitájára.

A második forduló során azonban meghamisították a választások eredményeit a hatalompárti jelölt javára. A Központi Választási Bizottság által közölt eredmények lényegesen különböztek az **exit poll** által mért eredményektől. Ez utóbbiak Viktor Jusczenkót hozták ki győztesként. A felháborodott választópolgárok az ellenzéki jelölt felhívásának eleget téve **november 21-én** kimentek Kijev főterére, a Függetlenség térre, hogy megvédjék voksolásuk eredményét.

A békés nagygyűlés ellenállási tömegmegmozdulássá nőtte ki magát, ami **2004. december 8-ig** tartott. Jusczenko hívei narancsszínű szalagot tűztek ruhájukra, táskájukra, hogy ezzel is jelezzék politikai hovatartozásukat (a *Mi Ukrajnánk* zászlajának egyik színe – a ford. megj.). A 2004-es novemberi–decemberi kijevi események **narancsos forradalom** néven vonultak be a történelembe.

A képviselők egy csoportjának követelésére összeült a Legfelsőbb Tanács rendkívüli ülésszaka, hogy megvitassák az országban kialakult helyzetet és határozatot hozzanak a legfontosabb tennivalókkal kapcsolatban. A kormánypárti frakciók és a kommunisták azonban nem jöttek el az összejövetelre. Ezen az ülésszakon Viktor Jusczenko politikai véleménye kinyilvánításaként letette az elnöki esküt. Ez a cselekedete lelkesítő hatással volt a Függetlenség terén tüntetőkre, akik közben egyre többen lettek. Számuk 500 ezer és 1,5 millió között mozgott.

November 24-én a KVB Viktor Janukovicsot hirdette ki az elnökválasztások győztesének. A választópolgárok akarátának ilyen nyílt semmibevétele felháborította a téren fagyoskodó ellenállókat. Az ellenzék vezetői bejelentették, hogy létrehozzák a Nemzeti Honmentő Bizottságot és politikai sztrájkot hirdettek Ukrajna egész területére. A tüntetők sátorvárost építettek a Hrescsatikon és a Függetlenség téren. Az ellenzék vezérei ekkor arra szólították fel őket, hogy ostromolják meg az Elnöki Hivatalt és a Miniszteri Kabinet épületét.

Ezen a napon Kijevbe érkeztek Janukovics hívei is (körülbelül 20 ezer ember) és a Miniszteri Kabinet épületével szemben táboroztak le. Sátorvárost építettek ők is.

Az országban feszült helyzet alakult ki. A tüntetők és a rendfenntartó erők farkasszemet néztek egymással, és bármikor vérontásba torkollhatott ez a szembenállás. A politikai és gazdasági válság veszélye szintén reális volt.

Eközben Ukrajna Legfelsőbb Bírósága megtiltotta a választások eredményeinek a közlését, amíg ki nem hirdeti az ezzel kapcsolatos döntését. November 27-én összeült a Legfelsőbb Tanács, ahol határozatot hoztak a politikai válságról Ukrajnában, elismerték a választási eredmények megamisításának tényét és gyakorlatilag hatályon kívül helyezték a Központi Választási Bizottság döntését. A parlament bizalmatlanságot szavazott a KVB-nak, és megtiltotta, hogy erőt alkalmazzanak a békés tüntetőkkel szemben.

Janukovics hívei az ország szétszakítására törekedtek. Szeverodonyeckben összehívták a *Képviselek minden szintjének kongresszusát*, ahol döntöttek a Délkeleti Autonóm Köztársaság létrehozásáról. Ebben a folyamatban a vezető szerepet Donyeck, Harkiv és Luhanszk megye képviselői játszották. A nyugati és központi megyék tanácsai viszont Juscenkót ismerték el Ukrajna elnökének.

A kialakult bonyolult helyzet megoldása céljából külföldi közvetítők érkeztek Lengyelországból, Litvániából, Oroszországból. Kijevbe érkezett az EBESZ és az EU küldöttsége is. Külföldi közreműködéssel a konfliktus három résztvevőjének Leonyid Kucsma még hivatalban lévő elnöknek, illetve Viktor Juscenko és Viktor Janukovics elnökjelölteknek sikerült kiutat találni a válságból. Minden a Legfelsőbb Bíróság döntésétől függött, mely november 29-én megkezdte a Viktor Juscenko meghatalmazottjai által benyújtott panaszok vizsgálatát. A meghatalmazottak azt kérték a Legfelsőbb Bíróságtól, hogy ismerje el törvénytelennek a Központi Választási Bizottság dön-

A Függetlenség tere Kijevben a narancsos forradalom idején. 2004 decembere

Szabadságoszlop.
A narancsos forradalom emlékműve Drohobicsban.

tését az elnökválasztások győztesének kihirdetésével kapcsolatban, illetve érvénytelenítse a második forduló eredményeit.

2004. december 3-án Ukrajna Legfelsőbb Bírósága érvénytelenítette a Központi Választási Bizottság november 24-én kihirdetett elnökválasztások második fordulójának eredményét, illetve határozatot hoztak a választások második fordulójának megismétléséről 2004. december 26-án.

December 7-én Leonyid Kucsma rendeletet írt alá Viktor Janukovics szabadságolásáról a választások idejére. Megbízott miniszterelnökké Mikola Azarovot nevezte ki.

A további hamisítások elkerülése érdekében a Legfelsőbb Tanács javaslatokat dolgozott ki az *Ukrajna elnökének megválasztása* törvényhez. Ezekről a javaslatokról és az alkotmánymódosításokról (politikai reform) a képviselők egyszerre, csomagban szavaztak.

Az előzetes tervek szerint elkezdődött a hatalmi jogkörök átcsoportosítása a Legfelsőbb Tanács, az Elnök és a Miniszterelnök között. Szavazásra bocsátották első olvasatban a törvénycsomag részeként Ukrajna önkormányzati reformját is. A 2004. december 8-án megtartott plenáris ülésen a képviselők többsége megszavazta ezt a törvénycsomagot, melyet Leonyid Kucsma elnök még aznap ellátott kézjegyével. Megválasztották az új összetételű Központi Választási Bizottságot és elnökét is. Az új elnök J. Davidovics lett.

A tüntetők ezek után beszüntették tömegmegmozdulásokat. A második forduló megismétlése előtt V. Janukovics átszervezte csapatát és megváltoztatta politikai nézeteit. Kijelentette, hogy ellenzékbe vonul Kucsma elnökkel szemben, miniszterelnöki posztjáról nem mond le, de továbbra is szabadságon marad.

A második forduló megismétlésére 2004. december 26-án került sor. A választás eredményei a következők voltak: Viktor Jusczenko kapta a szavazatok 51,99%-át, Viktor Janukovics pedig a 44,21%-át. Az új elnök Viktor Jusczenko beiktatására **2005. január 23-án** került sor. Az ország új miniszterelnöke Julija Timosenko lett.

! **Következtetések.** 1994 után az államalkotói folyamatok fő csapásiránya a demokratikus intézményrendszer fokozatos kialakulása és fejlődése volt. Ez a folyamat heves politikai csatározások közepette ment végbe. Többször átalakult a politikai erők palettája. Nőtt az ellenzék szervezettsége és szerepe.

► Az ellenzék harcának csúcspontja a ***narancsos forradalom*** volt. Vezetői azonban nem tudták felhasználni óriási támogatottságukat Ukrajna demokratikus fejlődésének felgyorsítására.

Kérdések és feladatok

1. Ki nyerte meg az 1999-es elnökválasztásokat? 2. Milyen kérdésekről döntöttek a választók a 2000 áprilisában népi kezdeményezésre megtartott népszavazáson? 3. Milyen politikai erők alkották Ukrajna első elnökpárti parlamenti többségét a Legfelsőbb Tanácsban? 4. Mikor vezették be az arányos választási rendszert a parlamenti választások során? 5. Milyen események következtében módosították Ukrajna Alkotmányát? 6. Ki lett Ukrajna harmadik elnöke?
7. Milyen következményei voltak a 2001 telén és tavaszán kirobbant politikai válságnak és a 2002-ben megtartott parlamenti választásoknak? 8. Milyen céllal tartottak népszavazást 2000 áprilisában? Mik voltak a következményei?
9. **Vitassátok meg!** *Leonyid Kucsma elnöksége: eredmények és kudarcok!* 10. Mik voltak a 2001 telén–tavaszán kirobbanó politikai válság okai? Hogyan sikerült leküzdeni? Milyen következményekkel járt?
11. Georgij Gongadze meggyilkolása és a kazettabotrány ürügye vagy oka volt a 2001 telén–nyarán zajló politikai válságnak? Válaszokat indokoljátok meg! 12. **Beszéljétek meg csoportban!** *Forradalom volt-e a narancsos forradalom?*

23. §. Ukrajna gazdasági fejlődése 1999–2005 között

1. Mikor kezdődött a gazdasági válság Ukrajnában? 2. Milyen reformokra került sor az USZSZK-ban a peresztrojka idején?

1 A gazdasági átalakítások kezdete. Az ukrán nép a függetlenségre nem csak politikai, hanem gazdasági megfontolásokból is szavazott. A gazdasági összetevőt a nemzeti-hazafias erők is népszerűsítették, mondván Ukrajna gazdasági szempontból a Szovjetunió második legerősebb köztársasága, ezért megfelelő életszínvonalat fog biztosítani állampolgárainak. A valóság azonban sokkal összetettebbnek bizonyult az elképzeléseknél.

Az 1990-es évek elejének gazdasági helyzetét úgy lehet jellemezni, mint az elhúzódó gazdasági válság időszakát, ami különböző okok következtében a függetlenség első éveiben gazdasági összeomláshoz vezetett. Ez az állapot 1999-ig tartott. Valószínűleg a válságot nem lehetett elkerülni, de határozott gazdasági átalakításokkal csökkenteni lehetett volna elhúzódásának idejét és következményeit a lakosságra nézve. Ezt azonban az ukrán hatalom nem tette meg.

A Szovjetunió felbomlását követő első hónapokban (1991. december 8.) Ukrajnában több lépést is tettek a piaci átalakulások irányába, melyek Oroszországhoz hasonlóan az árak elszabadulásához vezettek. Vitold Fokin kormánya **1992 elején** bevezette a **kupon-karbovanecet** és a **sokkterápia** útjára lépett. Meghirdette a piaci kereskedelem liberalizálását és néhány áru kivételével a piaci árak teljes szabadságát.

Sokkterápia – a gazdasági stabilizációt és a piaci viszonyok megteremtését elősegítő intézkedések összessége. Főbb alkotóelemei: az árak, a pénzügyi és hitelrendszer, a külgazdasági és más gazdasági tevékenységek liberalizálása; szigorú monetáris módszerek alkalmazása a gazdasági szabályozás terén, az állami és szociális kiadások csökkentése.

1992 márciusában a Legfelsőbb Tanács törvényt fogadott el *Ukrajna nemzetgazdasági politikájának az alapjairól*. A törvény az állami tulajdon fokozatos felszámolásáról és a privatizációról (magánosítás) szólt, illetve az ipar szerkezeti átalakításáról és korszerűsítéséről. Az új gazdasági program elfogadása egyben azt is jelentette, hogy Ukrajna lemond

a Független Államok Közössége létrejöttékor elfogadott több kötelezettség vállalásáról. Ukrajna ugyan tagja marad a FÁK-nak, de kilép a rubelövezetből, a közösség államaival ezután a világpiaci árak alapján kereskedik, azaz elsősorban a nyugati piacon kíván boldogulni ezután.

A független Ukrajna gazdaságának indulási lehetőségei 1992-ben

Pozitív tényezők	Negatív tényezők
▶ Magasan képzett, olcsó munkaerő (a munkaképes lakosság Ukrajna népességének felét teszi ki). ▶ Az oktatás magas szintje. ▶ Jelentős tudományos potenciál (220 ezer tudós), a tudományos kutatóintézetek széles körű hálózata, az alapkutatások és alkalmazott kutatások fejlődése. ▶ Jelentős természeti erőforrások. ▶ Fejlett közlekedési infrastruktúra (vasúthálózat, a világ legfejlettebb kikötői, gáz-, kőolaj-, ammóniavezetékek). ▶ Hatalmas tengeri és folyami flotta (negyedik a világon). ▶ Fejlett, mindent előállító ipar, egészen a rakétáig és űrtechnológiáig. ▶ Jelentős mezőgazdasági erőforrások (csernozjom).	▶ Ukrajna gazdasága az össz-szövetségi gazdasági komplexum része. ▶ A gazdasági szerkezet deformálódása: a nehézipar és tüzelőanyag-energetika túlsúlya a nép gazdaságban (70%). ▶ Az iparágak 80%-a nem rendelkezik Ukrajna területén befejezett gyártási ciklussal. ▶ Az ipari termékek 40%-át monopólium-vállalkozások állítják elő. ▶ Nagy az energiaráfordítás és az energiatülsúlyosság. ▶ Az ipari termékek többsége nem versenyképes a világpiacon. ▶ A vállalatok 80%-a a hadiipar megrendelésére dolgozik. ▶ Ukrajnának nincs kialakult banki és pénzügyi rendszere. ▶ Nincs kidolgozva a piacgazdaság működésének jogi alapja. ▶ A peresztrojka gazdasági reformjainak negatív következményei. ▶ A gazdasági reform konkrét programjának a hiánya. ▶ A ráfizetéses mezőgazdaság állandó válsága. ▶ Vezető káderek hiánya, akik értenek a piacgazdálkodás működtetéséhez. ▶ A lakosság többsége hozzászólt az állami gondoskodáshoz, ezért semmibe veszi a magántulajdont.

Ez a program lehetőséget nyújtott Ukrajna számára ahhoz, hogy 1992 áprilisában a Nemzetközi Valutaalap (NVA) tagjává váljon. A szervezet követelményeinek megfelelően Ukrajna memorandumot írt alá az NVA-val a gazdasági reformok további menetéről az 1992-es esztendőre.

A való életben azonban Ukrainát inkább sokk, mint terápia érte. Mivel nem történtek konkrét lépések a piacgazdaság működési és a privatizáció lebonyolítási mechanizmusának megteremtése érdekében, mint ahogy ez Közép-Kelet Európában történt, a liberalizálás, az állami ellenőrzés megőrzése mellett, csak elmélyítette a válságot, a termelés visszaeséséhez vezetett és a versenyhelyzet hiánya miatt áremelkedést, illetve az életszínvonal romlását eredményezte.

1992 novemberében Ukrajna miniszterelnöke Leonyid Kucsma lett. Az új kormányfő bejelentette, hogy az országban a valódi piacgazdaságot kell megteremteni. Viktor Penzenik miniszterelnök-helyettes kidolgozta az átalakítások ütemtervét, mely az alábbi intézkedéseket irányozta elő:

- ▶ a kedvezményes hitelek korlátozása;
- ▶ a segélyek csökkentése;
- ▶ a Nemzeti Bank ellenőrzése a költségvetési kiadások felett;
- ▶ széles körű privatizáció;
- ▶ az energiahordozók takarékos felhasználása.

1992-ben a nemzeti jövedelem növekedése a korábbi évhez képest 85% volt, az ipari termékek gyártásáé 91%, a mezőgazdaságiaké pedig 89%. A nehézipar minden ágazatában megfigyelhető volt a visszaesés. Különösen a közlekedési és mezőgazdasági gépgyártásban, a vegyiparban volt érezhető a válság, mivel ezek az iparágak a nyersanyagot, illetve a termeléshez szükséges alapanyagokat a volt szövetségi köztársaságokból szerezték be. Gyors ütemben csökkent a szén-, kőolaj- és földgáztermelés is. Az 1992-ben végrehajtott árliberalizáció, a konkurencia teljes hiánya mellett húszszoros árrobbanáshoz vezetett 2000%-os inflációt eredményezve.

A fent vázolt intézkedések mellett a Legfelsőbb Tanács elfogadott egy sor törvényt a lakosság foglalkoztatásáról, a bankokról és banki tevékenységről, Ukrajna költségvetési rendszeréről, az értékpapírokról és tőzsdékről, a tulajdonról, az állami vállalatok tulajdonának privatizálásáról (itt néhány törvényről volt szó, melyekben kirajzolódott a privatizáció programja. Ennek a programnak az értelmében már 1992-ben magánosítani kellett a nehézipari vállalatok 15%-át és a kereskedelmi vállalatok 30%-át), a paraszt- (farmer-) gazdaságokról, a föld tulajdonformáiról (kezdetét vette a kolhoz-szovhozrendszer reformja a tulajdon vagyონrészekre, vagyónjegyekre osztása alapján, elkezdődött a farmergazdaságok létrejöttének folyamata).

1992–1995 folyamán a kolhoztulajdon 94%-át vagyonjegyekre vagy részvényekre osztották. Gyakorlatilag befejeződött a kollektív gazdaságok privatizálása a kolhozvagyon vagyonrészekre felosztása által. A vagyonjegyek tulajdonosai szabadon rendelkezhetek tulajdonukkal. Kivehették vagyonrészüket a kollektív gazdaságból, bérbe adhatták vagy kiárusíthatták azt. A vagyonjegyek örökölhetővé váltak. A vagyonrészeken azonban csak nagyon ritkán adhattak túl.

Kezdetét vette a farmergazdaságok kialakulása. 1990 és 1995 között számuk 82-ről 34 778-ra nőtt. Az új *Földkódex* 2002-es elfogadása után és az állam konstruktív mezőgazdasági intézkedései következtében elkezdődött a farmergazdaságok létrejöttének újabb hulláma (2000-ben 38 400 gazdaság volt, míg 2005-ben már 42 400).

Az agrárreform egyik nagyon fontos intézkedése a mezőgazdasági termékek felvásárlási mechanizmusának megváltoztatása volt az állami szerződések és a tőzsdén való árusítás rendszere alapján. A farmergazdaságok azonban nem lettek a mezőgazdaság fő termelői. Ezt a szerepet továbbra is a nagy agrárvállalatok játszották.

Ezekkel az intézkedésekkel nem lehetett a katasztrofális gazdasági helyzeten változtatni, ugyanis a kormányok továbbra is adminisztratív módszerekkel és nem gazdaságiakkal irányították a népgazdaságot. Rendeletileg határozták meg a termékek 80%-nak az árát. A külföldi piacokra termelő vállalatokat pedig arra kötelezték, hogy valutabevételeik 50%-át szolgáltatásuk be az államnak kötött árfolyamon, ami hatszor kevesebb volt, mint a piaci. A magánosítás is vontatottan haladt, alig privatizáltak néhány száz vállalatot. A rendezett értékesítési hálózat hiánya következtében az állami vállalatok többsége beszüntette a termelést az infláció, a fizetéseképtelenség, a gazdasági kapcsolatok megszakadása miatt.

1990–1994 között a nemzeti össztermék 44%-kal csökkent, az ipari termelés 41%-kal, a nemzeti jövedelem pedig 54%-kal lett kevesebb. Az infláció 10 155% volt Ukrajnában ekkor, a világ országai közt a legmagasabb. Az ország lakosságának 64%-a a szegénységi küszöb alá került.

Az érem másik oldalán pedig az eredeti tőkefelhalmozás időszaka zajlott Ukrajnában. A későbbi oligarchák, nagyvállalkozók ekkor alapozták meg mesés gazdagságukat. Mivel közel voltak az állami vagyonhoz, ezért gyakran kihasználták a kedvező állami hiteleket, segélyeket, támogatásokat (az ukrán vállalkozóknak nyújtott hitelek 1992-ben a nemzeti össztermék 65%-át tették ki, 1993-ban pedig a 47%-át, a segélyek és támogatások 1992-ben a nemzeti össztermék 8,1%-át alkották, 1993-ban a 10,8%-át). Többen éltek a csereüzlet lehetőségével is, amikor a megvásárolt áruért más áruval fizettek hasonló értékben. Voltak olyan *lopótőkések* is, akik kihasználva kedvező helyzetüket, sokszor törvénytelen úton, fillérekért jutottak hozzá

zsíros állami vagyonhoz. Sokan pénzügyi spekulációknak köszönhették meggazdagodásukat, vagy annak, hogy az állami áron megvásárolt orosz és türkmén energiahordozókat piaci áron adták tovább Európa országainak. De számos vállalkozó komoly alvilági háttérrel is rendelkezett. Az Ukrajnában megtermelt tőke nagy része határon túlra került. Külföldi kutatók számításai szerint 1994-ben 25–50 milliárd dollárt (hivatalosan 1 milliárd dollárt) vittek ki külföldre. 1994-ben az árnyékgazdaság a nemzeti össztermék 40%-át tette ki.

Lopótőkések – olyan vállalkozók feltételes megnevezése, akik a privatizáció során törvénytelen eszközökkel vagy nyomott áron jutottak állami vagyonhoz.

2 Ukrajna gazdasági fejlődése 1994–1999. Az egyre romló gazdasági helyzet olyan gyors intézkedéseket követelt, amely ötvözte volna magában a válságkezelés elemeit az új szociális-gazdasági stratégia programjával. Az emberek nagy reményeket fűztek a hatalomváltáshoz. 1994-ben Ukrajna új elnöke Leonyid Kucsma lett. Ekkor vette kezdetét a gazdasági átalakítások második szakasza Ukrajnában. Az új elnök által meghirdetett irányvonalból gyakorlatilag nem sok minden valósult meg. A gazdasági helyzet egyre romlott. A Legfelsőbb Tanács többletbankjegyek kibocsátását hagyta jóvá, ami az addig elfojtott infláció robbanásszerű növekedéséhez vezetett. Megkétszereződött a dollár árfolyama és kétszeresére nőttek az árak is. Az emberek **hiperinflációval** találták magukat szemben.

A hiperinfláció okai 1992–1994-ben:

▶ Az orosz árliberalizáció hatása Ukrajnára. A határok könnyű átjárhatósága következtében az oroszországi árnövekedés ahhoz vezetett, hogy Ukrajnából eltűnt az olcsó áru.

▶ Ukrajna kényszerű kilépése a rubelövezetből (1992 második fele).

▶ Az energiahordozók árának ugrásszerű növekedése (csak 1992-ben 300-szor emeltek árakat), ami gyors termelés-visszaeséshez és áremelkedéshez vezetett.

▶ Tömeges munkabeszüntetések 1992–1993-ban (bányászok, fuvarosok, tanítók) az élelmiszerek árának növekedése miatt. A kormány ezt azzal kompenzálta, hogy megemelte a fizetéseket, bár gazdaságilag ez a béremelés nem volt megalapozva.

▶ Az állam jelentős anyagi forrásokat pumpált az agráripari komplexumba (AIK) és más iparágakba. Csak 1993 első negyedében az agráripari komplexum

A hiperinfláció miatt nem volt feltüntetve a bélyeg ára. A betű (Д) a postaköltségre utalt. 1994

3 billió karbovanec állami pénzügyi segítséget kapott és 1 billió karbovanec kedvezményes hitelt.

▶ A gazdasági reform során elkövetett hibák, tévedések gyakorlatilag az átalakítások végét jelentették 1993-ban.

▶ A lakosság bizalmatlansága a kupon-karbovanec megbízhatóságával szemben. Pénzügyi spekulációk.

▶ A politikai harc kiéleződése.

Az energiahordozókért való elszámolás folyamatát jelentősen bonyolította az a körülmény, hogy megromlott az ukrán–orosz és ukrán–türkmén viszony. Ukrajna adóssága ezen országok felé elérte az 1 milliárd dollárt. Annak érdekében, hogy megoldást találjanak a problémára, magánvállalatokat hoztak létre, melyek különböző barterüzletek lebonyolításával biztosították Ukrajna földgázzal és kőolajjal való ellátását. Ez azonban újabb nehézségek megjelenéséhez vezetett.

Az ukrán árutermelők fokozatosan visszaszorultak az orosz piacról. Csökkentek az állami bevételek is, mivel a más országokkal való kereskedés nem ellensúlyozta az orosz piac elvesztése miatti kieséseket. Az ukrán termékek többsége amúgy sem volt versenyképes a nemzetközi porondon. Ebben a helyzetben Kucsma elnök lemondott a nyugati orientáció kizárólagosságáról és kijelentette, hogy Ukrajna stratégiai partnernek tekinti Oroszországot, fejleszteni kívánja kapcsolatait a Független Államok Közösségével. Az ország új fejlődési stratégiáját az elnök rendes évi üzenetében fogalmazta meg a Legfelsőbb Tanácshoz **1994 októberében**, melynek címe *A radikális gazdasági reformok útján* volt.

Az új szociális-gazdasági stratégia fő irányai és elsődleges feladatai:

▶ pénzügyi stabilizáció, ami magába foglalja az adócsökkentést, a fizetőképesség válságának leküzdését, a banki reformok elmélyítését;

▶ állami ellenőrzés alatt fokozatosan lebonyolított árliberalizáció;

▶ a termelés gyökeres szerkezeti átalakítása, melynek célja a magánszektoron alapuló piacgazdaság bevezetése;

▶ a gazdaságirányítás decentralizálása;

▶ a külgazdasági kapcsolatok liberalizálása;

▶ a szociális védelem tökéletesítése a fizetések, szociális segélyek és a szociális biztosítás mélyreható reformja segítségével.

A megvalósítás eszközei:

▶ az irányítás decentralizálása;

▶ széles körű magánosítás;

▶ külső és belső hitelek;

Hiperinfláció – naponta növekvő árk. 1990-es évek

- ▶ külföldi tőkebefektetések bevonása az ukrán gazdaságba;
- ▶ földreform;
- ▶ az exportképes iparágak fejlesztése.

Az árliberalizáció második hulláma 1994 októberében–novemberében vette kezdetét, és az infláció újabb, robbanásszerű növekedéséhez vezetett. Az 1994-es gazdasági év ismét csalódást okozott az embereknek. Ukrajna gazdasága számára ez az év különösen nehéznek bizonyult. Az infláció átlagosan 400%-os volt. A termelés-visszaesés ebben az évben ért a mélypontra. Az ipari termelés 28,2%-kal, a mezőgazdasági pedig 16,5%-kal csökkent. A dolgozók reálbére 16,8%-kal lett kevesebb és az 1990-es évinek a harmada volt. A nemzeti össztermék 1990-hez képest 44%-kal csökkent.

1995-ben végbement a pénzügyi-hitel szféra részleges stabilizációja. Az éves infláció *már csak* 181,7%-ra rúgott. Ez lehetővé tette az ország pénznemének a megerősödését, növelte az emberek bizalmát az ukrán fizetőeszköz iránt, illetve megteremtette a pénzreform továbbfolytatásának előfeltételeit.

A pénzügyi életben mutatkozó pozitív változások felgyorsították a **privatizáció** ütemét. 1995-ben 16 265 vállalatot magánosítottak, melyek közül 4051 a stratégiaileg fontos állami vagyon részét képezte. A privatizált vállalatok száma kétszer akkora volt, mint 1994-ben. Ennek az lett a következménye, hogy az állami tulajdon részaránya három év leforgása alatt 96%-ról 62%-ra csökkent. 1995 közepén az ipari termékek 40%-át már a magánszektor vállalatai állították elő. A privatizáció 1996-ban tovább folytatódott. A magánosítások során többször születtek durva törvénysértések, sokan visszaéltek szolgálati helyzetükkel.

Ukrajna állampolgárai is részt vehettek az állami vagyon magánosításában úgynevezett tulajdonprivatizációs tanúsítványok (utalványok) segítségével. Ehhez az állampolgárnak kérvényeznie kellett azon vállalatok részvényének a megvásárlását, amelyek árverés útján kerültek eladásra (körülbelül 50 ilyen árverésre került sor). A tanúsítványos magánosítás 1999 elején befejeződött. Igazi haszna ebből a lakosság egy kis részének volt csupán.

Az elkövetkező években már csak pénzért lehetett privatizálni. Az ország katasztrofális gazdasági helyzete és a lakosság tömeges elszegényedése miatt ebben csak kevesen vehettek részt. Ezért az emberek többsége az állami vagyonból nem részesülhetett.

Tulajdonprivatizációs tanúsítvány (utalvány). 1995

1995-ben a termelés visszaesést ugyan nem tudták megállítani, de sikerült lelassítani azt (a visszaesés mértéke 12,2%-os volt, míg 1994-ben még 22,9%-os). Sikerült megállítani az életszínvonal folyamatos romlását is. A fizetések növekedése először előzte meg a közszükségleti cikkek árának emelkedését.

1996-ban Ukrajnában elindult a reformok újabb szakasza, melynek célja a szabályozott szociális irányultságú piacgazdaság kialakítása volt.

1996 szeptemberében az ország életének egyik fontos eseménye volt a **pénzreform**, melynek során bevezették Ukrajna nemzeti pénznemét, a **hrivnyát**. 1 új hrivnyáért 100 000 kupon-karbovanecet adtak. Hasonló arányban változtak az árak is. A pénzváltás minden korlátozás nélkül ment végbe. Ez azonban inkább politikai lépés volt, mint gazdasági. Ukrajna volt ugyanis az utolsó posztszovjet köztársaság, mely nem rendelkezett még saját nemzeti valutával. A reform bevezetésére annyi utalt, hogy az egyik fizető eszközt, a kupon-karbovanecet (pénzpótlékot) felváltotta egy másik, a hrivnya. A papírpénzekről és árcédulákról pedig eltűnt öt nulla.

A *hrivnya* elnevezés a Kijevi Rusz (Rusz-Ukrajna) idejéből származik. 1918-ban az Ukrán Népköztársaság Állami Bankja hiteljegyeket bocsátott ki ezen a néven. A Függelenségi Nyilatkozat kihirdetése után 1991-ben úgy határoztak, hogy Ukrajna nemzeti valutája a hrivnya lesz, az aprópénz megnevezése pedig továbbra is a kopijka maradt.

A pénzreformnak voltak pozitív következményei is. Nőtt az emberek bizalma a nemzeti valuta iránt, melynek az árfolyama 1997 végéig nem változott.

Ez a pénzügyi stabilizáció elsősorban a fizetések, nyugdíjak, ösztöndíjak tudatos visszatartásának (a fizetэшátralék 1999-ben 5 milliárd hrivnyát tett ki) és a külföldi kölcsönöknek (míg Ukrajnának 1993-ig nem volt külső adóssága, addig 1999-ben már több mint 5 milliárd dollárral tartozott külföldi országoknak) volt köszönhető. A gazdasági hanyatlás továbbfolytatódott.

1998 szeptemberében pénzügyi válság kezdődött Ukrajnában, ami Ázsiából gyűrűzött be az országba. Gyorsan zuhanni kezdett a hrivnya árfolyama. Ukrajna pénzügyi válságára belső tényezők is hatottak. Az ország képtelennek bizonyult a belső és külső adósság visszafizetésére. A Nemzeti Bank egyes tevékenységének köszönhetően a hrivnya nem omlott össze. Az árfolyamcsökkenés fokozatosan ment végbe. A hrivnya árfolyamát sikerült stabilizálni 1 az 5 arányban (1 dollár 5 hrivnyát ért).

3

Gazdasági folyamatok 2000–2005-ben. 1999-ben először kezdtek ki-
rajzolódni a gazdasági stabilizálódás körvonalai. 2000-ben az ukrán
népgazdaság növekedési pályára állt. 2001–2005 között a nemzeti összer-
ték Ukrajnában növekedett a leggyorsabban a FÁK országok közül. A
gazdasági élet azonban nem épült szilárd törvényes alapokra. Az örökös
törvénymódosítások aláásták az üzleti élet szabad fejlődését és a gazdasá-
gi mutatók romlásához vezettek.

A pozitív változások a kiegyensúlyozott költségvetési és monetáris
politikának, a belső piac bővülésének, illetve a kedvező külföldi konjunk-
túrának (az ércek és a belőlük készülő fémek magas áron keltek el) voltak
köszönhetők. Ennek alapján javult a lakosság életszínvonala, különösen a
fővárosban és a nagyvárosokban.

A statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy 2003-ban minőségileg új
növekedés vette kezdetét, ami a belső piac bővülésével, az állóeszközök gyors
ütemű megújulásával és a befektetési kedv élénkülésével volt kapcsolatban.
2004-ben a vállalatok bevétele másfélszer volt több mint 2003-ban.

2000–2001-ben a Juscsenko-kormánynak köszönhetően sikerül kifi-
zetni minden nyugdíjasnak a nyugdíjhátralékot. Kezdetét vette a nyugdíjak
lassú növekedése.

A kisvállalkozások működésének serkentése érdekében Kucsma el-
nök rendeletet írt alá az adófizetés rendszerének egyszerűsítéséről. Az új
rendszer működésének 11 esztendeje alatt az egységesen adózók száma
14-szeresére növekedett (95 ezerről 1,3 millióra), a költségvetési befizetések
pedig 32-szeres növekedést értek el (127 millió rubelről 1999-ben 4 milliárd
107 millióra 2009-ben). A kis- és középvállalkozók 1,2 millió munkahelyet
hoztak létre ezekben az években az új adórendszernek köszönhetően.

A pozitív változások kedvező feltételeket biztosítottak a külföldi
tőkebefektetések számára a népgazdaság különböző ágazataiban. Ukraj-
na sikereit értékelték külföldön is. A Nemzetközi Pénzügyi Akciócsoport
(FATF) 2004 februárjában kihúzta Ukrajnát abból a felsorolásból, amely
azon országok nevét tartalmazta, ahol nem tesznek semmit a *pénzmosás
megfékezése* érdekében. 2004 júniusában pedig az Egmont Pénzügyi Hír-
szerző Egységek Csoportjának közgyűlésén felvették a szervezet tagjai közé
az Ukrajnai Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletét, ami a bizalom jele
volt Ukrajnával szemben.

2004-re magánkézre került a legtöbb vonzó állami iparvállalat. Az
országban több jelentős pénzügyi-ipari csoport jött létre Renat Ahmetov,
Igor Kolomojszkij és Viktor Pincuk vezetésével.

Tüntetések a föld adásvétele ellen.
2000-es évek eleje

Ebben az időben Ukrajna gazdaságának helyzete jelentősen megerősödött a világpiacon. Az ukrán piac volt ebben az időben az egyik legnyitottabb a posztszovjet köztársaságok piacai közül. Nőtt az export volumene is, ami az ukrán termékek és az iparágak versenyképességéről tanúskodott. 2000–2004 között az árukivitel a négyszeresére emelkedett. 2004-ben az áruk és szolgáltatások exportja a nemzeti össztermék 72,3%-át tette ki. Nőtt az ország külkereskedelmének pozitív mérlege.

A valutatartalékok 9,9 milliárd dollárra gyarapodtak. 2004 elején a külföldi adósság 23,8 millió dollár volt (2020. december 31-én Ukrajna külföldi adóssága 1 milliárd 159 millió 221 ezer hrivnya – *a ford. megj.*).

Folytatódtak a reformok a mezőgazdaságban. 2002-ben elfogadták a **Földtörvénykönyvet**, mely megerősítette a föld magántulajdonához való jogot. A föld adásvételére azonban rögtön moratóriumot hirdettek. Függetlenül ettől több millió hektár termőföldet sikerült privatizálni különböző úton-módon.

A mezőgazdaság fejlődésének az volt a sajátossága ekkor, hogy nagy, több százezer hektáron gazdálkodó mezőgazdasági vállalatok alakultak, melyek elsősorban exportra termeltek többnyire búzát, szóját, repcét, napraforgót.

Következtetések. Ukrajna önálló gazdasági élete kedvezőtlen körülmények között vette kezdetét. A gazdaság mély válságot élt át. A kormányoknak egyszerre több feladatot kellett megoldani: kivezetni a gazdaságot a válságból, reformokat hajtani végre, átalakítani a népgazdaság szerkezetét, bekapcsolni az ukrán piacot a világ gazdaság vérkeringésébe. A reformok kezdetben nem hozták meg a várt eredményeket. A gazdaság továbbra is zuhanó repülésben volt. A termelés visszaesés jelentősebbnek bizonyult, mint a második világháború éveiben, az infláció növekedési üteme pedig a legmagasabb volt a világon.

► Ukrajna 1999-ben először fejezte be az évet pozitív mérleggel a társadalmi-gazdasági fejlődés terén. Az évtizedes gazdasági mélyrepülés befejeződött. 2001-ben az ukrán gazdasági növekedés volt a leggyorsabb az egész FÁK térségben.

► A gazdasági helyzet azonban továbbra is bonyolult maradt. Több olyan probléma is akadt, melyek megoldása nélkül nem lehetett biztosítani a gazdaság eredményes működését.

Kérdések és feladatok

1. Mikor lépett ki Ukrajna a rubelővezetből? 2. Melyik ukrán kormány vezette be a soktérapiát? 3. Melyik kormány kezdte el a mélyreható piaci átalakításokat? 4. Ukrajna történetének melyik periódusában szabadult el az országban a hiperinfláció? 5. Mikor törvényesítették Ukrajnában a föld magántulajdonát? 6. Mi a neve Ukrajna pénzegységének? Mikor vezették be?
7. Mi volt az oka annak, hogy a függetlenség kikiáltása után Ukrajnában gazdasági visszaesés kezdődött? Mik voltak Ukrajna gazdasági fejlődésének főbb eredményei 1991–1994-ben? 8. Hogyan jött létre a független Ukrajna pénzügyi rendszere? 9. Véleményetek szerint, a függetlenség első éveiben a gazdasági átalakítások miért maradtak el a politikai reformoktól? 10. Mikor kezdődtek a gazdasági reformok Ukrajnában? Mik voltak a céljai?
11. Jellemezzétek Ukrajna agrárpolitikáját az 1990-es évek elején, és vázoljátok következményeit! 12. **Beszéljétek meg csoportban!** Hogyan hajtották végre a Kucsma elnök által 1994-ben meghirdetett gazdasági fejlődés stratégiáját? Sikerült-e elérni a reform által megfogalmazott célokat? Célravezetők voltak-e a megvalósítás eszközei? Válaszotokat foglaljátok táblázatba!
13. Hatékonyak voltak-e a gazdasági reformok a függetlenség éveiben? Válaszotokat indokoljátok meg!

24. §. Etnikai és társadalmi folyamatok. A lakosság életszínvonala

Milyen társadalmi változásokra került sor a peresztrojka idején?

Változások a népesség összetételében. Szociális problémák. Az

1990–1999-es évek mély gazdasági válsága komoly változásokat eredményezett az ukrán népesség összetételében és kiélezte a társadalmi problémákat is. Ez utóbbiak között első helyen említhetjük az életszínvonal katasztrofális romlását.

A gazdasági visszaesés jelentősen szűkítette a költségvetés lehetőségeit az állam szociális kötelezettségeinek a teljesítése terén. Akadozott a

fizetések, nyugdíjak, ösztöndíjak kifizetése, csökkent az emberek reáljövedelme. A fizetések és a nyugdíjak növekedése lemaradt az élelmiszerek és közszükségleti cikkek árának emelkedésétől. Míg 1992-ben egy átlagnyugdíj felülmúlta a minimálbért, addig 1997 decemberében már csak a felét érte. A gazdasági helyzet jobbra fordulása után némileg emeltek a nyugdíjakon, de ez még így sem tudta fedezni a szépkorúak minimális igényeit.

Az állampolgárok megtakarításai a Szovjetunió fennállásának idejéből elvesztették értéküket és gyakorlatilag eltűntek. Minden pénzügyi erőforrást Ukrajna területéről Oroszország bankjaiba utaltak át a Szovjetunió utolsó napjaiban. 1992-ben a lakosság napi szükségleteinek a kielégítése az 1950-es évek szintjére esett vissza.

Egyre nagyobb problémákat élt át az egészségügy. Az 1990-es évek elején Ukrajna gyógyszerellátása 30–40% volt, orvosi műszerekkel való biztosítása pedig harminc százalék. Nőtt a szív- és érrendszeri, illetve a daganatos megbetegedések száma. Olyan fertőző betegségek jelentek meg ismét, mint a tüdőbaj. Sokan fertőződtek meg AIDS-cel. Egyre nagyobb lett azon emberek száma, akik az állam szociális hálóján kívül kerültek.

Az életszínvonal romlása, és hogy nem épültek újabb bérlakások, kiélezte a lakásproblémát. Az ország népességének 13%-a munkásszállókon élt, három millióan pedig lakásért álltak sorban.

Annak érdekében, hogy egy kicsit enyhítsenek a lakásgondokon Ukrajnában, a kormány elfogadta a fiatalok lakásépítésének hosszú távú programját. A lakosság hitelt vehetett fel házépítésre. A 2008–2009-es évek gazdasági válsága azonban gyakorlatilag leállította a lakásépítési programot. Az emberek eladósodása pedig a felvett hitelek miatt nagyobb volt, mint Ukrajna költségvetése.

Az életszínvonal romlása és a szociális problémák negatívan befolyásolták a népességnövekedést. Az 1990-es évektől kezdve az elhalálozások száma felülmúlta a születéseket.

1990-től napjainkig az ország lakosságának száma 52 millióról 45 millióra csökkent.

A születések számának gyors csökkenése a családok válságához vezetett társadalmi intézményként. A válások száma felülmúlta a házasságkötéseket.

A születések számadatának szemmel látható csökkenése felgyorsította a nemzet elöregedésének folyamatát. A munkaképes fiatalok (30 éves korig) és a szépkorúak közötti arány 20 a 80-hoz volt, ami felborította a munkában szerzett tapasztalatok átadásának rendjét a nemzedékek között. Az optimális arány 40 a 60-hoz lett volna.

A nyugdíjasok ekkor a népesség 23%-át tették ki (falun a 29%-át), a fiatalok pedig a 22,9%-át.

Gyors ütemben csökkent az átlagéletkor. A férfiaknál nem érte el még a nyugdíjkorhatárt sem.

A népesség összetételének helyzetére nagy hatással voltak a migrációs folyamatok. A hatályos jogszabályok értelmében a külföldi állampolgárok nyugodtan beutazhattak Ukrajnába, szabadon élhettek a területén és bármikor át is utazhattak a területén.

A függetlenség első éveiben sokan visszatértek Ukrajnába azok, akik valamilyen oknál fogva nem a hazájukban éltek. Ilyenek voltak a Szovjet Hadseregben szolgáló katonatisztek, a Szovjetunió szibériai vagy távol-keleti térségeibe kitelepített ukránok, a korábban deportált népcsoportok. 1991–1996 között a Szovjetunió volt köztársaságaiból 1,2 millióan érkeztek haza Ukrajnába. Később ez az áradat mérséklődött.

Ebben az időben sokan hagyták is el Ukrajna területét. Általában a munkaképes és iskolázott lakosság képviselői voltak ezek. Többnyire vendégmunkásként indultak Oroszországba, Lengyelországba, Olaszországba, Spanyolországba, Csehországba, Görögországba, Portugáliába.

Sok bevándorló is érkezett ekkor Ukrajnába. Az ország első ízben szembesült a migránskérdéssel, a tömeges menekültáradattal. Először az afgánok kértek menedékjogot Kijevtől. Később az újabb menekültek olyan posztszovjet köztársaságokból érkeztek, ahol háború dúlt. Legtöbben a Dnyeszter mellékről (Moldova) jöttek. 1992 augusztusában például 60 ezren hagyták el szülőföldjüket, akiknek a fele gyermek volt. 1995–1996 között ideiglenes tartózkodási kérelemért 1883-an folyamodtak, akik az orosz–csecsen háború elől menekültek. Közel 2500-en kértek menedékjogot Ukrajnától az orosz–abház háború következtében.

Ukrán vendégmunkások Olaszországban az 1990-es években

A posztszovjet köztársaságokból érkező menekültek mellett jöttek bevándorlók Afrikából, Dél-kelet Ázsiából és a Közel-Keletről. Többen Ukrajnában telepedtek le és nem kívántak visszaköltözni a hazájukba. Sokan azonban illegálisan maradtak az ország területén.

Napjainkban a legtöbb migráns tranzitállomásként tekint Ukrajnára az EU-ba vezető úton. Ez komoly problémák előidézője lehet Ukrajna és az Európai Unió között.

A gazdasági válság megváltoztatta Ukrajna foglalkoztatottsági szerkezetét. 1990-ben az ország lakosságának 53,8%-a a gazdasági termelésben dolgozott (Nagy-Britanniában a 29,6%-a, Franciaországban pedig a 30,3%-a), a szolgáltató iparban pedig a 26,4%-a (Nagy-Britanniában – 68,1%, Franciaországban – 62,9%).

1992–2010 között jelentősen csökkent a gazdasági termelésben dolgozók száma. Ez azonban nem azért történt, mert többen kezdtek a szolgáltató iparban dolgozni, hanem azért, mert visszaesett a termelés.

A 2001. december 5–14-én megtartott ukrán népszámlálás eredményei

Az ország lakossága 48,42 millió személyt tett ki (1989-ben 51,54 millió volt). A városokban élők száma 32,54 millió (a népesség 67%-a). 1989-hez képest a városi lakosság részaránya 2,3%-kal csökkent. A vidéken lakók száma 15,88 millió volt (32%), 1,8%-kal több mint 1989-ben. A népszámlálás azt is megmutatta, hogy csökkent a zsidók, németek, magyarok, oroszok lélekszáma. Ezzel szemben többen lettek a krími tatárok, örmények, grúzok.

2

Az ukrán társadalomban végbemenő változások általános jellemzése. A piacgazdaságra való áttérés és az állam szociális politikájának a gyökeres átalakítása jelentős változásokhoz vezetett az ukrán társadalom szociális struktúrájában.

A legszembetűnőbb a társadalom vagyoni rétegződése volt. Míg 1990-ben a leggazdagabb állampolgárok (10%) átlagjövedelme négyszeresen múlta felül a legszegényebbekét (10%), addig 1999-ben már tizenkétszeresen.

Egyre nagyobb méreteket öltött a szegénység. Míg korábban a sokgyermekes családok, az alacsonyabb képzettségű vagy fogyatékkal élő emberek tartoztak ebbe a kategóriába, addig az elszegényedés réme már a fiatalokat, a magas szakképzettségű harmincasokat, ötveneseket, illetve a nyugdíjasokat is fenyegetni kezdte.

Mindennapossá vált a munkanélküliség. Bár a hivatalos adatok csak néhány százalékos munkanélküliségről beszéltek, a valóságban ez a szám sokkal nagyobb volt. Elterjedt volt az úgynevezett *rejtett munkanélküliség* jelensége, amikor az embereknek ugyan volt munkahelyük, de a vállalatok, ahol dolgoztak nem termeltek, ezért fizetést sem kaptak.

A szegénység végül elérte a közepes bevételekkel rendelkezőket is, akiknek a jövedelmét *elmosta* a válság. A gazdasági helyzet jobbra fordulása később elősegítette a középosztály kialakulását.

A lakosság vagyoni rétegződését és kiadásait elemezve arra a következtetésre juthatunk, hogy az emberek sokkal többet fogyasztottak, mint amennyit valójában megkerestek. Ez arról tanúskodott, hogy sok munkavállalót nem hivatalosan foglalkoztattak. A különbség annyi volt, hogy egyesek rá voltak kényszerítve erre, mások meg milliókat kerestek a munkások után be nem fizetett adóhátralékok meg más járulékok után.

A társadalmi folyamatok jellemzői:

- ▶ a társadalom kettészakadása gazdagokra és szegényekre;
- ▶ tömeges elszegényedés;
- ▶ a munkanélküliség és a feketén, nem hivatalosan, munkakönyv nélkül való foglalkoztatás megjelenése.

3 Nemzetiségek közötti kapcsolatok Ukrajnában. A 2001-es népszámlálás adatai szerint Ukrajna lakossága 48,42 millió főt tett ki (1989-ben 51,54 millió). Az ország területén ekkor 130 nemzetiség, nép- és etnikai csoport élt egymással békességben.

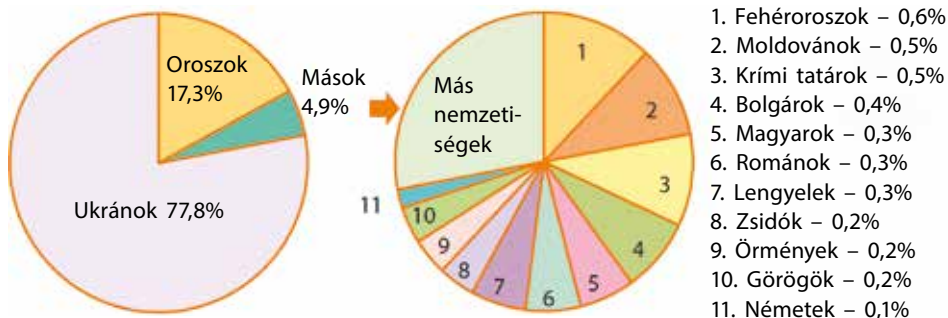
A lakosság nemzetiségi összetételében az **ukránok** alkották a többséget. 37,54 millióan voltak, vagyis a népesség 77,8 %-át tették ki. Az 1989-es népszámlálás óta részarányuk 0,3%-a nőtt.

Ukrajna háború utáni nemzetiségi összetételének egyik sajátossága az volt, hogy az ukránok részaránya folyamatosan csökkent. 1959–1989 között 76,8%-ról 72,6%-ra. Ezzel szemben nőtt az oroszok részaránya 16,9%-ról 22%-ra, akik 2001-ben a népesség 17,3%-át tették ki.

A nemzeti-kulturális társaságok III. fóruma. Lviv, 2018

Ukrajna lakosságának nemzetiségi összetétele a 2001-es népszámlálás alapján

1991. november 1-jén a Legfelsőbb Tanács elfogadta a **Nemzetiségi Jogok Nyilatkozatát Ukrajnában**, mely kimondta, hogy az állam biztosítja minden Ukrajna területén élő nép, népcsoport, állampolgár egyenlő politikai, gazdasági, szociális és kulturális jogait. Az állam szavatolja a nemzetiségek számára a jogot hagyományos településeik megőrzéséhez és nemzeti-közigazgatási egységeik működéséhez. Vállalja, hogy megfelelő feltételeket biztosít minden nemzetiség nyelvének és kultúrájának fejlődéséhez.

Részlet a Nemzetiségi Jogok Nyilatkozatából (1991. november 1.)

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa az Ukrajna Állami Önállóságáról (szuverenitásáról) szóló Nyilatkozatból és Ukrajna Függetlenségi Nyilatkozatából kiindulva, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, illetve az Ukrajna által ratifikált azon nemzetközi egyezmények alapján, amelyek biztosítják a személyiségek egyenlő szabadságjogait arra törekszik, hogy szavatolja a független, demokratikus Ukrajna minden etnikai csoportja számára a szabadság, humanizmus, szociális igazságosság, egyenlőség szent elveit; figyelembe véve azt, hogy Ukrajna területén 100 nemzetiségi közösség él, amelyek együtt alkotják az ukránokkal az 52 milliós ukrán népet kihirdeti a Nemzetiségi Jogok alábbi Nyilatkozatát:

1. cikkely. Az ukrán állam biztosítja minden Ukrajna területén élő nép, népcsoport, állampolgár egyenlő politikai, gazdasági, szociális és kulturális jogait.

A népek és nemzetiségi csoportok képviselőit egyenlő jogok alapján választják be az államhatalmi szervekbe, bármilyen tisztséget betölthetnek a közigazgatási intézményekben, vállalatoknál és szervezetekben.

A nemzetiségi jegyek alapján történő megkülönböztetés tilos, és azt a törvény bünteti.

2. cikkely. Az ukrán állam minden népnek és nemzetiségi csoportnak garantálja a jogot anyanyelve használatára a társadalmi élet minden területén.

3. cikkely. Ukrajna minden nemzetiségű állampolgára számára garantált a jog a vallás gyakorlására, a nemzeti szimbólumok használatára, a nemzeti ünnepek méltatására, a népi hagyományos szertartásokon való részvételre.

1. Milyen jogokat biztosít az állam a nemzeti kisebbségek számára? **2.** Miért volt szükség, véleményetek szerint, Ukrajna függetlenségének kikiáltása után a Nemzetiségi Jogok Nyilatkozatának elfogadására?

Az ukrán nép konszolidációjának folyamatában fontos szerepet játszott a vallásgyakorlás szabadságának, a nemzeti jelképek szabad használatának biztosítása minden állampolgár számára. Engedélyezték a nemzeti ünnepek méltatást, illetve az állam életében való részvételt.

Ukrajnában törvény tiltja az állampolgárok megkülönböztetését nemzetiségi jegyek alapján.

Ukrajnában az állam kedvező feltételeket biztosít az ország területén élő minden nép nyelvének és kultúrájának szabad fejlődéséhez.

Fontos szerepet jut a nemzetiségek közötti kapcsolatok összehangolásában a nemzeti-kulturális szövetségeknek. Az ő kezdeményezésükre és az állam támogatásával nemzeti-kulturális központok, színházak, múzeumok, iskolák, egyetemi tanszékek jöttek létre. Ukrajnában nyolc szerkesztőség és a nemzeti kisebbségek irodalmának speciális főszerkesztősége foglalkozik különböző kiadványok, könyvek megjelentetésével nemzetiségi nyelveken.

Az ukrán állam mindent megtett annak érdekében, hogy visszatérhessenek szülőföldjükre a sztálini megtorlások idején deportált népek.

1992 októberében Ukrajna kezdeményezésére a FÁK országok képviselői közös megegyezést írtak alá a deportált személyek, nemzeti kisebbségek és népek jogainak a helyreállításáról. Bizottságot alapítottak a kitelepített népek ügyeinek rendezésére, illetve létrehoztak egy pénzügyi alapot is a krími tatárok számára.

A krími tatárok hazatelepülése megváltoztatta a félsziget etnikai összetételét. Körülbelül 12 ezer bolgár, örmény és görög szintén visszatért szülőföldjére.

Az állami vezetésnek sikerült ily módon elkerülni a különböző etnikai konfliktusok kialakulását.

4 A krími tatárok visszatérése szülőhazájukba. A krími tatárok hazatérése a peresztrojka idején vált lehetőséggé. Ez a folyamat különösen 1988–1989-ben gyorsult fel. A visszatelepülők többségét az 1944-ben deportált krími tatárok leszármazottjai alkották. A Krím-félsziget a tatárok számára szimbolikus jelentőséggel bírt, hisz innen származott a tatár nép, ezt tartják őshazájuknak.

Négy év leforgása alatt, 1989–1992 között, a Szovjetunió területén élő krími tatárok (500 ezer fő) fele visszatért a szülőföldjére. Politikai és gazdasági érdekeit Ukrajnában és külföldön az 1991-ben létrehozott Medzslisz képviseli mind a mai napig.

A Hodzsa-Szala nevű krími tatár falu.
Az 1990-es évek

Ukrajna első elnöke, Leonyid Kravcsuk 1991 végén így fogalmazta meg az ukrán hatalom véleményét a krími tatár nép nemzeti jogainak helyreállításával kapcsolatban: *Nekünk mindent feltételt, köztük a gazdaságiakat is, meg kell teremteni ahhoz, hogy a krími tatárok visszatérhessenek történelmi hazájukba. Ez az első és legfontosabb ma... Meg kell tenni mindent annak érdekében, hogy a ma kisebbségben lévő tatárok elfoglalhassák az őket történelmileg megillető méltó helyüket Krím államhatalmi szerveiben. ... A Krími Autonóm Köztársaság nemzeti-területi autonómiává történő átalakításának azonban nincs semmi alapja....*

Szülőföldjükön a krími tatárokat sok gazdasági és politikai probléma várta. 1992-től kezdve az új helyen történő berendezkedésüket állami költségvetésből finanszírozták. Az ukrán hatalom a krími tatárokból természetesen szövetségesét látta az orosz szeparatizmus elleni harcában, de közben nem támogatta a tatárok autonómia-törekvéseit.

A kijevi kormánynak ez a felemás álláspontja sok félreértést okozott a krími tatár közösséghez fűződő kapcsolatában. A legbonyolultabbnak a földkérdés megoldása bizonyult. A helyi krími önkormányzatok minden eszközt bevetettek annak érdekében, hogy a tatárok ne juthassanak földhöz. A tatárok gyakran önkényesen voltak kénytelenek területet foglalni maguknak. A krími tatároknak végül szervezettségüknek köszönhetően, sikerült kiharcolniuk az őket megillető jogokat. Önkormányzati szerveiket, a Medzsliszt és a Kurultájt hivatalosan is elismerték. Iskolákat alapítottak, mecsetek épültek, kulturális és politikai szervezetek jöttek létre.

Következtetések. Ukrajna soknemzetiségű ország. Területén 130 nemzet és nemzetiség él. Nemzeti hovatartozás nélkül minden állampolgárt egyenlő jogok és szabadságjogok illetnek meg. Az állam biztosítja minden őshonos nép és nemzeti kisebbség számára a szabad etnikai, nyelvi, kulturális fejlődés alapjait és a vallásgyakorláshoz való jogot. A civilizált nemzetiségi viszonyok kialakítása az ukrán állam egyik legfontosabb vívmánya.

► A krími tatárok visszatérése szülőföldjükre több bonyolult probléma forrása lett Ukrajna számára. Az ukrán hatalom tatárokhoz fűződő viszonya sokáig nem volt egyértelmű. Egyik oldalról támogatta visszatérésüket, másik oldalról meg elutasította autonómia-törekvéseiket, és szemet hunyt a krími hatalom visszaélései felett a tatárokkal szemben.

Kérdések és feladatok

1. Nevezzétek meg Ukrajna legfájóbb szociális problémáit az 1990-es években! 2. A függetlenség éveiben Ukrajna népessége növekedett vagy csökkent? 3. Magyarazátok meg a *rejtett munkanélküliség* fogalmát! 4. Milyen nemzetiségek képviselői élnek Ukrajnában? 5. A függetlenség idején mikor tartottak először népszámlálást Ukrajnában? 6. Melyik ukrán tartományban mentek végbe a legnagyobb nemzetiségi változások?
7. A gazdasági válság hogyan hatott az ukrán lakosság szociális helyzetére? 8. Milyen változásokra került sor a migrációs folyamatok dinamikájában a függetlenség éveiben? 9. Milyen jelenségek tanúskodnak az ukrán népesség társadalmi rétegződéséről? Nevezzétek meg a társadalmi rétegződés okait! Milyen társadalmi-politikai következményei voltak ennek a folyamatnak? 10. Mi a jelentősége a Nemzetiségi Jogok Nyilatkozata elfogadásának a nemzetiségi viszonyok fejlődése szempontjából? Mikor fogadták el? 11. Jellemezzétek Ukrajna lakossága nemzetiségi összetételének szerkezetét! 12. Milyen lépéseket tett az állam a nemzetiségek közötti viszonyok harmonizálása érdekében? Értékeljétek Ukrajna nemzetiségi politikáját!
13. Határozzátok meg, milyen szociális csoportok működtek az ukrán társadalmon belül az 1990-es években! Készítsétek el az ukrán társadalom szociális összetételének sematikus ábrázolását! 14. Jellemezzétek Ukrajna demográfiai helyzetét a függetlenség éveiben!
15. **Vitassátok meg!** Mi segítette elő a szeparatista mozgalmak megfékezését Ukrajnában az 1990-es években? 16. Véleményetek szerint, miért nem voltak Ukrajnában a FÁK államok többségével ellentétben, komoly etnikai konfliktusok? Mit tudnátok tanácsolni azzal kapcsolatban, hogy a jövőben hogyan lehetne elejét venni ilyen konfliktusoknak?

25. §. Ukrajna nemzetközi kapcsolatai és külpolitikája 1992–2010 között

- 1. Mikor kiáltották ki Ukrajna függetlenségét? 2. Mikor lett Ukrajna tagja az ENSZ-nek?

1 **Ukrajna függetlenségének nemzetközi elismerése és az atommentes státusz meghirdetése.** A függetlenség kikiáltása után Ukrajna először lett a nemzetközi kapcsolatok egyenrangú résztvevője.

Az első nemzetközi szerződését **Ukrajna Magyarországgal** írta alá **1991. december 6-án** a **Jószomszédi kapcsolatokról és az együttműködésről**. Napjainkban a világ 70 országával ápol diplomáciai kapcsolatokat, állandó képviselettel rendelkezik olyan nemzetközi szervezeteknél, mint az ENSZ, UNECOS, MAGATE. Ukrajna tagja az EBESZ-nek (1992 óta,

1995-ig EBEÉ), az Európa Tanácsnak (1995 óta), szorosan együttműködik az IMF-fel és a Világbankkal (1992 óta).

A nemzetközi elismerés folyamatára nagy hatással volt Ukrajna **atommentes országgá** válása, amit még az Ukrajna Állami Önállóságának Nyilatkozatában hirdettek meg. **1994** januárjában Moszkvában Ukrajna, Oroszország és az USA képviselői megállapodtak abban, hogy Ukrajna hét év leforgása alatt Oroszországba szállítja összes atomtöltetét alkatrészre bontva. 1994 végén az EBEÉ ülészakán, **Budapesten** Ukrajna, Oroszország, USA és Nagy-Britannia aláírta a **Memorandum Ukrajna biztonságának szavatolásáról** című egyezményt. Kárpótlásként Ukrajna 375 millió dollárt kapott. Később a memorandumhoz csatlakozott Franciaország és Kína is.

Ez az egyezés azonban nem akadályozta meg Oroszországot abban, hogy fegyveres támadást indítson Ukrajna ellen. Ez azért történhetett meg, mert nem dolgozták ki a dokumentum végrehajtásának mechanizmusát. Meg kell azonban jegyeznünk azt is, hogy az orosz agresszió kezdetétől a memorandumot aláíró országok Ukrajna mellett állnak.

Szerhij Plohijnak, a Harvard Egyetem Ukrán Történelem Tanszék professzorának gondolatai a Budapesti Memorandumról (2015)

A Budapesti Memorandum aláírása Ukrajna és az ukrán diplomaták jelentős győzelme volt, amiről azonban kevesen tudnak. Az USA és a nyugati államok ugyanis semmilyen védelmi garanciát nem akartak adni Ukrajnának az atomfegyverekért cserébe, amibe Ukrajna korábban bele is egyezett. Az ukrán diplomaták erőfeszítésének köszönhetően azonban sikerült összeállítani egy olyan dokumentumot, vagyis a Budapesti Memorandumot, amelyben fel voltak sorolva a korábban megfogalmazott nyugati kötelezettségek, többek között az ukrán határok sérthetlenségével kapcsolatban. Mivel ezek nem tekinthetők újabb kötelezettségeknek, ezért nem garanciáknak, hanem *assurances*nek (*biztosítékok* – a ford. megj.) nevezték el őket. De a memorandumot végül mégis sikerült megszövegezni, amit az USA alá is írt. Ukrajnának így van egy olyan nemzetközi dokumentuma, melyben ugyan nincsenek újabb garanciák, de a régiek megerősítést kaptak. Mindezt akkor sikerült elérni, amikor Ukrajna atomfegyvermetes államként csatlakozott az Atomszorompó egyezményhez. Ebben szintén nagy szerepük volt az ukrán diplomatáknak.

Ha ezt akkor Ukrajna nem lépi meg, akkor *failed state* lett volna. Nem ismerik el függetlenségét, nem kap gazdasági segítséget és senki sem működik vele együtt. És így akkor ma nincs független Ukrajna.

1. Hogyan értékeli a Budapesti Memorandumot Sz. Plohij? **2.** Mivel magyarázza álláspontját?

2010-ben Ukrajna lemondott plutónium-tartalékairól is, ami az atombombák elkészítésének nélkülözhetetlen alapanyaga.

2 A külpolitika jogi alapjai és főbb irányai. 1993. július 2-án a Legfelsőbb Tanács jóváhagyta az *Ukrajna külpolitikájának fő irányairól szóló koncepciót*. A dokumentumban fel voltak sorolva az ukrán külpolitika alapelvei, vagyis a tisztelet, megértés, bizalom, partneri kapcsolattartás más országokkal és népekkel, egymás politikai és gazdasági érdekeinek a kölcsönös figyelembevétele, a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségek betartása, más országok belügyeibe való be nem avatkozás, az országhatárok sérthetlenségének és más népek méltóságának a tiszteletben tartása.

Mint a nemzetközi jog alanya, Ukrajna külkapcsolatokat ápol más országokkal. Szerződéseket köt velük, nagykövetségeket, konzulátusokat, gazdasági külképviseleteket hoz létre területükön. Részt vesz a nemzetközi szervezetek munkájában, hogy ezzel is elősegítse nemzeti érdekeinek érvényesülését.

Ukrajna a nemzetközi együttműködés egyenrangú résztvevője. Elősegíti a béke és a nemzetközi biztonság megőrzését, kiveszi részét az európai szervezetek munkájából. Ukrajna elismeri a nemzetközi jogi normák elsőbbségét a nemzeti jogrend felett, mindent megtesz teljesítésük érdekében a nemzetközi kapcsolatok terén.

Az alkotmány 18. cikkelye kimondja: *Ukrajna külpolitikai tevékenysége a nemzetközi közösséggel való békés és kölcsönösen előnyös együttműködésre irányul a nemzetközi jog általánosan elismert elvei és normái alapján.* Az alkotmány leszögezi azt is, hogy a Legfelsőbb Tanács csapatokat küldhet idegen országok területére, illetve beengedheti Ukrajna területére más országok hadseregeit. A Legfelsőbb Tanács hatáskörébe tartozik a nemzetközi szerződések aláírásának engedélyezése is. A 92. cikkely pedig kimondja, hogy a nemzetközi kapcsolatok alapelveit, a külgazdasági tevékenységet és a vámügyeket kizárólag Ukrajna törvényei szabályozzák.

A nemzetközi kapcsolatokban az országot Ukrajna elnöke képviseli. Ő irányítja az állam külpolitikai tevékenységét, vezeti a tárgyalásokat, és ő írja alá a nemzetközi szerződéseket is. Az elnök dönt a külföldi országok elismeréséről, ő nevezi ki és hívja vissza a nagyköveteket, fogadja más országok újonnan kinevezett képviselőit, illetve átveszi tőlük megbízó leveleiket. Ukrajna Miniszteri Kabinetjének pedig az a feladata, hogy megszervezze és biztosítsa Ukrajna nemzetközi tevékenységét, illetve a vámügyi szervek tevékenységét.

Ukrajna külpolitikájának közvetlen végrehajtója Ukrajna Külügyminisztériuma és Külgazdasági Minisztériuma. A Legfelsőbb Tanácsban, a Miniszteri Kabinetben és az Elnöki Hivatalban működnek olyan bizottsá-

gok, osztályok, amelyek tanácsadói feladatokat látnak el a külpolitika és a külgazdasági kapcsolatok terén.

Az ukrán külpolitika egyik fő iránya a környező országokhoz fűződő jószomszédi viszony kialakítása, a vitás határkérdések békés úton történő rendezése, kölcsönösen előnyös kétoldalú és többoldalú államközi kapcsolatok létesítése.

Ukrajna gyümölcsöző kapcsolatokat ápol a világ több országával. Az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején Ukrajna Oroszországot, Lengyelországot, Izraelt, USA-t és Németországot *stratégiai partnerként* jelölte meg.

A függetlenség első éveiben meghirdették azt, hogy Ukrajna külpolitikája a stabilitás, az átláthatóság, a béke és biztonság, a semlegesség elvein alapszik.

Ukrajna külpolitikájában kulcsfontosságú szerepe van az USA-hoz fűződő viszonyoknak. A függetlenség éve alatt az Egyesült Államok többször nyújtott az országnak gazdasági, politikai, pénzügyi és műszaki segítséget. Ukrajna az USA-val hosszú távú, kölcsönösen előnyös, egyenrangú kapcsolatok kiépítésére törekszik.

Az ukrán külpolitika fő feladatai a függetlenség első éveiben a következők voltak:

- ▶ a külpolitikának gazdasági irányultságot kell kölcsönözni, vagyis a külpolitikai kapcsolatokat külgazdasági tartalommal kell megtölteni; a külpolitika egyik feladata újabb piacok felkutatása az ukrán termékek számára;
- ▶ külpolitikai kapcsolatok ápolása a stratégiai partnerekkel;
- ▶ tovább folytatni a közeledést az európai és az euroatlanti integráció irányába;
- ▶ Ukrajna pozitív képének a megteremtése;
- ▶ az energiahordozók több piacról történő beszerzése;
- ▶ Ukrajna geopolitikai helyzetének az a lényege, hogy a híd szerepét töltsse be Kelet és Nyugat között.

Ukrajna együttműködése a vezető nagyhatalmakkal és a külföldi szervezetekkel.

A függetlenség kikiáltása után új korszak kezdődött Ukrajna tevékenységében az Egyesült Nemzetek Szervezetének keretei között. Az ország a nemzetközi kapcsolatok alanyaként kezdett viselkedni külpolitikai téren. Ukrajna nemzetközi tekintélyének növekedéséről tanúszkodott az a tény is, hogy Hennagyij Udovenko külügyminisztert 1997-ben

az ENSZ Közgyűlés elnökévé választották. Ukrajna kezdeményezte az Évezred Találkozásának a megszervezését. 2000. január 1-jén Ukrajna a Biztonsági Tanács egyik nem állandó tagja lett.

Ukrán katonai egységek részt vettek és részt vesznek az ENSZ közel 30 békefenntartó missziójában a világ számos pontján (Horvátországban, Boszniában és Hercegovinában, Libanonban, Koszovóban, Sierra-Leónében, Kongóban).

Ukrajna fontos szerepet játszott a Balkán-félszigeten kialakult helyzet normalizálásában. Ukrán harci egységek ENSZ zászlók alatt ott voltak a tűzszünet biztosításánál Horvátországban, az ellenséges csapatok szétválasztásánál Bosznia-Hercegovinában, hozzájárultak a békés élet kialakításához Koszovóban. Macedónia törvényes kormányának nyújtott katonai segítségükkel pedig megállították a polgárháború kibontakozását és tárgyalóasztalhoz ültették az ellenséges feleket.

Az ENSZ intézményekkel történő együttműködés mellett az ukrán külpolitika fontos iránya volt az európai és az euroatlanti szervezetekhez fűződő viszony kialakítása. Meghatározó mérföldköve volt ennek a folyamatnak a NATO-val, az Európai Unióval, az Európa Tanáccsal és az EBESZ-szel való együttműködés kiépítése.

Ukrajna atomfegyvermentes státuszának kihirdetése pozitív hatást gyakorolt a NATO-val való szorosabb kapcsolatok létesítésére. **1994-ben** Ukrajna tagja lett a NATO **Békepartnerség programjának**. 1996-ban jóváhagyták a NATO–Ukrajna partnerség egyéni programját. Ukrajna területén a Javorivi gyakorló téren és a Fekete-tengeren közös hadgyakorlatokra került sor. 1997-ben Ukrajna és az Észak-atlanti Szervezet képviselői Madridban szerződést írtak alá a *különleges partnerségről*. A szerződésben rögzítették, hogy a NATO nyitott az újabb tagok felvétele előtt, és támogatja Ukrajna területi egységét és határai sérthetetlenségét. Meghatározták a konzultációk rendjét is a két partner között.

1998-ban Kucsma jóváhagyta az Észak-atlanti Szervezet és Ukrajna együttműködésének ütemtervét. Ukrajna olyan szervezetként tekintett a NATO-ra, mely képes volt szavatolni az európai békét és kollektív biztonságot a kontinensen, bár nem támogatta annak lépéseit Jugoszláviában. A kapcsolatok még szorosabbá fűzése céljából az Észak-atlanti Szervezet irodát nyitott Kijevben. 2002 tavaszán Ukrajna bejelentette, hogy tagja kíván lenni a NATO-nak. Nem sokkal később tárgyalások kezdődtek erről.

2002. július 2-án a Békepartnerség programjának keretében feljegyzés született arról, hogy Ukrajna támogatja a NATO-hadműveleteit.

2002 novemberében jóváhagyták az Ukrajna–NATO cselekvési programot, melynek alapján éves együttműködési terveket dolgoztak ki. 2004-ben törvény született a NATO-csapatok szabad átkeléséről Ukrajna területén. A 2004-es elnökválasztások előtt azonban Leonyid Kucsma bejelentette, Ukrajnának nem célja belépni a NATO-ba, csupán a *kapcsolatok elmélyítésére törekszik vele, az európai biztonság és stabilitás biztosítékát látja benne.*

A *narancsos forradalom* után Viktor Juscenko elnök kísérletet tett a NATO-hoz való közeledés politikájának helyreállítására. De Oroszország és az Ukrajnán belüli oroszpartí erők nyomására ezt a folyamatot blokkolták.

Ukrajna célul tűzte ki a demokratikus társadalom felépítését. Nemzetközi tapasztalatok hiányában azonban ezt nem volt könnyű megvalósítani. Ez tette szükségessé Ukrajna belépését az Európa Tanácsba. Az Európa Tanács egyébként 1949-ben jött létre. Működésének célja az emberi jogok, a parlamenti demokrácia védelme és a jog fensőbbségének biztosítása. 1992. július 14-én Ukrajna kérelmezte a szervezetbe való belépést, **1995. november 9-én** pedig már az Európa Tanács 37. tagja volt. A tanácsba való belépésekor Ukrajna vállalta, hogy demokratikus alapokra helyezi az államigazgatás rendszerét, illetve biztosítja az emberi jogok védelmét. Az Európa Tanács ajánlása alapján megszüntették a halálbüntetést Ukrajnában. Bár vannak visszahúzó erők, de az Európa Tanács ajánlásainak a betartása Ukrajna nemzeti érdekeit szolgálja. Az Európa Tanács által végzett folyamatos ellenőrzés visszarettenti az államhatalmat a nem demokratikus intézkedésektől és elősegíti a demokratikus társadalom létrejöttét.

Ukrajna stratégiai célként határozta meg az európai integrációt is, ezért szoros kapcsolatok kialakítására törekedett az Európai Unióval. 1994-ben került aláírásra **1998-ban** pedig érvénybe lépett **Ukrajna és az Európai Közösség között megkötött szerződés a partnerségről és együttműködésről.** A dokumentumban az együttműködés következő formáit fogalmazták meg: a politikai párbeszéd folytatása; a kereskedelem fejlődésének elősegítése, befektetések a gazdasági életbe; kedvező feltételek biztosítása a kölcsönösen előnyös együttműködéshez; a demokratikus folyamatok támogatása; Ukrajna gazdasági potenciáljának a fejlesztése, a piaci viszonyok kialakításának befejezése. Az EU és Ukrajna együttműködésének általános stratégiáját 1999 decemberében hagyták jóvá. A dokumentum leírta az alapjait egy olyan ország együttműködésének az Európai Közösséggel, amely a közeljövőben nem lesz a tagja az EU-nak.

2002 júliusában került sor az Ukrajna–EU csúcstalálkozóra, ahol azt vitatták meg, megadják-e Ukrajnának a piacgazdasággal rendelkező ország státuszát, illetve megérett-e Ukrajna a társult tagságra. A csúcstalálkozón arra a következtetésre jutottak, hogy Ukrajna még nem felel meg az EU-s szabványoknak, ezért tagságáról még korai az elkövetkezendő

2004-es és 2007-es bővítések során beszélni. **2003**-ban Ukrajna az Európai Unió szomszédországa státuszt kapta. Még ugyanabban az évben Ukrajna szerződést kötött Lengyelországgal és Szlovákiával az egyszerűsített vízum-rendszeréről. Később, hasonló szerződéseket más EU-s államokkal is aláírt Ukrajna.

Mint ahogy már szó volt róla az USA-val kialakított kapcsolatok fontos összetevői az ukrán külpolitikának. Az Egyesült Államok jelentős műszaki és pénzügyi segítséget nyújtott az országnak. A két ország közötti viszony azonban nem fejlődött mindig egyenletesen. Az USA vezetését elsősorban az atomfegyverek megsemmisítése és terjedésének feltartóztatása érdekelte a világban. Washington elég élesen reagált Kijev nem demokratikus lépéseire is. Leonyid Kucsma második elnökségének idején a két ország közötti kapcsolatok nagyon megromlottak. Ukrajnát azzal vádolták meg, hogy fegyvert szállít Iraknak.

Annak érdekében, hogy helyreállítsa a bizalmat Ukrajna és az USA között, Leonyid Kucsma 2003-ban békefenntartókat küldött először Kuvaitba, majd Irakba. Ezt az intézkedését azonban nem fogadták egyértelműen az országban. Az ukrán katonai egységek belekeveredtek az iraki partizánok és az amerikai hadsereg között dúló harcokba és jelentős károkat szenvedtek. 18 ukrán katona életét veszítette. 2005-ben végül kivonták az ukrán csapatokat Irakból.

2005 áprilisának elején az új elnök, Viktor Juscenko az Egyesült Államokban járt és új szintre emelte a két ország közötti kapcsolatokat.

A Kongresszus V. Juscenkót nemzeti hősként fogadta. Ukrajna elnöke a Kongresszus mindkét házának együttes ülésén szólalt fel. Beszéde 40 percig tartott. Felszólalásában V. Juscenko biztosította a jelenlévőket arról, hogy az új Ukrajna euroatlanti törekvései szilárdak, Ukrajna belépése a NATO-ba és az EU-ba megerősíti a stabilitást az Egyesült Államok számára fontos régiókban Varsótól Tbiliszin át Bakuig. Václav Havel cseh elnökön kívül egyetlen keleteurópai politikust sem ért akkora megtiszteltetés, hogy a Kongresszus két házának együttes ülésén szólaljon fel.

A képviselők Juscenko mindegyik kijelentését nagy lelkesedéssel fogadták. Az elnök megköszönte az amerikaiaknak azt, hogy a *narancsos forradalom* idején is az ukránok mellett álltak.

A vendég magas szintű fogadtatása a befolyásos ukrán diaszpóra képviselőinek volt köszönhető, akik narancsszínű jelképekkel fogadták Juscenkót a Georgetown-i egyetem kapujában, ahol előadást tartott, majd a Kennedy Múzeumnál Bostonban, ahol a *Bátorságért*-érdemrendet vette át. Nagy tömeg várta Ukrajna elnökét a washingtoni Tarasz Sevcenko szobornál is, melyet még 1964-ben avattak fel, mint Ukrajna függetlenségének jelképét. Az ünnepség résztvevői az USA több államából érkeztek a fővárosba, hogy Viktor Juscenkóval találkozassanak.

Ebben az időben Ukrajna aktívan kivette részét a regionális szervezetek munkájából is. A Független Államok Közösségének, a Fekete-tengeri Gazdasági Közösség Szervezetének és a Balti–Fekete-tengeri Együttműködésnek a teljes jogú tagjaként Ukrajna arra törekedett, hogy kölcsönösen előnyös és egyenrangú kapcsolatokat építsen ki a szomszédos posztszovjet köztársaságokkal.

Oroszország ellensúlyaként 1996-ban a FÁK keretein belül Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán és Moldova megalapították a GUAM-csoportot az eurázsiai közlekedési folyosó ötletének megvalósítása érdekében – ez volt a hivatalos indoklás. 1997-ben a szervezethez csatlakozott Üzbegisztán is. A szervezetet ezután GUÜAM nevet viselte, de 2002-ben kilépett belőle.

A nyugati országokkal való kapcsolatok megromlása az ukrán külpolitikát Oroszország irányába tolta. **2003 februárjában** Ukrajna, Oroszország, Belorusszia és Kazahsztán vezetői megállapodást írtak alá az **Egyes Gazdasági Térség** létrehozásáról. A szerződésből azonban nem lett

Hibridháború – az egyik ország cselekedetei a másik ellen, melyek célja a kiszemelt áldozat belső szétzilálása, legyengítése, hogy védtelen legyen egy esetleges katonai támadáskor.

semmi Oroszország azon törekvése miatt, hogy hozzanak létre a szervezeten belül államok feletti irányítási szerveket. Ez ellen Ukrajna lépett fel a legerélyesebben. Ebben az időben Ukrajna és Oroszország között konfliktus robbant ki a Kercsi-öböl Tuzla szigete miatt, mely a

határon helyezkedik el. Ez a konfliktus végeredményben **hibridháborúhoz** vezetett, melynek célja Ukrajna kikerülésének megakadályozása volt az orosz befolyási övezetből. A két ország közötti viszony 2008-ban Oroszország Grúzia elleni agressziójának kirobbanása idején romlott meg ismét. Viktor Janukovics elnökké választása után az orosz külpolitikai vektor érvényesült ismét Ukrajnában.

Petro Porosenko elnök 2018. május 19-én rendeletet írt alá a Nemzetbiztonsági és Védelmi Tanács határozata értelmében Ukrajna tagságának felfüggesztéséről a FÁK különböző szervezeteiben.

Konfliktus Tuzla körül. 2003. szeptember 29-én Krasznodar tartomány vezetősége moszkvai sugallatra utasítást adott egy töltés megépítésére az oroszországi Tamany település irányából kiindulva az ukrán Tuzla sziget felé, hogy összekösse a szigetet az orosz partokkal. A munkások három műszakban dolgoztak és napi 157 méternyi gátat építettek meg. Ukrajna élesen reagált erre az építkezésre, mivel világosan értette annak valódi okát, bár az oroszok a partvonal megerősítésének szükséges-

ségére hivatkoztak. A szigeten az ukránok megerősítették a határőrizetet. A két ország között kiéleződött helyzet fegyveres konfliktus kirobbanásával fenyegetett.

2003. október 23-án az oroszok 102 méterre az ukrán vizektől és 900 méterre Tuzlától felfüggesztették az építkezést.

A helyzet rendezése céljából Leonid Kucsma ukrán és **Vlagyimir Putyin** orosz elnök tárgyalóasztalhoz ültek. A tárgyalások eredményeképpen szerződést írtak alá a Kercsi-öböl megosztásáról és az Azovi-tenger státuszáról. Bár Ukrajna megvédte jogát a Tuzla szigethez, az Azovi-tengert mindkét ország belső tengerévé nyilvánították.

5 Kapcsolatok a szomszédos országokkal. Ukrajnát közös határ köti össze Oroszországgal, Belarusszal, Magyarországgal, Szlovákiával, Romániával és Moldovával. A kétoldalú kapcsolatok alakulására jelentős hatással van az a körülmény, hogy mindegyik szomszédos ország területén jelentős számban élnek ukránok, Ukrajnában pedig oroszok (az 1989-es népszámlálás adatai szerint 11,4 millióan), fehéroroszkok (440 ezren), moldovánok (325 ezren), lengyelek (219 ezren), magyarok (163 ezren), románok (135 ezren), szlovákok (8 ezren).

A szomszédos államok közül először **Magyarországgal** sikerült minden vitás kérdést tisztázni. A két országnak nem voltak egymással szemben területi követelései. Évről évre nőtt az ukrán–magyar kereskedelem volumene, melynek alapját magyar részről a gyógyszerek és a speciális műszaki berendezések, ukrán részről pedig a vegyipari és kohászati termékek alkották. Miután Magyarország a NATO tagja lett gyümölcsöző katonai együttműködés alakult ki a két szomszédos állam között.

Szlovákiával sem voltak Ukrajnának megoldatlan problémái. Legmagasabb szinten több mint 50 szerződés aláírására került sor, melyek elősegítették a kölcsönös tőkebefektetéseket egymás gazdaságába és a közös vállalatok létrehozását. Mindkét ország érdekelt volt a tranzitszállítások fejlődésében, különös tekintettel az orosz gáz Nyugat-Európába juttatásában.

Az ukrán külpolitika nyugati vektorának egyik fontos összetevője a **Lengyelországhoz** fűződő viszony volt. 1991. december 2-án Lengyelország elsőként ismerte el Ukrajna függetlenségét. **1992. május 18-án** pedig a két ország képviselői szerződést írtak alá a barátságról, jószomszédi kapcsolatokról és együttműködésről. Közös kapcsolódási pontokként a gyógyszeriparban, mezőgazdaságban, feldolgozóiparban, energetikában való együttműködést, a közlekedés korszerűsítését és a természetvédelmet jelölték meg. Ukrajna határ menti megyéinek (Kárpátalja, Lviv, Ivano-Frankivszk, Csernyivci megyék) közreműködésével és Lengyelország, Magyarország, Szlovákia részvételével megalakult a *Kárpátok Eurorégió*. A *Kárpátok és a Bug*

(Lengyelország és Ukrajna a tagjai) *Eurorégiók* égisze alatt a két ország jelentős fejlődésnek indult a régiók közötti gazdasági, tudományos, oktatási és kulturális kapcsolatok terén. Közösen próbáltak megoldást találni a természetvédelem égető problémáira.

Ukrajna és Lengyelország stratégiai partnerként tekintenek egymásra. Ukrajnának nem volt ellenvetése Lengyelország NATO-hoz való csatlakozásával kapcsolatban. Lengyelország pedig támogatta és támogatja Ukrajna euroatlanti integrációs törekvéseit. 1997-ben Ukrajna és Lengyelország közös nyilatkozatot írtak alá *A megértésről és egységről*. A két ország vezetőinek találkozói rendszeressé váltak. Lengyelországot *Ukrajna ügyvédjének* kezdték nevezni *Európában*. 2008-ban Lengyelország, Litvánia és Ukrajna közös katonai harci egységet akart felállítani, de ezt csak 2014-ben sikerült megvalósítani.

Miután Magyarország, Lengyelország és Szlovákia NATO, illetve EU tagországok lettek, olyan intézkedéseket dolgoztak ki, melyek minimalizálták ennek az új helyzetnek a hatását a kétoldalú kapcsolatokra Ukrajnával.

Ukrajna és **Románia** kapcsolatában egy ideig voltak némi feszültségek. Románia szintén arra törekedett ekkor, hogy az Észak-atlanti Szervezet és az Európa Közösség tagjává váljon. Romániában azonban voltak olyan politikai erők, melyeknek területi követelései voltak Ukrajnával szemben (Észak-Bukovina, Dél-Besszarábia, Zmijinij sziget). **1997. június 2-án** Konstanzában végül sikerült aláírni a két ország közötti szerződést a barátságról, jószomszédi kapcsolatokról és együttműködésről, illetve megoldást találni a vitás kérdésekre. A szerződésbe bekerült a romániai ukrán és az ukrajnai román nemzeti kisebbség jogainak védelme és tiszteletben tartása. Nagy jelentősége volt annak is, hogy kidolgozták az ukrán–román kapcsolatok nemzetközi jogi alapjait.

2009-ben a nemzetközi bíróságon sikerült pontot tenni a **Zmijinij szigetek** körüli ukrán–román vita végére.

Ebben az időben jól alakultak Ukrajna és **Moldova** kapcsolatai. A két ország elnökei, miniszterelnökei és külügyminiszterei gyakran találkoztak egymással és megvitatták a két országot érintő kérdéseket. Megoldásra várt még az államhatárok véglegesítése, illetve Dnyeszter mente problémája. Hogy bizonyítsa jó szándékát,

Jószomszédási napok
az ukrán–lengyel határon.
Krecsiv (Ukrajna) –
Krilliv (Lengyelország) községek. 2018

Ukrajna átadott területeiből egy részt Moldovának azért, hogy az kikötőt építhessen a Duna parton.

Oroszország és Ukrajna kapcsolatai nem fejlődtek egyenletesen. **1997. május 31-én** a két ország között létrejött egy széles körű politikai szerződés a barátságról, együttműködésről és partnerségről. Ez a dokumentum törvényileg rögzítette azt, hogy Oroszország elismeri Ukrajna függetlenségét, és ez alapul szolgált a későbbi kétoldalú megállapodások aláírásához.

Vlagyimir Putyin hatalomra kerülésével az ukrán–orosz kapcsolatok nagyon megromlottak. Putyin úgy tekintett Ukrajnára, mint kizárólagosan orosz befolyási övezetre, amely felett Oroszországnak teljes ellenőrzéssel kell rendelkeznie. A keretszerződés sem gátolta meg Oroszországot abban, hogy fegyveres agressziót indítson Ukrajna ellen és megszállja területei egy részét. 2018-ban Ukrajna felmondta a már említett ukrán–orosz szerződést.

Belorusszia és Ukrajna jószomszédi kapcsolatokat ápolnak egymással. Határvitáik nincsenek. Külkereskedelmi együttműködésük jelentős, de még rengeteg lehetőség van a kooperáció bővítésre. Némileg bonyolítja a két ország közötti viszonyt az, hogy Belorusszia Oroszország szövetségi állama.

A szárazföldi határok mellett Ukrajnának tengeri határai is vannak Bulgáriával, Törökországgal, Grúziával. Mindhárom országgal komp-összeköttetése van az országnak. Ukrajna külpolitikájának fontos része az együttműködés ezekkel az országokkal. Kijev kétoldalú megállapodásokat írt alá velük és együttműködik ezekkel az országokkal a nemzetközi regionális szervezetekben, a Fekete-tengeri régióban és a GUAM-ban is.

6

Ukrajna és az ukrán diaszpóra. Ukrajna határain túl napjainkban 11 millió ukrán él. Közülük a **keleti diaszpóra** 8 millió főt számlál. A legtöbb ukrán Oroszországban él. Számuk megközelíti a 4,5 millió főt. Az ukránok Oroszország második legnagyobb etnikai csoportja. Jelentős ukrán közösség él még Kazahsztánban (900 ezer fő) és Moldovában (650 ezer fő).

A keleti diaszpóra sajátossága a fokozatos beolvadás a többségi nemzetbe. Ukrán iskolák és más oktatási intézmények itt nem működnek. Az ukrán diaszpóra néhány lelkes aktivistájának köszönhetően sikerült megőrizni csak valamilyen formában az ukrán identitást.

Diaszpóra – egy nemzetiséghez tartozó emberek közössége, akik szülőhelyük, vagyis történelmi hazájuk határain túl élnek. Keleti diaszpóra alatt azon ukrán közösségeket értjük, akik a volt Szovjetunió területén létrejött posztszovjet államokban laknak. Nyugati alatt pedig azokat, akik Európába, Amerikába és Ausztráliába emigráltak.

Az Ukrán Ifjúsági Szövetség A végéig együtt vándortáborra. Argentína, 2014

Közel 2,5 millió tagja van a **nyugati diaszpórának**, melyet feltételelesen három csoportra tagolhatunk:

1) azokat a külföldi ukránokat soroljuk ide, akiknek az ősei már három-négy emberöltővel ezelőtt elhagyták az óhazát. Nagyon elmosódott elképzeléseik vannak nemzeti hovatartozásukról;

2) azon ukránok tartoznak ide, akik egy-két emberöltővel ezelőtt szakították meg kapcsolatukat történelmi hazájukkal. Ők még ismerik az ukrán kultúrát és tisztelik is azt;

3) egy kicsi, de annál aktívabb csoport, akik megőrizték nemzeti azonosságadatukat. Ők alkotják az ukrán közösségek magvát.

A nyugati diaszpóra legaktívabb és legszervezettebb csoportja Kana-
dában él, összesen 950 ezren. Őket az USA-ban élők követik 730 ezren,
illetve a lengyelországi ukránok 250 ezren. Kanada lakosságának az ukrá-
nok mindössze 3%-át alkotják, szerepük azonban az ország társadalmi-gaz-
dasági, politikai és kulturális életében jelentős. Erről tanúskodik az a tény
is, hogy Kanada legfelsőbb vezetésében szintén ott találjuk az ukránokat. A
kanadai ukrán közélet központjai Edmonton, (a Kanadai Ukrán Tanulmá-
nyok Intézetével) Winnipeg és Toronto, ahol ukrainisztikai tanszék, illetve
a Szabad Ukránok Világkongresszusának helyi szervezete is működik.

Brazíliában 360 ezer, Argentínában pedig 250–300 ezer ukrán él sok-
kal nehezebb gazdasági körülmények között, mint észak-amerikai társaik.
Többségük farmer (az argentin Misiones államban és a brazil Prudentópolis
tartományban). Jól szervezett a 35 ezer fős ausztrál ukrán közösség is.

A nyugati diaszpórában szombati és vasárnapi iskolák, kulturális
ismeretterjesztő szervezetek, különböző kórusok, együttesek, táncsoportok,
politikai pártok, társadalmi és ifjúsági szervezetek működnek. Vannak
nyomdák is. A főiskolákon, egyetemeken Ukrán nyelv és Ukrán történelem
Tanszékek nyíltak (a Müncheni Egyetemen Németországban és a Harvard
Egyetemen az USA-ban).

Történelmi hazájával a kapcsolatot az ukrán diaszpóra képviselői az
Ukrájna Szövetségen és más társadalmi-kulturális szervezeteken keresz-
tül tartják. Fontos szerepet játszik ebben az *Ukrán diaszpóra* folyóirat
is, melyet az Ukrán Nemzeti Akadémia Szociológiai Intézete, illetve az
Ukrán Diaszpóra Enciklopédiájának Szerkesztősége ad ki, mely a Tarasz

Sevcsenko Tudományos Társaság keretei között működik (USA). Nagy jelentőséggel bírt a különböző ukrán közösségek együttműködésének megszervezése szempontjából az Ukrán Diaszpórák I. Fóruma (1990 augusztusa, Lengyelország), a Keleti Diaszpórák I. Fóruma (1992 januárja, Kijev) és a Világforum (1992 augusztusa, Kijev).

Az utóbbi időben sok nehézségen ment keresztül a volt Jugoszlávia ukrán nemzeti közössége. A polgárháború idején sokan menekültek el onnan. Az *Ukrajna Szövetség* a földönfutóvá vált ukránokat lelkileg és anyagiilag is támogatta, humanitárius segítséget juttatott el nekik.

A külhoni ukránokkal való kapcsolattartás jobb megszervezése céljából hozták létre **1993-ban a Nemzetiségi és Migrációs Minisztériumot** (2014 óta a Kulturális Minisztérium hatáskörébe tartoznak ezek a kérdések). A Migrációs Minisztérium az *Ukrajna Szövetséggel* közösen tervet dolgozott ki az *Ukrán diaszpóra a 2000-es évekig* címmel (1996 januárjában fogadták el), mely több olyan intézkedést is tartalmazott, melyeknek elő kellett segíteni a külhoni ukránok részvételét Ukrajna társadalmi-politikai életében. Az ukrán diaszpóra és a történelmi hazájuk közötti kapcsolattartást volt hivatott erősíteni Ukrajna elnökének 2001-ben kiadott rendelete *A külhoni ukránok nemzeti programjáról 2005-ig*. 2004-ben fogadták el *A külhoni ukránok jogi státuszáról* szóló törvényt.

Következtetések. A függetlenség kikiáltása után Ukrajna magabiztosan jelent meg a nemzetközi politikai életben. Külpolitikájának főbb elvei a demokrácia, a békére való törekvés, az atomfegyverek leszerelése, a gazdasági kapcsolatok kiszélesítése voltak.

▶ Az 1990-es évek második felében Ukrajna többvektorú külpolitikát folytatott. Az ország stratégiai partnerei ekkor az USA, Oroszország és Lengyelország voltak. Jelentős sikereket ért el a kétoldalú együttműködés terén is. Szerződés aláírására került sor Oroszországgal a barátságról, együttműködésről, partnerségről. Sikerült felosztani Oroszország és Ukrajna között a Fekete-tengeri Flottát (1997-ben). Gyümölcsöző kapcsolatokat épített ki a többi szomszédos állammal is: Lengyelországgal, Szlovákiával, Magyarországgal, Romániával, Moldovával. Jó gazdasági és politikai kapcsolatokat ápolt Ukrajna az európai országok többségével, Lengyelországgal, Németországgal, Magyarországgal.

▶ Az USA-hoz fűződő viszony viszont nem volt stabil. Ukrajnának voltak problémái még az EU-val és a NATO-val, aminek az volt az oka, hogy az ország nem teljesítette a vállalt kötelezettségeit.

Kérdések és feladatok

1. Mikor hagyta jóvá Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa az Ukrajna külpolitikájának fő irányairól szóló koncepciót? 2. Mikor mondott le Ukrajna atomfegyvereiről? 3. Ukrajna milyen nemzetközi szervezetbe való belépését jelölte meg legfőbb céljául minden ukrán elnök? 4. Mikor lett Ukrajna tagja az Európa Tanácsnak? 5. Milyen országokban teljesítettek békefenntartó missziót az ENSZ égisze alatt ukrán csapategységek?
6. Mi volt az oka az ukrán függetlenség gyors elismerésének a külföldi államok által? 7. Mik az ukrán külpolitika alapelvei? 8. Mikor lett Ukrajna atomfegyvermentes állam? 9. Hogyan viszonyul Ukrajna a FÁK-hoz? 10. Milyen szerepet tölt be Ukrajna a nemzetközi szervezetekben?
11. **Vitassátok meg!** *Ukrajna külpolitikájának többvektorúsága 1991–2005 között. Sikerek és kudarcok.* 12. Határozzátok meg a különbségeket Ukrajna elnökeinek külpolitikája között! Válaszotokat foglaljátok táblázatba!
13. Miért változott olyan gyakran Ukrajna külpolitikai stratégiája a függetlenség éveiben? Válaszotokat indokoljátok meg!

26. §. Társadalmi-gazdasági élet Ukrajnában 2005–2010 között

1. Mikor volt a *narancsos forradalom*? Mik voltak az okai és következményei?

1 Szakadás a narancsosok táborában. A *narancsos forradalom* győzelme után a miniszterelnök Julija Timosenko lett. Az új kormány azonnal nekilátott azoknak az ígéreteknek a végrehajtásához, melyek a Majdanon (a Függetlenség terének szimbolikus megnevezése) hangzottak el és Viktor Juscenko elnök *Tíz lépés az emberek felé* című programjának alapját képezték. A Miniszteri Kabinet cselekvési tervét a Legfelsőbb Tanácsban megszavazta minden képviselő, még az ellenzékiek is.

A Kormányprogram a következő pontokat tartalmazta:

- ▶ az állami költségvetés kibővítése az adókedvezmények megszüntetése, a szabad gazdasági övezetek létrehozása, az árnyékgazdaság felszámolása, az árucsempészet leállítása és az ÁFA csalások megakadályozása révén;
- ▶ az állampolgárok jövedelmének növelése a fizetések és a szociális juttatások emelése útján;
- ▶ a törvénytelenül magánosított tulajdon reprivatizálása.

Emellett jelentős kádercserékre is sor került. Összesen 13 ezer tisztviselőt bocsátottak el állásukból az államigazgatás különböző szféréiből. Számos, korrupcióval és hivatali visszaéléssel megvádolt személyt letartózt-

tattak. Nagy visszhangot váltott ki több magas rangú állami hivatalnok öngyilkossága. Önkezével vetett véget életének Georgij Kirpa közlekedésügyi miniszter és Jurij Kravcsenko belügyminiszter. Tervbe vették még a közigazgatási reform végrehajtását is.

Az elnök és a kormány politikai irányvonala azonban még saját politikai táborukon belül sem tetszett mindenkinek. Sok embernek sértette az érdekeit, ezért nagy felhőrdülést váltott ki. 2005 tavaszán megdrágultak a hústermékek. A kormány harcot hirdetett a csempészet ellen *A csempészetet megállítjuk!* jelmonddal. A kőolaj világpiaci árának emelkedése és a monopolhelyzetben lévő **olaj-nagykereskedők** összeesküvése miatt megdrágultak a kőolajtermékek. Felemelték a cukor kiskereskedelmi árát is, mivel a cukorbárók többletbevételhez akartak jutni. Gyorsan növekedni kezdett az infláció. A kialakult helyzetet a kormány úgy kezelte, hogy adminisztratív intézkedéseket vezetett be, ami ellentmondott a meghirdetett szabad versenyes piac filozófiájának. A külföldi befektetőket elijesztette a reprivatizálás lehetősége.

Az országban általánosságban romlottak a gazdasági mutatók. A kormány politikájával való elégedetlenségüket egyre több kis- és középvállalkozó hangoztatta, akik korábban támogatták a *narancsos forradalmat*. Sokszor alakultak ki konfliktusok a kormányon belül is. A kormánykörök

Reprivatizálás – olyan vállalatok magánosítása, amelyek korábban magántulajdonból visszakerültek állami tulajdonba.

Olaj-nagykereskedő – kőolaj-kereskedelemmel foglalkozó személy vagy vállalat.

A Holodomor áldozatainak Nemzeti Múzeuma
Kijevben, 2008–2010-ben készült

K. Rozumovszkij hetman helyreállított palotája a *Hetmani főváros* emlékparkban
Baturinban (Csernyihiv megye)

? Mit gondoltok, miért nem segítette elő Viktor Juscsenko népszerűségének növekedését az ilyen fontos nemzeti objektumok helyreállítása?

képviselőinek 80%-a nem támogatta Timosenko miniszterelnököt. Különösen kiéleződött a viszony a Nemzethbiztonsági és Védelmi Tanács elnöke Petro Porosenko és Julija Timosenko miniszterelnök között. A botrány 2005. szeptember 5-én robbant ki, amikor O. Zinszenko első államtitkár korrupcióval vádolta meg P. Porosenko mellett O. Tretyakov elnöki tanácsadót és M. Martinenkót, a *Mi Ukrajnánk* frakcióvezetőjét a Legfelsőbb Tanácsban. Három nap múlva Jusczenko leváltotta Timosenkót, Porosenkót és Tretyakovot is. Az elnök csapata így kettészakadt. Az egymás ellen acsarkodó hatalmi csoportosulások nem lehetett megbékíteni. A parlamenti választásokon a narancsos erők már más-más pártok színeiben indultak.

2005. október 24-én a nagy nyilvánosság előtt zajlott a kormány legnagyobb egyetlen reprivatizálási akciója, a Krivorizssztál újbóli eladása árverés útján. A győztes egy indiai cég, a *Mittal Steel* lett. Maga az árverés 50 percig tartott, melyet egyenes adásban közvetített a központi ukrán televízió. A kombinátot sikerült olyan áron értékesíteni, ami felülmúlt minden várakozást és hatszor többet ért, mint amit a korábbi tulajdonos kifizetett érte. Az állami költségvetés így 24,2 milliárd hrivnyához jutott, ami 6,6 millióval meghaladta az elmúlt 14 év privatizációs bevételeit.

2

Az ellenzéki erők népszerűségének növekedése. Parlamenti választások 2006-ban és 2007-ben.

A *narancsos forradalom* okozta zavarodottság után az ellenzéki erők fokozatosan magukra találtak. Felhasználták a narancsosok által elkövetett hibákat, és így egyre nagyobb népszerűsége tettek szert. Az első ellenzéki megmozdulásra 2005 májusában került sor Kijevben, amikor 10 ezer ember vonult ki az utcára. Az ellenzék felhasználta népszerűsége növelésére Ivan Rizak kárpátaljai, Borisz Kolesznyikov donyecki és Jevhen Kusnarjov harkivi kormányzók letartóztatását. De a legnagyobb ajándékot nekik mégis Viktor Jusczenko adta, amikor Jurij Jehanurov miniszterelnökké választásáért cserébe lemondott a 2004-es választási csalások kivizsgálásáról.

Ez a Régiók Pártjának a megerősödéséhez vezetett, mely maga köré gyűjtötte a *narancsos hatalommal* elégedetlenkedőket. Az országban kialakult helyzet rányomta bélyegét az ekkor kibontakozó választási kampányra.

A *narancsos hatalom* következő fiaskója az Oroszországgal folytatott tárgyalások voltak földgáz ügyben. A földgáz ára megkétszereződött, a RoszUkrEnergo közvetítő cég által lebonyolított szállítási rendszer pedig zavaros és átláthatatlan volt.

A 2006-os parlamenti választásokon 45 párt vett részt. A 3%-os bejutási küszöböt viszont csak 5 lépte át. A legtöbb szavazatot a Régiók Pártja kapta (32,14%-ot), őket a Julija Timosenko Csoport (BJUT) követte (22,29%), majd pedig a *Mi Ukrajnánk* (14%), a szocialista párt (5,6%) és a kommunista párt (3,6%) következett. A 2006-os választásokat kizárólag pártlistás alapon tartották meg. Az emberek azonban nem a pártprogramokra szavaztak leginkább, hanem a pártvezérek népszerűségére. Ez a parlamenti választás gyakorlatilag a 2004-es elnökválasztások folytatása volt. A Régiók Pártja ezzel a győzelmével gyakorlatilag revánsot vett a 2004-es csúfos vereségért. A megszerzett szavazatok azonban kevésnek bizonyultak ahhoz, hogy a régiósok a Legfelsőbb Tanácsban parlamenti többséget alkothassanak. A narancsosok együtt több képviselői hellyel rendelkeztek. Elkeseredett harc vette kezdetét a parlamenti többség létrehozásáért.

2006. július 6-án a Legfelsőbb Tanács elnökévé Olekszandr Moroz szocialista politikust választották meg. Ez azt jelentette, hogy a Régiók Pártja, a szocialista és kommunista párt szövetségre léptek egymással, megalakítva ezzel a *Válságellenes koalíciót*. A szocialisták átállása a régiósok oldalára a narancsosok vereségét jelentette. A 2004-es alkotmánymódosítások pedig jelentősen szűkítették az államelnök hatásköreit is.

A kialakult helyzetben Jusczenko úgy akarta menteni a menthetőt, hogy a narancsos politikai erőkkkel megpróbálta aláíratni a Nemzeti Egység Univerzáléját. A dokumentum azonban nem emelkedett jogerőre, mivel Julija Timosenko nem látta el kézjeggyével azt és a Legfelsőbb Tanács felosztatását követelte.

Jusczenko azonban nem merte felosztatni a parlamentet és Viktor Janukovicsot jelölte a miniszterelnöki posztra. Egy széles kormánykoalíció létrehozása volt a cél a Régiók Pártja és a *Mi Ukrajnánk*-os között. A közös kormányzásból azonban nem lett semmi, mert a *Mi Ukrajnánk* minisztereit fokozatosan lemondatták. Jusczenko elkeseredett harcot kezdett hatásköreinek kibővítéséért. Több BJUT-os és *Mi Ukrajnánk*-os képviselő átült a kormányoldalra, és így megalakult a **Nemzeti Egység Koalíciója**. Reálissá vált a régiósok által vezetett alkotmányos parlamenti többség (300 képviselő) kialakulása, ami lehetővé tehetné volna bármikor az alkotmányos rend megváltoztatását Ukrajnában.

Különböző pártok választási agitációja 2007-ben

Viktor Jusczenko ezért **2007. április 2-án** feloszlatta a Legfelsőbb Tanácsot és parlamenti választásokat írt ki 2007. május 27-re.

A parlamenti többség (Nemzeti Egység Koalíció) nem ismerte el ezt az elnöki rendelkezést, alkotmányellenesnek nyilvánítva azt.

Viktor Janukovics szintén ellenezte az újabb választások kiírását, ezért ellenállásra szólította fel híveit.

Az ország politikai válságba sodródott, melyet különböző utcai megmozdulások (a koalíció hívei a Majdanon, az ellenzékiek az Európa téren gyülekeztek) követtek. Éles vita bontakozott ki az elnöki rendeletekkel kapcsolatban Ukrajna Alkotmánybíróságán és a Főügyészségen. Végül a szembenálló felek megértették, a politikai válság senkinek sem kedvez, ezért 2007. május 27-én megegyeztek egymással. A megegyezés értelmében 150 ellenzéki képviselő lemondott mandátumáról, ami lehetővé tette, immáron alkotmányosan is a Legfelsőbb Tanács felosztatását. A választásokat 2007 szeptemberére írták ki.

2007. augusztus 2-án kezdetét vette a választási kampány, melyben 20 párt vett részt. Az március 26-i választások eredményei Ukrajnai Legfelsőbb Tanácsába és az utána bekövetkezett politikai erők átcsoportosulása megalapozták a 2007-es előrehozott választások előfeltételeit.

A 3%-os bejutási küszöböt 5 párt lépte át: a Régiók Pártja (34,37%), a BJUT (30,71%), a *Mi Ukrajnánk* – Népi Önvédelem Csoportosulás (14,15%), az UKP (5,39%), a Litvin Csoportosulás (3,96%). A szocialisták nem jutottak be a Legfelsőbb Tanácsba.

Az új összehívású Legfelsőbb Tanácsban a BJUT és a *Mi Ukrajnánk* – Népi Önvédelem Csoportosulás alkotta a parlamenti többséget 227 képvi-

selővel. A Legfelsőbb Tanács elnöke Arszenyij Jacenyuk, a miniszterelnök pedig Julija Timosenko lett. A miniszterelnök és államelnök között feszülő konfliktus 2008 szeptemberében a koalíció felbomlásához vezetett. Az új koalícióba belépett Volodimir Litvin és csoportja. Decemberben a Legfelsőbb Tanács elnökévé Volodimir Litvint választották meg. Azonban ez a koalíció sem bizonyult hosszú életűnek. Az államelnök és a miniszterelnök közötti szembenállás tovább folytatódott és gyakran veszélyes formát öltött.

3 **Ukrajna belépése a Világkereskedelmi Szervezetbe (WTO). A 2008–2009-es gazdasági válság.** A politikai csatározások közben az ukrán gazdasági reform szempontjából egy nagyon fontos eseményre került sor. Ukrajna **2008-ban** tagja lett a **Világgazdasági Szervezetnek (WTO)**. Ennek az előnyeit azonban nem tudta hasznosítani, mivel az országba 2008–2009-ben begyűrűzött a világ gazdasági válság. Ez a válság megmutatta az ukrán banki rendszer gyengeségét, illetve a hitelpolitika meggondolatlan-ságát. Több vezető bank a csőd szélére került, és csak az államosítás mentette meg tőle. Más bankok állami pénzügyi segítséget kaptak (2008 szeptemberében–decemberében 111 milliárd hrivnyát). A helyzeten azonban ez sem javított. A pénzügyi segítséget a kereskedelmi bankok nem a refinanszírozásra költötték, hanem külföldi valutát vásároltak rajta, vagy pedig hitelt folyósítottak belőlük irreális kamatra. Csak az IMF által folyósított kölcsön segítségével sikerült stabilizálni a hrivnya árfolyamát. Egy dollárért 7–8 hrivnyát adtak ekkor. Ukrajna külföldi adóssága viszont kétszeresére nőtt.

A pénzügyi nehézségek és az export volumenének csökkenése a termelés visszaeséséhez vezetett a gazdaság minden ágazatában, kivéve a mezőgazdaságot, melyet a 2008-as rekordtermés mentett meg. A termelés hanyatlása 2009-ben 27%-os volt, a nemzeti összterméké pedig 14%. A mutatók csökkenése Ukrajnában volt a legnagyobb az egész Európában.

A 2009-es gazdasági válság mélységét elsősorban az ukrán gazdaság sebezhetősége eredményezte, melyre két tényező is nagy hatással volt. Egyik részről az ukrán exportcikk árának növekedése, ami a világ gazdaság gyors fejlődésének volt köszönhető, másik részről pedig a magas belföldi kereslet, amit a jelentős banki hitelek, enyhe monetáris politika és a külföldi tőkebefektetések idéztek elő. A külföldi országok gazdasá-

Választási agitációs plakátok
a 2010-es elnökválasztások idejéből

gi és pénzügyi válsága ezért súlyosan érintette Ukrajnát is.

4 2010-es elnökválasztások. Még a gazdasági válságnak sem sikerült kibékíteni egymással az esküdt ellenségeket. A politikai csatározások továbbfolytatódtak. Az embereknek elégük lett a gazdasági problémákból és belefáradtak a folytonos politikai ellenségeskedésbe. Az elnöknek és csapának a népszerűsége egyre csökkent. Különösen megfigyelhető volt ez az elnökválasztások előtt. Ilyen körülmények között zajlott a választási kampány. A választások időpontját **2010. január 17-re** tűzték ki.

A választás első fordulóján senki nem szerezte meg a győzelmet. V. Janukovics a szavazatok 35,32%-át kapta, J. Timosenko a 25,5%-át, Sz. Tihipko pedig a 13,6%-át.

A második fordulót Viktor Janukovics nyerte. Ő lett Ukrajna elnöke. A Legfelsőbb Tanácsban alkotmány sértéssel 235 képviselőből megalakult az új elnökpárti parlamenti többség. A koalícióhoz a Régiók Pártja, az UKP, a Litvin Csoportosulás és több független képviselő csatlakozott. Az új kormányfő Mikola Azarov lett. Az Alkotmánybíróság hatályon kívül helyezte a 2004-es alkotmányreformot és helyreállította az 1996-os Alkotmányt. A parlamenti-elnöki irányítási forma bevezetése Ukrajnában vereséget szenvedett.

! Következtetések. A *narancsos forradalom* megteremtette a reformok előfeltételeit Ukrajnában, de nem lett a demokratikus fejlődés fontos tényezője.

► A narancsosok táborán belüli politikai ellenségeskedés és marakodás, illetve a 2008–2009-es gazdasági válság a régiósok revánsához vezetett és visszatérésüket eredményezte a hatalomba.

► 2010-ben az elnökválasztásokat Viktor Janukovics nyerte meg, aki megváltoztatta az ország kül- és belpolitikáját.

Kérdések és feladatok

1. Milyen reformok végrehajtását irányozta elő Viktor Juscsenko a *Tíz lépés az emberek felé* című programja? 2. Mikor szakadt ketté a narancsosok politikai tábora? 3. Milyen pártok nyerték meg a 2006-os parlamenti választásokat? 4. Miért kellett 2007-ben ismét parlamenti választásokat tartani Ukrajnában? 5. Mikor gyűrűzött be Ukrajnába a 2008–2009-es világ gazdasági válság? 6. Ki lett Ukrajna negyedik elnöke?
7. Milyen sajátosságai voltak a 2008–2009-es gazdasági válságnak? 8. Milyen eredményekkel zárultak a 2006-os, 2007-es parlamenti választások?
9. Készítsétek el az ukrán politikai erők átcsoportosulásának logikai-szerkezeti ábrázolását 2005–2010-ben! 10. Töltsétek ki a *Viktor Juscsenko elnökségének sikerei és kudarcai* táblázatot!
11. **Vitassátok meg!** Mi volt az oka Ukrajna politikai kiegyensúlyozatlanságának 2005–2010-ben?

Gyakorlati foglalkozás. Államépítés a független Ukrajnában. Sajátosságok. Sikerek. Problémák.

Útmutatót a gyakorlati foglalkozásokhoz való felkészüléshez a 282. oldalon találhattok.

Tudásösszegzés az V. fejezet anyagából: A független Ukrán állam kialakulása

Tesztfeladatok az V. fejezet anyagából. Felkészülés A független Ukrán állam kialakulása című témazáró felmérésre

VI. FEJEZET. AZ ÚJ UKRAJNA SZÜLETÉSE

27. §. Ukrajna 2010–2014 között. A méltóság forradalma

- 1. Mikor választották meg Viktor Janukovicsot Ukrajna elnökévé? 2. Milyen politikai erőkre támaszkodott?

1 **Viktor Janukovics elnökségének kezdete.** Viktor Janukovics államelnök és Mikola Azarov miniszterelnök hivatalba lépésük után bejelentették, reformokat vezetnek be a 2008–2009-es világválság és a *narancsos időszakban* hozott rossz döntések következményeinek felszámolása érdekében. Meghirdették a nyugdíj-, az adó-, a bírósági és más reformokat, az állami hivatalnokok számának csökkentését és az európai integráció irányába történő haladást. Az új hatalom hatékonyságát volt hivatott bizonyítani a 2012-es labdarúgó Európa-bajnokság előkészítése és levezetése. 2010 második felében megjelentek a gazdaságélénkülés első jelei Ukrajnában. Bár az építőiparnak nem sikerült kilábalni a válságból. Átlagban Ukrajna gazdasági növekedése 2010-ben 4%-os volt.

A világ egyes országainak egy főre jutó nemzeti jövedelme

(hivnyában a dollár 2010-es áprilisi árfolyamán)

Ország	2000	2005	2008	2010
Ukrajna	642,41	1842,53	3925,79	2795,49
Kazahsztán	1229,36	3785,56	8715,86	8107,56
Belorusz	1042,82	3098,15	6234,69	5513,01
Oroszország	1793,52	5325,82	11 690,2	10 740,34
Lengyelország	4453,74	7964,7	13 858,41	12 575,45
Kína	945,6	1710,0	3403,52	3999,41

A Janukovics-adminisztráció első lépései tiltakozást váltottak ki a társadalmon belül. Az első ilyen lépés az Oroszországgal aláírt **harkivi egyezmény (2010)** volt, amely 25 évre meghosszabbította a Fekete-tengeri Flotta tartózkodását a Krím-félszigeten. Ukrajna ezért 100 dolláros árenedményt kapott ezer köbméter földgáz után.

Annak bizonyítása céljából, hogy Janukovicsot elfogadják a nyugati államok vezetői is, találkozót szerveztek az ukrán államfő és USA elnöke, Barack Obama között. Ez a találkozó annak fejében jött létre, hogy Ukrajna lemondott dúsitott urántartalékairól, melyeket a kutatóintézetekben használtak. Ezt követően Janukovics találkozott az Európa Bizottság elnökével, José Manuel Barrosoval. A találkozó után az ukrán államelnök

bejelentette, Ukrajna elkezdí európai integrációs irányvonalának végrehajtását. Ennek az irányvonalnak a keretei között hozzáálltak az Ukrajna társult tagságáról szóló szerződés előkészítéséhez az EU-val. Ezzel egy időben döntöttek Ukrajna semlegességéről is. Ezek a döntések Leonyid Kucsma többvektorú külpolitikájának visszatéréséről tanúskodtak.

A belpolitikában viszont a deklarált reformtörekvések ellenére fokozatosan szűkítették a demokratikus szabadságjogokat és elnyomták az ellenzéket. Kezdetét vette a vagyon újraelosztásának folyamata, és elhárapódzott a korrupció a legfelső állami vezetésben. Az állami bevételeken gyakorlatilag néhány pénzügyi-ipari csoport és néhány állami vezető osztozkodott.

2010. szeptember 30-án Ukrajna Alkotmánybírósága alkotmányellenesnek nyilvánította a 2004. december 8-án végrehajtott alkotmánymódosítást, mivel azt *nem az alkotmányos eljárásnak megfelelően vitatták meg és fogadták el*. Viktor Janukovics tehát a Legfelsőbb Tanács megkerülésével szerezte vissza azokat a jogköröket, melyekkel az államelnök a *narancsos forradalom* előtt rendelkezett.

A kormány látszattevékenységébe kezdett, bejelentették, hogy 10%-kal csökkentik a köztisztviselők számát. A valóságban azonban az elkövetkező években számuk egyre nőtt.

Tüntetések a harkivi egyezmény ratifikálása ellen. 2010

2 Adómajdan. Az ellenzék vezetőinek letartóztatása. (A *Majdan* szó az ellenzéki akciók színhelyét, a Függetlenség terét takarja, de tágabb értelemben magukat a megmozdulásokat értjük alatta – *a ford. megj.*). Az új hatalom politikája elleni első ellenzéki megmozdulásként az **adómajdant (2010. november 22 – december 3.)** tartják számon, melynek kiváltó oka az volt, hogy a Legfelsőbb Tanács elfogadta az Adótörvénykönyvet (a nép rögtön el is nevezte KAT-nak, ami a két betérjesztő nevéből rakódott össze: *Kodex Azarova-Tihipka*. A *kat* szó magyarul *hóhért* jelent – *a ford. megj.*).

2010. november 22-én a Függetlenség terén közel 20 ezer közép- és kisvállalkozó gyűlt össze az Adótörvénykönyv ellen tüntetve. A tüntetők azt követelték Viktor Janukovicstól, hogy ne írja alá az Adótörvénykönyvet. A megmozdulás résztvevői sátoztábozt építettek és végtelen akciót hirdettek. Öt nap múlva az ellenállók táborát felkereste V. Janukovics és M. Azarov, akik kijelentették, az Adótörvénykönyv *nagy valószínűséggel meg lesz vétőzva* és a hatalomnak meg a vállalkozóknak *közösek a céljai*.

Adómajdan. 2010

2010. november 30-án az államelnök részben megvétózta az Adótörvénykönyvet, de a tüntetők nem hagyták el a Majdant, az Adótörvénykönyv egészének a hatályon kívül helyezését követelve. December 3-án a rendvédelmi szervek megkezdték a sátortábor felszámolását azzal magyarázva ebbéli tevékenységüket, hogy az új évi és a karácsonyi ünnepek előtt a Függetlenség terén fel kell állítani az ország karácsonyfáját. A sátortábort végül megszüntették, a tüntetők pedig szétszéledtek. Az adómajdan szétkergetése arról tanúskodott, hogy Janukovics és csapata biztos a büntetlenségében.

A 2011-es esztendő az ellenzéki vezetők bebörtönzése és a nyugdíjreform (augusztus–szeptember) bevezetése miatt vált nevezetessé. A nyugdíjreform jelentősen rontotta, különösen a nők nyugdíjba vonulásának feltételeit. Az államhatalom így

az ukrán munkavállalókkal akarta megfizettetni elhibázott nyugdíjpolitikájának következményeit, illetve befoltozni a nyugdíjalap költségvetésében tátongó réseket.

2010 decemberében kezdődött Julia Timosenko volt miniszterelnök és a legtekintélyesebb ellenzéki vezér bírósági tárgyalása. 2011. augusztus 5-én letartóztatták, október 11-én pedig elítélték beosztási jogkörének túllépéséért, amivel 189 millió dolláros kárt okozott a Naftogáz cégnek. Hét év fegyházban letöltendő szabadságvesztésre ítélték és az okozott kár megtérítésére kötelezték. Később a már meglévő vádakhoz más bűncselekményeket is igyekeztek csatolni, például emberölés megrendelését.

Timosenko letartóztatása és elítélése nagy felháborodást váltott ki Ukrajnában, de külföldön is. Az ellenzék létrehozta a Diktatúraellenes bizottságot, a külföldi nagyhatalmak vezetői pedig politikai leszámolásról beszéltek. A regnáló hatalomnak azonban sikerült az ellenzéki tiltakozásokat elfojtani.

Hosszas vizsgálati fogság után **2012. február 27-én** jogerősen elítélték **Jurij Lucenko** volt belügyminisztert, a *Mi Ukrajnánk* – Népi Önvédelem Ellenzéki Párt vezérét. Fegyházban letöltendő négyéves börtönbüntetésre és teljes vagyonelkobzásra ítélték, illetve 3 évre eltiltották az államhatalmi szervezetben különböző beosztások betöltésétől és megfosztották köztisztviselői státuszától is.

2012. június 8. – július 1. között rendezte meg Lengyelország és Ukrajna a labdarúgó Európa-bajnokságot, az *Euro-2012-t*. Ez az esemény hazafias érzelmeket váltott ki az emberekből és büszkéek voltak hazájukra. Néhány európai ország vezetője azonban arra szólította fel a többi országot, hogy bojkottálják ezt az eseményt az emberi jogok ukrainai megsértéséért. Ettől függetlenül az ukrán-lengyel megrendezésű labdarúgó Európa-bajnokság magas színvonalon zajlott le.

3

Nyelvi majdan. A 2012-es parlamenti választások. A labdarúgó Európa-bajnokság után a hatalom újabb csapást mért az ellenzékre és az ukrán államiságra. Július elején a Legfelsőbb Tanács elfogadta Az állami nyelvpolitika alapelveiről szóló törvényt, közismertebb nevén a *Kivalov-Kolesznychsenko törvényt*, amely gyakorlatilag kiszélesítette az orosz nyelv hivatalos használatának határait. Válaszul elkezdődött a **nyelvi majdan (2012. július 3. – augusztus 8.)**.

Az Ukrán Ház előtti Európa téren gyűltek össze az ukrán nyelvet védelmező tüntetők. Többen éhségsztrájkot hirdettek. Az ellenállók egy része az Ukrán Ház előtt maradt éjszakára is. Másnap a helyszínre kivezényelt *Berkut*-egységek és a tüntetők összetűztek. A belügyi rohamegységek könnygázt vetettek be a tiltakozók ellen. Július 8-án az Ukrajna több városában és a Kijevben zajló tüntetések ellenére Janukovics aláírta a törvényt. A törvény hivatalossá tette a kétnyelvűséget minden olyan régióban, ahol a nemzeti kisebbség képviselőinek részaránya meghaladta a 10%-ot a helyi lakosságon belül.

Az ellenzék azonban nem tudott valóságosan, kivitelezhetően ellenállni a hatalomnak, ezért a nyelvi mozgalom fokozatosan hanyatlani kezdett és végül megszűnt. A Janukovics-kormányzat akciói azonban aktivizálták a 2012-es választások előtt a radikális ellenzék tevékenységét.

A soron következő parlamenti választásokra **2012. október 28-án** került sor. Ezek a választások vegyes formában zajlottak, a népképviselők egy része pártlistán, a másik része pedig egyéni választókerületekből került be a Legfelsőbb Tanácsba.

A választások két fő ellenfele a Régiók Pártja volt kiegészülve Sz. Tihipko Erős Ukrajnájával, illetve az egyesített ellenzék, melynek képviselői még Ukrajna egységének a napján, január 22-én megállapodtak a közös választási indulásról.

A durván megnyilvánuló hatalmi nyomás ellenére a Régiók Pártja a szavazatoknak mindössze 30%-át szerezte meg, a vele szövetséges kommunisták pedig a 13,18%-át. Az ellenzék eredményei a következők voltak: a Batykivcsina Párt (Julija Timosenko) – 25,54%, az UDAR (Volodimir Klicsko) – 13,96%, a Szvoboda (Oleh Tyahnyibok) – 10,44%. A régiósokat leginkább a keleti és déli megyékben támogatták, az ellenzékot pedig a nyugati és központi tartományokban.

Az újonnan létrejött Legfelsőbb Tanácsban 207 népképviselő részvételével megalakult a régiósok frakciója, akik között voltak úgynevezett

Karikatúra az ukrán nyelvi helyzetről. 2012

? Mit akart gúnyrajzával mondani a szerző?

tuskák (átülők) is. A kommunistákkal együtt a Régiók Pártja így meg tudott szavazni számára minden fontos határozatot.

4 Euromajdan. A méltóság forradalma. A Janukovics-rezsim diktatórikus vonásai egyre inkább megnyilvánultak. Létrejött körülötte egy szűk csoport, az úgynevezett *család*, melynek képviselői ellenőrzésük alatt tartották az állami bevételeket és sajátjukként kezelték azokat. Az ukrán érdekek helyett elsősorban az orosz érdekeket tartották szem előtt. Oroszország ebben az időben mindinkább azon ügyködött, hogy helyreállítsa befolyását a volt szovjet köztársaságok felett. Ukrajna fejlődése gyakorlatilag leállt, a korrupció egetverő méreteket öltött. Az ország stabilitását a kormányzat csak a külső és belső hitelek segítségével tudta fenntartani.

Ez a politika egyre nagyobb ellenállást váltott ki a társadalmon belül. 2013 márciusában az ellenzéki erők tiltakozó akciót kezdeményeztek *Talpra, Ukrajna!* jelmonddal. A kezdeményezés azonban nem hozta meg a várt eredményt. Az ellenzék ugyanis nem rendelkezett megfelelő támogatással. 2013 őszén újabb tiltakozási hullám kezdődött Ukrajnában, melyet az államhatalom lemondása váltott ki az eurointegrációs kurzus tovább folytatásáról.

2013. november 21-én Ukrajna Miniszteri Kabinetje leállította a társulási szerződés előkészítésének folyamatát, amit Ukrajna *nemzetbiztonsági érdekeivel* magyarázott. Erre válaszul már este gyülekezni kezdtek az emberek a Függetlenség terén, köztük sok diák, hogy tiltakozzanak ez ellen a döntés ellen. Hasonló megmozdulásokra Ukrajna más városaiban is sor került. Gyűjtőnéven ezt az eseménysorozatot **Euromajdannak** nevezték el.

Tuskák (átülők) – olyan képviselők, akik az egyik párt listáján kerülnek be a Legfelsőbb Tanácsba, majd átülnek a pártjukkal ellentétes frakcióba.

Euromajdan – tömeges tiltakozó megmozdulások 2013 végén és 2014 elején, melyek azért kezdődtek, mert a kormányzat nem írta alá Ukrajna társulási szerződését az Európai Unióval. Az EU-s tagságot az ukránok sorsuk jobbrafordulásával és az ország megreformálásával azonosították. A hatalomnak az Euromajdan felszámolására tett erőszakos próbálkozásai a *méltóság forradalmához* vezettek. Ennek eredménye pedig V. Janukovics félreállítása volt a hatalomból.

V. Janukovics még a közvélemény nyomására sem volt hajlandó Vilniusban (Litvánia) 2013. november 29-én aláírni Ukrajna társulási szerződését az Európai Unióval. November 30-án a Berkut rohamosztagosai kegyetlenül rátámadtak a téren éjszakázó diákokra, agyba-főbe verték őket és megpróbálták felszámolni sátortáborukat. A hatalom azzal magyarázta ezeket az intézkedéseket, hogy a tiltakozó megmozdulások helyén fel akarja állítani az ország karácsonyfáját. Később a különböző plakátokkal, zászlókkal „feldíszített” fenyőfa lett az Euromajdan egyik jelképe. A diákok megverésével a hatalom meg akarta félemlíteni az embe-

reket, példát akart statuálni, hogy a jövőben eszébe se jusson senkinek az ellenállás. De épp az ellenkező hatást érte el.

2013. december 1-jén Kijev lakossága az első vicisére, vagyis népgyűlésére gyülekezett. Ezt követően minden vasárnap megtartották ezt az összejövetelt pontban délben. Az embereket felhábortották a rendvédelmi szervek kegyetlenkedései. A Miniszteri Kabinet lemondását és a november 30-i események kivizsgálását követelték. Különböző források szerint a vicsén úgy 700 ezren, másfél millióan vettek részt. A békésen tüntetők hiteltelenítése érdekében a rendőrség verekedést provokált az Elnöki Hivatal előtt a tiltakozók és a rendvédelmi szervek között. A Berkut itt is kegyetlen verekedést kezdeményezett, ami csak még jobban fokozta az ellenállási hajlamot. A város központjában egy újabb Majdan jött létre. A tüntetők a regnáló hatalom lemondását, reformok bevezetését és az eurointegrációs politikai irányvonal helyreállítását követelték.

A hatalom azonban nem hallotta meg a nép követeléseit. **December 8-án** a téren zajló *milliók menetelése* során döntés született a kormánynegyed lezárásáról. Ezen a napon Kijevben ledöntötték Lenin szobrát talapzatáról. Ez egy folyamatot indítottak el az országban, ami a *Lenin-hullás* elnevezést kapta (az év végéig összesen 500 Lenin szobornak lett ez a sorsa).

2013. december 10–11-e éjszakáján több ezer berkutos ismét próbálta megtisztítani a Függetlenség terét és a Hrescsatikut a tüntetőktől. Ezzel egy időben a közlekedésrendészet lezárta a Kijev központjába vezető utcákat. A kijevi templomok félrevert harangjai (először az Aranykupolás Szent Mihály-székesegyház harangjai szólaltak meg), azonban hírt adtak a kijevieknek a készülődő veszélyről. Hajnali öt óráig 15 ezren virrasztottak a Függetlenség téren, hogy megvédjék a Majdant. A rendvédelmi szervek végül kénytelenek voltak visszavonulni.

December 13-án kerekasztal-megbeszélésre került sor V. Janukovics és az ellenzék három vezére Arszenyij Jacenyuk, Oleh Tyahnyibok és Volodimir Klicsko között. A felek semmiben sem tudtak megegyezni.

Közben a hatalomhoz hű erők a Majdan ellensúlyozásaként megszervezték az *antimajdant*, és a Legfelsőbb Tanács épülete mellett, a Marijinszkij parkban állították fel sátraikat. Ukrajna keleti és déli megyéiből a Régiók Pártjának hívei tömegesen jöttek az antimajdan táborába. Ilyen antimajdanokat Ukrajna más városaiban is szerveztek.

Tiltakozó megmozdulások a Függetlenség téren 2013. december 1-jén. A középpontban a félig felállított fenyőfával, amit Janukovics folyamatosan *jolkának* mondott ukrán megfelelője, a *jalinka* helyett

A szokatlan hideg és az erőszakszervek provokációi ellenére a tüntetők továbbra is a téren maradtak és változásokat követeltek. A helyzet 2014. január 16-a után éleződött ki ismét, amikor a Legfelsőbb Tanács elfogadta az úgynevezett *diktatori törvényeket*, melyek jelentősen korlátozták az emberek ellenálláshoz való jogát. A hatalom többek között blokkolni akarta az összes honlapot, büntetést helyezett kilátásba a sátorvárosok építéséért, megtiltotta sisakok és símaszkok viselését a tüntetések során, követelte azon politikai szervezetek újbóli nyilvántartásba vételét, melyek külföldről finanszírozódnak.

2014. január 19-én tüntetők egy csoportja (pár száz ember) úgy 15 óra körül megpróbált betörni a Legfelsőbb Tanács épületébe. A Berkut egységei különböző hang-fény gránátokat, könnygázt, gumilövedéket és vízágyút vetett be ellenük (ez utóbbit a nemzetközi konvenciók tiltják fagyos téli idő esetén). A tüntetők különböző dorongokkal, kövekkel, Molotov-koktéllal, autógumik égetésével vették fel a harcot az állig felfegyverzett berkutosokkal.

A hatalom ekkor **tyituska-(verőlegény)bandákat** szabadított a békés tüntetőkre, akik törtek-zúztak, gyújtogattak. Január 20–21-e éjszakáján Kijevben sok személygépkocsit porig égettek és több tüntetőt súlyosan bántalmaztak. A kijeviek önvédelmi csoportokba szerveződtek és megakadályozták a tyituskák provokációit.

A rendvédelmi szervek ekkor már löfegyvereket is bevetettek a tüntetők ellen. **2014. január 22-én** hárman vesztették életüket: Szerhij Nyihoján örmény és Mihajlo Zsiznyevszkij belorusz tüntetők a Hruszevszkij utcában, Juriy Verbickij ukrán ellenálló holttestére egy Boriszpil környéki erdőben találtak rá, miután elrabolták egy kijevi kórházból. Ezen a napon körülbe-

lül kilencvenen sebesültek meg, a legtöbben gumilövedékektől, repeszgránátoktól. Sokan égési sérüléseket szenvedtek különböző vegyi anyagoktól. Egyik fél sem akart meghátrálni. Közben a Majdanon megszervezték az önvédelmi csoportokat. A tüntetők sisakokkal, pajzsokkal, dorongokkal fegyverkeztek fel.

Sok megyében az Euromajdan követői megpróbálták kezükbe ragadni a hatalmat. Január 22–27 között az összes nyugat-ukrajnai megyei állami közigazgatást elfoglalták a Kárpátaljai, Csernyihivi és a Poltavai megyei adminisztrációk kívül. Cserkassziban a rendőrségnek sikerült visszaverni a majdanosok tá-

Tyituska – 2013 májusában jelent meg ez a kifejezés, olyan sportos külsejű, kigyúrt fiatalemberekre értették, akiket nem hivatalosan alkalmaztak különböző politikai indíttatású erőszakos cselekményeknél. A tyituskák többnyire verekedést provokáltak az ellenzék képviselőivel és kegyetlenül elbántak velük. Nevüket Vadim Tyituska Bila Cerkva-i sportoló neve után kapták, aki 2013. május 18-án Kijevben részt vett az ellenzéki képviselők bántalmazásában és rátámadt az újságírókra. A támadást megörökítette egy fotóriporter. A fénykép később bizonyítékkul szolgált ellene a bíróságon. Vadim Tyituskát ugyan elítélték, de ez nem rettentette vissza a későbbiekben a hatalmat tyituskák bevetésétől az ellenzék ellen.

madását. Ezután letartóztatások kezdődtek a megyében, összesen 56 embert vettek őrizetbe. Az Euromajdan erőszakos feloszlatása a tyituskák bevetésével más városokban is megtörtént. A januári események azt bizonyították, hogy a hatalom nem a békés megoldásra törekszik.

A forradalom végső és letragikusabb történéseire **2014. február 18–20-án** került sor Kijevben, melyek során több mint százán életüket vesztették és sokan megsebesültek.

Február 18-án reggel a tüntetők a Legfelsőbb Tanács épületéhez vonultak, ahol a képviselők az elnöki hatásköröket korlátozó alkotmánymódosítást tervezték megvitatni. Volodimir Ribak házelnök utasítására azonban a Legfelsőbb Tanács titkársága nem vette nyilvántartásba az erre vonatkozó módosító indítványt. Ez nagyon felháborította a tüntetőket, akik a Sovkovicsna és Insztitutszkaja utcákban megütköztek a rendvédelmi alakulatokkal. A berkutosok kegyetlenül megverték a fegyvertelen tüntetőket, majd viaszorították őket a Függetlenség teréig. Több mint húszan vesztették életüket ekkor.

A szembenállásnak ezzel nem lett vége. Február 18–19-én a Függetlenség terén a harcok továbbfolytatódtak. Az erőszakos szervezetek a tüntetők ellen páncélosokat és vízágyút is bevetettek. Leégett a Szakszervezetek Háza. A majdanosok ellenállását azonban nem lehetett megtörni. Az ellenzék vezetőinek tárgyalásai Viktor Janukoviccsal is eredménytelenül zárultak.

Február 20-án a tüntetők ellentámadásba mentek át. Nagy veszteségek árán (47 ellenállóval mesterlövészek végeztek) sikerült elfoglalniuk az Ukrán Házat, az Október Palotát és viaszorítani a rendvédelmi alakulatokat a kormánynegyedig. A pajzsokkal, dorongokkal küzdő tüntetők támadása az állig felfegyverzett rendőrök ellen végleg az Euromajdan résztvevői oldalára billentette a harc mérleget.

Eközben összehívták a parlament rendkívüli ülésszakát. 22 órakor a Legfelsőbb Tanács határozatban ítélte el az emberek halálát is okozó erőszakos eszközök bevetését a tüntetők ellen. Törvénytelennek nyilvánították a rendvédelmi szervek tevékenységét, és megtiltották erő alkalmazását a békésen demonstrálók ellen. A fentebb vázolt határozatra 236 népképviselő szavazott, köztük 35 régiós és 35 független honatya. A kommunisták nem vettek részt a szavazáson.

Február 21-én az ellenzék megegyezett Janukoviccsal a konfliktus rendezéséről Ukrajnában. A megegyezés előirányozta: a 2004-es alkotmánymódosítás helyreállítását 48 órán belül; koalíciós kormány létrehozását; az

A Szakszervezetek Háza lángokban.
Kijev, 2014. január 19.

Sétány a Mennyei Század hőseinek emlékére Kijevben

alkotmányos reform végrehajtását 2014 szeptemberéig; rendkívüli elnökválasztások megtartását; új választójogi törvény elfogadását és a Központi Választási Bizottság átalakítását; a rendvédelmi szervek erőszakos cselekményeinek a kivizsgálását az Európa Tanács felügyelete alatt. A hatalom és az ellenzék egyaránt lemondott az erő alkalmazásáról a másikkal szemben. A megállapodást ellátták kézjegyükkel Lengyelország és Németország vezetői, illetve a francia külügyminisztérium képviselője. Oroszország nem akarta aláírni ezt a megállapodást. A Legfelsőbb Tanács 386

képviselő szavazatával helyreállította az alkotmányos rendet Ukrajnában a 2004-es alkotmánymódosítás alapján. Ez azt jelentette, hogy az új kormány személyi összetételébe Janukovicsnak nem lesz beleszólása.

Február 21-én este a téren több ezer ember gyűlt össze. Az ellenzék vezetőinek felszólalásai után Volodimir Paraszjuk, az önvédelem egyik századosa kért szót. Beszédében kifejtette, hogy a szabadságharcosok nem hajlandók még egy évig, 2014 decemberéig túrni, hogy Janukovics elnök maradjon, ezért reggelig mondjon le. Amennyiben ezt nem teszi meg az önvédelem egységei megostromolják az Elnöki Hivatalt. Február 21-ről 22-re virradó éjszaka Viktor Janukovics Kijevből Harkivba repült, hogy részt vegyen Ukrajna tanácsi képviselőinek február 22-re tervezett kongresszusán. Harkivban azonban nem akarták fogadni, ezért a bukott elnök Oroszországba vette az irányt. Elhagyta Ukrajnát a régi rezsim többi prominens képviselője is.

Február 22-én a Legfelsőbb Tanács 328 képviselője megszavazta Viktor Janukovics leváltását Ukrajna Elnökének tisztségéből, azzal magyarázva ezt, hogy saját maga mondott le hatásköreinek teljesítéséről. A parlament a rendkívüli elnökválasztásokat 2014. május 25-re írta ki. A Legfelsőbb Tanács elnöke **Olekszandr Turcsinov** lett. Február 23-tól kezdve ő lett Ukrajna megbízott államelnöke is.

2014. február 24-én az új kormányfő Arszenyij Jacenyuk, a Baty-kivcsina Párt vezetője lett. Az új kormány a Majdan támogatását élvezte.

Következtetések. A 2013 novembere és 2014 februárja között végbe menő események a *méltóság forradalma* néven kerültek be a történelembe. Azt a 107 hőst pedig, akik életüket vesztették a diktatúra elleni harcban, **Mennyei Századnak** hívják. Mindannyian posztumusz megkapták az **Ukrajna hőse** címet.

Kérdések és feladatok

1. Milyen sportágban rendeztek Európa-bajnokságot 2012-ben Ukrajnában? 2. Miért kezdődött el az adómajdan? 3. Mi volt az oka a nyelvi majdannak? 4. Az ellenzék vezetői közül kit börtönöztek be? 5. Milyen események váltották ki az Euromajdant? 6. Ki lett 2014-ben a Majdan által támogatott kormánynak a feje?
7. Miért nem lett semmi eredménye az adó- és a nyelvi majdannak? 8. Miről tanúsítottak a 2012-es parlamenti választások eredményei? 9. Hogyan bontakoztak ki az események a majdanon 2013 novemberében és 2014 februárjában?
10. Készítsétek prezentációt a *méltóság forradalmáról*! 11. Készítsétek el az Euromajdan és a *méltóság forradalma* kronológiáját! 12. Határozzátok meg Ukrajna társadalmi-gazdasági fejlődésének fő irányait és ellentmondásait 2005–2008-ban!
13. **Vitassátok meg!** Miért használt fegyvert a hatalom a tüntetők ellen?

28. §. Ukrajna a nemzetközi kapcsolatok rendszerében. Az orosz fegyveres agresszió

1. Milyen államokkal voltak Ukrajnának területi vitái 1991–2005-ben? 2. Mik voltak a Tuzla sziget körüli konfliktus okai és következményei?

Ukrajna külpolitikai irányvonala. A 2004-es elnökválasztások után Viktor Juscenko, újonnan megválasztott államelnök meghirdette Ukrajna eurointegrációs irányvonalát. Az európai országok és az USA pozitívan viszonyultak a *narancsos forradalom*hoz. A 2005-ös kijevi Eurovíziós Dalfesztivál idején Ukrajna bejelentette, eltörli a vízumkényszert az EU-s államokkal és Svájc állampolgárai számára.

2005. február 21-én Ukrajna és az EU képviselői egy három évre szóló ütemtervet dolgoztak ki az európai szabványok meghonosításáról az országban. Az ütemterv 270 sürgős intézkedés végrehajtását irányozta elő, köztük a WTO-ba történő belépést, az államigazgatás demokratizálását, a jog fensőbbségének megteremtését és a befektetési feltételek jobbá tételét.

2005. december 1-jén az EU piacgazdasággal rendelkező államként ismerte el Ukrajnát.

2006 áprilisában az Európai Parlament ülészakán döntés született a tárgyalások megkezdéséről Ukrajnával a társult tagságról.

Tárgyalások kezdődtek Ukrajnával a vízumkényszer megszüntetéséről is. 2010 novemberében egy újabb ütemtervet fogadtak el, mely előírta a biometrikus útlevelek bevezetését Ukrajnában és a keleti határvonal védelmének a megerősítését.

2010. november 24-én az Európai Parlament döntött arról, hogy Ukrajna is kérelmezheti belépését az Európai Unióba, mint bármelyik más

Az ellenzék eltorlaszolja a Legfelsőbb Tanács elnöki pulpitusát Ukrajna NATO-ba való belépése ellen tiltakozva. 2008

európai ország, ahol betartják a szabadság elveit, tiszteletben tartják az emberi jogokat és a jog fenntartását. V. Jusczenko felvetette Ukrajna NATO-ba való belépésének szükségességét is. Ez belekerült az ország katonai doktrínájába. 2005 áprilisában, a NATO-tagországok külügyminisztereinek vilniusi tanácskozásán összeült a NATO–Ukrajna Bizottság, ahol párbeszéd kezdődött az ország csatlakozásáról az Észak-atlanti Szervezethez. Ukrajnának ezt a lépését az összes NATO-tagállam azzal a feltétellel támogatta, amennyiben az ukrán társadalmon belül is egyetértés lesz ezzel kapcsolatban, illetve stabilizálódik az ország belpolitikai helyzete. Ukrajna NATO-tagságát leginkább Oroszország ellenezte.

2008 elején nagy botrányt okozott az ukrán belpolitikai életben a NATO főtitkár azon bejelentése, hogy a szervezet levelet kapott Ukrajna elnökétől, miniszterelnökétől és a Legfelsőbb Tanács elnökétől, amelyben azt kéri, hogy engedélyezzék Ukrajna csatlakozását a NATO-ba való belépést megelőző programhoz.

Ezt követően olyan helyzet alakult ki a Legfelsőbb Tanácsban, ami két hónapra megbénította a parlament munkáját. Az ellenzék a *NATO-ra nemet mondunk* lózunggal eltorlaszolta az elnöki pulpitust. Viktor Janukovics Ukrajna elnökévé való megválasztása után bejelentette, Ukrajna semleges akar maradni, nem kíván csatlakozni semmilyen katonapolitikai tömbhöz.

2010 áprilisában Janukovics megszüntette az Ukrajna NATO-tagságát előkészítő bizottságot és az euroatlanti integráció kérdéseivel foglalkozó nemzeti központot is.

2

Kapcsolatok az USA-val. Jusczenko elnöksége alatt az USA-val való kapcsolatok jobban fejlődtek, mint Leonyid Kucsma idején.

2006. február 17-én az Egyesült Államok kilenc évig tartó tárgyalások után piacgazdasággal rendelkező államként ismerte el Ukrajnát, és zöld utat adott az országnak a WTO-ba (Világkereskedelmi Szervezet) való belépéshez, illetve hatályon kívül helyezte számára a Jackson-Vanik módosítást, mely megtiltotta a katonai és polgári célokra egyaránt felhasználható termékek exportját. A NATO-csúcstalálkozón az Egyesült Államok támogatta Ukrajna és Grúzia felvételét az Észak-atlanti Szervezetbe.

A 2010-es hatalomváltás után változások álltak be az ukrán–amerikai kapcsolatokban. Janukovics 2010-es washingtoni látogatása után ugyan

sikerült némi javulást elérni, de az ukrán küldöttséget hidegen fogadták és az ukrán diaszpóra nem is akart találkozni vele.

3 Hibridháború Ukrajna és Oroszország között. Ukrajna kapcsolatai leginkább Oroszországgal voltak a legbonyolultabbak. Viktor Juscsenko elnökké választása után Oroszország politikájának fő célja az Ukrajna feletti teljes ellenőrzés megteremtése volt gazdasági, politikai, kulturális, vallási téren és a nemzetközi életben egyaránt. Az oroszok ellenőrizésük alá akarták vonni Ukrajna gazdaságának minden ágazatát, különösen gázszállítási rendszerét.

Gázszállítási konfliktusok Oroszország és Ukrajna között

Oroszország célja	▶ Aláásni Ukrajnának mint gázszállító tranzitországnak a tekintélyét.
	▶ Megszerezni az ukrán gázszállító-rendszert és Ukrajna gáztárolóit. ▶ Meggyőzni Európát arról, hogy a biztonságos földgázzal való ellátáshoz orosz gázvezetésekre van szükség és Oroszország vezető szerepének megőrzésére a földgázszállítás terén.
Fő tartalma	
2005–2006	2008–2009
▶ Miután Ukrajna nem akarta piaci áron megvásárolni a földgázt, válaszul Oroszország beszüntette a gázszállítást Ukrajnába.	▶ 2009. január 1-jén a Gazprom 90 milliárd köbméterre korlátozza a gázszállítást Ukrajnába, január 7-én pedig teljesen leállította azt. ▶ Fő követelésük: a 2008-as novemberi–decemberi elmaradt befizetések rendezése.
▶ 2005. január 4. – öt évre szóló szerződés aláírása a Gazprom és az ukrán Naftogaz között. ▶ A RoszUkrEnergo közvetítő cég bekapcsolása a földgázzal való ellátás folyamatába. ▶ 1 köbméter földgáz ára a 2005-ös év első felében 95 dollár.	▶ Ukrajna gázszállító-rendszerének fordított üzemmódba helyezése a déli és keleti tartományok ellátása céljából. ▶ Új szerződés aláírása Oroszországgal 2009. január 19-én a 2009–2019-es időszakra. ▶ A RoszUkrEnergo cég felszámolása. ▶ Egy köbméter földgáz ára évi szinten 228 dollár volt, az első félévben pedig 300.
Eredmények	▶ Oroszország veszít tekintélyéből mint megbízható földgázszolgáltató. ▶ Európa alternatív földgázszolgáltatók után néz.

A politikai életben Moszkva az oroszbarát erőket akarta hatalomra juttatni Ukrajnában, akiket bábként mozgathat.

A nemzetközi életben az oroszok Kijev elszigetelésére törekedtek azt hangoztatva, hogy Ukrajna Oroszország érdekszférájának a része. Fontos alkotóeleme volt ennek az intézkedéssorozatnak az orosz információs politika, vagyis az ukrán tömegtájékoztatási eszközök ellenőrzése, az orosz tömegkultúra és az *orosz világ* (*russzkij mir*) eszméjének a terjesztése. Jelentős szerepet játszott ebben a folyamatban az Orosz Pravoszláv Egyház ukrán pravoszlávokra gyakorolt hatása is.

Ebből a szempontból kell vizsgálni a **2005–2006** közötti gázszállítási konfliktust és a **2008–2009-es kereskedelmi háborút** a két ország között.

Komoly feszültséget okozott az ukrán–orosz kapcsolatokban Oroszország háborúja Grúzia ellen 2008-ban. Ukrajna megpróbált segítséget nyújtani Grúziának ebben a helyzetben.

Az újabb ukrán–orosz viszály a Krímen robbant ki 2008-ban, amikor az ukrán fél rendezni akarta a Fekete-tengeri Flotta helyzetét a félszigeten és ellenőrzése alá kívánta vonni a partvidék navigációs objektumait, melyeket Oroszország törvénytelenül tartott a kezében. Az ukrán politikusok között zajló csatározások és Janukovics hatalomra kerülése azonban lehetetlenné tette ellenlépések kidolgozását egy lehetséges orosz agresszióval szemben.

Viktor Janukovics elnöksége alatt Ukrajna még sebezhetőbbé vált ebből a szempontból. Az Ukrán Fegyveres Erőket széttűllesztették, az SZBU, a felderítés, a kémelhárítás és a rendőrség orosz ellenőrzés alá került.

Oroszország felsorolt intézkedései és elkövetkező lépései a hibridháború részét képezték.

4 Krím megszállása Oroszország által. A *méltóság forradalmának* eseményei után kezdetét vette Oroszország nyílt agressziója Ukrajna ellen, melynek első célpontja Krím volt. Az invázió **2014. február 20-án** a félsziget elfoglalásával indult. Ezt a dátumot tartják az **orosz fegyveres agresszió kezdetének Ukrajna ellen.**

Oroszország a Krím-félsziget területén komoly ügynökhálózatot működtetett, amely bármelyik pillanatban kész volt aktivizálni a szeparatista mozgalmat. Az első komoly, aggodalomra okot adó jel az volt, hogy 2014. február 4-én Krím Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége kezdeményezte a félsziget alkotmányának módosítását. Kijelentették azt is, hogy készek segítséget kérni az Orosz Föderációtól a félszigeten élők jogainak a megvédéséhez.

Janukovics félreállítása után a szeparatista törekvések felerősödtek. Február 23-án Szevasztopolban nagygyűlésre került sor 20 ezer ember részvételével, ahol elhatározták, nem fognak Kijevnek adót átutalni és a

város polgármesterévé Olekszij Csalij orosz állam-polgárt választották meg. Február 26-án a krími parlament elé szeparatista megmozdulást terveztek, de megzavarta a szervezkedést az ukránbarát erők ellentüntetése. Február 27-én az orosz különleges egységek elfoglalták a félsziget parlamentjét és kormányépületét, kitűzték az Orosz Föderáció nemzeti lobogóját.

Reggel a Krími Autonóm Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa úgynevezett népszavazást írt ki a félsziget hovatartozásával kapcsolatban. Ugyanezen a napon orosz katonai alakulatok megszállták a tömegtájékoztatási intézményeket, postahivatalokat, a szimferopoli repülőtér, a Belbek légikikötőt Szevasztopolban, a kompállomásokot. A Fekete-tengeri Flotta hajói körülfogták azokat a haditengerészeti bázisokat, ahol ukrán hajók horgonyoztak, orosz katonai egységek pedig kiegészülve az úgynevezett *Krím önvédelme* nevű törvénytelenül felállított fegyveres alakulatokkal megostromolták az ukrán katonai alakulatok kaszárnyait.

Március elsején Krím önjelölt miniszterelnöke **Szergej Akszjonov** azzal a kéréssel fordult Oroszország elnökéhez, Vlagyimir Putyinhoz, hogy nyújtson segítséget a *béke és nyugalom biztosításához* a Krím-félszigeten. Még ugyanazon a napon Putyin elnök megküldte javaslatát a szövetségi gyűléshez orosz csapatok küldéséről a Krím-félszigetere. Az Állami Duma mindkét háza jóváhagyta az államelnök javaslatát.

Március 1-től kezdve az orosz egységek nagyszabású akcióba kezdtek az ukrán katonai bázisok körülfogása, a közigazgatási hivatalok elfoglalása, a közutak, vasutak és más stratégiai fontos csomópontok ellenőrzésének biztosítása céljából. D. Berezovszkijnek, az ukrán flotta parancsnokának árulása ellenére sem sikerült azonnal elfoglalni az összes stratégiai fontos objektumot. Egy hónapig tartó ostrom után került csak a Krím orosz ellenőrzés alá. A Krím-félszigeten állomásozó ukrán csapatok legénységének kétharmada átállt Oroszország oldalára.

A krími tatárok nagygyűlése a parlament épületénél.
2014. február 26.

Voltak azért olyan ukrán katonák is, akik hűek maradtak esküjükhöz. A Belbek repülőtér ukrán egységei például J. Mancsur ezredes parancsnoksága alatt az ukrán himnuszt énekelve és Ukrajna nemzeti zászlaját lobogtatva díszlépésben hagyták el őrhelyüket, miután már nem volt értelme az ellenállásnak. Feodoszia tengerészgyalogosai és a Cserkasszi tengerjáró hajó legénysége pedig felvette a harcot az agresszorral. A szimferopoli tengerésziskola kadétjainak egy része nem esküdött hűséget Oroszországnak, az Ukrán Tengeri Légierőnek pedig sikerül harci repülőgépeit átmeneteni Krímből Mikolajivba. Az ukrán katonák hősiességének és állhatatosságának köszönhetően sikerült megóvni az ukrán vagyontörzsrészt.

2014. március 11-én a Krími Autonóm Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa és Szevasztopol városi tanácsa elfogadták a Krími Autonóm Köztársaság és Szevasztopol Függetlenségi Nyilatkozatát. Határoztak arról is, amennyiben a népszavazáson Krím népe úgy dönt, akkor önálló köztársaságként fogják kérvényezni Oroszország Kormányánál felvételüket az Orosz Föderáció keretei közé a meglévő államközi szerződések alapján.

Olekszandr Turcsinov megbízott elnök rendelete ellenére, mellyel érvénytelenítette a krími parlament határozatát a referendumról, megsértve az Alkotmánybíróság döntését a népszavazás meghirdetésének alkotmányellenességéről, figyelmen kívül hagyva az ENSZ Biztonsági Tanácsának elvi állásfoglalását ezzel kapcsolatban, **2014. március 16-án** megtartották a Krím-félsziget hovatartozásáról szóló törvényellenes népszavazást. A krími tatárok bojkottja ellenére, az orosz fegyverek árnyékában és a tömeges választási csalásoknak köszönhetően, a leadott szavazatok száma meghaladta az 1,2 milliót (vagyis a részvételi arány 83,10%-os volt). A választópolgárok 96,77%-a *Krím újraegyesülése mellett szavazott Oroszországgal az Orosz Föderáció tagállamaként*. Több orosz parlamenti képviselő és a krími tatárok vezető politikusai szerint Krím függetlensége mellett valójában a népszavazásban résztvevők 32–34%-a adta le a voksát.

2014. március 18-án Vlagyimir Putyin Oroszország elnöke és a szakadár Krími Köztársaság miniszterelnöke Sz. Akszjonov, az államtanács elnöke V. Konsztantin és a szeparatista szevasztopoli hatalom képviselője O. Csalij szerződést írtak alá Krím felvételéről Oroszország keretei közé.

Március 20-án a szerződést ratifikálta az Orosz Föderáció Állami Dumája, március 21-én pedig a Szövetségi Tanács is. Április 11-én módosították ezzel kapcsolatban Oroszország Alkotmányát.

Az USA és az EU nem ismerték el a népszavazás eredményét. El-

Zöld emberkék
Szimferopol repülőtérén.
2014. február 28.

ítélték Oroszország tevékenységét. Szankciókat vezettek be az orosz üzleti élet képviselői és magas rangú politikusai ellen. Befagyasztották külföldi bankszámláikat és megtiltották számukra az USA-ba és az EU-ba való beutazást.

Március 27-én az ENSZ Közgyűlése határozatot fogadott el Ukrajna területi egységéről. A határozat mellett 100 állam képviselői szavaztak, 11-en ellene, 58-an pedig tartózkodtak.

2014. július 2-án az EBESZ parlamenti közgyűlése Oroszország akcióját *fegyveres agresz-*

szióként ismerte el, aminek nem volt semmi észszerű oka és csak feltételezéseken alapult.

5 Oroszország fegyveres agressziójának kezdete Ukrajna keleti részén. Terrorelles hadművelet (ATO). A krími események aktivizálták a szeparatista törekvéseket Ukrajna más térségeiben is.

Az első oroszpárti megmozdulásra **2014. március 1-jén** került sor Donyeckben, Luhanszkban, Harkivban, Dnyipropetrovszkban, Zaporizzsjában, Mikolajivban, Herszonban és Odesszában egyidejűleg. A nagygyűlések résztvevői megpróbálták kitűzni a megyei állami adminisztrációkra Oroszország zászlaját, közben azt kiabálták, hogy *Oroszország, Oroszország! Putyin az elnökünk*. Az akciókban tömegesen vettek részt Oroszországból érkező *turisták* is. A tüntetőket támogatták a helyi régiósok és kommunisták is.

Ezekre az akciókra az ukrán erők hasonló megmozdulásokkal feleltek. Többször összeütközésre került sor közöttük. A rendőrök azonban legtöbbször nem léptek közbe. Az ukránok mindent megtettek annak érdekében, hogy elkerüljék azon orosz csapatok bevonulását a Donyec-medencébe, amelyek teljes harci készségben álltak az ukrán–orosz határon.

A helyzet áprilisban még jobban kiéleződött. Több helyen megpróbálták kikiáltani a szakadár népköztársaságokat. Április 7-én Donyeckben és Harkivban, április 28-án pedig Luhanszkban. A szeparatista mozgalmakat Harkivban a hazafias erők és a helyi rendőrség sikeresen visszaszorították. A Donyec-medencében a szakadárok törvénytelenül létrehozott osztagai oldalán orosz zsoldos csapatok is megjelentek. Az úgynevezett Donyeck-i és Luhanszki Népköztársaságok vezetésében több orosz állampolgár vett részt. Az orosz sajtóban Ukrajna déli és keleti megyéit egyre gyakrabban kezdik *Novorosszija* néven emlegetni.

A szakadárok egyik fellegvára Szlovjanszk volt, ahol április 12-én fegyveres banditák elfoglalták a helyi rendőrlaktanyát és kitűzték az Orosz Föderáció zászlaját. A város régiós polgármesterasszonya, Nelja Stepa jóváhagyta a szeparatisták akcióját. A hadműveletben részt vettek a Krímből átvezényelt különleges orosz egységek I. Hirkin (Sztrelkov) nyugalmazott orosz állambiztonsági ezredes parancsnoksága alatt, akihez csatlakoztak a helyi lakosok.

Még aznap elfoglalták Kramatorszk rendőrlaktanyáját, amelyre kitűzték a szakadár DNK (Donyeck-i Népköztársaság) zászlaját. Ugyanez történt Artemivszkben és a tartomány több más városában is.

A Donyeck megyei állami közigazgatás épületének elfoglalása.
2014. április 7.

A szakadárók április végéig elfoglalták Donyecket, Luhanszkot, Horlivkát, Kramatorszskot, Szlovjanszskot, Liszicsanszskot, Mariupolt; ellenőrzésük alá vonták Luhanszk és Donyeck megyék területének, illetve lakosságának több mint a felét. Április 18-tól az orosz zászlókat felváltják a szakadár népköztársaságok zászlói, melyeket Oroszország jelképeivel azonosítottak.

A hatalmuk törvényesítése érdekében a szakadár Donyeck-i és Luhanszki Népköztársaságokban **2014. május 11-én** álnépszavazásokat tartottak arról, hogy támogatják-e az emberek az úgynevezett köztársaságok úgynevezett függetlenségét. Az álnépszavazások szervezői előre meghatározták a részvételi arányt és a szavazások

eredményeit: Donyeck megyében a részvételi arány 74,87% volt, a DNK függetlensége mellett 89,07% tette le a voksát, ellene 10,19% szavazott, a szavazólapok 0,74%-át pedig elrontották. Luhanszk megyében ezek a mutatók a következők voltak: részvételi arány: 75%, az LNK függetlenségére 96% szavazott, ellene 3,8%, az elrontott szavazólapok részaránya 0,2% volt.

2014. április 13-án Ukrajna Kormánya meghirdette a **terrorellenes hadművelet** kezdetét (elterjedt nevén: ATO) a Donyec-medencében. A Főügyészség május 17-én a DNK-t és az LNK-t **terrorista szervezetekké** nyilvánította. A hangzatos bejelentések ellenére az ukrán hatalom nem siette el a harci események kezdetét, azok csak június végén kezdődtek el.

Ukrajna legfőbb problémája a hadra fogható reguláris katonai egységek hiánya volt ekkor. Ezért a Belügyminisztérium és az Ukrán Fegyveres Erők égisze alatt önkéntes zászlóaljakat alakítottak. Összesen 30 ilyen zászlóalj alakult: a Nemzeti Gárda első zászlóalja, az *Ajdár*, *Azov*, *Donbász*, *Dnyipro-1*, *Kijevszka Rusz*, *Kijev-1* és több megye területi zászlóalja. A politikai pártok és szervezetek is létrehozták a maguk zászlóaljait, a *Pravij szektor*, az *UNSZ*, a *Karpatszka Szics*, a *Szűz Mária* és mások. A folyamatot azonban nagyon kézben kellett tartani, hogy ne torkolljon *atamanscsinába*, mint az 1917–1921-es ukrán forradalom idején. 2014 őszén ezért az önkéntes zászlóaljakat felszámolták, vagy a Belügyminiszter és Fegyveres Erők fennhatósága alá helyezték.

Ezzel egy időben az Orosz Föderáció által Ukrajna területén létrehozott törvénytelen fegyveres alakulatokban szolgálók száma elérte a 15

ezer főt, akik orosz tankokkal, ágyúkkal, *Grád* rakéta-sorozatvetővel voltak felfegyverezve.

Összesen 50 táborban folyt a fegyveres alakulatok felkészítése úgy az Orosz Föderáció, mint Ukrajna területén. A szakadár egységek fő gyűjtőhelyei Donyeckben, Luhanszkban, Szlovjanszkban, Horlivkában, Makijivkában és Sznyizsnében voltak.

6 A 2014-es elnökválasztások. Petro Porosenko béketerve. Viktor Janukovics félreállítása után az egyetlen legitim hatalom az országban a Legfelsőbb Tanács maradt. A *méltóság forradalmának* hatása alatt újjáalakult a parlamenti többség is. A volt hatalompárt több képviselője félt a retorzióktól, ezért külföldre szökött. A többség azonban bátran vállalta a felelősséget az ország sorsáért. Február 22-én a Legfelsőbb Tanács elnökévé Olekszandr Turcsinovot választották meg, február 23-tól pedig ő lett a megbízott államelnök is.

Rövid idő alatt a parlamentnek sikerült egy sor fontos döntést meghozni. Újjáépítették a hatalmi struktúrákat és megerősítették az ország védelmét. Hatályon kívül helyezték az úgynevezett *diktatori törvényeket*, hozzáláttak a hadsereg korszerűsítéséhez, helyreállították a Nemzeti Gárdát, önkéntes különleges zászlóaljkat hoztak létre. Törvénycsomagot fogadtak el a rendvédelmi szervek reformjáról, a korrupcióellenes harcról, Ukrajna társult tagságáról az Európai Unióval. Február 28-án új kormány jött létre Arszenyij Jacenyukkal az élen. Az új kormány feladata a gazdasági csőd elkerülése volt a szétrabolt állami költségvetés és az orosz agresszió körülményei között.

Az új hatalom egyik legfontosabb feladata az elnökválasztások mihamarabbi megtartása volt, amelyre egy fordulóban került sor **2014. május 25-én**. Először a fiatal ukrán állam történetében Ukrajna elnökének megválasztásában nem minden tartomány választópolgárai vehettek részt. Nem szavazhattak a megszállt Krím lakói és a terroristák által elfoglalt Donyecki térség választói sem.

A választási listán 21 jelölt neve szerepelt, akik közül négyen visszaléptek. A győzelmet végül Petro Porosenko szerezte meg 54,7%-kal. 2014. június 7-én letette a hivatali esküt és megkezdte elnöki tevékenységét.

Az elnökjelöltek választási plakátjai 2014-ben.

Petro Porosenko meghirdette béketervét, ami a következő intézkedések végrehajtását irányozta elő:

- ▶ a biztonság szavatolása a tárgyalások minden résztvevője számára;
- ▶ azon személyek felmentése a büntetőjogi felelősség alól, akik letették a fegyvert és nem követtek el súlyos bűncselekményt;
- ▶ a túsok kiszabadítása;
- ▶ 10 kilométeres ütköző zóna kialakítása az ukrán–orosz határon; a törvénytelen katonai alakulatok kivonása erről a területről;
- ▶ biztonságos folyosó létrehozása az orosz és ukrán zsoldosok elvonulásának biztosítása céljából;
- ▶ lefegyverzés;
- ▶ a Belügyminisztérium égisze alatt különleges egységek kialakítása közös járőrözés céljából;
- ▶ a törvénytelenül elfoglalt Donyeck és Luhanszk megyei kormányhivatalok felszabadítása;
- ▶ a helyi önkormányzati szervek munkájának a helyreállítása;
- ▶ az ukrán tévé- és rádióműsorok sugárzásának a felújítása Donyeck és Luhanszk megyék területén;
- ▶ a hatalom decentralizálása (végrehajtó bizottságok létrehozása útján), az orosz nyelv védelme, alkotmánymódosítások előkészítése.
- ▶ egyeztetések a választásokig a kormányzók személyével kapcsolatban a Donyeck-i térség képviselőivel. Amennyiben nincs egyetértés – az elnök szava dönt;
- ▶ rendkívüli helyhatósági és parlamenti választások;
- ▶ munkahelyteremtés a régiókban;
- ▶ az ipar és a szociális infrastruktúra helyreállítása.

Az új elnök kezdeményezését támogatták az ENSZ, az EU, az EBESZ vezetői, a nagyhatalmak elnökei és a világközvélemény is. Június 29–30-án az ukrán fél egyoldalú tűzszünetet hirdetett. Az oroszpartii terroristák azonban semmibe vették a békekezdeményezéseket és tovább támadták az ukrán állásokat. Ezért a harci események ismét felújultak.

7 Harci események 2014 nyarán. Minszki megegyezések. A fegyverszünet megsértése után az ukrán csapatok megpróbálták helyreállítani ellenőrzésüket az ukrán–orosz határ felett és elvágni Oroszországtól a Donyec-ki és Luhanszki Népköztársaságokat. Egy hét leforgása alatt sikerült kialakítaniuk a Donyeck-i régió észak-keleti térségében Izvarine nagyközség irányában egy 100 kilométer hosszúságú és 10–20 kilométer szélességű

folyosót. Luhanszk megyében hasonló hadműveletre nem került sor. 2014. június 14-én a luhanszki repülőtér légterében orosz zsoldosok lelőtték az Il-76-os katonai teherszállító repülőgépet, aminek következtében lehetetlenné vált az ukrán erők további összpontosítása egy későbbi katonai akció számára. A repülőgép-katasztrófa során 49 tengerészgyalogos és a legénység életét veszttette.

Ezzel az ukrán csapatok támadó hadművelete megtorpant és az elért eredmények is elvesztették jelentőségüket, mivel továbbra is az ellenség ellenőrzése alatt maradt egy 120 kilométeres orosz–ukrán határszakasz, melyen keresztül Oroszország fegyverekkel, lőszerrel látta el a szakadárokat, illetve előbb önkéntesek, majd pedig reguláris orosz csapatok érkeztek a térségbe.

Az ukrán csapatokat beszorították egy szűk folyosóra és az orosz határ irányából *Grád* rakéta-sorozatvetőkkel kezdték lőni őket. Először Zelenopil alatt érte sorozattűz az ukránokat 2014. július 10–11-re virradó éjszaka. 37 katona veszttette életét, 100-an pedig megsebesültek. Odaveszett a fegyverek, harckocsik nagy része is. Ez volt az első olyan eset, amikor az orosz reguláris hadsereg nyíltan támadta az Ukrajna Fegyveres Erőket. Ilyen összetűzésre az ukránok nem számítottak, visszavágni viszont nem mertek az oroszok nyílt ellentámadásától félve. Az ukrán csapatokat ezt követően, nagy veszteségek árán, visszavonták a határtól.

Valamivel sikereesebb hadműveletek zajlottak a központi hadszíntéren. Az Ukrajna Fegyveres Erők nyugat-keleti irányban előre haladva ellenőrzésük alá vonták Artemisvsket, Dzserzsinsket, Debalcevót. Délen sikerült visszafoglalni a stratégiaileg fontos Mariupolt. Július elejére az ukrán csapatok megvetették lábukat az Azovi-tenger partvidékén és a szárazföldi határvonal 100 kilométeres szakaszán.

Ukrán zászló leng ismét Szlovjanszk felett.
2014. július 5.

2014. július 17-én Sznyizsne város térségében, Donyeck megye légterében az orosz legénységű *Buk-M* rakétakilövőből találat érte a Malajziai Légitársaság Boeing-777 utasszállító repülőgépét. Az utasok és a személyzet (összesen 298 ember) életüket veszttették. Ez a tragédia megzavarta Moszkva terveit Ukrajnával kapcsolatban, és elodázta a nyílt orosz támadás kezdetét. USA és a nyugat-európai országok újabb szankciókat vezettek be Oroszország ellen.

Az ukrán hadsereg újabb ellentámadása augusztusban kezdődött. Ekkor egy jól irányzott harckocsitámadással ki tudtak alakítani Debalce-

A 93. gépesített brigád megtépázott zászlója, melyre egy szétlőtt autóban találtak rá Ilovajszk alatt 2014. augusztus 29-én

vo és Torez között egy 40 kilométer hosszúságú folyosót. Ezzel egy időben a határtól észak-nyugatra az Ukrán Fegyveres Erők viaszorították az ellenséget az Ilovajszk–Sahtarszk vonaláig. Augusztus 24-re virradóra az ellenség donyecki csoportját sikerült elvágni luhanszki táborától, vagyis az oroszok által biztosított ellátás vonalától. Északon az ukrán csapatok visszafoglalták Liszicsanszskot, Pervomajszskot, Lutuhinét, Luhanszk tanyát és körülzárták Luhanszk városát. A szakadárok által ellenőrzött térség Luhanszk és Donyeck megyék területének 1/5-re zsugorodott. Az ukrán hadsereg azonban nagyon elfáradt, elfogytak tartalékai, nagyok voltak a veszteségei is. Több katonai egység elvesztette harcképességét, ezért visszaküldték a hátszországba. Az önkéntes zászlóaljok nem tudták ezeket a veszteségeket pótolni.

Augusztus 24-én, Ukrajna függetlenségének napján az orosz reguláris hadsereg Amvroszijivka közelében átlépte az ukrán–orosz határt és táma-

dásba lendült a nyugati, Kutyejnyikove–Sztarobeseve irányába. A kis számú ukrán egységeket váratlanul érte ez a roham és rendezetlen visszavonulásba kezdtek.

Augusztus 25–26-ra az ellenség már 35–40 kilométerre volt a határtól és Ilovajszk–Kutejnyikove térségében körülfárta az ukrán csapatokat. Öt önkéntes zászlóalj és az ukrán reguláris hadsereg több egysége került így az *ilovajszki katlanba*. Augusztus 27-i kimentési akció sikertelenül zárult. Augusztus 29-én az ellenséggel kötött előzetes megegyezés értelmében a körülfár ukránok szabad elvonulást kaptak, de a kivonulóakra az oroszok tüzet nyitottak.

Több mint 400 ukrán katona vesztette itt az életét. Csak néhány egységnek és katonának sikerült megmenekülni. Az amvroszijivkai és ilovajszki csaták öt napja alatt az ukránok több embert veszítettek, mint a korábbi harcok során összesen.

Ezzel egy időben a szakadárok és az orosz csapatok újabb támadást intéztek az Azovi-tenger partvonala és Mariupol ellen. De az *Azov* önkéntes zászlóaljnak és az ukrán hadsereg hősies ellenállásának köszönhetően sikerült megállítani az ellenséget Mariupol keleti határában.

A terroristák Luhanszknál is aktivizálták harci tevékenységüket. Az első támadást ugyan sikerült visszaverni, de az ukrán csapatok kénytelenek voltak beszüntetni Luhanszk ostromát, feladni a város teljesen lerombolt repülőterét és visszavonulni északra, a Sziverszkij Donyecen túlra, ahol Scsasztja település mellett táboroztak le. Összességében a szakadárok által ellenőrzött területek nagysága megkétszereződött.

Az ukrán hadsereg ugyan visszavonult, de nem sikerült térdre kényszeríteni. Az agresszornak ötször nagyobbak voltak a veszteségei, mint az ukrán erőeknek. **2014. szeptember 5-én Minszkben** a fegyverszünetről írtak alá megállapodást, **szeptember 19-én** pedig a harcoló felek szétválasztásáról és a nehéztüzérség visszavonásáról az ütközési vonalon túlra.

A szakadárok és az orosz csapatok nem siettek végrehajtani a megállapodásban foglaltakat (Moszkva folyton azt ismételgette, hogy nincsenek orosz csapatok Ukrajna területén). Humanitárius konvojoknak álcázva fegyverekkel, lőszerrel, egyenruhával látták el a terroristákat. Állandó jelleggel lőtték az ukrán állásokat (napi 30–100 alkalommal). Többször próbálkoztak Mariupol védelmének áttörésével, az ukrán csapatok kiűzésével a Donyeck-i repülőter területéről, Scsasztja település és Debalcevo elfoglalásával, de sikertelenül.

A **Donyeck-i repülőter** védelme 242 napig tartott és az ukrán lélek legyőzhetetlenségének jelképévé vált.

2014. december 9-én az ukrán fél újabb egyoldalú lépésre szánta el magát, hogy a Minszki megállapodások teljesítésére kényszerítse Moszkvát és a szakadárokat. **Fegyvernyugvást** hirdetett és igyekezett nem reagálni az oroszbérenc terroristák provokációira.

A közvetlen katonai akciók mellett Oroszország nyomást gyakorolt Ukrajnára gazdasági téren is. Kezdetét vette a **kereskedelmi háború**, és 2014. július 16-án beszüntette a gázszállítást Ukrajna irányába. Az USA és az EU segítségével azonban Ukrajnának sikerült beszerezni a földgázt Európából. Később Ukrajna teljesen felmondta az orosz gázvásárlást.

A megszállt területeken elkezdődött az ukrán tulajdonban lévő vállalatok szétszerelése és különböző nyersanyagfajták Oroszországba szállítása.

2017-ben hajtotta végre Oroszország a legnagyobb hackertámadást az ukrán ipari létesítmények és állami hivatalok ellen a *Petya*. A vírus segítségével.

A Donyeck-i repülőter védői, akik a *kiborg* nevet kapták. 2014

8

Rendkívüli parlamenti választások 2014-ben. 2014. augusztus 25-én

Ukrajna elnöke, Petro Porosenko feloszlatta a VII. összehívású Legfelsőbb Tanácsot. Ezt a döntését az Alkotmány 90. cikkelyére alapozva hozta meg, melynek értelmében *Ukrajna elnökének jogában áll feloszlalni a parlamentet, amennyiben egy hónapon belül a Legfelsőbb Tanácsban nem jön létre kormánykoalíció az Alkotmány 83. cikkelye szerint.* A parlamenti többség még július 24-én felbomlott, amikor az UDAR és a Szvoboda kiléptek belőle. Egy hónap leforgása alatt pedig nem sikerült újabb koalíciót alakítani.

Az elnök döntése logikus választ jelentett a hatalom újraindításával kapcsolatos társadalmi igényre. A közvélemény-kutatások eredményei alapján a megkérdezettek 80%-a egyetértett a rendkívüli parlamenti választások gondolatával. A *méltóság forradalmának* egyik követelése is megvalósulhatott ezzel a **lusztrációval** (a hatalom átvilágításával, megtisztításával) kapcsolatban.

Október 9-én P. Porosenko aláírta *A hatalom megtisztításáról* szóló törvényt, amely megtiltotta a Janukovics-adminisztráció magas rangú képviselőinek, hogy fontos beosztásokat töltsenek be az államhatalmi szervezetekben.

Október 14-én az elnök kézjeggyével látta el a Korrupcióellenes Nemzeti Tanács létrehozásával kapcsolatos rendelkezését is. A Nemzeti Tanács az elnök tanácsadó szerve volt és javaslatokat készített elő az elnöki politika korrupcióellenes stratégiájának kialakításával és tökéletesítésével kapcsolatban, rendszeresen elemezte a hatalommal való visszaélések kialakulásának okait, megelőzésének módjait, górcső alá vette a korrupcióellenes intézkedések hatékonyságát. Még ugyanazon a napon törvény született *Az ügyészségről*, ami megtiltotta az ügyészségeknek, hogy beavatkozzanak a mindennapi életbe, nyomást gyakorolva így az állampolgárookra és üzletemberekre.

A rendkívüli parlamenti választásokra **2014. október 26-án** került sor. Az elnökválasztásokhoz hasonlóan ezen a voksoláson sem vehettek részt a Krím-félsziget és a Donyec-medence egyes járásainak lakói. A választásokat vegyes rendszerben tartották meg. A népképviselők fele pártlistán, a másik fele pedig egyéni választókerületekből került be a Legfelsőbb Tanácsba.

Az új összehívású Legfelsőbb Tanácsban egy 302 képviselőből álló parlamenti többség jött létre. A Legfelsőbb Tanács elnökévé Volodimir Hrojszmant, miniszterelnökké pedig Arszeinyij Jacenyukot választották

meg. Az új kormánynak külföldi állampolgárságú tagjai is voltak: N. Jareszko, O. Kvitavili, E. Zguladze, A. Abromavicsus. A kormány előtt egy sor komoly feladat állt: megállítani a gazdaság

Lusztráció – magas állami beosztások betöltésének törvény általi megtiltása azon személyek számára, akik huzamosabb ideig együttműködtek a *bűnös rendszerrel*.

zuhanórepülését és a társadalom rohamos elszegényedését, biztosítani a hadsereg finanszírozását, kidolgozni és végrehajtani az ország eurointegrációs törekvéseit elősegítő reformokat. A Jacenyuk-kormány másfél évig maradt hivatalban. Ez alatt az idő alatt sikerült megállítani a gazdasági romlást, feltölteni a költségvetést, biztosítani a hadsereg finanszírozását, megtalálni a közös hangot a külföldi hitelezőkkel, aláírni a társult tagságról szóló szerződést az EU-val, elkezdni a belügyi szervek reformját és a hadsereg átalakítását a NATO szabványok alapján, megkezdeni az államigazgatás rendszerének decentralizációját (a helyi önkormányzatok pénzügyi alapjának a megerősítésével). Pozitív hatással volt az ország fejlődésére a vízummentességi megállapodás hatálybalépése az Európai Unió országaival.

A legbonyolultabb feladatnak az államigazgatási szervek számára a **korruptió elleni harc** bizonyult, mivel annak mechanizmusát csak nagy nehézségek árán lehetett bevezetni. Késlekedett a bírósági és ügyészségi reform is. Aktivizálta tevékenységét az szervezett alvilág, ami az életszínvonal állandó romlása mellett ahhoz vezetett, hogy az emberek egyre kevésbé bíztak a hatalomban.

Az első komolyabb vita a koalíción belül a decentralizációs törvény parlamenti vitája során robbant ki. Mindez 2015 decemberében politikai válságot eredményezett, ami több mint három hónapig tartott. A krízis vége az lett, hogy változások történtek a Legfelsőbb Tanács és a Miniszteri Kabinet élén. A miniszterelnök Volodimir Hrojszman, a parlament elnöke pedig Andrij Parubij lett.

9 A harci események aktivizálódása. Minszki megállapodások 2015-ben.

2015 januárjának elején felújultak a harcok a keleti országrészben. Kihaszználva azt, hogy az ukrán csapatok betartják a fegyvernugvást, az orosz-bérenc szakadárok megközelítették egységeiket és hozzáláttak a támadás továbbfolytatásának előkészítéséhez a bahmutkai országút, a donyecki repülőtér és Debalcevo térségében. A fegyverszünet idején a terroristák arra kényszerítették az ukrán egységeket, hogy elhagyják a bahmutkai országút 32-es számú őrhelyét, és elfoglaltak több falut a semleges zónában. Összességében 500 négyzetkilométernyi terület került így a szakadárok kezére. Január közepén a szakadárok a fegyverszünetet végleg felrúgták és átfogó téli hadjáratba kezdtek. A hadjárat célja Donyeck és Luhanszk megyék teljes területének az elfoglalása volt, és arra akarták kényszeríteni az

A minszki megállapodásokat kifigurázó karikatúra. 2015
(Magyarázat: a minszki megállapodások papírját egy orosz zászlós kéz felgyújtotta és odatartotta a szakadároknak, hogy gyűjtsák meg a cigarettájukat vele, mondván ennyit ér az egész – a ford. megj.)

állam vezetését, hogy változtassák Ukrajnát szövetségi állammá, fizessék ki a szociális juttatásokat a szakadár Donyecki és Luhanszki Népköztársaság lakóinak is, és mondjanak le Ukrajna euroatlanti integrációjának a tervéről.

A harci események először a donyecki repülőtér megszerzéséért bontakoztak ki. A terroristák lerombolták a repülésirányító tornyot, majd elfoglalták az új terminált és a réginek a felét. Az ukrán ellentámadás azonban sikertelennek bizonyult. Azután, hogy a szakadárok felrobbantották a repülőtér új termináljának tetőszerkezetét, az ukrán egységek január 22-én kénytelenek voltak elhagyni állásaikat. De tűzérési ellenőrzésüket a repülőtér felett nem adták fel, és befészkeltek magukat a légikikötő nyugati végén, a kifutópálya környékén, Piszke, Vogyane és Opitne községek közelében. A donyecki repülőtérért folytatott harcokban a szakadárok 800 embert veszítettek, az ukránok pedig 250-et. Jelentősek voltak az anyagi károk is.

A bahmutkai országúton a szakadárok harcokcsitámadást indítottak Liszicsanszk irányába. A támadást az Ukrán Fegyveres Erők megállították és a terroristák jelentős veszteségeket szenvedtek.

Január végén és február elején elkeseredett harcok bontakoztak ki Debalcevoért. A szakadárok mindent bevetettek, hogy körbezárják azokat az ukrán egységeket, amelyek a várost védték. A harcokcsitámadásokat az ukránok visszaverték, nagy károkat okozva az ellenségnek.

A szakadárok téli hadjáratuk során több új bűncselekményt követtek el a békés lakosság ellen. Január 24-én rakétatámadás érte Mariupol egyik lakótelepét. Február 10-én ugyanez történt Kramatorszkban is rengeteg áldozattal.

A Mariupolt ért rakétatámadás után a Legfelsőbb Tanács azzal a kéréssel fordult a nemzetközi közösség vezetőihez, hogy nyilvánítsák az Orosz Föderációt agresszor államnak.

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának felhívása az ENSZ-hez, az Európai Parlamenthez, az Európa Tanács Parlamenti Közgyűléséhez, a NATO Parlamenti Közgyűléséhez, az EBESZ Parlamenti Közgyűléséhez, a GUAM Parlamenti Közgyűléséhez, a világ országainak parlamentjeihez azzal kapcsolatban, hogy ismerjék el az Orosz Föderációt agresszor államként (2015. január 27.)

... A 2014 februárjának végén elkezdődött agresszió óta az Orosz Föderáció folyamatosan megsérti a nemzetközi jogi normákat, az emberi jogokat, többek között Ukrajna azon békés lakóinak élethez való jogát, akiket túszul ejtettek a terroristák a megszállt Donyec-medencében. A kremli agresszorok cinizmusa, ami magában foglalja a terroristák állami szintű támogatását, mindennapos dologgá teszi a békés polgárok legyilkolását. Szemmel látható Oroszország köze olyan terrorcselekményekhez, mint az MH17 utasszállító repülőgép lelövése, vagy a volnovahai, donyecki és a mariupoli tragédiák.

A genfi és a normandiai formátumok diplomáciai erőfeszítései ellenére Oroszország nem teljesíti kötelezettségeit a nemzetközi jogi normákkal, illetve a korábban megkötött megállapodásokkal kapcsolatban. A Krím-félszigetet még mindig megszállva tartja és semmibe veszi a demokratikus közösség azon követelését, hogy fejezze be az agressziót, ne lássa el fegyverekkel, technikával a terroristákat, ne segítse őket katonákkal sem. Ukrajna a tárgyalások megkezdésére tett kísérletei csak újabb véres terrorcselekmények elkövetésére provokálják az Orosz Föderációt.

A fentiekben felsoroltakkal összefüggésben az ENSZ Alapokmányának és az ENSZ Közgyűlés 1974. december 14-i 3314-es határozatának értelmében az *agresszió meghatározásáról* Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa az Orosz Föderációt agresszor államként ismeri el és arra kéri nemzetközi partnereit, hogy

- ne hagyják büntetlenül azokat, akik emberiség elleni bűncselekményeket követtek el az orosz agresszió kezdete óta Ukrajna ellen;
- ismerjék el agresszor államként az Orosz Föderációt, mivel támogatja a terrorizmust és blokkolja a Biztonsági Tanács munkáját, amivel veszélybe sodorja a békét és a nemzetközi biztonságot, valamint ismerjék el terrorista szervezetekként az úgynevezett DNK-t és LNK-t;
- a szankciók szigorítása által fokozzák a nyomásgyakorlást Oroszországra, hogy befejezze az agressziót és teljesítse a minszki megállapodásban foglaltakat: vessen véget Krím törvénytelen megszállásának, engedje szabadon a túszokat és az Oroszország területén törvénytelenül fogva tartott ukrán állampolgárokat, többek között Nagyija Szavcsenkót, a Legfelsőbb Tanács állandó képviselőjét az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésében;
- korlátozzák az orosz küldöttség jogköreit az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésében, amíg az Orosz Föderáció nem hagy fel a nemzetközi közösség követelményeinek figyelmen kívül hagyásával;
- nyújtsanak katonai segítséget Ukrajnának védelmi képességei fokozása érdekében, valamint humanitárius segítséget a civil lakosság azon része számára, akik kénytelenek voltak elhagyni lakhelyüket annak háborús övezetté válása miatt, és segítsenek helyreállítani a Donyec-medence stratégiaiul fontos infrastruktúráját.

Arra kérjük a nemzetközi közösséget, hogy ismerje el az agresszió tényét Ukrajna ellen és a területeinek megszállását. Azt kérjük a világ országaitól, hogy követeljék Ukrajna nemzetközileg elismert határainak a helyreállítását, amivel elejét vehetik a háború utáni világrend megváltoztatására tett veszélyes kísérletnek.

- ?
1. Mi sarkallta a Legfelsőbb Tanácsot egy ilyen határozat meghozására? 2. Az orosz agresszió milyen tényeit sorolja fel a dokumentum? 3. Mire szólít fel az Ukrán Legfelsőbb Tanács?

Hogy visszavessék az ellenséget Mariupoltól, az ukrán csapatok február 10-én támadásba mentek át. Felszabadítottak négy települést és keleti irányba haladva 10–20 kilométert, kialakították a város új védelmi vonalát. A legelkeseredettebb harcok Sirokine mellett bontakoztak ki.

Az ukrán katonák hősiessége és állhatatossága lehetővé tette Ukrajna elnöke számára azt, hogy magabiztosan képviselhesse az ország érdekeit a *normandiai négyek* (Ukrajna, Oroszország, Németország és Franciaország) tárgyalásán **Minszkben 2015. február 11–12-én**. Ekkor új megegyezés aláírására került sor, amely február 15-től tűzszünetet hirdetett és pontosította a 2014 szeptemberében elfogadott megállapodás teljesítésének menetét. A nyugati országok újabb szankciókat vezettek be Oroszország ellen.

A nemzetközi megállapodások ellenére a szakadárok az orosz reguláris csapatok támogatását élvezve egyre jobban fokozták a nyomásgyakorlást Debalcevéra és környékére. Sikerült kijutniuk ahhoz az országúthoz, amelyen keresztül az ukrán csapatoknak az utánpótlást szállították. Nagy volt a valószínűsége annak, hogy körülférjék az ott állomásozó kétezer ukrán katonát. Az ukrán hadvezetés ekkor úgy döntött, hogy az ukrán csapatok hagyják el Debalcevét. 2015. február 20-án az ukrán csapatok kivonultak a városból. A Debalcevéért folytatott harcok során a szakadárok 3500 katonát veszítettek, míg az ukránok 220-at. A helyzet a frontokon ideiglenesen stabilizálódott, de Scsasztija városánál, Piszkinél és Sirokine mellett a terroristák folyamatosan lötték az ukrán állásokat.

A harcok **2015 nyarán** újultak ki ismét. Naponta több mint száz alkalommal lötték egymás állásait az ukrán egységek és a terroristák. Június 3-án a szakadárok támadásba lendültek Marjinka falunál, de az ukránok feltartóztatták őket. Ettől kezdve az oroszbérenc erők már nem kezdeményeztek nagyobb támadásokat. Hogy megakadályozza az újabb terroristatámadásokat, az ukrán hadvezetés a front egész hosszában (350 km) három védelmi vonalat épített ki. Az Ukrán Fegyveres Erők is egyre több, részben saját gyártású, részben külföldről kapott fegyverrel, technikával lettek gazdagabbak. Végül az USA is beleegyezett abba, hogy fegyvert fog szállítani Ukrajnának. A kialakult erőegyensúly és az orosz bel- és külpolitikai helyzet romlása miatt a harci események állóháború jellegét kezdték öltetni. Az EBESZ-misszió ellenőrző útjai szintén visszatartó hatással voltak a harcoló felekre.

A terrorellenes hadműveletek (ATO) kezdete Donyeck és Luhanszk megyékben rámutatott az önkormányzati szervek létlenségének problémájára. Ez negatívan hatott a helyi lakosság biztonságára és mindennapi életére, különösen a visszaszerzett területeken. Petro Porosenko a Biztonsági és Védelmi Tanács ülése után aláírta *A katonai-civil közigazgatásokról* szóló törvényt, amit a Legfelsőbb Tanács 2015. február 3-án fogadott el. Az újonnan létrehozott katonai-civil adminisztrációk hozzáálltak a helyi lakosság gondjainak orvoslásához. **2015. március 17-én** Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Donyeck és Luhanszk megyék egyes járásait Ukrajna ideiglenesen megszállt területeivé nyilvánította.

2018. április 30-án Porosenko elnök bejelentette a terrorellenes hadműveletek (ATO) végét Ukrajna keleti tartományaiban és az **Egyesített Erők Hadműveletének (EEH)** kezdetét.

A harci események során továbbfolytatódtak a kontaktsoportok tárgyalásai Minszkben. Ezeknek a tárgyalásoknak az eredménye az volt, hogy sikerült, többnyire nemzetközi nyomásra, kiszabadítani az oroszok által fogva tartott túszoikat és foglyokat. A fogvatartottak egy része továbbra is a szakadárak börtöneiben sínylődik.

Az orosz agresszióknak sok halálos áldozata van, de jelentősek az anyagi és pénzügyi veszteségek is. Ukrajna területének 7%-át megszállva tartják (a Krím-félsziget, Donyeck és Luhanszk megyék jelentős része). A halálos áldozatok száma meghaladja a 4 ezret (*Az Ukrajnáért elesettek emlékkönyve* adatai alapján). Több mint másfél millióan kénytelenek voltak elhagyni szülőföldjüket. 3 millióan a megszállt területeken élnek.

Az ország elvesztette nemzeti jövedelmének 15%-át, ipari potenciáljának a 25%-át (földgázlelőhelyeinek a 80%-át, kikötőinek pedig a 10%-át).

Az infláció 2014-ben 25%-os volt, 2015-ben pedig már 43,3%. A külföldi befektetések történelmi mélypontra estek. A költségvetési hiány elérte a 14%-ot. 2015 elején az ország aranytartalékai harmadukra csökkentek és 5,6 milliárd dollárt tettek ki. A hrivnya rohamosan veszített értékéből. A helyzetet két év leforgása alatt valamelyest sikerült stabilizálni. 2018-ban a nemzeti össztermék 3,5%-kal nőtt.

10 Ukrán diaszpóra. Az Euromajdan, a *méltóság forradalma*, illetve az orosz agresszió aktivizálta a világ ukránságának tevékenységét. Közel 70 ország ukrán közösségei vettek részt az új Ukrajna létrehozásában és megvédésében. Úgy Ukrajnában, mint annak határain túl, sokat tettek a fronton harcolókért és a menekültek, áttelepülők helyzetének megkönnyítéséért az önkéntesek.

Fontos és hasznos segítséget nyújtottak és nyújtanak Ukrajnának az ukrán diaszpóra szervezetei. Ők gyakoroltak nyomást saját országaik kormányaira, hogy csatlakozzanak az oroszellenes koalícióhoz és vezessenek be szankciókat Oroszország ellen. Segítettek a sebesült katonák gyógyításában és rehabilitálásában, illetve humanitárius segítséget küldtek a menekülteknek és áttelepülőknek (Magyarország

Ukrajnát támogató megmozdulás.
New York, 2014 márciusa

ezekben az években igazi jó szomszédként viselkedett és viselkedik Ukrajnával szemben. Több ukrán sebesült katona nyerte vissza egészségét magyarországi kórházakban, valamint sok olyan ukrán gyerek üdülhetett Magyarországon, akik szüleikkel együtt a megszállt területekről menekültek el. – *a ford. megj.)*

Fontos szerepet játszik az ukrán diaszpóra az orosz dezinformációs hadjáratok semlegesítésében a világsajtó oldalain. Sokat tesz a világ ukránsága a fronton harcoló katonák egészségügyi ellátásának biztosításáért. Az orosz agresszió első évében az ukránok világkongresszusa 13 ezer elsősegély csomagot adott át Ukrajnának, illetve elsősegélynyújtó tanfolyamokat szervezett 18 ezer katona részvételével.

A világ ukránsága sokat tesz az orosz agresszió megállításáért. A diaszpóra azonban nemcsak katonai és humanitárius segítséget nyújt az országnak, hanem elősegíti az ukrán civil társadalom kialakulását, a gazdasági, oktatási, egészségügyi reformok végrehajtását. A diaszpóra továbbra is erős lobbistája marad az ukrán érdekeknek a világ több országában.

11 Ukrajna a reformok útján. Dekommunizáció. A 2019-es elnökválasztások.

A háború kiélezte az ukrán társadalom problémáit, de felgyorsította a reformok végrehajtásának folyamatát is, melyek megkezdését folyton elodázták korábban. A legégetőbb problémát továbbra is a korrupció elleni harc jelentette a legfelsőbb államhatalmi szerveknél. Az USA és az EU támogatásával létrejött egy sor korrupcióellenes intézmény: a Nemzeti Korrupcióellenes Iroda, a Nemzeti Korrupciómegelőző Ügynökség, a Szakosodott Korrupcióellenes Ügyészség, a Vagyonfelderítő és Kezelő Ügynökség, a Legfelsőbb Tanács Korrupciómegelőző Bizottsága, a Legfelsőbb Korrupcióellenes Bíróság.

Lassan, de kezdetét vette a nyugdíjreform, az oktatásügy és az egészségügy reformja is.

Ebben az időben zajlott az úgynevezett **dekommunizációs folyamat** is, ami Ukrajna számára nagyon fontos volt. 2015. május 15-én Petro Porosenko elnök négy törvényt írt alá, melyek a kommunista rendszert a náci rendszerhez hasonlították, megtiltották az önkényuralmi jelképek használatát és megnyitották a szovjet állambiztonsági szervek levéltárait. Az Igazságügyi Minisztérium három hónap elteltével megtiltotta a kommunistáknak a választásokon való részvételt.

A dekkommunizáció alatt több szovjet érában született utca- és településnevet megváltoztattak. 2019-ben visszakapta régi nevét 32 város,

955 falu, 52 ezer utca, lebontottak 2,5 ezer Lenin szobrot és más kommunista vezérnek állított emlékművet.

Mindezeket a változásokat és reformokat Ukrajna azért hajtotta és hajtja végre, hogy tagja lehessen a NATO-nak és az EU-nak. Ezt a törekvést törvényerőre is emelték, amikor **2019. február 9-én** elfogadták az alkotmánymódosításról szóló törvényt, amely Ukrajna stratégiai irányvonalaként a NATO- és az EU-tagság elérését határozta meg.

2019. március 31-én az elnökválasztás első fordulójában 44 elnökjelölt indult. Az második fordulóba ketten kerültek be: **Volodimir Zelenskij** 30,24%-kal és Petro Porosenko 15,95%-kal. A második forduló újdonsága az elnökjelöltek vitája volt a kijevi Olimpiai stadionban. Április 21-én tartották a második fordulót, melyet 73,22%-kal Volodimir Zelenskij nyert meg. Porosenko a voksok 24,45%-át kapta meg.

Kérdések és feladatok

1. Mikor szüntették meg az ukrán vízumkényszert az EU tagországok és Svájc számára? 2. Mikor ismerték el Ukrajnát piacgazdasággal rendelkező országgént? Mikor lett a Világkereskedelmi Szervezet tagja? 3. Miért nem volt sikeres 2008-ban Ukrajna kérvénye a NATO-ba való belépéssel kapcsolatban? 4. Melyik országot támogatta Ukrajna 2008-ban az orosz–grúz háború idején? 5. Ukrajna milyen régióiban voltak oroszpartí megmozdulások? 6. Mikor szállta meg Oroszország a Krím-félszigetet? 7. Mi volt az oka a terrorellenes hadművelet (ATO) elkezdésének Donyeck és Luhanszk megyék egyes járásaiban? 8. Miért volt kénytelen Ukrajna 2014 szeptemberében aláírni a Minszki megállapodásokat? 9. Meddig tartott a Donyeck-i repülőtér védelme? 10. Ki volt Ukrajna elnöke 2014–2019-ben? 11. A front melyik szakasza vált 2015 telén a harci események középpontjává? 12. Mit értünk dekommunizáció alatt, és mik voltak a következményei?
13. Mi idézte elő az ukrán külpolitikai irányvonal változásait 2005-ben, 2010-ben és 2014-ben? 14. Milyen események vezettek a Krím-félsziget megszállásához Oroszország által? 15. Jellemezzétek a harci eseményeket Donyeck vidékén! 16. **Vitassátok meg csoportokban!** Mik a hibridháború megnyilvánulási formái?
17. Töltsétek ki az orosz–ukrán gázkonfliktusokat bemutató táblázatot!

Periódus	2005–2006	2008–2009	2014–2015
Tartalom (lényeg)			
A megoldás módjai			
Eredmény			

18. Határozzátok meg az orosz agresszió előfeltételeit, ismérveit és eredményeit Ukrajna ellen! 19. Készítsetek prezentációt *Önkéntes mozgalom az orosz agresszió idején* címmel! 20. Készítsétek el az ATO kronológiáját! 21. Milyen reformok kezdődtek, vagy milyeneket hajtottak végre Petro Porosenko elnöksége idején?

22. Vitassátok meg! *Minszki megállapodások: pro és kontra.* **23.** Jellemezzétek a 2019-es elnökválasztásokat! Mondjátok el saját véleményeteket a választások eredményéről!

29. §. A kultúra és a vallás fejlődése

1. Mikor fogadta el a Legfelsőbb Tanács *A nyelvekről szóló törvényt az USZSZK-ban?*
2. Milyen hatással volt a peresztrojka az ukrán kultúra újjászületésére és a társadalmi-kulturális élet megélénkülésére?

A kultúra fejlődésének fő irányai a függetlenség éveiben. A nemzeti kultúra újjászületése.

Ukrajna függetlenségének kikiáltása nagy hatással volt a nemzeti kultúra megújulására, amely a világkultúra értékei alapján kezdett fejlődni. Az irodalmi-művészeti életben uralkodóvá vált a különböző irányzatok, nézetek, stílusok **sokfélesége**, ami véget vetett a totalitárius rendszer túlideologizált, elferdített valóságábrázolásának. Fokozatosan végbement a szakítás a szocialista realizmus eszmerendszerével.

1992 februárjában Ukrajna Kulturális Minisztériuma kidolgozta a nemzeti kultúra fejlődésének programját, amely szakított a parancsuralmi múlttal és az általános emberi értékeket kezdte hirdetni. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa később jóváhagyta ezt a programot. Leonid Kravcsuk elnök pedig rendeletet adott ki a kulturális és művészeti élet résztvevőinek szociális védelméről a piacgazdaságra való áttérés időszakában.

Ukrajna függetlenségének első éveiben megalakult a Sevcsenko-díj Nemzeti Bizottság, melynek híres képzőművészek, írók, költők lettek a tagjai. A **Sevcsenko-díjat** először B. Antonenko-Davidovicsnak ítelték oda posztumusz, aki a sztálini haláltáborokban vesztette életét. Díjazottak lettek még I. Kalinec, T. Melnicsuk disszidensek, M. Makszimenko, H. Szi-nyica képzőművészek, a Sevcsenko Bandura Zenekar Detroitból (USA), a Kosic Kórus Kanadából.

A Sevcsenko-díj

Fokozatosan visszatértek Ukrajnába azok a művek, gyűjtemények és más kulturális értékek, amelyek különböző okok miatt kerültek a határon túlra. A folyamat felgyorsítása érdekében kormánybizottságot hoztak létre. Az ukrán kulturális kincsek hazahozatalával kapcsolatban az ország vezetősége szerződéseket írt alá több FÁK tagállammal. Így kerültek vissza Ukrajnába Olekszandr Olesz és Oleh Olzsics magánarchívumai. Az ukrán közvélemény ezáltal ismerhette meg a Sevcsenko Tudományos

Társaság elnökének, A. Zsukovszkij akadémikusnak a műveit. Az ukrán kultúra kincsestárat tették gazdagabbá L. Morozova emigráns képzőművésznek alkotásai, akinek néhány társával együtt sikerült megmenteni az Aranykopolás Szent Mihály-székesegyházat. Fontos tudományos jelentőséggel bírtak a XVIII. századi ukrán–svéd kapcsolatok szempontjából azok az archív dokumentummásolatok, melyeket Svédország adott át Ukrajnának. Visszatértek Amerikából az UNK emigráns kormányának archívumai is. Tárgyalások kezdődtek I. Ohnyijenko professzor szellemi hagyatékának hazahozataláról, amely több mint 2 ezer különböző tudományos értekezést tartalmazott. Az Ukrán Írószövetségen belül létrehoztak egy bizottságot a sztálini megtorlások áldozataivá vált írók, költők műveinek újrakiadása céljából. Így jelenhettek meg ismét a *kivégzett újjászületés* képviselőinek, Mikola Zerovnak, Mikola Hviljovijnak, J. Pluzsniknak, H. Koszinkának a művei. Újra nyomtatták az ukrán disszidensek V. Sztusz, I. Szvitlicsnij, J. Szversztyuk, V. Ruban, M. Rudenko alkotásait. Az ukrán olvasók végre kézbe vehették az addig elhallgatott ukrán emigráns alkotók I. Bahrjanij, V. Barka, O. Teliha, Sz. Hordinszkij és L. Moszendz műveit.

Ukrajnában a már meglévő kulturális intézmények mellett újabbak jöttek létre.

Többek között 29 állami múzeum nyitotta meg kapuit a látogatók előtt Baturinban (Csernyihiv megye), Hluhivban (Szumi megye), Dubnóban (Rivne megye), Zbarazsban (Ternopil megye), Korszuny-Sevcsenkivszkijban (Cserkasszi megye) és máshol.

Ismét megjelenhettek a *Kijevi régiségek* és az *Irodalmi-tudományos hírek* című lapok. 1992-től kezdődött el a *Szucsasznyisztj* havilap kiadása. Új társadalmi-politikai, tudományos ismeretterjesztő és különböző tudományos kiadványok láttak napvilágot. A Sevcsenko Tudományos Társaság széles körű tudományos és tudományos ismeretterjesztő tevékenységbe kezdett Lvivben. A kijevi Glóbusz Kiadó pedig megkezdte *Az ukrainisztikai enciklopédia* újrakiadását, amit még az emigrációban élő ukrán diaszpóra kezdett el. A különböző pártoknak és szervezeteknek is voltak saját kiadványaik. Minden megyeközpontban voltak kiadók, melyek gyakran üzleti alapon is működtek.

Nagy népszerűségnek örvendtek Ukrajna-szerte olyan tánczenei fesztiválok, mint a *Cservona ruta*, *Vágyak országa* vagy a *Tauriai játékok* (1992–2008). Ekkor került először megrendezésre több olyan dalverseny, mint az *Erdei források*, *Szorocsinci vásár*, *Aranykapu* vagy a *Berehinya* folklórfesztivál.

A független Ukrajna hozzálátott történelmi öröksége védelmének megszervezéséhez. Ukrajna elnökének rendelete értelmében 1996-ban létrejött az Olesz Honcsar Történelmi-Építészeti Műemlékvédő Alap. Elkezdték a műemlékek összeírását. Az állam 160 ezer olyan emlékművet helyezett így a védelme alá, melyek az ezeréves múlt nagy eseményeiről tanúskodtak. 49 jelentős történelmi és építészeti örökséget állami műemlékké nyilvánítottak.

Ukrajna legjelentősebb műemlékeit az **UNESCO a Világörökség részévé nyilvánította**. Ide soroljuk a Szófia-székesegyházat és Barlangkolostort Kijevben és Lviv történelmi városrészét. Felújították az Aranykupolás Szent Mihály-székesegyházat, a Barlangkolostor Nagyboldogasszony-székesegyházat és más lerombolt templomokat is. Ukrajna több régiójában hozzáláttak a történelmi múlt műemlékeinek a helyreállításához.

A gazdasági válság azonban lelassította ezt a folyamatot. Az ország nehéz helyzete nemcsak a gazdaságban mutatkozott meg, hanem a kulturális életben is. 1993-tól kezdve egyre kevesebb ukrán nyelvű újság, könyv jelent meg, ami veszélyes folyamatokat indíthatott el.

A kultúra üzleti alapokra helyezése, a magánszektor és a mecénás hagyományok teljes hiánya a túlélés határára sodortak több alkotói kollektívát, tehetséges művészt. Az anyagi érdekek egyre inkább az esztétikai értékek elé helyeződtek.

2 A független Ukrajna tudományos élete. A tudományos élet központja továbbra is **Ukrajna Nemzeti Akadémiája** maradt, melynek tevékenységében felhalmozódott egy sor probléma. Az alkalmazott kutatások túlsúlya az alapkutatások tekintélyének csökkenéséhez vezetett. A technológiai újítások 90%-át nem alkalmazták a termelésben. A tudományos élet egyik hiányossága annak felosztása volt akadémiai, ágazati és főiskolai tudományokra. A tudomány alacsony finanszírozása pedig jelentős nehézségekhez vezetett az anyagi-műszaki ellátottság terén és a tudományos munkatársak tömeges felmondását eredményezte. A kutatóintézetek így elvesztették kádereik 50–60%-át (az 1990-es évek elején 220 ezer tudóst tartottak számon Ukrajnában).

A tudományos munkatársak szakmai színvonalát rontotta az egészséges versenyszellem, alkotói viták és nyílt eszmecserék teljes hiánya. Az ukrán tudomány kizárólag az orosz tudományos életbe integrálódott és teljesen el volt szigetelve az európaiától. A laboratóriumok alacsony műszaki ellátottsága és az alacsony fizetések, illetve az alacsony szintű szociális

védelem ahhoz vezettek, hogy a tudósok tömegesen kezdték elhagyni Ukrajnát, 20%-k pedig az üzleti életben kereste a boldogulását.

A tudományos életnek ez a helyzete nem sok reménnyel kecsegtetett a válságból való kilábalással kapcsolatban, bár sok tudós napjainkban is magát nem kímélve dolgozik és ér el jelentős sikereket a maga területén. Sikerült megőrizni és továbbfejleszteni olyan tipikusan ukrán tudományágakat, mint a matematika, kibernetika, villanyhegesztés, aerodinamika. Megújult a Nemzeti Akadémia is. Egyre nagyobb figyelmet fordítanak az alap kutatásokra, tart a tudományos erők átcsoportosítása.

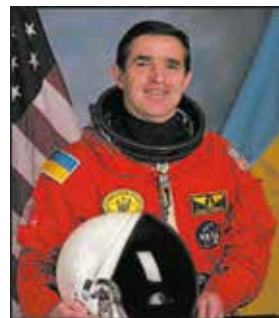
Létrejött az **Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma**. Különböző tudományos egyesületek alakultak: a *Felsőoktatási Intézmények Tudományos Akadémiája*, az *Agrártudományok Ukrán Akadémiája*, az *Orvostudományok Akadémiája*, a *Művészetek Akadémiája*, a *Jogtudományok Akadémiája*. 1989-ben újra megkezdte tevékenységét a Sevcsenko Tudományos Társaság. Szorosabbá vált az együttműködés az ukrán diaszpóra tudományos életével is. Jelentős lépéseket tettek az oktatás emberarcúvá tétele és a humán tantárgyak oktatásának átalakítása irányába. Nagyobb figyelmet kezdtek fordítani az ukrán történelem, a vallások és a néprajz oktatására.

Ukrajna Tudományos Akadémiája keretei között létrejött egy sor új kutatóintézet. 1991 decemberében kezdte meg munkáját a Nemzeti Kapcsolatok és Politológia Intézete, a Történelmi Intézet Régészeti Bizottságát pedig átszervezték Hruszevszkij Ukrán Archeológiai Intézzé (fiókéntézetekkel Lvivben és Dnyipropetrovzszkban).

Megnyílt az Ukrán Nyelv Intézete, az A. Krimiszkij nevét viselő Keleti Tudományok Intézete, a Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézete, a Szociológiai Kutatások Intézete, a Néprajzi Intézet. 1992-ben a kijevi egyetem égisze alatt létrehozták az Ukrainisztikai Intézetet. 2006-ban alakult meg a Nemzeti Emlékezet Intézete.

Ukrajna részt vesz a nemzetközi űrkutatási programokban is. Létrejött a **Nemzeti Űrkutatási Ügynökség**, mely jelentős szerepet játszik a rakétahordozók, műholdak és különböző űrkutatási műszerek gyártásában.

1997-ben az USA területéről bocsátották fel azt az űrhajót, melynek a fedélzetén ott volt a független Ukrajna első űrhajósa, **Leonyid Kadenyuk**.

Leonyid Kadenyuk. 1997

1999-ben indult a nemzetközi *Tengeri start* program, melynek keretében modern ukrán *Zenit* rakétákat lőnek ki úszó kilövőállásokról. Gyakorlati jelentőségük van az ukrán tudósok által kidolgozott több olyan fejlesztésnek, melyeket az *Alfa* nemzetközi űrállomáson alkalmaznak. A függetlenség éveitől több mint 70 ukrán rakétahordozót lőttek fel és 150 műholdat állítottak földkörüli pályára. Az űrprogramban az ukrán tudósok együttműködnek orosz, amerikai, francia, olasz és brazil kollégáikkal.

3 Az oktatás fejlődése a függetlenség éveiben. Bonyolult körülmények között fejlődött és fejlődik az oktatás, bár a megújulási folyamatok ebben az ágazatban is elkezdődtek. Az oktatási rendszer fejlődése az *Ok-tatási törvény* alapján történik. 1991-ben az oktatást az állami politika egyik prioritásaként határozták meg, mely a társadalmi fejlődés intellektuális, kulturális, erkölcsi-szellemi, szociális és gazdasági alapját képezi. Az oktatás gyökeres átalakítását tervezték. Az ukrán oktatás alapelvei a törvény szerint a humanizmus, a demokrácia, a nemzeti öntudat, a nemzetek közötti kölcsönös tisztelet és segítségnyújtás. A törvény meghatározta a főbb oktatási elveket, az oktatási rendszer felépítését, illetve a tanulókat, diákokat, tanárokat, szülőket jogait és kötelességeit, az iskola irányításának és önkormányzatának a szerkezetét.

A középiskolai végzettség Ukrajnában kötelező, de a tanárok alulfinanszírozottsága és az iskolák rossz anyagi-műszaki ellátottsága az oktatás színvonalának romlásához vezettek.

A függetlenség első éveiben sok ukrán iskola nyílt vagy kezdte meg újra működését. Az orosz tannyelvű iskolákban ukrán osztályokat indítottak. Az oktatási rendszer egyre sokszínűbbé és rugalmasabbá vált. Líceumok, kollégiumok és gimnáziumok alakultak. Ezek az új típusú tanintézmények változatosabbá tették az oktatás folyamatát, elősegítették a gyerekek képességeinek a felismerését és eredményesebb kibontakoztatását. Több figyelmet fordítottak Ukrajna történelmének, néprajzájának oktatására.

Az 1999. április 13-án elfogadott törvény értelmében 2000 szeptemberétől elkezdődött az áttérés a 12 osztályos középiskolai oktatásra. A 2000–2001-es tanévtől pedig az iskolákban 12 pontos értékelési rendszert vezettek be. Tovább folytatódott a középiskolák reformja. Ennek egyik fontos összetevője a tanintézmények számítógépesítése volt. Az oktatásügyi dolgozók számára 2001. október 8-án megtartott kongresszuson elfogadták az *oktatás fejlődésének nemzeti doktrínáját*. 2003-ban kidolgozták az új kerettanterveket, a tantárgyak oktatásának új módszertanát. 2010-ben azonban

visszatértek a 11 éves középiskolai modellhez az óvodai oktatás kötelezővé tétele mellett. A keret-terveket és az oktatási módszereket az oroszországihoz igazították. 2016-ban újabb fordulóponthoz érkezett az oktatás. Kezdetét vette az **Új Ukrán Iskola** nevű reform bevezetése. Az oktatási rendszerben végbemenő változások másik fontos eleme az **Emeltszintű érettségik (Független Tudás-szintfelmérés, elfogadott ukrán rövidítése ZNO)** kötelezővé tétele volt 2007-től a felvételizők számára. A ZNO rendszerének köszönhetően csökkent a visszaélések száma az egyetemi felvételik során.

Modern iskolai eszközök kiállítása az Új Ukrán Iskola számára. 2017

Az ukrainai iskolák 75%-a ukrán tannyelvű. A nemzetiségi kisebbségek képviselői számára biztosítva vannak a jogok az anyanyelven történő oktatáshoz. Ukrajnában vannak orosz, ukrán, román, magyar, krími tatár és lengyel tannyelvű iskolák, sőt még héberül is tanulhatnak a gyerekek.

Az 1990-es években a szakiskolák és a felsőoktatás reformja kezdődött el. A szorosabb együttműködés érdekében egyesítették a szakképzési és a felsőoktatási minisztériumokat. Egyre csökkent a levelező és esti tagozaton tanuló diákok száma. Bevezetésre kerültek az oktatási fokozatok: szakképzett dolgozó, alapfokozatú szakember, baccalaureus (a legalsó tudományos fokozatot elnyert hallgató az egyetemeken – *a ford. megj.*) szakember, mesterfokozatú szakember. Az állami tanintézmények mellett különböző tulajdonformájú iskolák is nyíltak.

A függetlenség éveiben átalakult a felsőoktatás rendszere is. A főiskolák, egyetemek sokkal önállóbbak lettek. Végbement az egyetemek, főiskolák, akadémiák működésének engedélyeztetése (vagyis foglalkozhatnak oktatói tevékenységgel) és akkreditálása (szakmai szintjének a megállapítása). Az állami költségen tanuló diákok mellett megjelentek a költségtérítéssel járó tanuló is. Sorra alakultak a magánegyetemek. Ukrajna csatlakozott a **bolognai folyamathoz**, vagyis az egységes európai oktatási térség létrehozásához.

4

Az ukrán kultúra és sport sikerei. A nemzeti kultúra fejlődésében az

1990-es években jelentős változásokra került sor. Eltűntek mindazon akadályok, amelyek gátolták a fejlődését: megszűnt a cenzúra, megszüntették az ideológiai korlátozásokat, szabadon megismerkedhetett bárki az emberiség egész kulturális örökségével.

A Berehinya fesztivál. 2018

Közben a kultúra bizonyult a legsebezhetőbbnek a piaci viszonyok kialakulásának körülményei között. Az állami finanszírozás befagyasztásával a kulturális intézményeket a megszűnés veszélye fenyegette. De az új körülmények bonyolultsága ellenére az ukrán kultúra tovább fejlődött.

Az **irodalomban** gyökeresen átértékelődtek a társadalmi ideálok. A publicisztikai műfaj fejlődött a leggyorsabban, ami a társadalom túlpolitizáltságával magyarázható. Több író is politizálni kezdett. Voltak olyanok is, akik írói tevékenységüket összekapcsolták közéleti ténykedésükkel. Ide sorolhatjuk I. Dzjubát, I. Dracsot, R. Ivanicsukot, D. Pavlicskót, J. Szversztyukot, V. Javorivszkijt és másokat.

P. Zahrebelnij, R. Ivancsenko és J. Musketik újabb alkotásokkal gazdagították a történelmi regény műfaját. Az irodalomban megjelentek a fiatalabb nemzedék képviselői: I. Andruszják, J. Andruhovics, O. Zabuzsko, V. Medvigy, V. Cibulko.

A függetlenség első éveiben újra kiadásra kerültek V. Vinnicsenko, M. Zerov, H. Koszinka, M. Kulis, V. Sztusz, Mikola Hviljovij művei. Az olvasóknak lehetőségük nyílt megismerkedni az ukrán diaszpóra íróinak, költőinek – I. Bahrjanijnak, J. Barabasnak, V. Barkának, Oleh Olzsicsnak, J. Lipának, U. Szamcsuknak, O. Telihának a munkásságával.

Virágzásnak indult a **színházművészet**. A művészi szabadság sokszínűvé tette a színpadi műveket, ami vonzotta az embereket a színházakba. A színházművészet újítói közé sorolhatjuk Roman Viktyuk (aki Moszkvában lett elismert rendező – *a ford. megj.*), Sz. Dancsenko, V. Petrov, Sz. Mojszejev, B. Sarvarko rendezőket.

Fejlődött az ukrán **képzőművészet** is. A függetlenség évei alatt többször is kiállították az ukrán képzőművészek munkáit. A múzeumok számára az állam több mint 3 ezer festményt, szobrot vásárolt meg, a képzőművészeket pedig különböző díjakkal méltatta.

Az ukrán **zene és táncművészet** nagy tekintélynek örvend világszerte. A vezető ukrán együttesek tovább tökéletesítették mesterségbéli tudásukat. Méltán népszerűek a *Cservona ruta*, *Zenei vernisszázs*, *Berehinya* fesztiválok.

A külföldi filmek túlsúlya ellenére az ukrán **filmművészet** is jelentős fejlődésen ment át. A cannes-i filmfesztivál történetében először 1990-ben

kapott ukrán filmdíjat. Ez a film Jurij Iljenko *Hattyúk tava*. A *zóna* című alkotása volt. Tovább folytatták tevékenységüket a kijevi és odesszai filmstúdiók, a dokumentumfilmek stúdiója, az Ukrán Nemzeti Kinematika és Rajzfilmstúdió. Ma Ukrajnában tízszer kevesebb film készül, mint 1990-ben.

A **sport** Ukrajna sajtóságos névjegykártyája volt. Az országban szuverenitásának kikiáltása után hozzáálltak olyan sportszervezetek létrehozásához, melyek méltán képviselhették Ukrainát a nemzetközi versenyeken. 1990-ben megalakult Ukrajna Nemzeti Olimpiai Bizottsága, melyet 1992-ben felvett tagjai közé a Nemzetközi Olimpiai Bizottság. Ukrajna részese volt a különböző olimpiai játékoknak:

► Nyári játékok: 1992 – a FÁK országok közös csapatának részeként Barcelonában (Spanyolország), 1996 – Atlanta (USA), 2000 – Sydney (Ausztrália), 2004 – Athén (Görögország), 2008 – Peking (Kína), 2012 – London (Nagy Britannia), 2016 – Rio de Janeiro (Brazília).

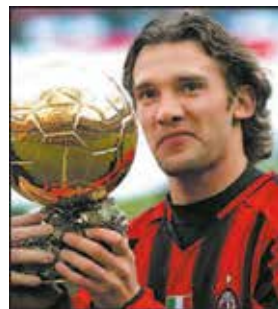
► Téli játékok: 1994 – Lillehammer (Norvégia), 1998 – Nagano (Japán), 2002 – Salt Lake City (USA), 2006 – Torino (Olaszország), 2014 – Szocsi (Oroszország), 2018 – Phjongcsang (Dél-Korea).

1992–2018 között az ukrán sportolók több mint háromezerszer állhattak valamilyen világ- vagy európai verseny győzteseként a dobogón.

A legtöbb sikert az ukrán sportolók a következő sportágakban érték el: korcsolya (O. Bajul), biatlon (O. Zubrilova és mások), ritmikus sportgimnasztika (O. Vitricsenko, L. Podkopajeva és mások), kötöttfogású birkózás, ökölvívás (Szidorenko fivérek), kerékpár, távfutás, úszás (D. Szilantyjev, J. Klocskova), labdarúgás (A. Sevcenko). Jelentős eredményeket értek el sportolóink még a kézilabdában, a kosárlabdában és labdarúgásban is.

Jana Klocskova
ötszörös olimpiai
bajnok

Andrij Sevcenko
aranylabdás fufballista.
2004

5 Vallási és egyházi élet. A függetlenség kikiáltása után megélénkült a vallási élet Ukrajnában. Új egyházközségek jöttek létre, templomok épültek (1991–1994 között közel kétezer), kolostorok, egyházi iskolák születtek újjá. Vasárnapi iskolák nyíltak.

Az állam és a különböző vallási felekezetek közötti kapcsolatokat Ukrajna Alkotmánya (annak 35. cikkelye a vallásszabadságról) és az 1991. április 23-án elfogadott a *Vallási szervezetekről* szóló törvény szabályozza. A törvény kimondja azt, hogy senkit sem szabad valamilyen vallás, illetve világnézet követésére kényszeríteni. Tilos meghatározni valaki számára azt, miben higgyen, milyen szertartásokon vegyen részt, illetve maradjon távol róluk, látogassa a hittanórákat vagy se. A törvény kimondja minden állampolgár egyenlőségét vallási hovatartozásától függetlenül. Az egyházak el vannak választva az államtól, az iskolák pedig az egyházaktól.

A függetlenség kikiáltása után válságba került a pravoszlávság Ukrajnában, akik ekkor az **Orosz Pravoszláv Egyházhoz (OPE)** tartoztak. Kijevben megtartott egyházi zsinaton azonban kihírdették egyházuk önállóságát (autokephalia) **Ukrán Pravoszláv Egyház (UPE)** néven. A zsinat résztvevői azzal a kéréssel fordultak a Moszkvai Patriarchátushoz, hogy kanonizálja az ukrán egyház új státuszát. A püspökök moszkvai gyűlése azonban elutasította az ukrán zsinat kérését. A Moszkvai Patriarchátus tehát kategorikusan elutasította az UPE függetlenségét.

Az OPE Harkivban összehívta az ukrán püspökök egy részének tanácskozását, amit később zsinatnak neveztek. A moszkvai pátriárka utasításának megfelelően a pravoszláv egyház metropolitájává Ukrajnában **Volodimirt** (polgári nevén Viktor Szabadan) választották meg, aki nem is vett részt ezen a gyűlésen. Ezt követően Volodimir hívei elfoglaltak egy sor templomot, kolostort, amit gyakran erőszakos cselekmények követtek. Ennek következtében a **Moszkvai Patriarchátus Ukrán Pravoszláv Egyházának** (MP UPE) részévé lett 5 ezer egyházközség, számos kolostor, többek közt a Kijevi Barlangkolostort és a Pocsajevói Nagyboldogasszony kolostort is beleértve.

Filaret (polgári nevén Mihajlo Deniszenko) metropolita nem ismerte el ezt a döntést és megalapította a **Kijevi Patriarchátus Ukrán Pravoszláv Egyházát** (KP UPE). 1992 júniusában megtartották a KP UPE és az Ukrán Autokephal Pravoszláv Egyház (UAPE) egyesítő kongresszusát, melyek addig párhuzamosan működtek. Az egyesített KP UPE pátriárkájává **Msztiszlavot** (polgári nevén Sztepan Szkripnik) választották meg, helyettesévé pedig Filaretet. Az ukrán egyházi egység azonban nem tartott sokáig. Msztiszlav halála után az egyházszakadás még jobban elmélyült. Az UAPE saját pátriárkát választott magának **Dimitrij** (polgári nevén Volodimir Jarema) személyében.

A KP UPE 1993 októberében szintén megválasztotta egyházfőjét, aki Vaszil Romanyuk híres egyházi disszidens lett **Volodimir** néven, Filaret

pedig a helyettese. 1995 júliusában Volodimir (Romanyuk) pátriárka meghalt. Temetése igazi tragédiává változott. A hatalom ugyanis megtiltotta, hogy a Szófia-székesegyház területén temessék el. Az embereket ez felháborította, ami tömegmegmozduláshoz vezetett. A Berkut és a milícia egységei rátámadtak a temetés résztvevőire. A pátriárkát végül a székesegyház főbejárata mellett, a járda közelében helyezték örök nyugalomra.

Később a KP UPE pátriárkájává Filaretet választották meg. 1997-ben az OPE Filaretet egyházi átokkal sújtotta és szakadársággal vádolta meg.

A néhai Volodimir kijevi pátriárka, majd az őt követő Filaret a pravoszláv egyházak egyesítésére törekedtek Ukrajna területén. Az ukrán államhatalom támogatta őket ebben, hisz az egyházegyesítés az ukrán társadalom konszolidációját is szolgálta volna egyben. Az egyházegyesítésre először akkor nyílt lehetőség, amikor **I. Bertalan** konstantinápolyi pátriárka Kijevbe látogatott. Kirill moszkvai pátriárkának azonban sikerült meggyőznie I. Bertalant, hogy ne adjon autokephaliát az ukrán pravoszlávoknak. A kérdés megoldását egy évtizeddel későbbre napolták el.

2000-ben az OPE püspöki konferenciája pontosította a MP UPE státuszát az Orosz Pravoszláv Egyházon belül és hatályon kívül helyezték az OPE Szabályzatának néhány passzusát az MP UPE-zal kapcsolatban. Az ukrán pravoszlávok azonban még így sem kaptak autonómiát.

2007–2008-ban a MP UPE vezetői mindent megtettek annak érdekében, hogy kiszélesítsék és megerősítsék önállóságukat az Orosz Pravoszláv Egyházon belül. Kísérletet tettek arra is, hogy kiépítsék egyházuk közigazgatási rendszerét, amely eltérő az oroszokétól, megreformálják az egyházi oktatást, leküzdjék az orosz befolyást az ukrán egyházon belül. Ezek a törekvések az Orosz Pravoszláv Egyház ellenállásába ütköztek. Volodimir metropolitát fokozatosan háttérbe szorították, bár az ukrán pravoszlávok között nagy volt a tekintélye. Gyakorlatilag a halálát is előidézték azal, hogy nem megfelelő módszerekkel kezelték a betegségét. 2014-ben a MP UPE metropolitájává **Onufrijt** választották (polgári neve Oreszt Bereszovszkij), aki Moszkva utasításainak megfelelően cselekedett.

Ukrajnában tehát egyszerre több pravoszláv irányzat is jelen volt: a MP UPE, a KP UPE, az Óhitű Pravoszláv Egyház, az Ukrán Apostoli Pravoszláv Egyház, az Ukrán Reformátor Pravoszláv Egyház. A két utóbbi közösség viszonylag kevés egyházközséggel rendelkezett. Néhány egyházközség a keleti megyékben közvetlenül a Moszkvai Patriarchátushoz tartozott, vagyis nem volt alárendelve az Ukrán Pravoszláv Egyháznak.

Vallási közösségek száma Ukrajnában 1997–2018 között

Elnevezés	1997	1998	1999	2004	2014	2018
A Kijevi Patriarchátus Ukrán Pravoszláv Egyháza	1529	1901	2187	3352	4651	4807
Ukrán Autokephal Pravoszláv Egyház	1167	1063	1026	1154	1185	1048
Ukrán Görögkatolikus Egyház	3098	3151	3212	3328	3765	3323
Római Katolikus Egyház Ukrajnában	716	732	751	854	926	900
A Moszkvai Patriarchátus Ukrán Pravoszláv Egyháza	6882	7386	7996	10 310	12 714	12 064

2018-ban reális lehetőség nyílt arra, hogy egyesüljenek a széttagolt pravoszláv egyházak egy egységes Ukrán Pravoszláv Egyházzá. I. Bertalan konstantinápolyi pátriárka és az egyházi zsinat törvénytelennek nyilvánították a Kijevi Metropólia egyesítését a Moszkvai Patriarchátussal 1686-ban, Ivan Mazepa, Filaret (KP UPE) és Msztiszlav (UAPE) pátriárkák egyházi átokkal sújtását is. Döntöttek arról is, hogy az Ukrán Pravoszláv Egyházat

Tomoszban fogják részesíteni.

Tomosz – egyházi okirat. Korábban a Tomoszok egyházi rendelkezések voltak, amelyeket különböző okok miatt adtak ki. Az utóbbi évszázadokban Tomosznak nevezik az egyházak függetlenségét kihirdető kiáltványokat. A Tomosz alapján fogalmazza meg később az új egyház a maga alkotmányát.

2018. december 15-én tartották meg az **Ukrajnai Pravoszláv Egyház** zsinatát. Vezetőjévé **Jepifanyij** (polgári neve Szerhij Dumenko) metropolitát választották meg, aki **2019. január 6-án** átvette az Ukrán Pravoszláv Egyház függetlenségét jelentő Tomoszt a konstantinápolyi pátriárka kezéből.

Ez a fontos történelmi esemény kiélezte a viszonyt az Orosz Pravoszláv Egyházzal, amely megszakított minden kapcsolatot a Konstantinápolyi Patriarchátussal.

A pravoszláv egyházon belüli egyházszakadás a pravoszláv hívek számának csökkenéséhez vezetett. Napjainkban pravoszlávnak tartja magát Ukrajna népességének a fele. Sok ukrán csatlakozott a protestáns egyházakhoz, melyek aktív hittérítő tevékenységet folytatnak Ukrajna területén.

Az Ukrajnai Pravoszláv Egyház Tomosza. 2019. január 7.

A pravoszlávokhoz hasonló a hit az ókeresztény egyházaknak. Nyezsinszenben (Csernyihiv megye) van a központja az asszír keresztényeknek, akik nesztoriánus nézeteket vallanak (Bizáncban hozta létre ezt az irányzatot 428-ban Nesztor pátriárka). Ukrajna területén az Örmény Apostoli Egyháznak is van 16 egyházközsége, általában a nagyobb városokban, ahol több örmény él.

A legjelentősebb nem pravoszláv keresztény gyülekezettel az **Ukrán Görög-katolikus Egyház** rendelkezik. Különösen Nyugat-Ukrajnában van sok hívük. A XXI. század kezdetétől megpróbálják kiterjeszteni befolyásukat egész Ukrajna területére. Székhelyüket áttették Lvivből Kijevbe. Sok követője van az **Ukrán Római Katolikus Egyház**-nak is az ország területén.

A legjelentősebb és legbefolyásosabb protestáns egyházak Ukrajna területén: a Német Evangélikus-lutheránus Egyház, az Ukrán Lutheránus Egyház, a Kárpátaljai Református Egyház, melynek hívei a kálvinizmus tanait követik. A Független Evangélikus Egyházak Szövetségét két misszió képviseli Ukrajna területén: az *Új élet* és a *Keleti fény*. Mindkét szervezet hittérítéssel és jótékonykodással foglalkozik. Hasonló nézetei vannak a baptistáknak. Több egyházi közösség tartozik hozzájuk Ukrajnában: az Evangélikus Baptista Egyházak Szövetsége, az Evangélikus Baptisták Független Egyházának és Misszióinak Testvéri Közössége és az Egyházak Tanácsa, amelynek vannak nem bejegyzett baptista hívei. Nagyon népszerűek még Ukrajnában a pünkösdiek, akik egy viszonylag új protestáns irányzatnak a képviselői.

A nem keresztény felekezet hívei között legtöbben a muzulmánok és a zsidó hitűek vannak. A legtöbb muszlim közösség a Krím-félszigeten él, melynek a krími tatárok a képviselői.

Az ország vallási életének egyik meghatározó eseménye volt II. János Pál pápa (2014 óta Szent János Pál – *a ford. megj.*) látogatása Ukrajnába **2001 júniusában**. Ukrajna volt a 123. ország, melyet az egyházfő felkeresett. A római pápa találkozott Ukrajna elnökével, a politikai pártok társadalmi, különböző vallási szervezetek képviselőivel. Kijevben és Lvivben misét celebrált nyugati és bizánci rítus szerint. A pápa ukrainai látogatását

Krisztus Feltámadásának-székesegyháza Kijevben – az Ukrán Görögkatolikus Egyház fő székesegyháza

elsősorban az Orosz Pravoszláv Egyház és vele összhangban a Moszkvai Patriarchátus Ukrán Pravoszláv Egyháza ellenezték.

II. János Pál pápa egész életén keresztül az emberi jogok és emberi méltóság tiszteletben tartásáért harcolt, ellenzett mindenféle diktatúrát és megkülönböztetést, ezért ukrainai látogatása felhívás volt egymás megértésére és a nemzeti egység megteremtésére. A pápa folyton azt bizonygatta, hogy szükség van a párbeszédre a különböző kultúrák és civilizációk között. Ukrajnának keresztény európai gyökerei vannak, amelyek segítenek megszilárdítani nemzeti egységét és függetlenségét.

A MP UPE bekapcsolódott Viktor Janukovics oldalán a 2004-es elnökválasztási kampányba. Körményeket szerveztek, politikai irodalmat terjesztettek a hívek között, papjaik kivették részüket a hívek körében végzett agitációs munkából. A MP UPE részt vállalt az Ukrajna elleni 2014-es orosz agresszió megszervezésében is.

Következtetések. A függetlenség elnyerése jelentős hatással volt a kultúra fejlődésére, ami nemzeti újjászületéshez vezetett. Több negatív jelenség azonban akadályozta ezt a fejlődést.

▶ A világ kulturális térségéhez való csatlakozás arra ösztönözte Ukrajnát, hogy megtalálja a leghatékonyabb oktatási és tudományos fejlődési modellt. Ukrajna jelentős tudományos potenciálja lehetővé teszi azt, hogy az ország fontos szerepet játsszon a világ tudományos életében. Az ágazat alulfinanszírozottsága azonban ellehetetlenítette ezt a fejlődést.

▶ A függetlenség évei alatt újjászületett és gyors fejlődésnek indult az egyházi élet, ami az ukrán nemzeti és szellemi újjászületés egyik fontos alkotóeleme. 2019-ben az Ukrán Pravoszláv Egyház önálló lett.

Kérdések és feladatok

1. Mikor próbálták először bevezetni Ukrajnában a 12 éves középiskolai oktatást?

- ◆ 2. Milyen ukrán műemlékek lettek a Világörökség részévé? 3. Ki a független Ukrajna első úrhajója? 4. Milyen esemény hatására kezdődött el a vallási élet újjászületése Ukrajnában? 5. Milyen vallási felekezetek vannak Ukrajnában? 6. Milyen sportágakban a legeredményesebbek az ukrán sportolók?

7. Milyen változásokra került sor Ukrajna kulturális életében a függetlenség éveiben? 8. Milyen tényezők idézték elő az oktatás fejlődésében megfigyelhető gyors változásokat? Határozzátok meg az oktatási reform főbb irányait! 9. Hogyan biztosítják Ukrajnában a nemzeti kisebbségek anyanyelvi és kulturális jogait? 10. Mik az ukrán tudomány legfontosabb problémái? 11. Milyen tényezők hatnak leginkább a kultúra fejlődésére napjainkban? 12. Miért kaphatta meg az Ukrán Pravoszláv Egyház a Tomoszt?
13. Jellemezzétek a kultúra fejlődésének feltételeit a függetlenség éveiben! 14. Jellemezzétek az ukrán tudomány fejlődését a függetlenség éveiben! 15. Állítsátok össze azon tudományágak jegyzékét, ahol legsikeresebbek az ukrán tudósok! 16. Nevezzétek meg az ukrán tudósok sikereit az űrkutatásban! 17. Töltsétek ki az ukrán kultúra fejlődését bemutató táblázatot!

Irodalom	Zene és színház	Képzőművészet	Filmszínház	Fesztiválok, versenyek

18. **Beszélgétek meg csoportban!** Határozzátok meg a felekezetek közötti konfliktusok okait a függetlenség éveiben! 19. Jellemezzétek a vallási életben végbement változásokat a függetlenség éveiben!

20. **Vitassátok meg!** *Milyen legyen az egyensúly az egyetemes és a nemzeti értékek között az ukrán kultúra fejlődésében?*

Gyakorlati foglalkozás. Az ukrán önállóságot fenyegető külső és belső veszélyek a hibridháború időszakában.

Útmutatót a gyakorlati foglalkozásokhoz való felkészüléshez a 282. oldalon találhattok.

Tudásösszegzés a VI. fejezet anyagából: Az új Ukrajna születése

Tesztfeladatok a VI. fejezet anyagából. Felkészülés Az új Ukrajna születése című témazáró felmérésre

- 1945–az 1950-es évek eleje** — az újjáépítés időszaka
- 1945. augusztus 16.** — szerződés a Szovjetunió és Lengyelország között a szovjet–lengyel határról
- 1945 ősze – 1946 tavasza** — a nagy ostrom időszaka
- 1946 márciusa** — az Ukrán Görögkatolikus Egyház nem kanonikus (vagyis egyházjogi szempontból nem törvényes) zsinata érvényteleníti az 1596-os breszti uniót, szakít Rómával és a görögkatolikus egyházat az Orosz Pravoszláv Egyháznak rendeli alá
- 1946** — üzembe helyezik az első kísérleti atomreaktort a Szovjetunióban és az USZSZK-ban
- 1946** — az újjáépítés IV. ötéves tervének a jóváhagyása
- 1946–1947** — mesterséges, tömeges méretű éhínség Ukrajnában
- 1946–1953** — *zsdanovizmus*
- 1947 februárja** — az USZSZK küldöttsége békeszerződéseket ír alá Németország szövetségeseivel (Olaszország, Románia, Magyarország, Finnország)
- 1947 márciusa – júliusa** — *Visztula-akció*
- 1947. október 21.** — *Nyugat-akció*
- 1947** — pénzreform, a jegyrendszer megszüntetése
- 1947–1948** — megtorlások a biológusok (genetikusok), kibernetikusok és más tudósok ellen
- 1948–1949** — az USZSZK az ENSZ Biztonsági Tanácsának a nem állandó tagja
- 1948–1950** — Szergej Lebegyev és munkatársai megalkotják Európa és a Szovjetunió első kis elektronikus számítógépét
- 1949 augusztusa** — a Munkácsi Püspökséget újraegyesítik az Orosz Pravoszláv Egyházzal
- 1949** — megváltoztatják az USZSZK állami szimbólumait
- 1950. március 5.** — Roman Suhevics meggyilkolása
- 1950** — a kollektivizálás befejezése a nyugat-ukrán földeken
- 1951** — Varsó kérésére Ukrajna átengedi Lengyelországnak Drohobics megye Alsó Usztrici járását, cserébe megkapja Krisztinopilt, ami ma Cservonohrad.
- 1953. március 5.** — J. V. Sztálin halála
- 1953–1954** — változások az USZSZK pártállami vezetésében
- 1954 februárja** — a Krími terület az USZSZK részévé válik
- 1954** — határozat születik a szűzföldek felszántásáról
- 1955** — Olekszandr Dovzszenko *Festőművészet és jelenkor* című cikke
- 1956 februárja** — az SZKP XX. kongresszusa. Nyikita Hruscsov beszéde a személyi kultusztól és annak következményeiről

- 1956. június 30.** — az SZKP KB határozata *A személyi kultuszról és következményeinek felszámolásáról.*
- 1956** — az USZSZK Kulturális Minisztériumának létrejötte
- 1957. december 24.** — Olekszij Kiricsenko leváltása első titkári posztjáról és Mikola Pidhornij megválasztása az UKP KB első titkárává
- 1957** — népgazdasági tanácsok létrehozása; a lakásépítési program kezdete
- 1958** — a kötelező nyolcosztályos oktatás bevezetése
- 1958** — a gép- és traktorállomások megszüntetése
- 1958–1961** — az Ukrán Munkás-Paraszt Szövetség (UMPSZ) megalakulása
- 1959 áprilisa** — az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa elfogadja az új oktatási törvényt
- 1959** — a kukoricatermesztés kötelezővé tétele olyan területeken is, amelyek erre alkalmatlanok
- 1960** — Kijevben megalakul a *Szucsasznik* (Kortárs) ifjúsági klub
- 1960** — az USZSZK köztársasági népgazdasági tanácsának a létrehozása
- az 1960-as évek második fele** — gazdasági reform (koszihini reformok)
- 1961 októbere** — az SZKP XXII. kongresszusa elfogadja a párt új programját, amely kimondja, *a szovjet emberek mai nemzedéke már a kommunizmusban fog élni*
- 1961** — pénzreform
- 1963 februárja** — köztársasági szintű konferencia megrendezése *Az ukrán nyelvi kultúra* kérdésével kapcsolatban
- 1963 júliusa** — Mikola Pidhornij felmentése első titkári beosztása alól és Petro Seleszt megválasztása az UKP KB első titkárává
- 1964. október 14.** — Nyikita Hruscsov felmentése az SZKP KB első titkári beosztásából. Leonyid Brezsnyev megválasztása az SZKP KB élére
- 1964. november 20.** — az SZKP KB plénuma hatályon kívül helyezi Hruscsov reformját a pártbizottságok felosztásáról iparira és mezőgazdaságra, a pártbizottságok egyesítése
- 1964** — nyugdíjrendszer bevezetése a kolhoztagok számára
- 1964–1967** — az Ukrán Nacionalista Front (UNF) tevékenysége
- 1964–1982** — a *pangás* időszaka
- 1965 áprilisa** — Zavargások Lvivben a Horiny fivérek bírósági tárgyalása idején
- 1965 augusztusa – szeptembere** — az alkotó értelmiség képviselői (diszsidensek) ellen foganatosított első nagy letartóztatási hullám (B. és M. Horiny, P. Zalivaha, Sz. Karavanszkij, V. Moroz, M. Oszadcsij, A. Sevcsuk)
- 1965. szeptember 4.** — tiltakozás az ukrán értelmiség elleni letartóztatások miatt a kijevi *Ukrajna* moziban

- 1965 szeptembere–decembere** — Ivan Dzjuba *Internacionalizmus vagy oroszosítás?* című műve
- 1966–1970** — a VIII. arany ötéves terv
- 1968 áprilisa** — az alkotó értelmiség 139 képviselőjének tiltakozó levele a letartóztatások ellen. Dnyipropetrovszki fiatalok szintén levélben ítélik el az oroszosítást
- 1969 júniusa** — ukrán politikai elítéltek (M. Horiny, I. Kandiba, L. Lukjanenko) levele az ENSZ-hez az ellenük foganatosított kegyetlen bánásmódról
- 1970 januárja** — a dnyipropetrovszkiak bírósági tárgyalása (I. Szokulycskij, M. Kulcsickij, V. Szavcsenko)
- 1970** — az *Ukrán hírnök* szamizdat folyóirat megjelenése (szerkesztője: V. Csornovil)
- 1972 januárja – májusa** — az ukrán értelmiség elleni második letartóztatási hullám (V. Csornovil, J. Szversztyuk, I. Szvitlicsnij, M. Oszadcsij, V. Sztusz, I. Kalinec, I. Sztasziv-Kalinec, O. Romanyuk, N. Szvitlicsna)
- 1972. május 25.** — Petro Seleszt felmentése első titkári beosztása alól és Volodimir Scserbickij megválasztása az UKP KB első titkárává
- 1976. október 9.** — az Ukrán Helsinki Csoport megalakulása, vezetője M. Rudenko
- 1978** — a középiskolai végzettség kötelezővé tétele
- 1978. április 19–20.** — az USZSZK utolsó Alkotmányának elfogadása.
- 1982** — a Szovjetunió Élelmiszerprogramjának az elfogadása az 1982–1990-es évekre; az agráripari komplexumok létrejötte
- 1985–1991** — a *peresztrojka* évei
- 1986. április 26.** — robbanás a Csernobili Atomerőműben
- 1987 januárja** — az SZKP KB plénuma *A peresztrojkáról és a káderpolitikáról*
- 1987 júniusa** — az SZKP KB plénuma *A gazdaságirányítás gyökeres átalakításáról*
- 1987. június 18. – július 1.** — az SZKP XIX. pártkonferenciája
- 1988** — Rusz megkeresztelésének 1000 éves évfordulója
- 1989 márciusa** — alternatív alapon történő képviseléválasztások a Szovjetunióban
- 1989 májusa – júniusa** — a népképviselők első kongresszusa
- 1989 júliusa** — bányászsztrájk Ukrajnában
- 1989. szeptember 8–10.** — az Ukrán Népi Mozgalom a Peresztrojkáért (Ruh) alakuló kongresszusa
- 1989 októbere** — az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa törvényt fogad el *A nyelvekről az USZSZK területén*

- 1989–1991 — a többpártrendszer kialakulása Ukrajnában
- 1990 márciusa — alternatív alapon történő választások Ukrajna Legfelsőbb Tanácsába
1990. július 16. — az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa elfogadja Ukrajna Állami Önállóságának (szuverenitásának) Nyilatkozatát
1990. július 23. — Leonyid Kravcsukot az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának elnökévé választják
1990. augusztus 3. — a parlament elfogadja az *Ukrajna gazdasági önállóságáról* szóló törvényt.
1990. október 2–17. — gránit forradalom
- 1991 februárja — a Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság helyreállítása
1991. március 17. — a Szovjetunióban népszavazást tartanak
1991. augusztus 19–21. — hatalomátvételi kísérlet a Szovjetunióban
1991. augusztus 24. — Az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának rendkívüli ülésszaka elfogadja Ukrajna Függetlenségi Nyilatkozatát
1991. november 1. — A Nemzetiségi Jogok Nyilatkozata Ukrajnában
1991. december 1. — összukrán népszavazás a Függetlenségi Nyilatkozatról. Elnökválasztás. Ukrajna elnökévé Leonyid Kravcsukot választják meg
1991. december 6. — a Legfelsőbb Tanács törvényt fogad el Ukrajna Fegyveres Erőiről
- 1991 — törvényt fogadnak el a lelkiismereti szabadságról és a vallási szervezetekről
- 1992 — bevezetik a kupon-karbovanecet. Ukrajna kilép a rubelzónából. Létrejön a Kijevi Patriarchátus Ukrán Pravoszláv Egyháza.
1993. július 2. — a Legfelsőbb Tanács jóváhagyja az *Ukrajna külpolitikájának fő irányairól* szóló koncepciót
1993. október 19. — a Legfelsőbb Tanács elfogadja Ukrajna katonai doktrínáját
- 1992–1994 — hiperinfláció
1994. március 27. — előrehozott választások a Legfelsőbb Tanácsba
1994. június – július — előrehozott elnökválasztások. Ukrajna új elnöke Leonyid Kucsma
1995. június 8. — Ukrajna elnöke és a parlament *Alkotmányos Szerződést* írnak alá.
1995. november 9. — Ukrajna az Európa Tanács 37. tagja lett
1996. június 28. — Ukrajna Alkotmányának elfogadása
- 1996 — a hrivnya bevezetése
1997. május 31. — Szerződés Ukrajna és az Orosz Föderáció között a barátságról, együttműködésről és partnerségről (2018 decemberétől nem hosszabbították meg)

- 1998. március 29.** — választások a Legfelsőbb Tanácsba vegyes választási rendszerben
- 1999** — elnökválasztások, Leonyid Kucsma győzelme
- 2000. április 16.** — népszavazás Ukrajnában népi kezdeményezésre
- 2001. december 5–14.** — népszámlálás Ukrajnában
- 2001 tele – tavasza** — politikai válság. *Kazettabotrány*
- 2001** — a 12 osztályos középiskolai végzettség bevezetése és a 12 pontos értékelési rendszer meghonosítása az iskolákban
- 2002. március 31.** — parlamenti és helyhatósági választások
- 2002 májusa** — Ukrajna bejelenti, hogy tagja kíván lenni a NATO-nak
- 2002** — *A felsőoktatásról* szóló törvény elfogadása a Legfelsőbb Tanácsban
- 2003** — ukrán–orosz konfliktus Tuzla szigete körül
- 2004 októbere – december** — elnökválasztások. Viktor Jusczenko győzelme
- 2004 novembere – decembere** — *narancsos forradalom*
- 2005** — Ukrajnát piacgazdasággal rendelkező államként ismerik el
- 2005–2006, 2008–2009** — gázszállítási konfliktusok Oroszország és Ukrajna között
- 2006 márciusa** — választások a Legfelsőbb Tanácsba
- 2006. november 28.** — a Legfelsőbb Tanács törvényt fogad el *A Holodomorról Ukrajnában 1932–1933 között*
- 2007** — előrehozott parlamenti választások
- 2008** — Ukrajna tagja lesz a Világkereskedelmi Szervezetnek
- 2008–2009** — gazdasági válság
- 2010** — elnökválasztások Ukrajnában. Viktor Janukovics
- 2010. november 22. – december 3.** — adómajdan
- 2012. július 3. – augusztus 8.** — nyelvi majdan
- 2012. október 24.** — parlamenti választások
- 2013 novembere – 2014 februárja** — a *méltóság forradalma*
- 2014. február 20.** — Oroszország nyílt agressziójának kezdete Ukrajna ellen
- 2014 márciusa** — Oroszország megszállja a Krím-félszigetet
- 2014 áprilisa** — Ukrajna Kormánya meghirdeti a terrorellenes hadművelet kezdetét (elterjedt nevén: ATO) a Donyec-medencében
- 2014. május 25.** — elnökválasztások. Petro Porosenko
- 2014 szeptembere** — az első minszki megállapodások
- 2014** — Ukrajna szerződést ír alá az EU-val a társult tagságról
- 2015 februárja** — a második minszki megállapodások
- 2015. október 14.** — elnöki rendelet a Korrupcióellenes Nemzeti Tanács létrehozásáról

- 2018. május 30.** — a terrorellenes hadműveletek (ATO) vége és az Egyesített Erők Hadműveletének (EEH) kezdete
- 2018. november 25.** — az orosz flotta támadása az ukrán hajók ellen. Ukrán matrózok foglyul ejtése
- 2018. december 15.** — az Ukrajnai Pravoszláv Egyház egyesülési zsinata
- 2019. január 6.** — Jepifanyij metropolita átveszi az Ukrán Pravoszláv Egyház függetlenségét jelentő Tomoszt a konstantinápolyi pátriárka kezéből
- 2019. február 7.** — az alkotmánymódosításról szóló törvény *Ukrajna stratégiai céljairól (az EU és NATO tagság elérése)*
- 2019. március 31.** — elnökválasztások, Volodimir Zelenszkij
- 2019. július 21.** — előrehozott parlamenti választások

Útmutató az önálló munkához

Hogyan kell interjút készíteni?

Az anyaggyűjtés egyik elfogadott formája az **interjúkészítés** valamilyen történelmi esemény szemtanújával vagy résztvevőjével. Az interjúkészítő kutatót *tudósítónak* nevezzük, azt a személyt pedig, aki az interjút adja *interjúalannak*.

1. Végezzetek előkészítő munkát az interjúalannal! Ismertessétek vele a kérdéseket, melyekre választ akartok kapni, hogy az interjúalany fel tudja magában eleveníteni az adott esemény kapcsán átélt érzéseit és átgondolhassa a válaszokat!

2. Készítsétek fel beszélgetőtársatokat hangulatilag is, teremtsétek megfelelő légkört az adott történelmi korszakkal kapcsolatban! Mondjátok el, mennyien kíváncsiak az előadására, hogy még lelkesebben és teljesebben meséljen az adott történelmi eseményről!

3. A kérdéseket úgy állítsátok össze, hogy azok logikusan kövessék az eseményeket, egymásra épüljenek, és kiderüljön belőlük az is, őszinte és objektív-e az interjúalany vagy sem!

4. Az interjúkészítésnél használjatok valamilyen hangtechnikai berendezést, de fontos, hogy ez ne tűnjön erőszakosnak! Legjobb, ha diktafont alkalmaztok, ami nem feszélyezi az interjúalanyt.

5. Igyekezetek nem rávezető kérdéseket feltenni, hanem pontosítókat. Ne akarjatok az interjúalanyra ráerőszakolni a véleményeteket, de figyeljeteK arra, hogy minden általa említett tény érthető legyen!

6. Az interjú leírása során mindenképpen jelöljétek meg a szüneteket, az interjúalany reakcióinak sajátosságait, pontosan idézzétek a szavait

és kifejezéseit, még nyelvhelyességileg se javítsatok benne semmit. Tüntessétek fel a beszélgetés dátumát, a leírás dátumát, a tudósító és a leíró és az interjúalany nevét, születési dátumát és lakcímét!

7. A felvett hanganyaghoz csatoljátok a nyomtatott szöveget is!
(Az *europsyhistory.worldpress.com* anyagai alapján)

Hogyan készülünk fel a gyakorlati foglalkozáshoz?

- 1.** Pontosítsátok a gyakorlati foglalkozás témáját és célját!
- 2.** Ismételjétek meg azt a tananyagot, amelyikre szükségetek lesz a gyakorlati foglalkozás feladatainak megoldásánál!
- 3.** A tanár útmutatásai alapján oldjátok meg a gyakorlati foglalkozás előkészítő feladatait!
- 4.** Dolgozzátok fel a *Forrásművek mesélnek* rovatban található azon dokumentumokat, amelyek a gyakorlati foglalkozáshoz kellenek!
- 5.** A gyakorlati foglalkozáson a munka menetében található javaslatok alapján dolgozzatok, amennyiben a tanárnak nincsenek más utasításai!

TARTALOM

Tisztelt tizenegyedikes lányok és fiúk!	3
1. §. Bevezető	5
I. FEJEZET. UKRAJNA A HÁBORÚT KÖVETŐ ELSŐ ÉVEKBEN	
2. §. Közigazgatási-területi változások és az USZSZK külpolitikai tevékenysége	13
3. §. Belpolitikai élet és gazdasági helyzet az USZSZK-ban	20
4. § A szovjetesítés politikája és tömeges megtorlások az USZSZK nyugati megyéiben	28
5. § Ukrajna kultúrája a háborút követő első években	37
1. számú gyakorlati foglalkozás	
A háború emberi léptéke: demográfiai változások az USZSZK-ban	
2. számú gyakorlati foglalkozás	
A háború elmúlt, de a bánat itt maradt...: mindennapi élet a háború után	
3. számú gyakorlati foglalkozás	
Gyökerestől szaggatták. Ukrán férfiak és nők deportálása 1944–1951 között: okok, szakaszok, következmények (történelmi forrásművek elemzése alapján)	
Tudásösszegzés az I. fejezet anyagából:	
<i>Ukrajna a háborút követő első években</i>	
Tesztfeladatok az I. fejezet anyagából.	
Felkészülés az <i>Ukrajna a háború utáni első években</i> című témazáró felmérőre	
II. FEJEZET. UKRAJNA A DESZTALINIZÁCIÓ ÉVEIBEN	
6. §. Az USZSZK a desztalinizáció kezdetén	46
7. §. Társadalmi-politikai élet Ukrajnában	52
8. §. A gazdaság fejlődése	57
9. §. Nemzeti felszabadító mozgalom. A <i>hatvanasok</i>	65
10. §. Kultúra és szellemi élet Szovjet-Ukrajnában	72
Gyakorlati foglalkozás	
A Krim-félsziget felvétele az USZSZK kötelékébe: mítoszok és valóság (forráselemzés)	
Tudásösszegzés a II. fejezet anyagából:	
<i>Ukrajna a desztalinizáció éveiben</i>	
Tesztfeladatok a II. fejezet anyagából	
Felkészülés az <i>Ukrajna a desztalinizáció éveiben</i> című témazáró felmérőre	
III. FEJEZET. UKRAJNA A SZOVJETRENDSZER VÁLSÁGÁNAK ELMÉLYÜLÉSE IDEJÉN	
11. §. A válságjelenségek elmélyülése a köztársaság társadalmi-politikai életében	83
12. §. Gazdasági helyzet az USZSZK-ban	88
13. §. Változások a népesség összetételében és szerkezetében	96
14. §. Disszidens mozgalom	104

15. §. A kultúra és a szellemi élet fejlődése	116
1. számú gyakorlati foglalkozás	
Az USZSZK Alkotmányai: a sztálini és a fejlett szocializmus alkotmánya (az 1937-es és 1978-as alkotmányok összehasonlítása)	130
2. számú gyakorlati foglalkozás	
Ukrán szamizdat: témák, eszmék, szerzők	130
3. számú gyakorlati foglalkozás	
Mindennapi élet a városokban és vidéken: előnyök és problémák (az 1970–1980-as évek példáin Ukrajnában)	130
Tudásösszegzés a III. fejezet anyagából:	
Ukrajna a szovjetrendszer válságának elmélyülése idején	130
Tesztfeladatok a III. fejezet anyagából	
Felkészülés az <i>Ukrajna a szovjetrendszer válságának elmélyülése idején</i> című témazáró felmérőre	130
IV. FEJEZET. UKRAJNA FÜGGETLENSÉGÉNEK HELYREÁLLÍTÁSA	
16. §. A <i>peresztrojka</i> kezdete a Szovjetunióban és Szovjet-Ukrajnában	131
17. §. A gazdasági válságjelenségek elmélyülése	139
18. §. Az ukránok társadalmi aktivitásának a kibontakozása	145
19. §. Ukrajna függetlenségének kikiáltása	158
Gyakorlati foglalkozás	
Az élőkért ... A Csernobili tragédia helyrehozhatatlan következményei	166
Tudásösszegzés a IV. fejezet anyagából:	
Ukrajna függetlenségének helyreállítása	166
Tesztfeladatok a IV. fejezet anyagából	
Felkészülés az <i>Ukrajna függetlenségének helyreállítása</i> című témazáró felmérőre	166
V. FEJEZET. A FÜGGETLEN UKRÁN ÁLLAM KIALAKULÁSA	
20. §. Államalkotói tevékenység a függetlenség első éveiben	167
21. §. Ukrajna 1994–1999 között	179
22. §. Politikai folyamatok Ukrajnában 1999–2005 között.	
<i>Narancsos forradalom</i>	185
23. §. Ukrajna gazdasági fejlődése 1999–2005 között	193
24. §. Etnikai és társadalmi folyamatok. A lakosság életszínvonala	203
25. §. Ukrajna nemzetközi kapcsolatai és külpolitikája 1992–2010 között	211
26. §. Társadalmi-gazdasági élet Ukrajnában 2005–2010 között	224
Gyakorlati foglalkozás	
Államépítés a független Ukrajnában. Sajátosságok. Sikerek. Problémák	231
Tudásösszegzés az V. fejezet anyagából:	
A független Ukrán állam kialakulása című témazáró felmérőre	231
VI. FEJEZET. AZ ÚJ UKRAJNA SZÜLETÉSE	
27. §. Ukrajna 2010–2014 között. A <i>méltóság forradalma</i>	232

28. §. Ukrajna a nemzetközi kapcsolatok rendszerében. Az orosz fegyveres agresszió.....	241
29. §. A kultúra és a vallás fejlődése	262
Gyakorlati foglalkozás	
Az ukrán önállóságot fenyegető külső és belső veszélyek a hibridháború időszakában	275
Tudásösszegzés a VI. fejezet anyagából:	
<i>Az új Ukrajna születése</i>	275
Tesztfeladatok a VI. fejezet anyagából	
Felkészülés <i>Az új Ukrajna születése</i> című témazáró felmérére	275
Időrendi táblázat	276
Útmutató az önálló munkához	281
Hogyan kell interjút készíteni?	281
Hogyan készüljünk fel a gyakorlati foglalkozáshoz?	282